

36	ibid.	Philippus.	172
57	108	Panis.	173
58	ibid.	Præposteri.	176
61	111	Chananea.	177
ibid.	113	Fermentum.	178
63	115	Claviger.	179
67	117	Lunaticus.	180
69	119	Lapidantes.	181
ibid.		Cecus natus.	184
70		Renoualia.	188
71	120	Thomas.	189
73	124	Lazarus.	ibid.
76	127	Repudium.	191
77	128	Dives.	192
79	129	Dives immisericors.	194
80	130	Fili Zebedei.	195
81	133	Vinitores.	ibid.
82	136	Denarius.	198
84	139	Sadducei.	ibid.
85	143	Petrus.	200
87	145	Pilatus.	203
89	146	Barrabas.	204
90	148	Simon.	205
92	152	Lingua.	206
93	154	Claudus.	209
94	156	Primares.	211
99	ibid.	Gamaliel.	213
101	158	Stephanus.	214
102		Cornelius.	219
105		Circumcisi.	221
108	162	Rhode.	222
110	163	Philosophi.	223
112	164	Lysias.	224
114	ibid.	Ananias.	227
116	167	Nepos Pauli.	228
118	169	Tertullus.	229
120	ibid.	Festus.	231
122	170	Judas.	234
124	171		

Liber III.

Tobias.

120

Asmodeus.

124

Raguel.

127

Tobias.

128

Raphael.

129

Achior.

130

Juditha.

133

Olofernes.

136

Virago.

139

Susanna.

143

Chaldei.

145

Daniel.

146

Fornax.

148

Balsasar.

152

Haman.

154

Astaxerxes.

156

Nehemias.

ibid.

Veritas.

158

Liber II II.

Maria.

162

Baptista.

163

Nathanael.

164

Nicodemus.

ibid.

Samaritana.

167

Centurio.

169

Piscatores.

ibid.

Simon.

170

Jairus.

171

FINIS.

B. 1.

... and temperate in the fore noone
 In the after noone blacke cloudes, en-
 well of thunder: the. xxiii. cloudie and darke,
 winde about noone, and unto night continuing:
 ... cloudie, and inclined to rayne in the fore noone.
 Full Moone the. xxv. day, at foure of the clocke, and
 xvij. min. in the morning, but temperate heare, with
 darke cloudes towardes rayne, and winde from the south-east.
 The. xxvi. cloudie, towards rayne in the morning, after in-
 different fayre and temperate: the. xxviii. cloudie in the mor-
 ning, and temperate all the day: the. xxx. variable, with
 cloudes gathered towardes rayne in the forenoone, but in
 the night bigge winde: the. xxxi. great winde, with cloudes
 gathered towardes rayne in the forenoone, after fayre and
 unto vnto night: the. xxx. fayre and hote in the forenoone, a-
 bout noone, many white cloudes gathered, and bigge wynde
 in the after noone.

At quarter the. xxxi. day, at seven of the clocke and. xl.
 minutes in the after noone, cloudie, temperate, with some
 rayne in the night, and winde to the south-west.

August.

The first day fayre, and hote vnto night, about midnight
 cloudie, with some winde: the second variable weather,
 opre and windie: the thirde windie, fayre, and warme wea-
 th. all the day: the fourth cloudie, and enclined to rayne in
 the forenoone, with winde in the after noone: the. v. tempe-
 rate and drye, with white cloudes towardes moisture, but
 in the ayre: the. vi. temperate, with white cloudes, and
 winde in the after noone: the. vii. darke cloudes, and en-
 clined to rayne in the forenoone: but after midnight hote
 thunder and great showers of rayne.

D. iii.

75-3613

[Handwritten notes in a cursive script, likely a later addition or a different dialect, covering the bottom third of the page.]

~~Φ-4-59~~

Per. D. 1.14

End-papers are from Thomas
Hill's prognostication for
1572 (STC^2 459.5).

B. 1. 1.

...ole and temperate in the fore noone
...in the after noone blacke cloudes, en-
vest of thunder: the. xlii. cloudie and darke,
winde about noone, and unto night continuing:
the. xlii. cloudie, and inclined to rayne in the fore noone.

Full Moone the. xlv. day, at foure of the clocke, and
xlv. min. in the morning, vntemperate heate, with
darke cloudes towardes rayne, and winde from the south-east.
The. xlv. cloudie, towards rayne in the morning, after in-
different fayre and temperate: the. xlv. cloudie in the mor-
ning, and temperate all the day: the. xlv. variable, with
cloudes gathered towardes rayne in the forenoone, but in
the night bigge winde: the. xlv. great winde, with cloudes
gathered towardes rayne in the forenoone, after fayre and
hote unto night: the. xlv. fayre and hote in the forenoone, a-
bout noone, many white cloudes gathered, and bigge wynde
in the after noone.

Last quarter the. xlv. day, at seven of the clocke and. xlv.
minuts in the after noone, cloudie, temperate, with some
rayne in the night, and winde to the south-west.

August.

The first day fayre, and hote unto night, about midnight
cloudie, with some winde: the second variable weather,
oyze and windie: the thirde windie, fayre, and warme wea-
ther all the day: the fourth cloudie, and enclined to rayne in
the forenoone, with winde in the after noone: the fift tempe-
rate and drye, with white cloudes towardes moisture, spar-
ke the ayre: the. vi. temperate, with white cloudes, and
winde in the after noone: the. vii. darke cloudes, and encl-
ining to rayne in the forenoone: but after midnight harte, of
thunder and great showers of rayne.

D. iii.

75-3613

...emmo, ... at ...
... to ...
... to ...

A prognostic

● Newe Moone the vij. day at .v. of the minutes in the after noone, darke saye and eyne, oz thunder and lightning, with a bigge wind from the south west : the .ix. clowdie in the morning, with some rayne, and bigge wynde : in the after noone temperate vnto night : the .x. clowdie, towards rayne and some wind : the .xi. saye and hote all the day, without winde : the .xii. hote and saye, with clowdes gathered in the after noone, but a saye night : the .xiii. saye and hote, about noone clowdes, with some winde at night : the .xiiii. clowdie, with some winde in the forenoone, and hote vnto night : the .xv. darke oz blacke clowdes, and bigge winde in the forenoone.

● First quarter the .xvi. day, at .vi. of the clock, and .xliij. minutes in the after noone, clowdie, and enclined to raine, winde and stormie weather. The .xvii. clowdie in the after noone, and sulthie hote all the day : the .xviii. saye and hote, with white clowdes, and some winde in the after noone : the .xix. clowdie, and darke about noone : and enclined to rayne, in the after noone : the .xx. clowdie, and disposed to rayne in the forenoone, with white clowdes, and rayne oz winde in the after noone : the .xxi. temperate, and clowdie in the after noone, with winde and rayne : the .xxii. windie, with clowd and raine oz winde at night.

● Full Moone the .xxiii. day, at .xvi. mi. after high noone, saye, after enclined to moisture, with blacke clowdes, and bigge winde. The .xxiiii. clowdie, and temperate about midnight, moze bent to haile oz showers : the .xxv. saye, and hote all the day : the .xxvi. hote, and saye with white clowdes gathered in the forenoone : the .xxvii. temperate, and clowdie in the after noone : after midnight a bigge winde oz storme, with some rayne : the .xxviii. temperate and drie with bigge winde, and clowdes in the after noone : the .xxix. saye with some

the prognostic of the weather for the month of June

Balthasaris Castilionis Comitiss
De Curiali siue Aulico
Libri quatuor ex Italico ser-
mone in Latinum
conuersi.

*Bartholomæo Clerke Anglo Cantab-
rigiensi Interprete.*

W. H. Kennell
Non ante Æditi.

L O N D I N I,
apud Iohannem Dayum
Typographum.

An. Domini.

1571. 12.

Baldassare Castiglione's Courtier

De Civitate Antica

Libri quatuor ex Italico ser-

monio in Latinum

conuersi

Pantolomeo Cleric. Anglo Cantua

frigitur interpretis

Non ante Edidit

75-2819

apud Johannem Dayum

Typographum

Cambridge University Library

On deposit from

Peterborough Cathedral

*Illustriſſimæ ſereniſſimæq̃
Anglorum Principi Elizabethæ
Dei gratia Angliæ, Franciæ, &
Hiberniæ Regina, fidei deſenſo-
ri. &c. ſumma ſalus cum
perpetua felicitate.*

*Git mecum non ita pri-
de (illuſtriſſima Prin-
ceps) heros nobiliſſi-
mus dominus Buck-
hurſtius, ut de Aula
Regiæ tuæ, & quod multo difficilius
eſt, de tuâ maiestate hiſtoriolum ſcri-
berem. Cui ego eſſi tantum debeam
quantum hominem homini ſas eſt tri-
buere, tamen cum incredibiles tuas tu-
animi, tum corporis virtutes perſpice-
rem, cum diuinum illud ingenij lumen
recordarer, cum te ſupra hunc ſexum,
ſupra iſtam mortalitatem ſapere me-
miniſſem: deniq̃ cum nulla vox, nul-
lum ut audeo verbū, ita caſu tibi poſſit
excidere, quin ſempiternis literis mo-*

A. ij. numen-

numentisq; decorandū videatur, time-
bam vehementer, ne dum tua excellen-
tiæ inferuire, clarissimo viro & de me
optime merito satisfaccere desiderarem,
onus Aetna grauius temerè & incon-
sultò subirem. Atq; hic (quod in pro-
uerbio est) lupum auribus tenebam.
Nam & nimium diffidere, insulsi ti-
midisq; putabam esse; & plus aqua in
tanti magnis rebus audere, hominis pa-
rum considerati. Ista me tam seria de-
liberatio, cum per aliquantum tempo-
ris spatium anxium & sollicitum te-
nuisset, tandem mihi venit in mentē,
Italū quendā Castilionem, per simili
in re egregiam nauasse operam. Qua
si à me in Latinum sermonem non in-
concinne transferri posset, & stilo mea
tanq̃ Coticulam aliquam fore putauī,
& ex ea, indicia atq; argumēta certis-
sima posse desumi, num tantis conati-
bus quoquo modo possem satisfaccere.
Nam si ego minus Latinè q̃ ille Italicè
scripse-

scripserim (quod valde metuo ne fiat)
inanis omnis noster labor, stultumq;
studium est futurum, cum nec Angla-
rum Aula urbinatum vlla in re infe-
rior fuerit, & tua serenitas omnibus
Æmilijs & Gonzagis multis gradibus
antecellat. Atq; hic vicissim in labe-
rinthum nescio quem incidi. E quo ut
me honestius expediam, istuc quale-
cunq; opusculum, diuinæ indoli tuæ,
acutissimoq; iudicio subieci, ut vel sa-
tis in me nervorum ad tantam histori-
am non dubites, vel contra (si libet)
decernas. Quid enim cuiusq; censuram
vel magis metuā, vel magis expectem,
quàm illius principis, qua ne Athenas
quidem ipsas magis credo fuisse Atti-
cas? Quid est, quod cuiusq; sententi-
am vel de mea ieiunitate, vel de tua
prestantia certiore q̃ tuam existi-
mem? Nullum mehercule firmitus est
q̃ ipsius virtutis de se ipsa testimoni-
um. Quocirca si tuæ maiestati (quo es

A. ij.

caudore

candore & clementia) facultas nostra
tantis incaptis non indigna videatur
(qua mihi quidē multo indignissima
videri solet) & ego me illis addicam
laboribus qui omniū sunt difficillimi,
& tua amplitudo utcunq; res cecide-
ris sui semper simillima erit. Quae cum
ab Apelle solo pingi debuerit, Zeuxim
aut Protogenem, vel aliquem utroq;
longe inferiorem nō dedignatur. Istae
sane qualiacunq; sunt, si lata fronte
aspexeris, facileq; & in optimam par-
tem interpreteris: non dubito quin
languentes iam diu & elingues literu-
las nostras, ipso vultus tui splendore
mirificē recreaueris. Quibus ne nimi-
um diffidere videaris, illud ausim pol-
liceri, multo pleniorē purioremq; ora-
tionem latinam deinceps fore, cum
meam ipse Minervam verbis aptis &
convenientibus insequar: quā nunc,
cum alienis inuentis meas sententias
accommodem: istis praesertim in re-
bus

bus, quæ nobis fere inusitata, Latinis
temporibus prorsus ignotæ fuerunt. Vt
sunt illæ in rebus amatorijs facetiæ &
sales, tripudia nova, ludicra inaudita,
propositiones auriculares, circulares
questiuncula & imperata: in re vero
militari, iocosa Pugilum concertatio-
nes, ars insultoria, equorū per incerta
spatia excursus, eorundem in gyrum
reductio, ludus Arundineus, deniq;
pompa, spectacula, triumphus, & eius
generis alia infinita, quæ in hoc libro
nusq; nō occurrunt. Ea antiquis scrip-
toribus insueta aut potius peregrina, si
a me apte (aut saltem non inepte) ex-
primantur, non dubito quin hac celsi-
tudo tua approbet: de reliquis bene, aut
certe mediocriter, confidat. Deus inte-
rim optimus maximus nostrā te
nobis Phœnicem quā diu-
tissime seruet incolumem.

Maiestatī tuæ humillimus
Bartholomæus Clericus.

A. iiij. Am-

Amplissimo viro D. Tho-
ma Sackuillo Equiti aurato
Domino de Buckhurst.

 Onuerti aliquando tandē (heros
nobilissime) te hortāte quatuor
illos Castilionis libras ex Italico
sermone in Latinū, & ut inter-
pres, & ut Orator, sententijs eisdem, voca-
bus ad nostram consuetudinem accommo-
datis. In quibus non verbū verbo reddidi,
sed genus verborum vniq; reseruaui. Hec
etsi Idibus Nouembribus inceperam, ta-
men & ea legatione quatuor in Gallijs hono-
rificentissime functus es & Parlamento
nostro (in quo Ascriptitius eram) auoca-
tus, istaec omnia intra sex menses non tam
voluntate mea q̄ necessitate impulsus exe-
gi. Quae quo minori spatio sunt conclusa,
eo maiore mihi opus est vel autoritate
tua; vel gratia, vel patrocinio. Multa
enim hic vel celeritate obortina esse pos-
sunt, vel incuria praetermissa. Sed ita sit
nec ne, a multis hominibus (sed iisdem for-
tasse nō prudentissimis) maledicti mihi co-
ritiq; periculum imminet. Nam etsi do-
ctorum

Etorum semper prudentiumq; iudicium cā-
didum atq; amicum sit : Alij tamen mo-
rosi & difficiles (ut aliquid scire videan-
tur) hæc inquiunt olent Senecam, illa Cæ-
sarem, ista Liuium, cum interim nec Se-
necam unq̃ viderint, nec Casarem aut
Liuium primis labris degustauerint : alij
iuueniles & temerarij cum suis Nizolijs
accurrent, & quicquid in illis non repere-
rint, minimè Ciceronianum dicent, cum
ipse Cicero si nunc viveret, & Castilioni
libros transferendos susciperet, nouam ver-
borū sententiarumq; vim adhiberet, quod
ipse de se ingenuè confitetur, cum Demo-
sthenis atq; Eschini orationes conuer-
teret. Male igitur & periniquè faciunt
qui regula Lesbia Ciceronem Nizolijs sta-
têris semper librant, cum Ciceronis imita-
tio non tam in verborum aucupio, quàm
iusto quodam sententiarum pondere atq;
numero consistat. Nec ego illum Cicero-
nianum existimo, qui ad Nizolium quo-
tidie tanq̃ indicem recurrat, sed qui sua
Minerva eundem reficere posset, si illius
liber omnino exustus esset. Neq; tamen
Nizolium nō approbare videri me velim
(nusquàm enim reijcio quem nondū scio)
sed cum illius librum suo melle multos fu-

cos alere videam, non tam ipsi Nizolio
(cuius industriam & memoriā reuereor)
quā Nizolistis inuideo. Ipsi interim
Ciceroni (cui aliquid fortasse debere vi-
deor) tantum meo iudicio non attribuam,
ut aut illum solum, aut illum semper imi-
tandum putem. Nam aut ita tragica nar-
ratio incidere aliquando potest, ut illius
verbum languidius appareat, aut ita hu-
mili genere ludicra describantur, ut illius
oratio grauior, & voces grandiores vide-
antur. In altero itaq; (quod ille quoq; pra-
ecipit) historicos confector, in altero Co-
micos. Huius sane sum sententia: Cesa-
rem amo, Linium admiror, pro Cicerone
(si nunc spiritū duceret) emori possem: ho-
rum tamen nemini ita obligatus esse volo,
ut aliquid Seneca aliquando non attribu-
am. Concisas illius scio & prefractiores
sententias esse, sensus tamen inest longe
omnium acutissimus, qui si ab homine sci-
ente Ciceronis viribus et lacertis torquea-
tur, diuinum in se aliquid habere videbi-
tur. Iniuriam itaq; faciet, & penē mihi
Lorarius erit quisquis me Ciceroni relega-
uerit cum ego relegatus esse nolim, is pra-
ecipuē in rebus, quae perinde Ciceroni ac mi-
hi

hi sunt peregrina : quarum in istis libris
permagna copia est. Vides (hic amplissime
vir) quam multa de veterum scriptorum
imitatione adiecerim quod eò feci, facilius
ut intelligeres, quàm in me iniuriosi essent,
qui nihil hic nisi Ciceronis verba expecta-
rent. Qui si in me liberius maledictis &
conuitijs insultent, ego non honorificum so-
lum patrocinium, sed opem etiam subsidia-
riam a te efflagitabo. Quae si mihi prae-
steris (quod vehementer spero cum ad istos
me labores impuleris) & de me ut soles
honorificè promereberis, & tute tibi non-
nihil proderis, dum eas literas quas olim
in Academia umbraculis imbibisti, com-
mentando, scribendoq; renouaueris. Vale,
et Deus te omni in re faelicem q̃ diutissime
beatum esse velit. Londini ex adi-
bus tuis Sackuillensibus. 12.

Calend. Octobris. An.

Salutis. 1571.

Honori tuo deuotissimus
Bartholomeus Clerke.

Thomas

¶ Thomas Sackuillus D. Buck-

hurff, Bartholomeo Clerke.

N Vlla causa est (optimè Clerke) cur vel
hominum difficiliū inſcitiā, vel iuue-
niliū temeritatē vereare : quòd ſi te forte
conuiſijs inſectetur, verba dū ſint, ſibi ipſis
magis q̃ tibi nocebūt. Sin verba ad rem
peruenerint, oratione tua ſatis uapilabūt.
Illis ſi meū iudiciū (quod ſentio q̃ nihil ſit)
præiudiciū eſſe poſſit, facile intelligent, me
non illa ſolum admirari qua tant illo tēpore
diuiniffimè ſcripſeris, ſed omnibus etiā ner-
uis pro tenui facultate mea deſenſurū. Sed
quid eſt quòd tu vel meis ſubſidijs indige-
as, vel aliorū impetus metuas? Tu ne litera-
rios homunculos maledicere audere putas,
cum illuſtriſſima Princeps, ſummo iudicio,
ſumma literarū ſcientia, primum illū librū
quē ego eius Maieſtati, menſe Ianuario des-
tulerā, tam apertis teſtimonijs approbaue-
rit? hic tu ſecurus eſto, nā et in illius patro-
cinio acquieſces, qua ſol nihil vnq̃ clarius,
aut excellētius uidit : et tute aternā gloriā
conſequere, qui opus tā egregiū et faciundū,
Principitā anguſta & literata dicaueris.
Vale, & me ut ſoles ama. E domo mea
Lewiſenſi. 3. Calend. Octobris.

Tui amantiſſimus

Tho. Buckhurffius.

Edouardus Verus, Comes
Oxonie, Dominus magnus An-
glia Camerarius, Vicecomes Bulbeck, &
Dominus de Scales, & Badilsmare
Lectori. S. D.

Artifilionis Itali conuersionē, a Clerico
meo iam pridē susceptam, ornare minē
scriptis & literis meis, an grato tan-
tum animi studio prosequeretur, cum
sape diuq̃, deliberaſsem, in ancipites cogitationes
distrahebar. Alterum enim facultatis maioris,
& artificij Videbatur: Voluntatis alterum, &
studij non minoris: Virumq̃, autem, cum exquis-
ita industria, tum beneuolentia singularis. Secū
tandem, & feci certē non inuitus, Et ad id stu-
dium, quo librū hunc complexus sum, laureolam
hanc nostrā qualēcūq̃, adiungerem, ne aut
Voluntas nostrā, (qua summa fuit) sine literis
obscura fuisset: aut facultas illa (qua, exigua
est) lucem oculisq̃ hominum formidare Vide-
retur. Ac in istā quidem Aulici descriptionem
multiplices mihi dissemināda laudes sunt. Nam
& authorem, & Interpretem, & tanti, ac po-
tius tantū operis patronam (cuius nomine ipso
augustum plane atq̃, honorificū opus apparet)
& summis maximisq̃ laudibus exornem, dignū
planē, ac propē etiam necessariū videtur. Quid
enim difficilius quicq̃, quid praeclarius, quid
magnificentius in se suscepit, q̃ artifex ille Ca-
stilio, qui eam aulici formam effigiemq̃ expres-
(s.) sit,

fit, cui nihil addi possit, in quo nihil redundet, quem summum hominem & perfectissimū iudicemus? Itaq; cum natura ipsa nihil omni ex parte perfectum expoluerit: hominum autem mores, eam quam tribuit natura, dignitate pervertant: & seipsum vicit, qui reliquos vincit: & naturam superavit, quae a nemine unquam superata est. Huc accedit, quam accurata res sit, quemadmodum in tanta Aula magnificentia, tanto splendore hominum, tanto exterorum concursu, in ipsis etiam oculis vultuq; principis viuendum sit, praecepta dare. Quibus plura, atq; maiora Castilio expressit. Quis enim de principibus viris maiori grauitate? Quis de illustribus faminis dignitate ampliori? Nemo de re militari ornatus, de equorum concursionibus aptius, de conferendis in procinctu manibus praclarius aut admirabilius. Non scribam, quanta cum concinnitate & praestantia, in summis personis, virtutum ornamenta depinxerit: nec referam, in ijs, qui Aulici esse non possunt, quemadmodum aut vitium aliquod insigne, aut ridiculum ingenium, aut mores agrestes & inurbanos, aut speciem deformem, delinearit. Quicquid est in sermonibus hominum, in congressu, & societate civili, aut decorū, atq; ingenium: aut deforme, & turpe: id eo habitu illustrauit, ut etiam oculis cerni posse videatur. Huic tantarum rerū Autori, oratori etiam non indiferto, nouum lumen orationis accessit. Latinus enim iam Aulicus, tanquam ex Veteri illa Vrbe Romana, in
qua

qua eloquentia studia viguerunt, in curiam nostram cultum retulit, egregio habitu, summo apparatu, admiranda dignitate. Quod factum est Clerici nostri, cum incredibili ingenio, tum eloquentia singulari. Excitauit enim sopitam illam suam dicendi suauitatem: ornamenta & lumina, qua seposuit, ad res dignissimas reuocauit. Ergo maiori laude efficiendus cumulandusque est: qui rebus tantis (cum essent magna) & maiores essent maxima lumina & ornamenta adiecit. Quis enim aut verborum vim plenius expressit? aut sententiarum dignitatem illustrauit ornatius? aut rerum varietatem artificiose subsequitur? Si res grauiiores in sermonem incidunt, verbis amplioribus & grauioribus explicat: si familiares & faceta, festiuis quidem atque argutis. Cum igitur & verbis pure atque ornate, & prudenter dilucideque sententijs, & toto elocutionis genere cum dignitate scribat: egregium quoddam ex hijs opus profluat atque promanet necesse est. Mihi quidem tale videtur, & Aulicum hunc Latinum cum lego, Crassum, Antonium, & Hortensium audire videar usdem de rebus differentes. Atque hac omnia tanta cum sint, fecit homo non imprudens, & conuersionem suam vno omnium maximo ornamento illustraret. Quid enim potuit, aut ad subsidium firmitus, aut ad gloriam illustrius, aut ad fructum fieri uberius: quam quod Aulicum suum illustrissima amplissimaque Principi dicauerit? in quam cum omnes Aulicae virtutes trans-

(7.) fusa

fuse sunt : tum diuiniorei quadam & plane ca-
lestes sunt infusa . Cuius prastantiam omnem
si oratione complecti me posse existimarem, im-
prudens essem . Nulla est enim tanta scribendi
vis, tantaq; copia, nullum tam apparatus ora-
tionis genus, quod illum virtus non superet . Per-
sapienter igitur interpres iste talem quasuit
operis patronam, virtute quidem prastantissi-
mam, ingenio sapientissimam, Religione opti-
mam, doctrina cum excelsissimam tum in alijs
etiam literarum studia exornantem . Quasi sa-
pientissimorum principum clarissima insignia,
si florentis resp. certissima prasidia, si optimorum
cuiusum ornamenta maxima, & suo merito, &
omnium iudicio semper sunt habita : ea & au-
toritate tueri, & pramijs amplificare, & nomi-
nis sui titulo insignire : res profecto, cum
omni Principe digna, tum nostra Vi-
detur Principe dignissima, cui
Vni omnis omnium Musa-
rum laus & litera-
rum gloria at-
tribuenda
Videtur.

Dar. ex Aula regia tertio,
Nonas Ianuarij. 1571.

Johannes Caius, Bartholo-
meo Clerke.

Cum te saepenumero (optime Clerke)
Cantabrigia nunc differentem phi-
losophicè, nunc de iure civili disputantem,
nunc legentem rhetoricè audirem, suavi
pronuntiatione, actione decenti, dignitate
propè singulari, venit mihi in mentem
quod de Antonio dici solet, qui melius lo-
cutus quàm scripsisse putabatur. Non e-
nim (quod memini) vel apud exteras na-
tiones, vel apud nostros homines quemq̃
audiui, qui sine premeditatione vel tam so-
lidè & nervosè diceret, vel alios differen-
tes tam numerosa oratione ex tempore re-
futaret. Iam verò cum Castilionis libros
quatuor viderim, quos tu ex Italico sermo-
ne in Latinum transtulisti, utrumq̃, &
eloquentiam, & stylum singularem, in te
egregium & excellens esse observauerim.
Ex qua re tanta admiratione commoveor,
ut diuinum illud ingenium tuum, & in-
credibilem facultatem tam diu latuisse, &
in communem Reipublica lucem antea
non prodixisse, vehementer doleam. Quod
si apud exteras nationes natus fuisses, nos
te suspiceremus, multis scriptoribus ante-
poneremus

poneremus, conferremus cum optimis.
Nunc verò quoniam nostras es, velte
negligimus, vel iusto premio, iustaq; laude
priuamus: verè ut dici possit, Nemo pro-
pheta in patria sua. Quanq; in eo docto-
rum apud nos hominum nonnulla est re-
prehensio, qui adeo rarè scribere solent, ut
reliqui eisdem etiam optimè scribentibus
preiudicio quodam obeße soleant. Utrum-
què in vitio est, & illorum incuria, & ho-
rum temeritas. Ab utraq; tu liber es, &
propter gloriam iam pridem virtute par-
tam apud nos, & quia Academia Parisi-
ensis viri primarij cum in Gallijs esses, tu-
am (ut audio) eloquentiam valdè sunt
admirati. Ita fama in Academia totius
orbis concursu celeberrima propagata ne-
mo reclamare audebit, exclusus & homi-
num præstantissimorū iudicio, & rei ipsi-
us veritate: imo angebit potius. Quid e-
nim difficilius quàm librum aliquem ex a-
liena lingua pari vi & gratia transferre?
quid laudabilius quàm illud ipsum ornate
& eleganter facere? quid vero amabilius,
quàm hominem disertissima lingua, id est
italica scribentem sic interpretari, ut vi-
ta lumenque nunc demum illi accessisse vi-
deatur

deatur . Castilio verò tuus (mihi credo)
si viueret , ingentes tibi gratias ageret , qui
etsi antea Italicis præclarè , nunc tamen
Latinis suauissimè loquitur : quod ego her-
cule non facile putarem fore , nisi factum
iam vidissem . Etenim cum in illius libro
infinita sint quæ Latinis hominibus inusi-
tata sunt , eadem tamen non latinè so-
lum , sed eloquentissimè expressa reperio .
Qua de re & tibi gaudeo , & Angliæ no-
stræ gratulor , in qua ille natus est ,
quem in ipsa Romana lingua &
eloquentia paucissimis Ro-
manis scriptoribus non
temerè postponerem .
Vale .

Londini , pridie Calend.
Octobris . An. à Christo
incarnato . 1571.

Bartholomæus Clerke

Lectori. S. D.

De Abis mihi veniam (erudite
lector) si verbis utar nunc ob-
soletis, nunc plane fictitijs : idem
tuta faceres, si de istis scriberes :
idem Marcus Cicero faciendum puta-
ret, si nunc viveret. Novis siquidem rebus
nova nomina sunt imponenda. Quid enim
appellem id quod Angli Courtiership, Ita-
li Cortegianiam nominant? Aulicali-
tatem dicere non placet, & quia vox inau-
dita est, & absena : Curialitatem cogor
appellare, quod verbum etsi minus purè
latinum sit, latinitati tamen propius acce-
dit. Virum etiam Aulicum sapius Curia-
lem appello, & quia apud Ciceronem re-
perio eodem prope sensu, & quia vocis
concinntas auribus valde placet, & quia
in tertio istius opusculi libro, adeo frequens
incidit viri Curialis atq; Aulica fœmina
cōparatio, ut Aulicum & Aulicam toties
eisdem sententijs repetere, absurda cuius-
dam Kaxopœvias esset. Idem de illis iocis
dicendum, quos Angli merry pranches,

Itali

*Itali Burlas vocant . Eos ego ludicra
appello , & quia ludo quodam consistunt ,
& quia vocabulum aptius non occurrit .
Qua cum principibus viris latina lin-
gua , aut inusitata fuerunt , aut prorsus
incognita , ignosci mihi spero , si eadem
utcumq; expressero . Doctorum homi-
num iudicium nihil metuo , scriptorum
praesertim , qui satis sciunt Interpretes in
quantas angustias sepenumero detrudan-
tur . Noli itaq; illam tibi ipsi iniuriam
facere (lector optime) aut id aliquando
committere , ut zoili nomine a quoq; desig-
neris . Latine scribere perfacile esse scio , &
id si tu non diceres , ego tamē concederem :
verum ea concinnē literis mandare qua
optimis latinae linguae authoribus peregrina
viderentur , difficilius est q̄ facile cre-
dideris . Sic est natura nostra , ut infecta
plerumq; admiremur , facta pro nihilo pu-
temus : & cum ipsi inuenire fortasse non
possemus , inuentis statim alienis tanquam
critis & vulgaribus acquiescimus . Quod-
si nullum momenti iste labor videatur
sepositis nostris , quid in eo tute possis pe-
riculum facito , & si probē quicq; apteq;
B.j. feceris*

feceris (quod tamen cuiusvis non est)
plane persentires, orationem puram non
esse Delphicum gladium, meliusque
cum tui ipsius inuentis quam
cum alieno sensu coherere.

Quod cum ita sit ego

te amicum tu me

amicissimum

reperies.

Vale.

(..)

De Curiali siue Aulico

Liber primus.

I.

Nancipitem cogi-
tandi curam iam pridem
incidi (*Alfonse charissi-
me*) è duobus utrum esset
difficilius : aut tibi negare
quod à me vehementer contendisti, aut id
quod nollem tandem aliquando suscipere.
Nam honesta in re tibi quicquam non
concedere, cui tantum deberem, & à quo
me plurimi fieri scæper intellexi, durum
plane videbatur : & id tamen inconsultius
aggredi, quod exequi, & ad extremũ per-
ficere non possem, indecorum putavi : illi
presertim, qui iustæ reprehensiones quanti
momenti essent non igno-
raret. Hac postea-
quam apud me ultra citroq, diu egissem :
omnino decreui pertentare, quantum ad-
iumenti hoc tam grane alijs satisfaciendi
desiderium diligentia mea possit adycere.
Fere enim alijs in rebus labores hominum
atq, studia non mediocriter excitare solet.
Tu igitur a me valde contendis ut scribam
qua sit hominum Curialium in Aulis Re-
gis agentium præcipua viuendi ratio atq,

B. ij.

forma,

Libet primus.

forma, qua fecti & Regibus possint tanq̃
ex prescripto ritu inscribere, & aliorū om-
nium benevolentiam, laudes, atq; amicitia-
as facilius conciliare: deniq; qui vir fiet
quem ita absolute Curialem appellari vo-
lumus, nihil ut desit illi ad tantum nominis
titulum, tantumq; verbi dignitatem. Huius
tam arduæ petitioni tuæ hoc unum dico:
nisi mihi grauius videretur, a te frigida
cuiusdam & prope languentis amicitia in-
simulari, quam ab alijs mediocri aut possi-
us exilis scientia: excuteretur iam pridem
e manibus meis iste labor, & anceps stu-
dium, ne temeritatis cuiusdam me reum
faciant omnes, qui quàm lubricū & diffi-
cile sit satis sciunt, inter tam varias Aula-
rum Christianarum consuetudines, perse-
ctissimam viam atq; methodum, & tanq̃
florem quendam Curialitatis elicere atq;

Magna vis exprimere. Ea enim consuetudinis vis est:
consuetudi- ut easdem res nobis nunc incundas nunc
nis in Strā- exosas faciat, adeo ut mores hominum, ri-
q; partem. tus, vestimenta, habitus, quæ paulo antea
magno pretij fuerunt, non ita multo post
abiecta & contempta iaceant: quæ vero
nullius ponderis videbatur, ea contrā mag-
nas amoris sui facies animis nostris repente

commo-

commoveant. Luce itaq³, clarius existit,
 usum q³ rationē maioris esse momenti, vel
 ad res novas aggrediendas, vel ad veteres
 antiquandas: cuius si quis exquisitam &
 perfectam rationem indagare velit, facile
 profecto fuerit, labi, errare decipi. Que
 cum mihi valde difficilia circa rem propo-
 sitam undiq³ occurrere videam, excusati-
 one quadam uti cogor, & istum aperte er-
 rorem (si tamen error dici debeat) utrisq³
 nobis communem profiteri: ut si ego culpa
 alicuius nota atq³, labe respersus videar,
 tute ab eadem minimè liber aut immunis
 videare. Non enim minori tibi vitio ver-
 tetur, quòd onere grauiore amicū, depresso-
 ris, q³ mihi quod viribus meis rem planè
 imparem & iniquam susceperim. Venia-
 mus igitur aliquando tandem ad proposi-
 tam metam, & adeo expressam Curialis
 viri effigiem formemus, ut Princeps qui-
 eunq³, dignus fuerit, cui iste noster inservi-
 at, licet alioqui non ita magni nominis sit,
 huius tamen gratia magnificus atq³, illu-
 stris habeatur. Neq³, tamen in his libris
 - certis quibusdam & destinatis præceptis
 curiose innitemur, que plerumq³, in hu-
 iusmodi re instituenda observari solent:

4. Liber primus.

sed senum more grata quadam recordatione utemur earum rerum, quae ab hominibus tali in re peritis, ultrò citroq; agitatae sunt. Quibus etsi tum non interfueram (forte fortuna profectus in Angliam) eadem tamen summa fide, summaq; veritate, familiaris mihi meus recitauit. Ea ego vicissim omnia (quantum mea memoria patitur) referā, facilius ut intelligatur, quid magni authoritatis & iudicii homines hac ipsa de re statuerint. Neque illud a proposito alienum erit (sic enim quo omnia tendant apertius videbimus) si causas disceptationum insequentium primum exposuerimus.

Urbini descriptio.

Urbinatium parua ciuitas (ut omnes ferè norunt) in Apennini latere tanquam in medio Italia versus mare Adriaticum sita est. Qua etsi montium vicinitate minus amana videri possit, si cum alijs conferratur, adeo tamen propitia coelum, atque elementa semper habuit, ut prater admirandam aeris temperiem, fertiliores agros, & fructus humanis vsibus magis necessarios, vix usq; reperias. Ea ut in istis rebus foelix, sic nulla in re foelicior, quam quod Principes iam diu optimos habuerit: nisi
tum

Liber primus. . 3.

tum fortasse iisdem orbata fuerit, cum tota Italia communi quadam bellorū calamitate deslagraret. Huius rei testimonia ne longius petantur, nobilissimi Ducis Frederici recentissima memoria sufficiet, cuius sapientia, humanitatis, iustitia, liberalitatis, denique stratagematum, & rerum egregie gestarum etiamnum trophæa luce clariora existunt. Quarum rerum argumento esse possunt, varia illius in locis prope inexpugnabilibus victoria, expedita in præliis inuendis industria, in conficiendis audacia: Ipse semper paucissimis vincere assuetus, nunq̃ a multis vinci, aut superari potuit: adeo ut inter primos antiquorum temporum heroes iure optimo reponi, & dinumerari possit. Inter reliqua nonnulla ab eo præclare acta, unum illud singularis fuit industria an scientia dicā nescio, quod in arduo & præcipiti Urbini situ, palatium adeo magnificum adificauerit, ut urbis potius amplissima speciem, quàm Regia præ se ferre videretur. Non solum enim argenteus atque aureus omnis intus forisq̃ apparatus fuit, tapetes sereci, stragula textilia, marmorea torremata, pictura & imagines eximia, verumetiam omnis ge-

Frederici
Ducis laus.

6. . Liber primus.

neris instrumenta musica, libri Graci, Latini, Hebraici, qua illa præcipua totius suppellectilis ornamenta putauit. Unam illi immortalitatē negasse deos crederes. Nam cum quintum & sexagesimū annum ætatis honorificè egisset, summa cum laude aut potius gloria, extremum diem clausit, vnicū post se sine matre filium decim annorum, nomine Guidubaldum relinquens: & non tam hereditati aut patrimonio, quam paternis virtutibus succedens, tantam omnibus q̄ citissime ingenij & indolis spem atq; opinionem attulit, quantam humane nature angustia haud ferè capiunt: nunq̄ ut facinus magis egregium facere Dux Fredericus visus fuerit, quam tñ cum prolem adeo omni ex parte nobilem procreauerit. Verum fortuna (qua magnis in rebus inuidiam plerumq; suam perfundit) tam augustis principijs tanta virulentia restitit, ut Guidubaldus cum vicesimum ætatis annum vix iam attigisset, in podagram adeo vehementer inciderit, ut membr̄is morbi crudelit̄e undiq; rigescentibus, neque manus, neque pedes satis officium suum facerent. Ita eximia forma, & præclaro ingenio iuuenis, virente adhuc ætate,

Guidubaldus.

Guidubaldus podagra laborauit.

atate, in extremum discrimen, aut summas
potius miseras adductus. Neque hic ta-
men fortuna acerbitatis sua virus enomero
destitit. Nam in eo etsi sapientissima con-
silia, inuictusq; animus esset, si quid tamen
in rebus vel bellicis vel domesticis susce-
pisset, ea semper teterrimè ceciderunt, qua
erant cogitata & acta diligentissimè. Quod
etsi exitus calamitosus rerum ab eo gesta-
rum nimium verè ostenderit, tanta tamen
animi magnitudine perpeffus est omnia, ut
virtus in eo nusq; fortuna concesserit: ea
siquidem fortitudine omnes difficultates
exorbuir, ut summa cum dignitate totius
vite curriculum transegerit: in summa in-
ualetudine tanquam omnino sanus, mini-
meque, valetudinarius, in aduersis rebus,
tanq; unus ex fortunatis hominibus mini-
meque concussus. Non enim illi tanto in-
pedimento corpus malè affectum esse potu-
it, quin sub Alfonso, & Ferdinando, no-
bilissimis Neapolitanorum regibus, hono-
rificentissimè meruerit: & postea sub A-
lexandro Papa illius nominis sexto, cum
nonnullis alijs regulis Venetianis & Flo-
rentinis. Cum vero Iulius secundus ponti-
fex inauguratus esset, imperator totius Ec-

clesia summus & primarius designatus est. Quod cum munus sollicitè obiret, Aulam tamen suam nobilibus viris, strenuisquè refertissimā habebat : quibus ille non minore voluptate fretus est, quā illi eodem usi sunt iucundissimè. Nam utraq; lingua peritissimus, tāta humanitate, tanto praterca sale & lepōre conditus, tam infinitam diuersarum rerum scientiam cum incredibili animi magnitudine coniunxit, ut cum per inuauetudinem nihil ipse per se nunc deniquè præstare poterat, in alijs tamen (nunc aspiciendo, nunc cohortando, nunc corrigendo) facile declarauit, quanto artificio, quantaquè virtute fuerit. In omni vero armorum exercitio, & hastis equo conferendis (de Musicis iocisquè suauissimis ut taceam) obnixè unusquisquè contendebat, ut & tanti viri laudibus, & illo hominum commercio non indignus videretur. Distributus itaque dies in laudabilia tum animi tum corporis oblectamenta. Sed morbo iam indies ingrauescente, & duce idcirco exacta statim cœna quiescente, unusquisquè ad nobilissimam Ducissam Elizabetham Gonzagam, hora asucta tanquam ex compromisso se contulit.

Ducissa Elizabetha
Gonzaga.

Cum

Liber primus.

9.

Cum ea unâ aderat selectissima femina Emilia Pia, quæ cum singulari ingenij Emilia acumine reliquis præstaret omnibus, reli- Pia. quorum omnium in istis dulcissimis exercitijs magistra, aut potius princeps nō immerito videbatur. Hac duce & his militibus ad placidissimum istud militia genus omni ex parte compositis & instructis, amenissimos undiquè sermones, sales, & facetias non vulgares aut insulas audires: deniquè in uniuscuiusquè vultu, & oculorum obtutu, hilaritas ipsa, atquè adeo suavitas spontanea residebat: nihil ut verius appellari posset tam bene ornatum domicilium, quàm letitia & iucunditatis cuiusdam inaudita diversorium. Nequè usq̃ alias credo plenè pertentatū & cognitum, quanta & quàm vera esset delectatio, societatis & communionis sese adeo inuicem sine fūco & fraude amantis. Nam præterq̃ quòd unusquisquè nostrum, in tanti ducis familia atquè clientela versari, summo sibi ornamento putavit: in ipso nobilissima Ducisse aspectu, tanquàm omnium honestarum voluptatum portu acquieuit. Quæ utraq̃ perinde quasi catena aliqua omnium mentes atq; voluntates fraterno quodā

10. Liber primus.

Curialium amore firmissimè deuinxerunt . Non mul-
Grbinatum tum huic absimilis per omnium mulierum
 amor.

animos beneuolentia coniunctio peruasit,
 quibuscum (ut cuiquè libuit) liberè con-
 ferre, sedere, iocari licuit : is tamen honos
 clarissima Gonzaga semper est habitus, ut
 idem plarumq, libertati nostra quantum-
 cunquè libera, franos inijceret . In hanc u-
 nam ita semper propensa omnium volunta-
 tes erant, ut eidem placere, magno emolu-
 mento, displicere vero summo dispendio
 haberetur . Unde multa honestissima con-
 suetudines, cum summa licentia connexæ,
 multa exercitia non mediocri modestia
 temperata, multi sales & faceria tanta
 grauitate permixta (de vocis gestusq, ad-
 mirando concentu ut fileam) ut nonnulli,
 qui Ducissam ne de facie quidē prius cog-
 nouissent, dominam continuo omniū longè
 magnificentissimā indicarent . Cuius pra-
 sentia diuturna, astantium ad se animos
 ita allexit : ut unusquisquè ad eius nutum
 & exemplar semetipsum prorsus effingeret
 & componeret . Verum incredibilium vir-
 tutum (quæ in ea admiranda semper exi-
 terunt) non est hic narrandi locus , nequè
 opus est si possem , nequè si possem, velim,
 cum

omni ubiuis gentium ipse per se luce clario-
res existant . Et si quid in illa fuerit , quod
casu aliquo celari potuerat , id fortuna
(quasi qua tanta & tam inaudita admi-
raretur) aduersis ictibus & procellis con-
sulto propalauit : in promptu ut sit , tantum
venustatis , sapientie , fortitudinis , in una
aliquando muliercula delituisse , quantum
in hominibus ipsis perrarò , aut certè non
sæpe deprehenditur . Sed istis paulum omis-
sis , ad generosam virorum cohortem , in illa
Aula degentium redeamus : quibus in
more positum fuerat , exacta cœna , conse-
stim coram Ducissa tanquàm Iudice con-
nenire . Ubi inter musica tripudia , reli-
quasq; animi relaxationes , subtiles non-
nunq; questiones , & alia ingenij certami-
na proposita erant : quorum pretextu , ali-
alys (ut cuiquè videbatur) occultas per-
sæpe cogitationes , & rationis sua consilia
clanculum (ne dicam callidè) communi-
cabant . Non ita multo post , in serias di-
sputationes sublapsi : mox ad apothegma-
ta , & non inciuile iocandi genus redeunt .
Nec hic consistant , quin statim Laconi-
cas propositiones auritim insusurrent : que
eò maiore omnes voluptate offuderunt , quia

12. Liber primus.

Nomina eo-
rum qui di-
sputationi
inter fue-
runt.

Julius pon-
tifex.

acutissimis ingenijs totum undique palati-
um refertissimum fuerat. Inter quos (uti
nostis) primi fuerant Octavianus Frego-
sus, & eius frater Fredericus, Iulianus de
Medices, Cesar Gonzaga, Ludovicus
Carossa, Gasparus Pallavicinus, Ludoui-
cus Pius, Morellus Oxtonensis, Petrus
Neapolitanus, & Robertus Barrensis,
quibus multos alios Regulos & equites
(nisi longum esset) liceret adijcere. Non-
nulli praterea etsi ibi non habitarent,
maximum tamen anni spacium eo loci cō-
ficiebant : quorum primi fuerunt, Bernar-
dus Bibiena, Unicus Aretinus, Ioannes
Christophorus Reginus, Petrus Mon-
tanus, Therpander, Nicholaus Phrissi-
us : quibus accesserunt Poetae, Musici,
& totius Italia in unaquaque arte & sci-
entia peritissimi & primarii viri. Cum ve-
ro Julius Papa illius nominis secundus
Gallorum ope Boloniam ad Apostolica
sedis imperium reduxisset, anno salutis
M. D. vii. cum Romam reuertetur,
per Urbini iter arripuit : ubi tam ingenti
rerum omnium apparatu, hospitio excep-
tus est, ut ceteras Italia ciuitates, vix
tanta magnificentia sufficere putares. In
quo

quo quidē non ipsi solum pontifici, & Cardinalibus reliquisquē eorum satellitibus abunde satisfactū erat: verum etiam quibusdam tanta subito inaccessit admiratio, ut totum quod superfuit ætatis curriculum, eo loci conficerent, ubi & usitatis iam antea voluptatibus fruebantur, & aliquid etiam incrementi eisdem utendo fruendoquē adiecerant. Quod dum noctes diesquē facerent, illud diligenter obseruatum est, ut tota in circulum & procinctū multitudi-
ne redacta, fœminis viri singulis singuli commiscerentur, nisi fortē virorum (quod sæpe contigerat) maior numerus exstitisset. Horum omnium conatibus, & ingeniosissimis inuentis, Ducissa semper pro arbitrio moderari consuevit, nisi sicubi Emilia sagacissima illud muneris delegaret. Cū igitur Papa Iulius Urbino discessisset, omnibus in locum assuetum coactis, imperauit Emilia Gonzaga, ut illius noctis iocis & delicijs, non granatē principium daret. Quod illa cum aliquandiu recusasset, tandem, cum tibi (inquit) selectissima Princeps in votis fuerit, ut ego his nostris iucundissimis studijs, quasi clasicum canam: quoniam tibi mos gerendus est, illud equi-

14. Liber primus.

equidem libentissime propositum & exco-
gitatum velim, quod hactenus inauditum,
parum in se reprehensionis minus laboris
habeat: tu itaque Caspares Pallauicine
(qui nosti optime) istuc in te negotij susci-
piro. Quibus ille: tibi (inquit) primum in-
cumbit, ut tute hoc te onere expedias. Illa,
iam pridem hoc ab ea factitatū affirmans
Ducissam exorat, ut suas imperādi partes
interponeret. Quod quia facile facere non
solebat, subridens, Emiliam sibi substi-
tuit, & ius suum in illam uniuersum tran-
stulit. Magna mehercule res (inquit
Pallauicinus) aut magnum potius priui-
legium, mulieribus in eo concessum, quod
adeo semper a laboribus immunes sunt:
& istius rei qua tandem ratio est? Sed
ego ne & exemplo peccem, & non obtem-
perando, illud aggrediar quod nunc in ma-
nibus est. Animus certe humanus (ut ego
conycere soleo) uti in reliquis rebus, ita
etiam in amore varius est & multiplex;
adeo ut quod uni gratum & iucundum, id
alteri inuisum & exosum sit: in eo tamen
summa consensio est, quod unusquisque id
quod amat charum & longè acceptissimū
habeat. Unde vehementiores amantium
affectus,

Emilia illi-
us noctis io-
vis prafici-
unt.

Prima di-
sputatatio io-
cosa a Ga-
spare exco-
gitata.

affectus, tãtas nebulas eorum mentibus solent offundere, ut quoscunq; benevolentia atq; amore complectantur, in illis omnes virtutes conspirasse, nihil vitij, nihil deformitatis inesse existiment. Sed cum hanc tam perfectam fabricam humana natura non admittat, nemoq; omnium sit in quo aliquid aut non desit, aut non redundet: fieri non potest, quin amantium animi, tanq; cæcipientium oculi conniueant & decipiantur. In eo igitur si me audiat is istius noctis delicia & festiuitates erunt posita: ut eas quisquẽ animi dotes recenseat, quas in eo esse desiderat quẽ valde & ante alios amat. Et quoniam nemo homo est, cui aliqua turpitudinis nota, aut manifestius non imprimatur, aut occultè non insideat, illud etiam disputetur, quod tandem vitium (quoniam ita est propè fatale & necessarium) omnium maxime ferendum & tolerabile vel admittat, vel in eo graviter non incuset. Hac ubi primum Gasparus prefatus esset. Emilia Constantia Fregosa (cuius vices proxime erant) pro imperio prefandi signum dedit. Quod cum illa vicissim exequi instituisset, praripuit orationis cursum Ducissa, & quoniã (in-
C. j. quit)

quit) Emilia nihil ioci, aut facetiae (cum optime possit) excogitare voluerit, sed omnem hanc industriam abieceris, cur non cætera etiam Domina, istius quoque com- modi participos sint, tot præsertim astanti- bus ingeniosissimis viris, quibus nullum io- candi genus nisi de industria refugientibus deesse potest? Placet hercle sententia (in- quit Emilia) & tibi Constancia isto tempore silentium imperamus, tibi vera Caesar, qui proximus es, ut quicquid velis liberè eloquere. Tum ille: Actiones (in- quit) humanas si quis diligentè erutina li- brabit, nihil non mancum & imperfectum reperi- et: in illis enim non minus, aut multo etiam magis quàm in cæteris rebus, discors & varia naturæ vis est: uni enim una in re lumen ipsum rationis & perspicacitiam at- tribuit, alij vero in altera: unde persape fit, ut cum sciat quispiam, quod alius nesciat, id tamen ignoret quod alius præbè teneat, alterius è vestigio errorem non suum de- prehendat: & id quod omnium deterrimū est, in eo nos sapere aliquando putamus, in quo fortasse gnavitè desipimus. Huius rei testes sunt parietes isti, intra quos nonnul- los ipsi vidimus, qui primo congressu vide-
bantur

Caesaris in-
uentum.

In nostris
calpa in ali-
enis lince-
sumus.

Liber primus. 17.

bantur aliqui, non ita multo post, sese prodiderunt, q̄ essent nulli. Sed harum rerum diligentia nostra precipua indagatrix esse solet, & quemadmodum in Pulia si quem Tarrantula momorderit, fidibus & vario Musica sono, morbi atque adeo humoris harmoniam & quasi sympathiam exquirunt; nec omnino desistunt, donec agitatio & frequens motus egritudinem dispulerit: ita cum aliquod insipientia vestigium in aliquo suspicamur, adeo argute & subtiliter omnes illius venas tenemus, ut quo tendat facile conyciamus: postquam vero humorem ipsum cognitum & perspectum habeamus, eundē nunq̄ commouere languentem desistimus, donec ex stulto prorsus insanum faciamus. Quae tam late patet inficitia, ut in carminibus, in musicis, in tripudijs, in mimicis, in amore, in equitando, in re gladiatoria, deniq̄ in unoquoq̄ notitia generum (ut est animo in rem aliquam maxime prapenso) manifestissime se explicet: adeo ut nobis risum iocumq̄ (ut nostis) valde nonnūquam commoueat: & (ut semel dicam) in unoquoque nostrū stultitia seminarium aliquod existimo, quod, si aliquando excitetur, in infinitum facile ex-
C. ij. crescit.

18. Liber primus.

crescit. Optarem itaque eam esse istius notis non seriam, sed iucundam disceptationem, liberum cuique ut sit, de me sententiam ferre (quoniam libet insanire) qua potissimum in re ipse desipere & delirare soleam : & ipsas insanie nostre flammam ex quotidianis eiusdem scintillis dyudicet. Idem etiam in reliquis observari vellem : ita tamen, ut certa argumenta & signa unusquisque ostendat coniectura atque opinione sua : unde ex iocosa contentione, serio quivis hoc capiet commodi, ut quo criminis genere potissimum deliret, & tamquam fascinetur, minimo negotio intelligat : deinde si volet, facilius hoc ipsum caneat & declinet. Quod si in illum stultitia ridulum forte inciderimus, cuius fontes exhaurire difficile videatur, quantum in nobis erit feremus opem, & (ut Marrianus frater solitus est dicere) animam Deo lucrificemus, qui questus omnium est multo uberimus. Hic arrisum est vehementer, neque quisquam diutius continere poterat, quin se diceret, vel affectando, vel oculorum obtutu, vel amando, vel alia in re aliqua ineptias suas quotidie expressisse. Tum frater Seraphinus, more suo subridens, nimis (inquit)

pro-

Seraphini
fratris in-
uentum.

prolixum hoc esset: quin potius (quoniam
 facetum & elegans est) liceat omnibus no-
 bis ominari: quid tandem cause sit, cur
 omnes mulieres ut plurimum socras dete-
 stantur, serpentes vero plurimi faciant.
 Quod dū promiscuè fecerimus, plane per-
 spicietis, neminē ad viuum rem ipsam re-
 secare posse, prater me unum, qui istuc mi-
 sterij mirifica quadam ratione intellexi.
 Plura in hanc futilem de lana caprina que-
 stionem dicturus erat, nisi illi verborum
 flumen Emilia pracidisset, & Unicum
 Aretinum ad dicendum inuitasset. Ego Aretini
socus.
 (inquit ille) ludicem me & magistratum
 esse optarem ut exquisito aliquo supplicij
 genere ingrata mulieris fallacias extor-
 querem, aut potius plecterem, qua oculis
 instar Dea submissis, & viperino tamen
 corde, nunq̃ id loquitur, quod tacitè apud
 se cogitat: sed adumbrata quadam mise-
 ricordia nihil tam sollicitè molitur, q̃ ut
 cordis humani conuulsione, miseras eiusdē
 Anatomias faciat: nequē vero in tota
 Lybia Vipera adeo virulenta reperiri po-
 test, humani cruoris tam valde sitiens, q̃
 istud fallax & astutum animal: cuius non
 tantum vocis suauitas, & verborum leno-

cinia, sed frons etiam, oculi, vultus gestusq;
 tanq̃ Syrenes mouent & alliciunt. Proinde
 etsi mihi non liceat (ut vellem) catenas,
 funes & flammās inungere, quibus ista quæ
 cupio intelligam : optarem tamen ut istius
 noctis ludus iocusq; hæc nobis commentan-
 do exprimant. Pulchrum huius rei prin-
 cipium dabitur, si omnes seorsim excuti-
 ant, quid sibi velit istud stigma atque effi-
 gies literæ. S. quod in Ducissa nobilissime
 fronte imprimitur. Nam etsi humaniorē
 fortasse interpretationem recipere possit, fa-
 cilis ut decipiat, longē tamen alius idemq;
 occultus & non dum in lucem prolatus sen-
 sus esse potest. Quis enim nostrum est qui
 certo sciat, num fortuna humana infælici-
 tatis tandem miserta, hanc exiguam illi
 notam inussit, quò (velit nolit) in publicū
 proferat intestinum animi desiderium : ni-
 mirum, quā vehementer cupiat, eos aut
 occidere, aut viuos calamitatibus sepelire,
 qui eam omnibus honoribus prosequun-
 tur? Arrisit verecundē Gonzaga, & cum
 excusatione aliqua tam seueræ interpreta-
 tionis uti vellet, quin tacendum clarissima
 (inquit Aretinus) non dum tibi hoc ne-
 gotij incumbit. Tum Emilia ad Vnicū
 conuersa,

conuersa, in hac verba effata dicitur. Ne-
mo certè quidem est nostrum Aretine, qui
tibi omni in re non cadat, præsertim in af-
fectionibus illustrissima Gonzaga discer-
nendis: Quam quidem ut tu diuino fretus
ingenio præter ceteros nouisti optimè, ita
plus ceteris (nisi fallor) eandem amas in-
timè. Reliquorum igitur oculi tanquàm
volucrum aduerso sole cæcutiunt, tuum u-
nius iudicium istuc expedire & potest op-
timè, & sufficiet. Ille postq̃ paululum re-
spirasset, instabant omnes, ut quid illius
litera character significaret, explicare non
abnueret: tandem metrū quoddam ama-
torium ad rem præsentem appositè accomo-
datū protulit, aut potius recitauit. Multi
extempore inuentum, & excogitatum pu-
tabant, sed quia argutiùs atque elegantius
fuerat, q̃ illa temporis angustia patiebantur,
plurimis iam antea præmeditatum vi-
debatur. Utcunq̃e fuit, omnes in eo om-
nia summis laudibus efferebant: quod ubi
promiscuè fecissent Octauianus Fregosus
qui proximus erat subridens, in hunc mo-
dum est exorsus. Si ego me amatorii Cu-
pidinis telum unquam sensisse negem (viri
nobilissimi) Gonzaga atque Emilia etsi

O. Fausani
inuentum.

22. Liber primus.

non crederent, credidisse tamen (sat scio) simularent, huiusq; rei hanc esse causam dicerent, quod ego scilicet modestus ille & verecundus omnino diffiderem, feminam me posse aliquam ad amandum allicere, & persuadere. Cuius equidem adhuc non ita serio periculum feci, ut desperandum mihi existimem, si fortè pertentarem. Neq; sanè id non feci, quia tanti me facio, nullam ut putem mulierem dignam esse, cui ego amando inserviam: sed consultò potius abstinco, perpetuis amantium lamentis, squalore, & lethali facie attonitus: in quorum oculis ipsius miseria effigies depingitur. Quod si aliquando colloquatur (quod raro evenit) nihil nisi de lachrymis et luctibus fabulantur, totq; suspirijs & mœoribus permixta sunt omnia, ut mortē quam nunquam non exoptant, in limine & foribus esse putares. Propterea ubi primum vel minutissima amoris scintilla animus incallescere coeperit, ego eandē omni vi restinguere & suffocare solco: non quòd mulieres odi (quod istæ Domina suspicantur) sed quia mihi charissima salus mea esse debeat. Huic hominum generi (quo de modo diximus) aliud est omnino contrarium & repugnans.

Quidam

Misera a-
mantium
vita.

*Quidam enim non tantum aspectu miti
& affabili, dulcissimis vocibus, gestu suavi
earum quas amant sese satisfaciunt, valde-
quē in eo se venditant : sed omnem iracun-
dia, & doloris etiam iusti acerbitem, in
incunditatē voluptatemq; conuertunt. Isti
mihi plusq; felices videri solent, nam cum
illi in amoris indignitate, & contemptu,
tantum dulcedinis percipiant (quod alijs
morte acerbius videtur) in vero amore
qui sine furore est, ea credo felicitate fruere-
ntur, que nescio an cuiquam mortalium in
hac vita contigerit. Optarem itaque istius
noctis incundissimas contentiones hanc no-
bis controuersiam dirimere : quanam isti-
us fastidij & indignitatis causa sit : quo-
niā id ferē sit, ut nos aspernentur illa preci-
puē mulieres, quas nos multo plus q; cæteras
omnes diligimus. Nam si quis iam adsit,
qui istas tam dulces muliercularum cōtu-
melias degustarit, rationem credo tantæ
suauitatis etiam atque etiam desiderat.
Que si ostendi possit, ego fortasse longio-
res in amando progressus faciam, ut tantū
mellis inueniam, quantum alijs fellis repere-
runt : ne ferreum in amando & pectus in-
cocussum, ista post hac Domina mihi oby-
C. v. ciant.*

Bembi in-
uentum.

ciant. Arrisit omnibus facetum hoc in-
uentum, & huc unusquisque animum ad-
uortit: cum in hunc modum Petrus Bem-
bus prefari caperat. Ludus iocusque nobis
ab Octauiano propositus, animū mihi va-
rijs iudicijs labantem, in contrarias partes
trahit: nam contemptus, & fastidia, que
in amore sunt, etsi prope infinita sint, mihi
tamen semper amarissima sunt visa, neque
ullo condimento dulcescere posse auguror:
minus tamen magisque acerbū existimo, pro
modo & proportione illius causa unde ini-
tio orta sunt. Memini enim probe, cum
illa in quam commotus sum subiraſci mihi
cepisset (vel quia fides mea in dubium illi
veniret, vel quia leues sunt in amore suspi-
tiones) permagnos me doloris aculeos per-
sensisse: qui eo maiores videbantur, quoni-
am nō tam meo merito, quā illius remissa &
prope nulla in me beneuolentia atque amore
hec omnia contigerant. Cum vero per in-
ſcitiam, aut incuriam meam, iustas eidem
irarum faces admouissem, anteriores dolo-
rum cruciatus prae illis posterioribus, parui
aut prorsus nihili faciebam. Quid enim
non dico iniucundius, sed omnino funestius
esse potest, quam illis stomachum atque bi-
lem

lem commouere, quos malis quàm omnia bene
in te affectos & placatos esse? Hoc itaque
(si me audiat) istius noctis studium, hac
animarum exercitatio erit, quibus ut dispu-
tet, num fastidia (quoniam ita sunt in a-
more communia) a seipso ne oriri velit, an
ab ea, à qua se amari desiderat. Unde fa-
cile perspicitur, inhumaniusne sit amatas
contemnere, an ab iisdem contemni & fa-
stidiri. Hæc cum dixisset, expectabant
omnes quid istis Emilia attexeret. At
illa Bembi orationi supersedens Frederico
Fregoso annuit: qui isto modo exorsus est.
Vellem herclè nobilissima Domina si mihi
liceret (quod sæpe fieri solet) in aliorum
sententijs acquiescere: satis mihi placent,
satisque auditu digna sunt, quæ iam pridè
dicta sunt. Ego tamen ne receptam consue-
tudinè meæ voluntati postposuisse videar,
istuc pronunciare non dubito, operæ precium
facturum, quisquis fuerit, qui Aule istius
nostræ iustissimas laudes descripserit: ut
nihil interim de serenissima Gonzaga vir-
tutibus adyciat: cuius diuinum animi lu-
men obtusi crassique hominis ingenium su-
pra ipsum cælum leuare atque efferre posset.
Nam seposita omni assentandi suspitione,
vix

26. Liber primus.

Frederici
inuentum.

vix adducor ut credam, adeo multos in tota Italia nobiles viros inueniri posse, qui prater militaris scientie laudem (qua summa est) in reliquis facultatibus & exercitijs tantum praestent & emineant. Quocirca si usquam gentium homines verè Curiales existant, verisimile mihi videtur, hinc demum eosdem esse. Proinde ut quibusdam insulsis franos inyciamus, qui sola audacia Curialitatis nomen aucupantur (cum tamen sint ridiculi) optarem unum è nobis aliquem, hominem verè Curialem verbis adeo aptis & cōuenientibus depingere, nihil ut desit illi, qui tam magnificam appellationē suo quasi iure vindicare posset. Sin vero aliquid inciderit quod huic minus necessario attributum appareat, liceat unicuiquē (tanquā in scholis Philosophorum) totis viribus contradicere. Plura in hanc causam dicturus erat Fredericus, nisi obstitisset Emilia, qua in hanc sententiam pedibus ibat, si itidem Ducissa letissima videretur. Illa huic negotio assensa est libentissimè, idem reliqui omnes facitabant vel tacitis susurris, vel apertis suffragijs, Amiliam obnixè orantes, ut huic operi quempiam quā cūissimè

me præficeret. *Quæ in Gonzagam con-*
uersa tu (inquit) clarissima Ducissa pro
imperio iube atq; impera: mea conditionis
aut modestia non erit, dum quemquam
huic labori addicam, eundem meo iudicio
ceteris omnibus peritorem statuere. Immo
verò (inquit Gonzaga) penes te istæ erit
electio, tute videris, ne non obtemperando
pernitiosum reliquis exemplum relinquas.
Amilia ne tempus se velocius subduceret,
tu (inquit) Ludouice Canossa, istuc in te Ludouice
 oneris primum suscipies, quod Fredericus Comiti im-
 proposuit: non quod ipse ita exalte Auli- peratur &
 cus sis: ut omnia illius officia atq; munera is primum
 perfectissimè teneas, sed quia illa præposterè de Curiali
 & crassa Almerua recensendo, tu nos fa- differat.
 cilius delectabis, nos tibi melius responde-
 bimus. *Qua in re, si artifex sordasse ali-*
quis se interponeret, nihil contra opponi
posset tam veræ dicenti: nostra interim
disputatio omni ex parte frigeret. Ad
hac Comes ex improviso respondit. Nunq̃
dubitari fore, ut vera loquenti non contra-
diceretur, dum tu hic adesses. Arrisum
est vehementer. Deinde Ludouicus pergit
dicere. Vellem profecto hoc me labore ex-
pedire, quod viribus meis q̃ sit impar non
 ignoro,

28. Liber primus.

ignoro, neq; vero illud a veritate alienum est, quod tu in me iocose dixeras, nihil me scilicet eorum sapere quae sunt hominis vere Curialis propria. Facile fides fit, ubi quicquam tam apertum est: nam cum nihil eorum facere soleam, probabile est, me nihil intelligere: quod ego minore reprehensione dignum existimo. Peius enim illud est non fecisse bene, quam quomodo facias non intelligere. Cum tamen vobis ita placuerit, me tam granem personam sustinere, nequa possum neque libet recusare, ne vestris iudicijs obstitam, quae meo longe soleo antepa- nere. His Caesar se interposuit, & quoniam (ait) in multam noctem sermonem protraximus, et alia hic nos oblectamenta pre- stolantur, oportunitus fortasse fuerit, in exa- stinum differre: ut commentandi, rumi- nandiq; idoneum tempus Comes habeat. Nam in re tam seria, sine praemeditatione dicere, difficile mehercule atque operosum est. Tum Ludovicus, noctem (inquit) magna de me expectari, quemadmodum de eo, qui cum omnibus se vestimentis exuis- set, minus saltando proficit, quam cum esset indutus: immo bene cecidisse videtur, quod temporis angustia breuitatem efflagitent.

ut etiam si quicquid in buccam venerit repente effutiam, in ista excusatione carere non possim. Sed ne isto officij onere diutius premi videar, hoc ausim vobis confirmare, adeo varium & multiplex esse hominum iudicium, difficile aut potius impossibile ut sit, perfectam alicuius rei rationem inuestigando pertingere. Nonnulli enim sunt, qui eum admirantur, qui inani verborum sonitu, & lingua volubilitate utitur, eumq; facetum & elegantem non dubitant appellare: alij modesta quadam taciturnitate delectantur: quidam agiles et factiosos desiderant: plurimi quietos, & omni in re consideratos: deniq; laudem & vituperiū unusquisque ex animi affectionibus metiri solet, vitia omnia virtutum proximarum nominibus designat, virtutes vero vitiorum coloribus inficit. Nam & impudentes audaces, & verecundos ieiunos, & insulsos honestos, & precipites prudentes nominamus. Neque tamen istius sententiae sum, ut omni in re perfecti aliquid inesse non existimem, quod ab hominibus in illo genere peritis, ratiocinando, disputandoq; erui & demonstrari non possit. Veritatis vero natura, cum eiusmodi sit, ut sa-

Recondita
Veritatis
natura.

pius

pius lateat, neque mihi in hoc tempore familiaris sit, eos tantummodo viros Aulicos & Curiales vobis proponere possum, qui mihi præ cæteris hactenus maxime placuerunt. Cui ego vos opinioni (nisi vobis pariter videbitur) addictos atque relegatos esse non optarem. Neque sane ipse meæ consecratus ero sententia: non enim vobiscum tantum, sed mecum fortasse, ipse nonnunquam dissidere potero.

*Familia
splendor in
Curiali pri-
mum.*

Curialem itaq; hunc nostrum, nobile aut saltem honesto loco natum volumus. Nullo enim minoris nota est, in terra filio, q̃ in generoso, de virtutis actionibus atque officijs desistere. Hic enim si ubi maiorum dissimilis fuerit, familie labe, atque dedecus fit: nec tantum eorum parte iam pridem gloria quicq; adycit, sed multum etiam eidem detrahit. Verè igitur quicumque dixit generis nobilitatem tanquam lumen & speculum esse aliquod, tum boni, tum etiam mali, quæ ad virtutis studia solet incitare, cum vituperij et dedecoris metu, tum honoris quoq; spe atque desiderio. Iste nobilitatis splendor, cum in ignobili stemmate nunquam eluceat, nec ad virtutem valde instigantur, nec a turpitudine magnopere

magnopere deterrentur: satis superq̃, exi-
 stimant, si in obscuris parentum vestigijs
 insistant: cum nobilibus nihil prius aut
 potius sit, quam maiorum laudes superare,
 aut saltem rebus praeclare gestis exequare.
 Unde illud plerumq̃, euenit, ut & rebus
 bellicis, & alijs quibuscunq̃, siue corporis,
 siue animi cōtentionibus, generosi reliquo-
 rum facile principes existant. Inseuit enim
 rebus omnibus occultam natura potentia,
 & quasi seminarium aliquod: cuius ea vis
 est, ut omnia ab eo prouenientia principijs
 suis efficiat q̃ simillima. Id non tantum in
 equis, reliquisq̃, brutis animalibus licet vi-
 dere, sed etiam in plantis & arboribus,
 quarum surculi semper truncorum similes
 fiunt, nisi cultoris incuria aut ignorantia
 peccetur. Idem in hominibus iudicare li-
 cet, qui si bene nutriti atq̃, educati fuerint
 eorum mores imitantur, qui eos procrea-
 runt, aut saepe etiam meliores: sin minus,
 feroces ut plurimū & precipites, nunquā
 maturi aut sapientes euadunt. Illud sane
 saepenumero animaduerti (quod utrū cœli
 & astrorum clementia fiat ignoro) quosdā
 omnibus bonis adeo cumulosos esse, ut non
 tam nati, quā ab aliquo Deo effecti vide-
 antur:

Natura a-
 lijs mater a-
 lijs nouerca.

32. Liber primus.

Hippolitus
Eſtenſis
Cardinalis.

antur : alios vero ita ineptos , hebetes , & incompósitos , ut natura indignante ad ludum iocumque factos iurato fas sit dicere. Quos uti ſolertiſſima diligentia nunquam poteris meliores effingere , ſic illi alteri minimo negotio , aut potius labore nullo , ſumma omnia conſequuntur. Proponite vobis ante oculos Hippolitum Eſtenſem , Cardinalem Ferraræ , qui adeo ſœlici ſidere natus eſt , ut corporis habituſine , vultus ſuavitate , verborum concentu , geſtus moderatione , cum admiranda ingenij maturitate conſpirantibus , grauiffimis eccleſie patribus (cum tamen iuuenis ſit) videatur conferendus . Eodẽ accedit cum omni virorum & ſœminarum genere dulcis quidam in omni ſermone lepos , nunq̃ ut illum non amet , quiſquis cum illo aliquãdo congreſſus fuerit . Sed ut eò reuertamur unde digreſſi ſumus , illud affirmare non dubito , inter illam tam excellentem fabricam , & iſtam naturalem impotentiam , & (ut ita dicam) ineptitudinem , medium aliquid inueniri , & quos Minerua minus vndiq̃ ornauerit , diligentia atq̃ induſtria perfectiores reddunt , ut ſi natura tales non ſint , ſedulitate eſſe cogantur .

&

& Curialem nostrū, præter familia & stir-
pis honorem, non solum acuto ingenio, &
apta membrorum compositione, reliquis
præstare volumus: sed ea etiam oris figura *Honestas fa-*
atque dignitate, ut quicumq; in eum oculos *cies Curiali*
coniecerint, bene erga se affectos (non di- *necessaria.*
cam amantes) dimittat . Hoc tam singu-
lari ornamēto omnes suas actiones illustra-
bit, ut ex ipsa fronte (qua animi index est)
maximorum hominum societate, et fauore,
non indignus existimetur . Hic illi orati-
onis seriem amputauit Gasparus Pallau-
cinus, & præscriptam illius iocosa discepta-
tionis formam religiosè obseruans : ne (in-
quit) authoritatem in contradicendo con-
cessam nihili pendere videamur, sic tibi in
hoc occurrere liceat . Minimè mihi neces-
sarium videtur Curiali nostro generis no-
bilitatem tam curiosè attribuere . ¶ d si ego
cuiq; vestrum, nouum aut inauditū puta-
rem, nonnullos recensendo enumerare pos-
sem, qui clarissimis orti familijs, in omni-
um vitiorum cæno volutarunt : multi ve-
ro ex paruis & ignobilibus initijs, ad sum-
mum dignitatis fastigium euecti, laudis
& gloriæ titulum hereditarium posteris
reliquerunt. Quod si verum sit, illud quod

Fortuna
humana vi-
ta domina.

à te positum est, nimirum in omni rerum
semine primario eam virtutem inesse, om-
nium hercle nostrum, unus idemq; status
fuisset: nam iisdem orti principijs, qui tan-
dem alius alio præstantior & excellentior
est? Sed in hac tanta humana conditionis
varietate, infinita ferè alia consideranda
sunt, utpote fortuna, qua nostrarum actio-
num omnium princeps atque Domina non
immerito appellatur: quippe qua (perinde
quasi ad ludibrium istius vitæ) & eos eri-
git, in quibus nihil dignum apparet, & eos
pessundat, qui omnibus honoribus dignis-
simi videbantur. De illis hominibus qui
ab ipsis incunabulis omnibus tum animi
tum corporis dotibus excellunt iuxta tecum
sentio (sunt illi quidem cum primis fortu-
nati) sed hac perinde in obscura, ac in cla-
ra familia eueniunt: de istis non nouit na-
tura tam subtili ratione distinguere, immo
in ima nonnunquam stirpe summa natura
dona & præcipua liberalitatis indicia per-
spiciuntur. Quandoquidem igitur splen-
dor iste natalitius nequè ingenio, nequè vi,
nequè arte acquiritur, nec tam nostra, quàm
maiorum in eo laus sit, iniquè mihi vide-
tur comparatum, ut in Curiali nostro, pa-
rentum

rentum ignobilitas, illius virtutibus tenebras & caliginem offundat, adeo ut nequè indoles eximia, nequè honesta facies, nequè corporis habitudo singularis, nequè cetera quacunq; a te modo recitata, illi ad istam quam querimus perfectionem suffragari possint. Hys Ludouicus sic contra nititur. Negare scire non possum, quin in humillima fortis viro, eadem peraquè virtutes esse possint, quæ generosis insunt: sed ne illa vicissim omnia cum fastidio repetantur, quæ a te allata sunt, quæq; ad nobilitatis encomium adduci poterunt (quæ proinde precipuè laudari solet quia bona bonis prognata sunt) quoniã huiusmodi virum describere constituerim, cui nihil vlla ex parte desit, generosam illi propaginem detrabere non potui, & propter rationes superius enumeratas, & propter communem omnium opinionem, quæ ferè est ad nobilitatem propensior. Quod si duo forte adolescentuli in vna aliqua familia per annos aliquot commorati fuerint, qui nullius adhuc neque boni nequè mali specimen prabuerunt, ubi primum de vnius generosa prosapia, de alterius ignobilitate constiterit, multo hic minoris erit, quam ille. Magno enim in-

36. Liber primus.

ternalio posteriori huius opus erit, priusq̃ in
hominum animos possit influere: quod al-
teri facillimum erit hoc uno nomine quod
generosus existat. Quia quidem opinio,
aut potius mentis impressio, quanti momēti
sit, cuius expereunda facile indicabit. Et
ut propius ad nos veniamus, in hoc ipso quo
nunc consistimus loco, nonnullos ipsi vidi-
mus, qui etiamsi hebetes & insulsi essent,
per omnem tamen Italiam Curiales atq̃
Aulici insignes habebantur. Quos etsi
dies (quod aiunt) detexit, diu tamen de-
licuerunt, & eam in animis nostris opinio-
nem confirmarunt, quam primo congressu
impressam repererunt: nullo tamen freti
artificio aut versutia. Alios vero animad-
uertimus, qui cum initio nullo numero a-
pud nos essent, tandem effecerunt, ut aliquo
loco haberentur. Huius erroris causa sunt
propè innumerabiles, sed imprimis peruer-
sus, & deprauatus Principum animus:
qui ut altum sapere videantur, & illis sa-
penumero fauent, quos potius odisse debent,
& ipsi se plarumq̃ credēdo decipiunt. Qui
quoniam multos alunt parasitos, vbiuis
gentium eorum fama peruagatur, quos illi
magni faciunt, adeo ut in illos populare in-
diciunt

Principes q̃
facillime
falluntur.

dictum sit procliniùs. Tamen si deinde in
 ijs aliquid reperiatur communi opinioni
 contrarium, herent timentq; ne circumue-
 niantur: nunq̃ non occultum aliquid ex-
 pectantes, quia censuram tam vulgarem
 veritate aliqua & ratione niti arbitran-
 tur. Sunt sane mentes nostra ad amorem
 atque odium mirificè proclives, ut in Mo-
 nomachia, reliquisque spectaculis & con-
 tentionibus facile deprehenditur. Nam
 erga unum è duobus sine aliqua iusta cau-
 sa bene nos animatos persentiscimus, huic
 victoriam, illi verò repulsam serio exoptā-
 tes. Eadem est in moribus hominum dyu-
 dicandis opinionis nostra ratio. Nam
 quaecunque primum siue boni siue mali fa-
 ma ad aures nostras percrebuit, ad eandē
 ita nos componimus, ut aut cum odio, aut
 cum amore prorsus decernamus. Videtis
 igitur quanti momenti sit, quicquid mētes
 nostras primum perculerit: quanti q; illius
 interest prima existimationis suæ fun-
 damenta bene posita esse apud Principum
 animos, quicumq; verè se Aulicum præ-
 stare desiderat.

Prima opi-
 nio quanti
 momenti.

Verum (ut ad particularia tandem
 aliquando descendamus) prima & præci-

38. Liber primus.

*Arma in
Curialis prae-
cipua sunt.*

Arma Curialitatis partes (ut ego existimo) in armis & rebus praeclare gestis consistunt, & in summa erga Principem fide; in quibus talem se virum ostendat, ut omnes illius fortitudinem, omni in loco, atque omni etiam tempore admiretur. Nam cadere aliquando aut labascere, sine magna ignominia non potest. Quemadmodum enim in mulieribus si semel verecundiae limites adeo transierint, ut labe aliquando tentur, ad anteriorem existimationem nulla reditio est: ita si quando Aulicus opprobrium aut repulsam patiat, aut id commiserit, ut in timiditatis suspicionem venerit, pristinam virtutis opinionem haud facile recuperabit. Quanto igitur in istis rebus excellentior, tanto meo iudicio fuerit laudabilior. Quod tamen ita non loquor, quasi cum summis belli ducibus aequatum vellem (nimis hoc curiosum esset) satis erit, si integritatem, fidem, inuictum animum, ubicunque feret occasio, viriliter praestiterit. Magnus siquidem animus in parvis saepe rebus facilius, quam in magnis deprehenditur. Nam in procinctu, corona, & spectaculis, in quibus multorum defixi sunt oculi, etiamsi grane periculum sit, ignavi,

&

& vecordes, vel infamia metu, vel circumstantium fiducia, precipites cæciq; prouunt: in alijs vero rebus, si doloris aculeos sentiant, seseq; e medio sine manifesta nota clanculū possunt subducere, remittunt spiritus, sese comprimunt, & sibi loco cauent. Magnificus
At ubi nequē videri se quisquam, nequē rē non occognosci, nequē notari putat, & fortis viri culta petū
nihilq; pratermittit, quod ipsi laborem & negocium facescere possit, eam habet magnanimitatem quam ego in Curiali nostro vehementer requiro. Eam tamen cū Thra-
sonico verborum strepitu coniunctam non desidero, ut in illo qui arma in uxorem se duxisse gloriari solet, & ad vocis inanem ostentationem, vultus etiam austeritatem,
& minaces oculorum obtutus adiunxit, ut Bertus ille noster familiaris. Istis certe hominibus id concinnē potest dici, quod a nobili quadam fœmina cuidam glorioso militi (quem prudens prater eo) responsum fertur. Qui cum ab ea perhumaniter ad saltationem, & choream, inuitatus esset, ille tripudia renuere, musicam aspernari, cœtera humanitatis officia nihili pendere, deniquē ludicra hæc non esse indolis aut

D. v.

facul-

40. Liber primus.

Glorioso mi-
liti argute
responsum.

facultatis suæ affirmat. Rogatus igitur
quid tandem (si Dñs placet) profiteretur?
proteruo vultu, pugnare (inquit) & hostē
ferire. Tum illa, quoniam (inquit) nunc
nemo classicum cecinit nec pugnandi occa-
sio datur, tergi te atque vngi cum armis
reliquisque bellicis instrumentis optarem,
deinde in repositoriū aliquod suspendi do-
nec ministerio tuo opus sit, ne te etiam ru-
bigo inficiat. Ille continuo cum magna au-
dientiam irrisione secessit. Noster idcirco
Curialis, ubi cum hoste congregiendum
est, cum primis ferox & acerbus erit, ubi-
vis præterea mitis, modestus, sagax, inanē
suis ipsius laudem & ostentationem tanq̃
pestem terribilissimam fugiens: quæ adeo ple-
rumq; insuavis est, ut etiam eos qui nos
amant, odisse faciant. Ad hæc Gasparus:
perpaucos equidem (inquit) in re aliqua
eximios & præstantes cognoui, quin ista
philantia, laborarent. Et hoc meo iudicio
in illis tolerabile: nam cum aliquis in arte
aliqua excellens ab inscijs & imperitis ar-
tificium suum ignorari videt, non mirum
si agrè ferat latere suam & quasi sepeliri
scientiam, quam cum tanta caligine vin-
dicare conatur, aliqua saltem ratione in
publicum

publicum proferat necesse est, ne iustissimā
 virtuti mercedē detrāhere videatur. Pro-
 inde apud antiquissimos scriptores, qui re-
 liquorum omnium facile princeps est, per-
 raro se continet, quin se ipse laudet: sin ve-
 ro eiusmodi quispiam fuerit, qui cum parū
 in se ingenij, minus virtutis habeat, & pro-
 fuse tamen de se pradicet: omnino mihi
 non ferendus videtur: sed istiusmodi vi-
 rum, Curialem nostrum minime constitui-
 mus. Minime sane (inquit Comes) et si
 me probē intellexeris, eos ridiculos asserui,
 & reprehensione dignos, qui nullo merito,
 nulla ratione freti, impudenter gloriari cō-
 suenerant. Humanius enim & in optimam
 partem interpretari debemus, si prudens
 aliquis moderate se laudet: certius enim
 suum est de se ipso, quā alterius testimo-
 nium. Facile equidem assentior non deli-
 rare aut desipere eum, qui ingenuē se lan-
 dando, nec in errorem incidit, nec audien-
 tibus fastidiosus fit: quod quia arduum est
 & difficile, prater eam quam ipse sibi at-
 tribuit, aliorum etiam commendationem
 promeretur: Hic Gasparus: ate (inquit)
 de eo planius instruendi sumus. Tū Comes.
 Inter veteres scriptores non defuerunt qui
 de

de istis praecepta traderent. Sed istuc omne meo iudicio in hoc potissimum consistit, nimirum si eo modo obiter res agatur, ut ad alium finem tota tendat oratio: quasi de laudibus omnino silentium esset, si aliter veritas cerni & ostendi posset. Non ut illi homines grandiloqui, quibus in more positum est, quicquid in buccam venerit temere, sine cura, sine sensu effutire: uti ex nostris unus non ita pridem, cui cum telo ferimur Pisa traiectum esset, musca alicuius morsum se sensisse dicebat. Alius vero non multum huic absimilis, speculum se intueri non ausum esse affirmabat, ne horrendo ac terribili aspectu, ipse sibi terrori esset. Ridebāt promiscuē omnes dum Caesar sic praefari cepisset: Quid est quod ridetur? An non accepistis magnum Alexandrum ingentem lacrimarum vim profudisse, cum illi Philosophus quidam infinitos esse mūdōs affirmaret? roganti cur id faceret respondisse fertur, quia ne unus quidem adhuc mihi subditus est, quasi omnes subigere in animum induxisset: nonne hoc muscarum morsu gloriosius atque maius? Et Alexander (inquit Comes) illo Thrasone maior. Sed homines in quacunq; re praestantes

Magnifica
Vox Alex-
andri.

stantes excusandi sunt, cum magna suscipiant, audaci enim & confidēti opus est animo, non timido, non imbecillo, verbis etiam paucissimis, quasi minus quam res est, moliantur: ita tamen ut conatus egregius in temeritatem non recidat.

Cum paulum Comes respiraret, faceret Bernardus Bibiena, memini (inquit) in Curiali nostro egregiam te formam & aptam membrorum compositionē, cum gestu quodam & actione singulari desiderasse: forma quidem dignitatem in me esse non diffido (quid enim causa rear quod tot me mulieres amant ?) de corporis vero habitudine dubitare mihi videor, nam de tibijs male persuasum est. Quocirca ad particularem magis istarum rerum demonstrationem descende, ut ego nihil posthac hesitans, mihi de me ipso abunde satisfaciam. Postq̃ arrisum esset: sane quidem (inquit Comes) iniuriam faciemus, nisi tibi vultus dignitatem concedamus, & commodē me hercle se obtulit ad istius de quo agitur explicationem. Nam etsi incundus gratusq; aspectus tuus sit, partes tamen seorsim consideratae, adeo delicatā in se fabricam non habent: virilis tamen obtutus & satis approbata

44. Liber primus.

probata harmonia est . Quod uti in mul-
tis animaduerti potest, ita prorsus Curiali
nostro inesse volumus, non ut in quibusdā,
qui non solum molliter & effeminate, co-
mis crispatis, compositis supercilijs, leuissi-
marū muliercularum delicias superant, ve-
rum etiam stantes, incedentes, accubantes,
gestu adeo meretricio utuntur, ut dissolu-
tos articulos, & membrorum compagines
putares: in verbis etiam ita curiosi, aut po-
tius ita lugubres & tragici sunt, ut iam
iam extremum halitum atq; diem adesse
dubitares: & quò maiores hi sunt, qui-
buscum illis res est, eò in istis ineptijs fre-
quentiores & magis ridiculi sunt. Isti ho-
munciones quandoquidem (quod illi vehe-
menter expetunt) in fœminas degenerare
natura non possunt, ne honestarum quidē,
mulierum loco aestimandi sunt: sed tanq̃
meretrices impura non tantum ex aulis
Principum, sed ex omni generosorum ho-
minum commercio exterminandi. Verum
ut ad illius de quo agitur membrorum cō-
positionem redeamus, bene cum illo agi ex-
istimo, si nequē in imo gradu humilis, neq;
in summo procērus sit: horum enim utrunq;
cum contemptu omnes tanq̃ portēitum ad-

Humiles
proceris tol-
lerabiliores.

mirari

mirari solent. Quod si in alterutro peccare sit necesse, minus in exiguo quam in magno malū est. Nam præterq̃ quod vastis corporibus obtusum plerumq̃ ingenium inest, in poribus ob-
 nullo prorsus exercitio prompta atque agi-
 lia sunt : quod nostro *Aulico* vitium nuf-
 quam permittimus. In eo enim & illa cor-
 poris habitudo atque forma erit, qua ad
 fortia & robustissima certamina valeat,
 & qua celer, agilis, prompta, atque viuida
 appareat : quibus accedere debet exacta
 quedam eorum omnium notitia, qua in
 milite strenuo & bellicoso viro requirun-
 tur. Quarum rerum hoc meo iudicio pri-
 mum ac præcipuum est, si omnibus arma-
 mentis uti aptè & artificiosè poterit, qua
 Equiti Peditiq̃ necessaria ducuntur : ijs
 præsertim qua generosis hominibus indies
 in manibus atque usu sunt. Nam præterq̃
 quod in pralijs iuuare poterunt (in quibus
 tamen minimum est artificium) opus præ-
 terea tum fortè ijs erit, cum domestica con-
 tentiones inciderint, è quibus *Monoma-*
chia oriri possit, quod etiamsi non contige-
 rit, proderit tamen in ijs armis non esse im-
 peritos, qua quotidie gestamus. Nequè il-
 lius sum iudicij, omnē nobis peritiam gla-
 diato-

probata harmonia est . Quod uti in mul-
tis animaduerti potest, ita prorsus Curiali
nostro inesse volumus, non ut in quibusdā,
qui non solum molliter & effeminate, co-
mis crispatis, compositis supercilijs, leuissi-
marū muliercularum delicias superant, ve-
rum etiam stantes, incedentes, accubantes,
gestū adeo meretricio utuntur, ut dissolu-
tos articulos, & membrorum compagine
putares: in verbis etiam ita curiosi, aut po-
tius ita lugubres & tragici sunt, ut iam
iam extremum halitum atq; diem adesse
dubitares: & quò maiores hij sunt, qui-
buscum illis res est, eò in istis ineptijs fre-
quentiores & magis ridiculi sunt . Isti ho-
munciones quandoquidem (quod illi vehe-
menter expetunt) in fœminas degenerare
natura non possunt, ne honestarum quidē,
mulierum loco aestimandi sunt: sed tanq̃
meretrices impura non tantum ex aulis
Principum, sed ex omni generosorum ho-
minum commercio exterminandi. Verum
ut ad illius de quo agitur membrorum cō-
positionem redeamus, bene cum illo agi ex-
istimo, si nequē in imo gradu humilis, neq;
in summo procērus sit: horum enim utrunq;
humiles proceris tol-
leratiliores. cum contemptu omnes tanq̃ portēum ad-

mirari

mirari solent. Quod si in alterutro peccare sit necesse, minus in exiguo quam in magno malū est. Nam præterq̃ quod vastis corporibus obtusum plerumq̃ ingenium inest, in poribus ob- *Vastis cor-*
 nullo prorsus exercitio prompta atque agi- *tusum in-*
 lia sunt : quod nostro *Aulico vitium nus-* *genium.*
 quam permittimus. In eo enim & illa cor-
 poris habitudo atque forma erit, quæ ad
 fortia & robustissima certamina valeat,
 & quæ celer, agilis, prompta, atque viuida
 appareat : quibus accedere debet exacta
 quadam eorum omnium notitia, quæ in
 milite strenuo & bellicoso viro requirun-
 tur. Quarum rerum hoc meo iudicio pri-
 mum ac precipuum est, si omnibus arma-
 mentis uti aptè & artificiosè poterit, quæ
 Equiti Peditiq̃ necessaria ducuntur : ijs
 præsertim quæ generosis hominibus indies
 in manibus atque usu sunt. Nam præterq̃
 quod in prælijs iuuare poterunt (in quibus
 tamen minimum est artificium) opus præ-
 terea tum fortè ijs erit, cum domestica con-
 tentiones inciderint, è quibus *Monoma-*
 chia oriri possit, quod etiamsi non contige-
 rit, proderit tamen in ijs armis non esse im-
 peritos, quæ quotidie gestamus. Nequè il-
 lius sum iudicij, omnē nobis peritiā gla-
 diato-

diatoriam tum ex animo excuti, cum ad pugnam peruentum fuerit: nam quisquis tum præ stupore inscius fit, omnem prius fortitudinem necesse est exuisse. Huic etiam accedit luctandi & supplantandi notitia, quia cum armis pedestribus fere semper cōcurrit: & quod omnium longe maximum est diligens cautio & sibi & suis adhibenda est, ne aut inanes controuersias suscipiat, aut hostes eius concilia præripiant, deniquè & se fortem virum præbeat & sapientem. Nequè vero temere manus cum aliquo conserat, nisi aut incolumitas illi, aut honos in discrimen vocetur. Nam præterquàm quòd pugna exitus, & fortuna semper anceps & incerta est, magnopere reprehendendus videtur, qui præceps & inconsideratus ad pugnam irruit, etiamsi insanis conatibus cæca & insana fortuna aliquando faueat. Si tamen eò progressum sit, ut receptui canere sine summa ignominia non possit, & antè contentionem, & in ipso actu eum se præstet virum, ut spiritus non minus presentes, quàm altos gerere videatur. Non ut illi qui verbis & altercationibus transigunt: quibus cum armorum electio proponitur, ea sortiuntur, quibus nequè

quæ cuspis nequæ acies est, ipsi interim omnibus partibus non minus armati, q̃ si pila plumbea, aneo tormento emissa, ferenda esset. Quibus hominibus cum non esse victos, instar victoria sit: vel se tantum defendunt, vel turpiter cedunt. Ex quo & suam timiditatem produnt, & ipsis pueris ludibrio nonnunquam fiunt. Vt illi duo qui nuper in Ancona prope Perugiam eo usq; ignauiter depugnarunt, dum omnibus risum vehementer commouerent. Qui isti obsecro fuerunt (inquit Gasparus?) Quos fuisse consobrinos respondit Cesar. Immo vera duo fratres in illa pugna videbantur, ait Comes. Verum ad rem redeamus. Armorũ etiam in pace aliquis usus est, ut potest in pompis, triumphis, & ludis, spectante populo, sceminis illustribus, & ipsa etiam vnnũq; Principe. Omnium itaque horarum hominem, Curialem nostrum oportet esse, adeo ut non solum in armis, equis, & quibuscunq; eodem spectantibus exquisita quandam scientiam pra se ferat, sed in reliquis praterea rebus, plus vulgo sapere atque intelligere videatur. Qua in re Alcibiades Alcibiadis in omni re dem illum imitabitur, qui quascunque regiones peragravit (ut est memoria prodiperisiam).

Italarum
laus.

Gallorum
laus.

Hispanorum
laus.

Venatio
belli simili-
ma.

rum) unicuique in sua facultate longè præ-
luxit. Sic ille noster ubicunque spiritum
duxerit, unoquoque in suo artificio præstan-
tior & excellentior erit. Et quoniam Ita-
lorum hæc fere propria & peculiaris laus
est, hastis ad circulum decurrere, eisdem
conferre, equos ferociores mansuefacere,
perile equitare, inter primos Italia duces
annumeretur: & quia lanceis & gladiis
equo concurrere, stadia artificiose vincere,
castibus & ferro comminus contendere
Gallorum fere proprium est, inter Gallia
principes reponatur: In ludis vero arundi-
neo seu ioco de Cannis, in tauro spiculis vel
ensibus transfigendo, in telis tragulisque emi-
nus iaciendis, inter primos Hispanos erit.
Quæ quidem uniuersa tam conueniente
motu, & actione decente exequetur, et per-
ficiet, ut omnium oculos atque beneuolen-
tiam alliceat. Nonnulla præterea sunt
oblectamenta, quæ etiam si cum armis ve-
plurimum nihil commercij habeant, magno-
pere tamen cum viro fortis atque strenuo
conueniunt: quorum primas partes venâ-
di consuetudo & feras insectandi in re suo
vendicare potest: quæ ut aliquam cum
bello similitudinem habet, ita magnis cla-
risque

risq; viris non indigna mihi videri solet:
 antiquitati certe vix dici potest. quàm
 valde placueris. Huc accedat natandi, pro-
 filiendi, currendi, saxi etiam proijciendi fa-
 cilitas, quæ & in rebus bellicis per sepe pro-
 sunt, & in summa tranquillitate populi-
 rem applausum habent: cui nos sæpenum- Populares
 ro oportet accommodare. Nequè vera pila Cena sepius
 tenenda.
 palmaria scitè ludere indecorum est ho-
 mini in aula Principum agenti, in eo enim
 & mira membrorum agilitas exercetur,
 & totius corporis dispositio non minus in
 eo q̃ in ceteris quibuscunq; exercitijs per-
 spicitur. De arte vero in equum insulariæ,
 idem existimare licebit, quæ etsi operosa
 & difficilis fuerit, leniores tamen plerumq;
 nos & agiliores reddit, quàm ceteræ om-
 nes: cui si actio non indecora accesserit,
 præter utilitatem admirandam, voluptatē
 etiam in spectando affert singularem. In
 istis igitur exercitijs si Curialis iste noster
 plusq̃ mediocriter instructus fuerit, volu-
 tandi & per funes decurrendi ludicra, &
 hijs similia (quæ præstigiantis & circula-
 toris artem sapiunt) prorsus abiciet, &
 exterminabit. Sed quoniam tam arduis
 & laboriosis rebus omnibus horis superesse

50. Liber primus.

non possumus, & omnium prater ea rerum
facietas est (qua admirationē imminuere
solet) optimum sane erit pro rerum diuersi-
tate, vita quoque nostra studia variare,
& ad faciliora nonnunquam descendere.

*Invidia de-
clinanda.*

Nam ad inuidia tela declinanda plurimū
ualet, si omni hominum generi & consue-
tudini facere & incunde se accomodet:
dum tamen rationis & modestie fines non
transseat, ne cum facetus esse velit, ridicu-
lus appareat. Risum itaque ludum, iacumq;
illi permittimus istis conditionibus, ut in
verbis acutus & ingeniosus, in rebus aptus
& decorus habeatur. Tum Caesar. Istius
orationis cursus etsi interpellatione aliqua
impediendus non erat, tamen nec tacere
libet, propter concessam loquendi potesta-
tem, & loqui iuuat, quia summo cuius rei
pernoscende desiderio teneor. In quo, si in-
terrogare aliquid iniuriose videar cum ob-
ijcere debuerim, eam mihi veniam concedi
optarem, qua Bernardo Bibiena modo cō-
cessa est. Qui cum nimium contenderet ut
formosus haberetur, in nostras leges vehe-
mēter deliquit, quæstionibus potius quàm
argumentis usus. Videte (inquit Ducissa)
aliud ex alio malum: uno inconueniente
dato

dato multa sequuntur. Quisquis igitur ut
 Bibiena noster deliquerit, & erroris &
 (quod maius est) exempli nomine puni-
 endus erit. Tum Caesar: proinde (inquit)
 Bernardus & sua culpa, & mea quoque pœ-
 nas luet, mihi vero nihil ferendum suppli-
 cij. Immo vero (inquit Gonzaga) utriusque
 geminum malum imminet: illi, & quia
 ipse peccauit, & tibi peccandi ansam dedit:
 tibi vicissim, & quia tute deliqueris, &
 quia tam cito delinquendi occasiones arri-
 pueris. Salua adhuc res est (inquit Ca-
 sar) nihil dum a me commissum criminis,
 quod ne deinceps fiat, & ut solus Bibiena
 plectatur, ego prorsus silebo. Hys Emilia
 ingenue occurrens, dicit o (inquit) quoad
 voles: nam (pace clarissimæ Ducissæ quod
 fiat) ego huic ignosco errori, reliquisque
 omnibus si qui istius generis posthac fue-
 rint. Caue (ait Gonzaga) ne tute te deci-
 pias, plus laudis misericordie quam iusti- Periculosa
 tie attribuendo: nam fontibus nimis igno- misericor-
 scendo, in fontibus fit iniuria. Neque ta- dia.
 men seueritatem in accusando meam tue
 clementia tantum detrabere velim, ut Ca-
 sar prorsus non audiat, nec de eius qua-
 stiuncula quicquam dyndicetur. Ubi pri-

52. Liber primus.

num igitur Ducissa cum Emilia conuenisset, Casari utrinque signum prefandi datur. Tum ille: sapius Ludonice (nisi male memini) illud à te nobis inculcatum est, omnes viri Curialis mores, omnes gestus, omnes denique motus, nutusque, ea actionis dignitate fingi & componi, ut sine ea reliqua omnia tanquam sine iusto condimento atque sale nullius momenti aut ponderis existant. Facilis mehercule ad persuadendum oratio: nam ea vis & εναγχεia, verbi est, ut qui dignitatem habeat, is omni in re dignus & decorus videatur. Cum tamen eam felicitatem alias natura, alias cœli beneficio dicas contingere, studioque & industria nostra excoli & absolui, sicubi inchoata fuerit: mihi quidem frustra alios magistros atque auxiliaria videtur implorare, quisquis tanto & tam insperato bono fati astrorumque ope fruitur, quæ (velit nolit) eundem faciunt omnibus gratum & acceptum, nonnullis vero admirabilem. De isto nihil nunc dicam (quoniam potestatis aut voluntatis nostræ illius fortuna non est) de illis loquor, quibus cum tantulum natura dedit, ut prorsus inepti aut indociles non sint, id quero, quibus tandem rationibus, quo

Apta Ciceronis imitatio.

quo artificio, quaque diligentia hanc tam optatam beatitudinem consequi poterunt, non tantum in corporis exercitijs, verum etiam in ijs omnibus, quæ aut faciunt aut loquuntur? In hac tantopere collaudanda, cum tantam sitim, tantumq; cognoscendi desiderium, *Amilia* iussu, nobis omnibus attuleris, in eodem sedando & restringendo, necesse est aliquid operæ & laboris impendas. Immo vero minimè necessarium (inquit. Comes) me eam vobis præstantiam dicendo exprimere: satis erit si qualis iste Curialis esse debet, utcumq; exposuero. Neque exactam quandam cuiusque rei demonstrationem a me expectabitis: nam in eo cum luctandi artem & in equum insultandi requisierim, quomodo ego vos in eo erudiam, cum (ut omnes scitis) ipse non didicerim? Militem (nisi fallor) bonum dicimus qui fabro armario animi sensum probe possit exponere, qua forma, quo etiam temperamento arma desideret, licet operam, & malleos non addat: sic ego de Curiali absoluto differere fortasse possum, & tamen quo pacto tales sitis docere non possum. Nihilominus ut vobis quoad poterò, satisficiam, etsi tritum fere sit ser-

54. Liber primus.

*Actionis
formaq;
dignitas do-
ceri non po-
teſt.*

*Philippia
Aristotelem
Alexandro
preecit in
iſſis elemē-
tis literarū.*

*Galeatius
equorum
maſter.*

*Petri Mon-
ſani laus.*

mone prouerbiū , dignitatē doceri non poſſe , id tamen confirmare auiſim , cito illi et mature , boniſq; , præceptoribus ediscenda eſſe principia ſua , quiſquis ea in re præſtare deſiderat , niſi forte inuita (quod auiunt .) *Minerva inſudauerit , Quæ res quanti momenti ſit , Philippus Mæcedonum rex argumento eſſe poteſt : qui filium Alex- andrum prima literarum elementa ab Ariſtotele maximo omnium Philoſopho doceri atque inſtitui curauit . Et ut ad re- centioris memoria viros diueniamus , poni- te vobis ante oculos Galeatium Sanſeucri- num Gallici Regis equorum maſtrum : videte q̃ eum deceant , quæ facit omnia : Cuius rei nulla alia ratio eſt , niſi quod ad eximiam corporis conſtitutionē , huc ſem- per animū aduertit , ut ex hominibus peri- riſſimis quaſi flores quosdam in unaquaque ſcientia optimos ſelegeret , & exciperet . Nam ut in palæſtra , in arte inſultoria , in gladiatoria Petrum Montanum noſtrū peritum in omni artificio maſtrum habuit : ita in equitando , in baſtis conſeren- dis , & id genus contentionibus , totius Eu- ropa viri primarii ſemper illi ante oculos verſabantur . Quisquis igitur diſcipuli probi*

probi officio fungi velit, is nō solū omnes su-
cogitationes huc referre debet, ut praecep-
toris similis fiat: verumetiam ut in eundē
(si fieri possit) penitus transmutetur. Cum
vero aliquos progressus fecerit, permagni
intererit, nonnullos eiusdem facultatis scio-
los, & pragmaticos intueri: ē quibus duce
ratione & iudicio, quod in unoquoq; opti-
mum & praestantissimū est, assumere atq;
delibare poterit: non secus ac apes solerti-
sime, quae cum per omnia prata agrosque
peruolitarint, selectissimos flosculos deli-
gunt & exquirunt. Non ut familiaris qui-
dam noster (qui nemini vestrum est igno-
tus) qui cum Ferdinando minori Arago-
niae Regi similis esse vellet, nulla re alia
imitatus est, nisi quod capite altius promi-
nente, os sibi aliquantulum distorqueret, Ridicula Vi-
tiorum imi-
tatio.
in quam Rex inuitē consuetudinem inua-
letudine aliqua sublapsus dicitur. Huius
generis alij nonnulli sunt, qui viros magnos
quacumq; in re imitari operaprecium exi-
stimant: id tamen plerūq; arripiunt quod
in illis teterrimum putabatur. Ego vero se-
pius apud me agens, planeq; disputans, un-
de hac tanta dignitas acquiri ac derivari
possit (de ea non loquor quae virgula quasi
E. v. divina

56. Liber primus.

diuina tribuitur) huius hanc unam ratio-
 nem ac normam reperio, nimirum ut tanq̃
 saxa & scopulos curiosam affectationē di-
 ligenter euitemus: utpote si nouum forte
 vocabulum aliquod se nobis offerat, negli-
 genter & (ut vulgo dicitur) dissolutē pro-
 feratur: denique in omni tum dicto, tum
 facto artem (quoad fieri poterit) occulta-
 re, nihil sollicitè, nihil prameditatē facere
 videamur. Ex ista tam diligenti animad-
 uersione, conuenientem hanc actionem &
 (ut aiunt) dexteritatem profluere existi-
 mo. Nam difficillimis in rebus felix &
 facilis effectus, admirationē (nec iniuria)
 commouere solet: & contra, vim adhibe-
 re, & tanq̃ capillis violenter quicquam
 pertrahere, vniucuiusquē rei (quantula-
 cunq; sit) maiestatem violat & imminuit.
 Illud itaque artis precipuum est, dissimu-
 lare artificium: & nescio an in re quauis
 occultanda, diligentia maior ponenda sit,
 quàm in ea, quæ si pateat, non nihil existi-
 mationis & laudis amittit. Memini equi-
 dem de summis me oratoribus legisse, qui in
 eo multum opera solebant imponere, populo
 ut persuaderent, nihil sese literarum degu-
 stasse, orationes suas simplice veritate niti,
 nihil

Artis est ar-
 tem dissimu-
 lare.

nihil artis, nihil scientia inesse: tantū habere, quantum natura & suis cuiquē genius præstare posset. Quod nisi fecissent sapienter, plebs (ut est in summa inscitia suspitiosa) circumueniri se & decipi credidisset. Unde illud existit, profusam artificij ostentationem, & contentionem intentam, multum nostra præstantia detrahere. Quis vestrū est qui risum contineat, cum Petropaulus noster suo more tripudiat, nūc saltibus plusq̃ mimicis, nunc summis pedibus, nunc erecto supra modum capite, denique quasi totus ligneus, ita nimium ad eam rem attentus est, ut motus omnes & gressus enumerando, in digitos distribuere videatur? Quis adeo occæcatus esse potest, ut ista curiosa ineptia quantum dedecant non animaduertat? in alijs vero qui hic intersunt hominibus q̃ concinuum & decorum sit, istam agilitatis & artificiosi motus venustatem dissimulare, vel interloquendo, vel subridendo, vel gestu aliquo alio, miminē ut facere putentur quod solertissime faciunt, opinionem astantibus ut afferant, perperam se facere non posse? Hic se Bibiena immiscuit: & benè (inquit) res cessit quod Robertus noster, saltē aliquem

58. Liber primus.

quem reperit, qui suam in saltando consuetudinem approbet, cum reliqui tamē omnes nihili pendunt: nam si lentitudini, & negligentie, tantum tribuatur, paucos ille aequales habet, superiorem vero neminem. Quod ut in eo quisque perspiciat, vestes saepenumero de humeris decidunt, nonnunquam sandalia de pedibus: progreditur tamen, nihil istorum recipiens, & (si libet credere) de istis nihil cogitans. Tū Comes. Quoniam de hisce perorare me vultis, de vitis etiā nostris pauca adijciam. Nempe quod tu in Roberto nostro negligentiam appellas, valde curiosum est. Nam cum ille vehemēter se componat ut nolle videatur, magnopere velle putandus est: & quoniam mediocritatis limitibus egreditur, illius incuria rectius Curiositas nominari potest: nam dum insipienter artis praecepta inuolucris obtegit, inertiam suam aperte prodit. Verum ut ista sint per se laudabilia, & affectare quantum decet, & cum mediocritate negligere: tamen si vel ita crassa sit negligentia, ut vestimentis nos exui non intelligamus: vel ita curiosa affectatio, ut elato capite, crinibus plusq̃ muliebriter compositis incedamus, vel in imo Bereti speculē,

vel

*Affectata
incuria cu-
riositas vi-
detur.*

vel in manica pectinē circumferamus, vel
 manicipijs precipiamus ut spongijs, verri-
 culo, & terforijs, nobis semper a tergo sint:
 utrumq; mehercule in extremo est, & illi
 dignitati contrariū, quae sine fūco est, quaeq;
 adeo iucundē in animos nostros solet influ-
 ere. Renocate in memorias vestras, quā
 malē Equitem deceat, qui consultō erecti-
 us quam par est, equo sedere solet, praefer-
 rum, si cum eo conferatur, qui tale nihil co-
 gitans, ea facilitate cella insidet, quā pedi-
 bus iter faceret. Eādem plane inter arma-
 tos milites differentia est, multo enim plus
 in eo voluptatis perspicitur, qui modestus
 est, minimēq; se venditat, quā in eo, qui
 cū pugnas narrat, & cicatrices suas osten-
 tat, dys hominibusq; minitari videtur.
 Istuc quid aliud est, q̄ affectare ut sycarius
 gloriosus habeatur? Idem in reliquis re-
 bus ferē omnibus contingit, quae aut dici
 aut fieri solent. Ad hac Magnificus, in
 Musicis (inquit) eadem ratio est, in qui-
 bus duos immediatē concentus combinare,
 & vitium est non mediocre, & sensus no-
 stros minus suauiter afficit, qui secundo aut
 septimo tono magis delectantur, etsi in ijs
 (ex se ipsis) summa dissonantia sit. Cuius
 ista

60. Liber primus.

ista ratio esse potest, quod cum alia ex alia crebrius consentio repetatur, fastidium nobis ingenerat, & harmoniam nimis exquisitam & delicatam significat, cui si tonus imperfectior insertus esset, arrectis auribus auidi & suspensi consisteremus, dum ad perfectiora peruentum esset: imperfectis tamen velut minus elaboratis suam delectationis vicissitudinem concedentes. Pulchre mehercule dictum & sapienter (inquit Comes.) Nam ista in re, non minus quam ceteris mirum in modum affectando peccatur: antiquitus enim in proverbio fuisse dicitur, nimiam diligentiam in vitio esse.

Appelles Unda *Appelles*. Protogeni crimini veriebat, quod manu de tabula continere non possit. Tum *Cesar*: eadem inquit in fratre reprehendit Seraphino culpa est, qui (dum est quod comedat) manu de mensanus levare solet. Hic cum *Comes* paulum arxisset pergit dicere.

Appelles cum *Protogenem* taxaret, illud innuere videbatur, quod cum bene res esset, desistera non posset. In quo nimis accuratam illius sedulitatem reprehendit. Induria itaque illa (qua affectationi contraria, nunc primum virtutis nomine honestanda

Induria
nunc primum
virtutis.

nestanda est) non solum omnis dignitatis
 fons & origo est, sed alijs etiam ornamentis
 actiones nostras illustrat: quantulumcumq;
 enim est quod facimus (etiamsi exiguum
 sit) tamen & maiora sperari facit, & id
 quod fit, multo pluris aestimari. Nam ea
 vestigia in animis intuentium relinquit,
 facile ut existiment, qui difficillima quaq;
 tam nullo labore agit, eundem multo gra-
 uiora posse facere; si eodem aliquando ac-
 cesserit industria. Nam ut iisdem exem-
 plis etiam atque etiam ut amur, intuemini
 illos, qui aptè & decorè, quasi natura poti-
 us instinctu, q̃ concilio aliquo sese compo-
 nunt in gladijs vibrandis, in telis alijsq; ar-
 mis manu contrectandis: qui etsi nihil ali-
 ud agant, omnibus tamen opinionem con-
 festim afferunt, in illis se exercitijs esse q̃
 peritissimos. In saltatione itidem & tripu-
 dijs, qui vel unicum tantum numerum aut
 motum decore expresserit, totam in eo fa-
 cultatem inesse demonstrat. In musicis, si
 vnā solūmodo vocē suauiter quis decan-
 tarit, ita ut in tremulum & duplicatum
 tonum desinat, idque casu aliquo potius q̃
 de industria fiat, unusquisque maiorem ei
 quā re ipsa inest peritiā suo iudicio ascri-
 bit:

Ex Engu-
bus leonem.

bit: In picturis, una linea minimè elabo-
rata, eam nobis admirationem excitat, ut
pictoris manum sine arte, sine studio, propo-
sitam metâ pertingere existimemus: adeo
ut ex illis minutis illius præstantiam cen-
suris nostris confirmemus. Similis profecto
ratio est reliquorum omnium. Curialem
itaquæ nostrum cæterorum facile principem
existimari volumus, cuius hæc prima lex
erit, dignitatem omni in re conservare, af-
fectandi vitium religiose propellere, præ-
sertim in sermone & colloquijs, in quibus
non raro offenditur, præsertim vero a Lon-
gobardis, qui postq̃ unum aut alterum an-
num peregrinati fuerint, nunc Romana
lingua, nunc Gallica, nunc Hispanica, gar-
rire occipiunt, dum nimium sapere videri
volunt, quo nihil tetrius, nihil odiosius esse
potest. Quod si ego in hoc tempore anti-
quas, & obsoletas Hetruscõ voces huic
sermoni interfererem, & magnum mihi
negocium facerem, & vobis risum com-
mouerem. Tum Fredericus: In hoc tibi
assentior (inquit) dissanum, & plane ineptum
esse, si in loquendo istuc facias, nam ut
dixi tibi in incunda, nobis vel odiosa vel
non intellecta essent: sin vero in scribendo

Vocum anti-
quarum &
sus.

aus prætermiseris, errorem nō leuem existimo : quoniam auctoritatē orationi & maiestatem multo grauiorem offerunt . Ad hæc Comes : Ego meherculē nō video, quid scriptis nostris, illa verba dignitatis possunt attribuerē, quæ non tantum in hoc qua nūc utimur sermone vitanda sunt (quod tute fateris) sed in alio etiam quocunq; dicendi genere . Quod si viro cuiq; sapienti, in Senatu Florentino, tanq; ipso Etruriæ capite habenda esset oratio, aut si priuatim de rebus serijs cum magistratu aliquo contrahat, aut cum amico iucundē colloquatur, aut cum fœminis de amore, de facetijs, de ludis, epulis, & horum similibus disserat, accuratē (sat scio) verba Etruscorum inueterata declinaret . Mirum proinde esset, si illis vocibus tanquam bonis uteremur & approbaris, quas in omni orationis genere quasi vitiosas repudiamus, & quod in omni sermone absurdum est, id in scribendo congruum & aptum statuere : cum tamen (sententia nostra) scriptum nihil aliud sit, quàm quadam sermonis species, scriptum quæ etiam tum remanet, cum nos loqui des sermonis sistimus, tanq; expressa effigies et verissima vira. verborū nostrorū vita. Et quoniam emissæ

semel voce, sonus confestim evanescit, multa in sermone tolerabilia esse possunt, in scriptis non item. Hæc enim tanquam in reposito aliquo vocabula nostra severissimis hominum iudicys subiiciunt, & in omnem posteritatem subtilius discutienda referant: & propterea maiorem in illis perpollendis industriam collocari rationi valde consentaneum videtur, non ita tamen, ut scripta sermoni usitato sint longe dissimilia: sed ut in hys maxime apposita & approbata vocabula usurpentur. Quod si in scribendo idliceret, quod in loquendo non conceditur, male profecto comparatum videretur, ut in quo maxima diligentia requiritur, in eo licentia summa uteremur, ex quo illud sequeretur, maiori damno, quam emolumento, studia nostra pensitari. Certum itaque illud est, in sermone, horum licere, quod in scribendo decorum est, eoque meliorem esse orationem pronunciatam, quo proprius ad scriptam accesserit. Immo vero planior & apertior meo iudicio in scribendo verborum contextus, & significatio requiritur: quia scriptores semper ferè absunt, loquentes & perorantes propius & ante oculos consistunt. Hunc itaque virum

Oratio pronun-
ciata
eo melior
quo scripta
similior.

utrum spectatu dignū arbitror, qui omisso
Herraria obsolescentibus, usitatis illius
 et hodiernis verbis utatur: in quibus pro-
 nunciandis sumus splendor et maiestas inest:
 alias si quis sibi legas imposuerit, haud fa-
 cile illius affectationis reprehensionem vi-
 tauerit, quam paulo ante tantopere vitan-
 dam duximus. Tum *Fredericus*: Negare
 sane non possum orationem scriptam, formā
 quandam illius pronuntiata esse: id tamen
 interesse video, ut inter loquendum si ver-
 bū forte obscurius emanarit, mentem sen-
 sumq; audientis minime feriat, quin potius
 in nihilum recidat: idem in scribendo non
 opinor contingere: nam si voces aliquid
 sum in se habeant (non dico difficile) sed
 subtilē et reconditum, auctoritatem pro se
 ferant non mediocrem: lectorē vero ipsum
 repperire faciunt. Et grauioris iudicii tri-
 stina librare vniuersa. Quod cum fecerit
 diligenter, post aliquantum laboris, volup-
 tate percipit multo vberiorē: planeq; illud
 intelligit, Difficilia qua pulchra. Quod si
 ea fuerit legentis ignorantia, ut abstrusam
 subtilitatem eruere non possit, propterea
 nequē authoris culpa aliqua est, nequē ea
 lingua minus approbata, quā minus est

Magna Ge-
nustatu
maiestas.

cuius obuia: Ego itaque istius me esse sen-
tentia facile patior, antiquum Hetruscum
idiotama, in scribendo & solū esse, & ma-
ne necessarium: non tantum quod idem
usus iam pridē confirmatis, verum etiam,
quia illam in se maiestatem & pondus ha-
beat, quae temporis diuturnitas, non verbis
solū, sed aedificijs, imaginibus, picturis &
alijs rebus infinitis solis attribueret. Tanto
enim splendere sententia, aliqui ieiunas
plerumq; illustrat, ut res subiecta etiam si
exigua sit, hac tamen elegantia perpolita,
non indigna videatur, quae in publicis pro-
deat. Illa vero lex aut potius consuetudo a
de modo recitata, & iniqua est, & periculo
vocare non potest. Nam si in dicendo vi-
tiam fortasse aliquod imperitorum hominū
infecit, longius propagetur, absurdū plane
esset, eadem tanq̃ norma aut regula numis-
im religiose adherescere. Ad haec, infi-
nita hominum consuetudines sunt, neq; vo-
bem aliquam in Italia claram existimo,
quae loquendi formulam non habeat propri-
am & suam. Quamobrem nisi illud etiam
decernas, quae omnium optima fuerit, non
minus in Bergamascum q̃ Florentinum
incidere possumus, & (si tibi credamus)

parum

parum in eo erroris esset. Mihi quidem
certe, illis qui hærere aut ambigere nolunt
necessarium videtur, certis quibusdã ini-
riatos & deuotos esse, qui omnium consen-
su approbatae authoritatis sunt: quos cum
duces semper insequantur, iisdem tanquã
clipeo, contra omnes Zoylos, uti poterunt.
Horum facile Principes in lingua vsitatis-
sima Petrarchã & Boccacium existimo, Petrarcha
a quibus si latũ unguem discedamus, tanquã & Bocca-
ealigine obsitos, necesse est toto cœlo errare. eius de lin-
Sed eo nunc demum audacia peruentum gua & sitata
est, ut imitationem, qua magni ponderis optime me-
iam olim fuit, nos nihili prorsus aestime-
mus, cum tamen sine illa, oratio scripta
sine succo & sanguine inanem verborum
volubilitatem in se contineat. Testis hac
in re Virgilio nemo locupletior est, qui eti-
amsi diuino ingenio id effecerit, ut eius in- Vergilius
credibile indicium posteri laudare magis Homeri
quã imitari possint, eundem tamen Ho- imitator.
meri amulum fuisse luce clarius existit.
Tum Gasparus: non indigna mehercule
describendi artificio disputatio, tamen ad
propositam metam aptius mihi videtur, si
quo pacto aptè & elegantèr loqui possit Cu-
rialem nostrum institueris: eo enim sepius

68. Liber primus.

utifrut poterit. Hic Iulianus : dubitari non
 potest (inquit) quoniam Aulico tam egregio
 & exquisito viraque expediant, quae si ab-
 fuerint, reliqua fortasse illius facultates ob-
 scuriores erunt. Proinde si honeste Comes
 isto se munere exonerare velit, non loqui
 solum, sed etiam scribere Curiale instruet.
 Dabitis mihi veniam (inquit Comes) non
 enim in me suscipiam id docere, quod ipse
 nunquam didici. In quo si forte aliquis essem,
 non video quomodo istas ferat verborum
 angustias, quod post tantas lucubrations
 hominibus eruditis vix conceditur : quo-
 rum libris ego nostrum nunc Aulicum re-
 legarem, si mihi necessitate aliqua institu-
 endus esset, quomodo loquendum scriben-
 damque foret. Tum Caesar : de vulgari ora-
 tione sensisse Iulianum opinor, non autem
 de Latina, & proinde magnorum virorum
 auctoritate non erit opus. Tu tamen si qua-
 rum ipse intelligis nobis explicueris, de re-
 liquis excusatione iusta uteris. Iam dudum
 id actum est (inquit Comes) quamquam de
 Tuscanâ lingua differentibus Iuliani im-
 primis sententia expectanda erat. Hic Iu-
 lianus : huic contradicere neque possum neque
 debeo, qui linguam Hetruscam reliquis om-
 nibus

nibus multa clariorem existimat : & verum tamen est, multas esse voces obsoletas apud Petrarchā & Boccacium, quas mihi nec scribenti, nedum peroranti usu venire velim : quippe qua, illis ipsis (si nunc viuerent) valde fortasse familiares nō essent. His Fredericus sic occurrit. Non dubito quin illi si viuerent, etiamnum libentissimè uterentur. Vnde mirari magnopere soleo, cur vos Hetruscorum Reguli, vestram linguam cum primis insignem, sensim deficere & corrumpi sinatis, verè ut liceat dicere, minus iā cognitionis Florentia quàm in reliqua Italia esse. Istis Bibiena se interposuit : & Inueterata (inquit) Florentinorū vocabula interrusticos & agrestiores adhuc persistunt, & tanq̃ temporis longuiquitate antiquata ab hominibus illustrioribus repudiantur. Istos non tulit excursus clarissima Ducissa : quin tu (inquit) Ludonice Curialem nostrum & in dicendo & in scribendo institue, siue Hetrusco more siue alio quocunque, modò scitè & ingenuè fiat. Tum Comes : Ego (lectissima Gonzaga) quicquid poteram iam pridem exposui, & de virisq̃, eadem præcepta sufficere opinor : sed tu quoniam im-

70. Liber primus.

peras, ego nō ab uno: Frederico tamen, quod
 primum probabilitate aliqua animum me-
 um perculerit, respondebo: cū alieno pro-
 fusum ab eo iudicio. Obscurius fortasse id
 a me fiet, quoniam ex impruiso dicendum
 est. Sed satis erit quicquid fuerit, aut si
 minus sit, id erit quod ego prestare possam.
 Primum itaque id dico, linguam hanc no-
 stram quam vulgarem appellamus, etsi usu-
 iam pridem confirmata sit, nouam tamen
 esse & quasi pullulantem. Cum enim Italia
 tota Barbarorum non tantum spolijs & ra-
 pinis exposita fuerit sed usdem quasi patria
 & cōmorandi iam pridem locus: puta lu-
 tinorum phrasis illorum hominū commer-
 cio, in corruptum & impurum sermonem
 indies degenerauit: ex eaq; communi im-
 puritate & corruptela, alia atque alia lin-
 gue quasi nouitiae exorta sunt. Et quem-
 admodum flumen quod Apennini vertice
 descendit, hac atque illac in varias pelagi
 partes distribuitur, ita linguarum nostra-
 rum alia, latino idiomate paulum inter-
 mista, per alias regiones peragrauit: quæ
 vero Barbarie quadam præ ceteris infici-
 tur, ea certam in Italia sedem retinuit: Ea-
 dem iam diu apud nos varia et incompasita
 restitit,

Barbarorū
 in Italiam
 incursus la-
 tinam lin-
 guam in
 italicam
 mutauit.

restitit, quia eandem nemo, neque verbo-
rum lumine, neque alio quocumq; splendore
illustravit: In Etruria vero, eidem pau-
latim reficienda, maior q̄ in ceteris Italia
partibus, diligentia est adhibita: proinde
in ea regione illius florem ex illis tempori-
bus remansisse, verisimile est: nam & vo-
cum accentus suavior, & gramatice ob-
servatio multo diligentior. Quæ quidem
utraq; trium authorū singulari industria,
& in phrasi suavitase, & in verborum
apta & genuina dispositione, magnum in-
crementum habuerunt: quorum facile pri-
mum (in rebus præsertim amatorijs) Pe-
trarcham existimare soleo. Progreddiente
deinde tempore, cum iam non in Etruria
solum, sed totius Italia finibus, nobiles pro-
miscue & plebei elegantioris orationis stu-
dio incenderentur, restincta iam tandem
nuperrima calamitatis flamma, pro rerum
humanarum varietate, voces quoque & in
Florentia & in reliqua Italia immutata:
quam ego fatalem vicissitudinē non nostra
lingua propriam, sed ceteris omnibus com-
munē existimo. Quod si ad nostram usq;
memoriam antiquissimorum scriptorū mo-
numenta restitissent, plane perspiceremus,

72. Liber primus.

Saliorum
versus.

alio modo Turnum et Euandrum, & illius
etatis Latinos loqui solitos, alio vero ultimos
Reges primosq; Consules. Videmus enim
Saliorum versiculos, a posteris vix aut ne
vix quidem fuisse intellectos. Sed quoniam
primis ita videbatur authoribus, is honos
religioni est habitus, nihil prorsus ut sit
immonatum aut imminutum. De Poetis &
Oratoribus idem affirmari poterit, qui
multas voces antiquarunt a maioribus usi-
tatas: nam Anthonius Cassius, Horten-
sius, Cicero, multa Catonis verba repudia-
runt, & idem de Ennio Vergilius factita-
uit. Antiquitatem siquidem etiam si plu-
rimi facerent, eadem tamen ita se constri-
ctos esse noluerunt, quomodo ta nos esse de-
sideras. Inimico vero in eandem nonnunq; a-
cerbius inuehi consueverunt, ut Horatius
qui & Plautum sine iusta aliqua ratione
a maioribus laudatum asserit, & nobis eti-
am nouarum vocum effingendarum pote-
statem suo iudicio attribuit. Idem in Ci-
cerone varijs in locis animaduerti potest,
qui cum Galbam seuerius reprehendere
molitur, inneterat a illius antiquitate ora-
tionem esse dicit, & Ennium quoq; ea in re
a maioribus desiscere cōsueuisse: proinde si

VELH-

vetustati nimium cōsecrati fuerimus, istos
 omnino non imitabimur viros præstantissi-
 mos. Vergiliū vero illum, quem Homeri
 fuisse imitatore[m] fingis, illius in lingua esse
 æmulum non concedo. Quocirca antiqua-
 tas istas voces quoad possem evitare, nisi
 forte lectissimis quibusdam in locis, idquē
 perraro aut certe non sæpè. Nam iisdem
 nimis sollicitè adduci, non minus in se erro-
 ris habet, quàm si quis (ut antiquorum si-
 milis videretur) in magna frumenti copia,
 glandibus vesci desideret. Cum vero ver-
 borum vetustatem, rei subiecta, pondus
 atquē maiestatem dicat attribueret: ego
 non antiqua solum & inueterata, sed alia
 etiam quantūcumq[ue] apposita & approba-
 ta tam nihil facio, ut sine sententiarum
 succo & sensu quodam solido, inutilem ver-
 borū sonitum existimem. Sententias enim
 a verbis diuidere, nihil aliud est quam a
 nimum a corpore seiungere: quorum quidē
 neutrum sine totius interitu potest fieri. Illud
 itaque quod Aulico nostro, & ad loquen-
 dum, & ad scribendum maximum mo-
 mentum habet, cognitio & scientia est.
 Nam qui iisdem vacauerit, nec in se ha-
 bet, quod intellectu dignum diiudicetur:

mirum

Sententia-
 rum non mi-
 nor quam
 Verborum
 apparatus
 esse debet.

mirum non erit, si hic nec dicere poterit, nec literarū beneficio uti. Sin vero sapiat, primum iusto aptoq; ordine scitè collocanda sunt omnia, deinde verbis ad rem appositis exprimenda, quæ (nisi fallor) selecta, aperta, conuenienterq; disposita esse debent: & (quod omnium maximum est) a populo notā atq; familiaria. Nam in eo splendor & maiestas orationis potissimum consistit, si is qui eadem utitur, tantum iudicio valeat, ut vocem unāquamq; iuxta propriam & genuinam significationem disponere, & tanquam ceram quoquo volet effingere possit, idq; ita argute & perspicue ut ubi primum circumstantium aures perculerint, non minus ex illis splendorem & apparatus sermonis omnes percipere possint, quam in tabulis pictis expressas subtiliter imagines, cum in lucem clarissimam deferantur. Idem in scribendo dici potest: sed & in loquendo permulta præterea necessaria, utpote vocis moderatio nec nimium mollis & effæminata, nec nimium horrida aut rustica, sed dulcis, sonora, clara, pronuntiatione facili temperata, gestu, actioneq; docenti. Quæ uniuersi corporis non curioso motu, sed apto & accommodato perficitur:

fectur : cui accedant vultus, oculi, super-
 cilia, ea convenientia, atque modo dispo-
 sita, ut ipsa actio si fieri possit loquentis af-
 fectionem exprimat. Verum nullius hac
 omnia ponderis erunt, nisi sententia ex istis
 verbis composita, pulchra, elegantes, ar-
 guta, & (si ita res ferat) graves & severe
 sint. Hic *Morellus* non dubito (inquit)
 quin noster *Curialis*, si adeo grandis, pon-
 derosus, & exquisitus fuerit, minimè a no-
 bis intellectus aliquando discedat. Immo fa-
 cilis intellectus erit (respondit *Comes*) nam
 facilitatem nusq̃ impediet aut excludet *Grauis*.
 elegantia: neque istam illi semper tam gra-
 uem personam imponimus: sale enim & *Facetio*.
 lepore saepenumero (si tempus patietur)
 conditus erit, acutè tamen & cum aliqua *Florens*.
 urbanitatis varietate expedire, non pueri-
 liter, nò insulse: Cum vero in rem aliquam
 obscuram & reconditam casu inciderit:
 verbis, sententijs, punctis, internallis respi-
 rationibus, tam lucide ad vinum refecabit
 omnia, ut nihil dubij, nihil molesti sit, om-
 nia aperta, clara perspicua fiant. Sicubi
 vero cum dignitate & vehementia dicen-
 dum fuerit, si affectus nostri commouendi
 sint, si excitandi adeoque inflammandi fue-
 rint

76. Liber primus.

rini animi : tanto candore, tantaq; orationis dulcedine demulcere oportet, ut suas ipsa natura partes agere, & mentes nostras suauitate quadā inebriare videatur : tanta nihilosecius facilitate, ut qui audiat, idem se posse putet dicendo consequi, cum vero pertentauerit, multis se gradibus ab eo abesse intelligat. Hic *Aulici nostri* scribendi loquendiq; modus est, non solum ut verborum sonantium & splendorum, per omnem Italiam delectum habeat, sed Gallicas etiam & Hispanicas rerum appellationes amplectatur, si quas patria nostra usu & consuetudine approbauerit, ita tamen semper ut perspicue intelligantur. Quod si aliquando usu veniat, ut extrinsecum & proprium sensum, quicq; sumendum sit, quam fieri potest apertissime ad praesentem causam accommodetur, & tanq; facientium feliciori arbori intersertum, pulchrius semper & uberius res agatur, ut audientes videntesq; non oculis solum insueri, sed manibus etiam corrigere viderantur. Neque vero nouis effingendis non aliquam nauabit operam, nouisq; easdem figuris ornabit, & eo iure easdem a latinis hominibus mutuabitur, quo illi a Graecis

Nouas Voces licebit effingere.

anti-

antiquissimis. Quodsi homines literati & ingeniosi (qui in dies apud nos frequentissimi sunt) ad istam scribendi formulam curas suas cogitationesq; conuerterent, adeo copiosam & florentem linguam haberemus, ut cum alia quacunque iure comparari posset: & licet omni ex parte cum antiquissima Tuscanâ eadem non esset, Italica tamen esset, communis, varia, permagata, & tanquam hortulus deliciosus, florum, & fructuum ubertate refertissimus. Neque vero nouum istuc aut inauditum est, nam è quadruplici idiomate, Græci unam linguam efformarunt, quam communem appellabant: & non ita multo post uniuersas quæ numero quinque fuerunt Græci sermonis appellatione complectebantur: & quanquam reliquarum omnium Atheniensis maxime pura & facunda fuerat: tamen scriptores approbati, qui alijs regionibus nati erant, Atticam ita vehementer non affectabant, quin ex ipso stilo præfagire & subodorari posses, quibus oriundi essent: neque id illis vitio datum est, sed alijs potius qui nimium Attici esse voluerunt. Inter Latinos permagni precij erant nonnulli Historici, qui Romani ciues non fuerant, nec parè loque-

Communis
Græcorum
lingua e
quadruplici
Idiomate.

Linus Pa-
trinatus
attributa.

loquerentur: quod illis perraro contingit
qui aliunde prognati sum. Neque vero
Titus Livius apud seculum prius proinde
minoris fuerat, quia eundem more Pata-
ninū quidam asseruit, nec Vergilius quia
totus in sermone Romanus nō videbatur:
Immo multo ratione rudes, natione Bar-
bari Roma legebantur. Nos vero multo
scilicet q̄ illi seueriores, inauditas nobis ip-
sis leges imponimus, & verum tramitem
ante oculos positum habentes, diuorticula
& angiportus querimus. Nam cum no-
stra lingua plus quā ceterarum omnium
munus & officium sit, animi sensum lucide
clareq; exprimere: obscuritate nescio qua
delectamur, eamq; linguam vulgarem ap-
pellamus, quā nec valgo hominum, nec ip-
sis literatis & nobilibus, satis cognita &
perspecta est: omnino immemores a gra-
uissimis quibuscq; authoribus, obsoletas vo-
ces iam olim repudiatas, & explosas esse.
In quo tu valde mihi hallucinari & ipse
tecum dissentire videris: nam & consue-
tudinem imperitorum inscitia inuicem &
confirmatam, nullius ponderis existimas:
& sapius tamen pro Capitolio Campido-
lio, pro Hieronimo Girolamo, pro Pa-
trono

trono Padrone, utendam affirmasti, quia
nunc in Hetruria ille loquendi mos est, cum
certo certius sit, ab ignorante aliquo & in-
sapiente Hetrusco ita corruptè & inscien-
ter chartis mandata esse. Optimam itaque
loquendi formulam ab hominibus ingenio-
sis, quique usu & literis instructissimi sunt,
propagari existimo: quorum iudicio &
consensu (perinde quasi instinctu quodam
naturali) selectissima vocabula excernun-
tur, non regula aliqua, aut artificio. An-
nescis dictionis figuras, quae sermoni tan-
tum ornatum solent adferre, nihil esse aliud
quam grammatices abusum, usu tamen confir-
matas esse, quia aliam earum rationem ne-
mo reddere possit, nisi quod auribus nostris
voluptate & delectatione quadam circum-
sonare solent? Et istam ego quidem consue-
tudinem omnium maxime laudabilem cen-
seo, cuius Romani, Neapolitani, Longo-
bardi non minus capaces sunt, quam ipsi
Hetrusci. In omni sane lingua quaedam sunt
omnium iudicio valde approbata, nimirum
facilitas, apta elocutio, sententia numerosa,
iusta dispositio: affectatio vero & hijs *Verba suam*
contraria in vitio sunt. Verborum itidem *attatem ha-*
quadam sunt, quae per aliquantum tempo- *bent & in-*
mentalem.

80. Liber primus.

ris spaciū, pulchra, atque usitata sunt, non ita multo post deformia, & inueterata fiunt: quadam vero paulatim in usum veniunt, quæ nullius antea præcij fuerunt. Et quemadmodum annus in diuersas partes distributus, nunc fructibus & flosculis terram ubiuis spoliat, nunc nouis eandem vicissim exornat: ita tempus rerum omnium edax, iam voces usitatas antiquare solet, iam alias recentiores earum loco sufficere & substituere, donec easdem vicissim tempus corruerit, iuxta illud Poeta, indies morimur nos, nostraq; morti debentur omnia. Intuemini linguam Oscam, cuius nullum hodie vestigium existit. Pronincialem etiam, quæ etiam si clarissimorum virorum testimonio recentissime & quasi postridie, celebretur: ab incolis tamen iam nunc minime intelligitur. Vnde illud mihi cum primis probabile videtur, quod a Iuliano dictum est, Petrarcham & Boccacium si nunc spiritum ducerent, permultis verbis nõ vsuros, quæ illorum scriptis commendantur, & proinde in illis infelix est & ridicula eorum imitatio: Qui verò laudabilia suis studiis insectantur, laude dignos esse assentior: & tamen in hac nostra lingua

lingua, sine aliqua imitatione, vel ipsa cō-
suetudinem sufficere existimo: quod de la-
tino sermone dictum volui. Hic Frederi-
cus, cur (inquit) maioris momenti in vul-
gari oratione consuetudo est, q̄ in latina,
aut quid hic paradoxi latet? Immo con-
suetudinem (inquit Comes) in utraq, ma-
gistratam esse volo, sed quoniam in rerum
natura illi homines non existunt, quibus
per eā, familiaris latinus sermo fuit, atque
noster nobis est, id nos ex illorum scriptis
imitando haurire oportet, quod illi usu atq,
exercitatione didicerunt: neque vero ora-
tio antiqua aliud quicquam significat, nisi
antiquam loquendi consuetudinem: quam
quidem curiosè proinde appetere, potius ut
illorum hominum more loquaris, quam eo-
rū qui nunc viuunt, omnino futile & inane
videtur. Tum Fredericus. Num igitur
antiqui illi antiquiores non sunt imitati?
Multos credo imitatos (inquit Comes)
sed non omni in re. Nam si Virgilius He-
siodum iisdem passibus nimium religiose
insecutus esset, aut Cicero Crassum, aut
Ennius suos maiores, iisdē nunq̄ praestitis-
sent. Homerum animaduertite, qui heroi-
corum poetarū & tempore & excellentia

82. Liber primus.

primus putatur : quem tandem illum imitatum fuisse creditis ? Alium quempiam (inquit Fredericus) eo priorē , cuius fama propter nimiam vetustatem , ad aures nostras non percrebuit : Quos igitur Petrarcham & Boecacium imitatos opinaris (inquit Comes) qui quasi solo triduo a nobis abfuisse videntur ? Exaltē non scio (ait Fredericus) sed verisimile est aliquibus addictos & deuotos fuisse , etsi eos digito demonstrare non possimus . Tum Comes , si par est (inquit) credere primarios illos aucthores suis emulis & sequacibus fuisse meliores : mirum certe est , adeo cito eorum gloriam penitus deletam et extinctā fuisse . Sed ego ingenij potius acumen horum magistrum reor extitisse , & natura instinctu atque beneficio tam singulare iudicium eisdem esse concessum . Quod eo minus admirari debemus , quoniam ad illud omne quod in suo genere perfectum & excellens est , liberalis & benefica natura , multas easdemque non difficiles vias rationesque fundauit . Præterea , nihil fere est , quod in se non habeat permultas res , genere easdem , specie diuersas , omnes tamen vnā eandemque laudis mercedem promerentur . In

Musiciis

Liber primus. §3.

Musiciſis (uti videtis) multiplex harmonia eſt : nam alia gravis & tarda, alia concitata & velox, utraq; tamen delectat propter diuerſam omnino rationem. Bidonem *Bidonis*
noſtrum ſi quis cantantem audierit, eum *Muſica Ge-*
adeo artiſcioſum, promptum, vehementer hemens,
celerem, & varium in cantu percipiet, ut omnino illi ſpiritus atque animos non modo commouere & incendere crediderit, ſed ad cælum etiam efferre. Nequè minus voluptatis in illa cantandi forma ineſt, qua utitur *Marchetti*
Marchettus Cara, licet multo facili- *Cara Muſi-*
loris ſoni ſit : nam mitiori quodam modo
& quaſi lugubri ſuauiſſima mentes noſtras ca lenior.
penetrando, iucundiſſimas nobis affectiones excitat. Diuerſa præterea res oculis noſtris ex aquo placere ſolent, difficile ut ſit decernere, qua potiſſimum delecteris. In pingendi artiſcio Leonardo Vinciſ, Mantegna, Raphael, Michael Angelo, Georgiſ Caſtelfrancuſ, omneſ peraq; excellentes ſunt, non ſine aliquo in operando discrimine : ita tamen ut horum nemini quicquid deſſe putes, cum unusquiſque perfectiſſimuſ habeatur. In arte Poetica per multituſ Graeci tum Latini præſtanteſ ſunt, quorum etſi in ſcribendo magna diffi-
G. iiij. militudo

84. Liber primus.

militudo erat, eadem tamen laus est attributa vniuersis: Oratorum etiam tam diuersa semper fuit in perorando flamma, atq; facultas, ut unaquaq; fere aetas suos proprios & peculiare habuerit: non solum de maioribus posteriores, sed ipsi etiam inter se contemporanei & aequales dissiderent: id quod apud Gracos de Isocrate, Lysia, Eschine, scribitur, multisque alijs, qui sui tantum similes fuerunt, praeterea nullius. Eadem latinorum ratio fuit, nam Carbo, Lalius, Scipio, Affricanus, Galba, Sulpitius, Cotta, Gracchus, Marcus Antonius, Crassus & innumerabiles alij, omnes gloria pares facultate diuersi: adeo ut qui omnes in arte oratoria excellentes a primis rerum inijs enumerare posset, totidem orationis genera quot oratores egregios reperiret. Illud (nisi male memini) apud Ciceronem Antonius Sulpitius obijt, plerosq; esse qui cum nullius sequaces essent, tamen ad magna cuiusdam excellentia fastigium euecti fuerunt: quosdam vero nouam quandam dicendi formulam, & a nemine in illo seculo vsitatam adinuennisse: quo in genere nullum nisi suam indolem ducem sequebantur: & proinde pra-

ceptoris

Ciceronem
imitatur.

ceptoris probi officium esse, discipulorum ingenium plene pertentare, ut quo natura unumquemq; vocat, eo omne suum studium & industriam conferat. Propter hanc ego rationem (mi Frederice) existimo, perperam illum & iniquè facere, qui adolescentum aliquem ad cuiusq; authoris imitationem adigat, nisi ita natura comparatus sit, ut eo propendere videatur. Instinctus enim in eo naturalis impeditur, & quasi suffocatur, cum violenter ex suo cursu detrudatur: in quo si perstitisset, nonnihil (ut par est credere) proficere potuisset. Quocirca videre non queo, quomodo ex eò lingua nostra locuples fiat, quomodo eè maiestatis quicquam & ornamenti habeat: quin illud potius plane perspicio, inopem, exilem, humilem, obscuram fore, si illis nos angustis circumscribamus, ut solis Petrarcha & Boccacio nos ipsos addicamus, omnemq; fidem & autoritatē Laurentio de Medicis, Francisco Diaceto, & alijs nonnullis detrahamus, qui Tuscani etiam sunt, illis fortasse hominibus nulla in re inferiores. Miserum hercle foret in primis scriptorum inijs semper consistere, planèq; sine argumento aliquo dissidere, inter præ-

86. Liber primus.

*Tuscanæ
lingua abu-
sus.*

clarissima multorum ingenia, unam tantum-
modo loquendi formulam inueniri posse, in
ea etiam lingua, qua eorum propria & na-
turalis est. Verum hodiè nonnulli sunt, qui
quasi religionem quadam & Tuscanæ linguae
mysterijs hominum mentes sic imbuunt, ex
eoquè tantum illis terrorem inferunt, ut eti-
am disertis & homines periti effari vix au-
deant, ridiculè concedentes, in eo se esse ser-
mone imperitos, quem a cunabulis & nu-
tricibus didicerunt. Sed hac de re plus sa-
tis dixisse mihi videor, ad Curialem cōmo-
dè reuertamur. Tum Fredericus: Hoc pri-
mum unicum liceat adicere: nunquam ber-
cile negavi varia esse hominum ingenia, & dis-
sidentes inter sese opiniones, nequē unquam
decorum putavi, ut qui natura præceps &
cōcitatus est, res graves & seueras tractet,
nequē qui austerus & tardus esse solet, in
subriles & acutas facetias incidat. Nam
in eo necesse est Genium quisquē suum (quā-
tum potest) obnixè insequare: atquē id
quidē est quod innuere nobis Marcus Ci-
cero videbatur, cum magistris præciperet,
ut discipulorum naturam cognitam & per-
lustratam haberent, ne tanquam agricolæ im-
periti, illi solo fruges comitterent, quod inse-
rendis

rendis vineis tantummodo aptum & ferax
esset. Nequē mihi facile persuaderi potest,
eam linguā qua vnius regionis propria est,
quaque ita late patēre nō solet, uti historiae,
sales, facetia, & alia eius generis nonnulla,
sed certis potius limitibus & terminis cir-
cumscribitur; optimam imitandi formulā,
magis q̄ fortuitam in loquendo rationē non
admittere. Et ut apud Latinos Vergili-
um & Ciceronē vsitatus q̄ Silium, & Cor-
nelium Tacitum imitari solemus, ita in
sermone vulgari cū Petrarcham & Boc-
cacium imprimis sequi non liceat, omnino
non video: quorum adiumenta, cum suis
quisquē inuentis adhibuerit, tum quocunq;
propria Minerva incitauerit (ut ait Ci-
cero) eodē animo atquē industria propē-
deat: eoq; modo discrepātia inter oratores
a te modo cōstituta, nō in verbis, sed in sen-
sū apparebit. Tū Comes: etsi verear (in-
quit) ne in immensū aliquod verborū flu-
men & tanq̄ pelagus prolabamur, & insti-
tutā de viro Curiali orationē prorsus relin-
quamus, id tamē a te scire nimium velle, qua
potissimū in re istius lingua praestantia cō-
sistit. In illis diligenter observandis (inquit
Fredericus) quae illius sunt maxime pro-

88. Liber primus.

pria: nā nec latū unguē de stilo vſitato diſcedere debemus, nec aliā quāpiam verborū ſignificationem effingere & extorquere, q̄ quicunquē in eadē ſcripſerunt exactiſſime. Id igitur ſciſcitari libet (ait Comes) num ſtilus ille inſtutus, numerus ex verbis an ē ſentētis oriatur? ex verbis reſpondit Fredericus. Num igitur (inquit Comes) Siliy & Cornelii Taciti vocabula cum Virgily & Ciceronis eadem non eſſe exiſtimas? prorsus eadem (ait Fredericus) ſed quadā male obſervata, quadam futiliſſimē expoſita. Tum Comes: quod ſi quis ex Cornelii & Siliy libris omnia curioſē vocabula ſelegeret, & extricaret, qua alio modo quā a Virgilio & Cicerone uſurpantur (quorum exilis numerus eſt) tu ne Cornelium cum Cicerone, Silium cum Virgilio conferendū putares? Hic Emilia, Iſtius (inquit) diſputationis ſeriem nimis mihi protraxiſſe videmini: ſatis hoc cum noſtro ſtudio ſaxum iam voluiſtis: in aliud tempus iſta differantur. Pluribus Fredericus reſponſurus erat, niſi ei orationis curriculū iterum atquē iterum Emilia amputaſſet. Tandem Comes, Multi (inquit) de ſtilo, de numero, de imitatione, fabulantur, ſed

Silius &
Tacitus in
quo a Ver-
gilio & Ci-
cerone diſ-
ferant.

in quo ista precipuè consistant, nunq̃ ex illis ediscere potui: nec quamobrem illa quæ ex Homero, aut quouis alio desumpta & delibata sunt, adeo scite & artificiose apud Virgilium sunt disposita, ut ille augere potius & illustrare q̃ eadem imitari videatur: cuius rationem ego ipse fortasse cognitam & perspectam non habeo. Sed quoniam illud maximo cuique iudicio & argumento est, nos tum demum quicquam probe intelligere, cum docere hoc ipsum & alijs demonstrare possimus: vereor ne ipsi qui ista inculcant, omnino non intelligant: sed propterea Virgilium & Ciceronem laudent, quia ab alijs laudatos animaduertunt, non quia aliquid inter eos ceterosq̃ discriminis possunt statuere: quod in vno atq; altero verbo non consistit, ne in decim quidem vocabulis, alio modo in hijs, alio vero apud illos vsitatis. In Salustio, Casare, Varrone, & alijs probatissimis authoribus, phrasæ aliquot fortasse sunt, alia ratione apud Ciceronem applicata & disposita, & bene tamen cum vniuersis cõueniunt. Proinde in re tam frivola & inani, pura atq̃ elegans oratio non consistit: uti Eschini ingenuè respondit Demosthenes. Qui cum

Multi aliorum iudicio freti laudant.

voces

voces quasdam nimis antiquas proferret, reprehendit eum Eschines, quanam isthac monstra & portenta essent sciscitatus: cui ille non sine risu respondit, non esse in eo positas Gracie fortunas. Ita ego Tuscanum aliquem vobis deridendū proponerem, qui me ideo reprehenderet, quod pro satisfaccio fodiffacio, pro honoreuole horreuole, pro causa cagione, pro populo populo, & horum similibus uteretur. Insurgit hic animose Fredericus, omnesq; valde precatur, ut eum nō grauiatē audiant, dum pauca adyiciat. Verum subridens Emilia de hoc negotio vltra quicquam differere, non huic solum sed omnibus etiam interdixit: hortando ut in aliam noctem differrent. Et tu (inquit) Comes de tuo Curiali perge quoad voles dicere, memoria tua periculū faciemus. Nam ubi postremo interrupisti si telam possis retexere virū te praestiteris. Praefractum ut ais (inquit Comes) orationis filum est: tamen nisi fallor affectationis turpitudinē, malē cum dignitate coherere nouissimē dixeram: incuriam vero simplicem illam, & minime spontaneam, homini libero & ingenuo dignam & cōuenientem esse. De quibus utrisque etsi multo plura dici

dici possunt, unum tantum adyciam.

Mulieribus promiscuè omnibus, hoc intimè in votis est, formosa ut sint: aut si re ipsa non fuerint, videantur tamen esse: & si qua parte natura defuerit, artis suppetias & auxilium adiungunt. Vnde, illa tam crebra faciei unctiones, tantum frontis depin- Curiosa
gende studium, nonnunq̃ fortasse dolor & mulierum
cruciatus, tanta in capillis & supercilijs ornatus.
ordinandis sollicitudo, deniquè tot unguen-
ta, pharmaca, pigmenta, ut cum illis graue
fastidium semper adsit, horum tamen om-
nium noticiam & suspicionem ab homini-
bus longe abesse sperant. Arrisit hic Con-
stancia Fregosa, & humaniter (inquit)
Ludouice feceris si institutam de viro Cu-
riali eiusquè dignitate disputationem, dili-
gentius insequaris: nec a proposita meta te-
mere excurras, dum muliercularũ errores
nimium curiosè patefacias. Immo ad pre-
sentem causam (inquit Comes) comode ve-
stra sese vitia offerunt: nam istam vobis
venustatẽ omnino præcipiunt, & imminu-
unt: nam dum nimium accuratam forme
datis operam, unicuiq̃ palam facitis, quàm
præter modum formosas vos esse desidere-
tis. Annon plane animaduertitis quàm
deceat,

deceat feminam ita modeste ornata esse
ut ornetur nec ne facile non intelligatur?
aliq vicissim quam indecorum sit, tot un-
guentis, oleis, & emplastris oblitam esse
ut tegumento aliquo faciem obuelatam pu-
tares? qua ridere non audeat, ne sulcus in
vultu appareat, mutare colorem nō potest,
nisi ipsa noua mulier videri velit, mouere
dubitat quia statua similis est, diem ut
glis odit, noctem et tedarū lucem (ut adula-
terini mercatorū panni) q̄ omnia manult.

Quanto queso magis ys delectamur, qua
cum non sint deformes, nullare tamen fa-
ciem oblinire solent? ipsa interim nec valde
rubicunda nec alba, sed naturalis colore ali-
quantum pallida, verecundia accedente
ingenuo quodam rubore nonnunq̄ perfusa, &
capillis negligenter incompōitis, simplice
& naturali gestu, nunq̄ cultui nunq̄ forma
deseruiētes. Hac est illa pura & sincera
incuria qua oculis atq̄ animis hominum
maxime placet: qui semper timere solent,
ne subtili aliqua fallacia circūueniantur.
Dentium (uti nostis) albedo feminas
magnopere decet, quia cum illi oculis no-
stris minus q̄ facies obuiantur, veresimile
est, minus in illis perpoliendis, q̄ in facie la-
borari:

*Fucatus
mulierum
color suspec-
tus & exo-
sus.*

horari: quisquis tamen idcirco vehementi-
 us rideret, ut eosdem ostenderet, & occul-
 tatum artificium propalaret, & omnium Catullianus
 iudicio indecorè vultuosus esset, ut Egna-
 tius ille Catullianus. Idem de manibus dici
 potest, quæ cum pulchra & delicata sint,
 si oblata occasione, non consulto demon-
 strentur, magnum sui desiderium in no-
 bis relinquunt, etiam tum cum cyrothe-
 cis cooperte fuerint. Dum enim verecunde
 occultantur, illud apparet, nec de industria
 ostentatas esse, & natura potius tales, quàm
 artificio aliquo fuisse. Quod si fœmina cui-
 quæ contigerit, tantum vestimenti sui eleuare,
 ut pedum, aut tibiæ pars aliqua forte
 conspiciatur, dum vel templum, vel alium
 quemcunque locum adierit, vel ludis iocisque
 se immiscuerit: si (inquam) fortuito id
 fecerit, nonne pulchrum valdeque decorum
 putatis? eoque magis si ad muliebrem mo-
 destiam & mūdiciem singularem, calcea-
 mentorum & caligarum ornatus acceffe-
 rit? mihi quidem certè valde arridet, &
 vobis credo omnibus. Eam siquidem tam
 exquisitam venustatem in loco tam recon-
 dito, & ab omnium oculis remoto: unus-
 quisque naturalem potius quàm elaboratam
 existi-

94. Liber primus.

existimat : nimirum ex qua nihil laudis
 sperari poterit. Ista omnino ratione affecta-
 tio vitanda est, qua facile perspicitur quā-
 tum distat, quantumq; detrahit, tum cor-
 poris tum etiam animi dignitati : de qua
 etiamsi adhuc pauca dixerim, omittenda
 tamen nō est : nam ut corpore mens nostra
 multis gradibus excellentior est, ita cumu-
 latius ornata & perfecta esse debet. Quod
 in Curiali nostro quomodo fiat (ut de Phi-
 losophis taceam qui de virtutibus animi
 precepta tradunt subtiliterq; differunt)
 paucissimis absoluam. Satis enim est (quod
 vulgo dicitur) honestum virum & omni
 in re bene affectum esse : in istis enim pru-
 dentia, integritas, fortitudo, temperantia,
 & reliqua tam honorato cōuenientia com-
 prehenduntur. Morali sane Philosopho
 sufficere existimo bene velle : neque alijs
 prater voluntatem preceptis opus est. Pra-
 clarè itaque Socrates, qui se multum eru-
 diendo profecisse putabat, si cuiusq; volun-
 tatem ad virtutis cognitionem impellere
 potuisset. Nam qui eo cupiditatis & de-
 siderij perducuntur, nihil, ut malint, quam
 se esse bonos, eorum omnium quae eo dedu-
 cunt scientiam facillime consequuntur : &
 de

Socrates
 prater vo-
 luntatem
 nihil pene
 desidera-
 bat.

de eo propterea nihil ultra adijciemus. Proximum honestati in unoquoque locum meo iudicio habent litera: tamen si armorum splendor apud Gallos tanti aestimetur, non modo ut literis nihil tetrius existimet, sed literatorum etiam nomen inuisum & exosum sit. Verè tu quidem pradicas (inquit Iulianus) per omnes Gallia pras iste iam pridem error peruasit: verum si Regulus Engolismi (uti omnes sperant) faelicitè in regno successerit, non erit armorum maior, quam literarum gloria. Cum enim non ita pridem in Gallia peregrinatus, istum in aula principem viderem, præter eximiam vultus corporisque habitudinem, tanta in eo magnificentia eminuit, ut Gallicum imperium vix tanta spei atque expectationi sufficere putare. Ex alijs deinde tum Gallie tum Italie, de illius nobili ingenio, de magnanimitate, liberalitate, certior factus sum, & (quod omnium primum est) de summo illius in bonas literas omnesque literatos cædore & clementia: quibus tantum inter ceteros eminuit, ut ipsos Gallos sepenumero increparet, quod tam alieno essent animo à Musis & scientijs, cum adeo propinquam haberent Parisiorum Academiam, omni-

Mon sie-
neur de Au-
gulesme id
est Francis-
cus primus.

um gentium concursu nobilissimam. Al-
 ra narras (inquit Comes) in tam tenera &
 inueneri aetate, solius naturae beneficio, con-
 tra communem illius regionis consuetudi-
 nem tam praeclaram exortam esse indolem.
 Et quoniam principis exemplo populus ple-
 rumque in utramque partem flexilis est,
 fieri potest, ut literis Galli tantum breui
 tribuant, quantum eisdem iure optimo de-
 betur. Quod quidem in promptu erit, si il-
 lis persuaderi possit, homini libero nihil esse
 cognitione melius, nihil utilius. Quod si
 quisque non agnoscat implicita me perculse
 cum imprudentia, infertia erit. De eo si
 mihi cum illis convenire et colloqui liceret,
 aut cum alio quovis qui alterius sententia
 est, darem operam, ex me ut intelligerent,
 litera quae essent humana vitae necessaria,
 quas à Diis immortalibus hominum gene-
 xi tributas esse æquum est existimare.
 Neque mihi peruenerat, clarissimorum im-
 peratorum exempla deessent, qui ad Belli-
 cam virtutem literarum etiam subsidia
 adiunxerunt. Nam apud Alexandrum
 tanta semper Homeri veneratio fuit, ut
 dormientis capiti illius perpetuo Illiades
 sibiacerent: philosophia verò tanto studio
 idem

idem incendebatur, ut Aristotilem acutissimum aliquando legentem, nonnunquam disputantem audierit. Alcibiades etiam aliarum virtutum opinionem et literarum incrementa, & Socratis praeceptis adauxit. Caesar verò quanto earundem desiderio ex-
 arserit, vel ex eo colligitur, quòd ea quae in-^{pta egregia.} terdiu gessit, noctu diuinissime scripserat. Scipioni, Scipio denique Africanus illos Xenophon-
 tis libros semper in manibus habuisse dici-^{Xenophontis libri famili-} tur, in quibus Cyri appellatione atque no-
 mine perfectissimum Regis munus & offi-
 cium describit. Possem equidè Lucullum, Syllam, Pompeium, Brutum, multosq; alios Romanos & Græcos vobis commemora-
 re, verum vno Hannibale erimus cōtenti. Qui etsi truci animo, labili fide, natura fe-
 roci, perfido dys hominibusq; ingenio esset, tamē ut dux belli egregius fieret, literarum
 Graecāq; lingua imperitus esse noluit: adeo ut librum (nisi fallor) sua manu Græcis oba-^{Hanibal} recteribus conscriptum, post se moriens re grece scrip-
 liquerit. Verum in re minime dubia testi-^{fit.} bus utor non necessarijs. Nemo enim ve-
 strum opinor est qui non intelligat, quā valde in eo Galli cōcutiant, si literarum
 cognitionem armorū nobilitati obesse pu-
 tent. In rebus magnis & scientia militari

verū virtutis calcar & stimulus (ut probè
nostris) gloria solet existere. Nam qui lucri
cupiditate aut cuiusvis prater ea rei prate-
tu, ad easdē impellitur: in nec quicq̃ laude
dignum efficiet, nec eum virum fortem &
strenuū, sed mercatorē subturpē dicere so-
lemus. Quod q̃ sit verū illi precipue dignū
dicare possunt, qui in literarum cognitione,
tanq̃ in summo rerum omniū thesauro ac-
quiescunt: à quo illi sunt alienissimi, qui in-
feliciter nati, in sumis inscitia umbracu-
lis educati, tam incredibilem incunditatē
nunq̃ degustarunt. Quis animus adeo de-
missus, humilis, abiectus, ut cum Alexan-
dri, Caesaris, Scipionis, Hannibalis res ge-
stas legerit, eorū similes fore vehemētissime
non desideret, eamq̃ immortalitatem huic
vitæ (quæ toto fortasse triduo vix permane-
bit) longè non anteponat, præsertim cum
nec morte deleri possit, & multo post inter-
ritum clarior existat? Verū qui admi-
rabilem literarum voluptatem nunq̃ perse-
sit, laudis & gloriæ magnitudinem, quæ il-
larum ope atq; ministerio conservatur, cog-
noscere non potest. Illam siquidē unius at-
q; alterius hominis ætate metiri solet, quia
hebetē atq; obtusam mentis aciem ulteri-
us intendere non potest. Neq; proinde

momentaneo isto & adumbrato encomio tantū delectabitur, quantum iustissimo illo delectaretur, si tanta caligine ingenium illi non esset offusum: neque illis se periculis insciens obijciat qua sciens, prudensque aliquis nihili aestimat. Nollem equidem propositi defensorem quempiam in hoc mihi occurrere, qui contrariam sententiam quò Itali tantū probabilius defenderet, nimis verum Italicis deditur exemplum proferat, qui per aliquantulum iam temporis, sepositis armorum negotijs, literarum otio vehementer incubuerunt. Paucorum sanè hic potius error quàm omnium fuit, qui reliquos nō minori damno quàm ignominia affecerunt. Nam eorum desidia, spreta & neglecta virtus in animis nostris aut prorsus interijt, aut propè excessit. Verum id publicè confiteri maiori nobis dedecori futurum est, q̃ Gallicis hominibus literas nescire: proinde tacere magis iuvat quàm cum dolore eloqui.

Istis itaq; intermissis in qua inuitus incidi, ad Curialē nostrū reuertamur, quem plus quàm mediocriter literis instructum esse volumus: in illis saltem scientijs quas humaniores appellamus, non latine solum, sed etiam grece, propter illarum rerum ex-

cellentiam qua in utrisque illis praeclarissime scripta reperuntur. Oratores legat, poetas enalluat, historicos percurrat, denique cunctis & oratione prosa (praesertim in lingua vulgari) multum se exerceat. Quam praeterquam quod ipsi sibi mirum in modum satisfaciet, cum mulieribus etiam (qua istarum rerum voluptate capiuntur) iucundissimè varietur. Quod si vel ita magnis negotiis implicatus fuerit, vel ita parum studendo profecerit, ut perfectam quandam et absolutam in scribendo rationem assequi non possit, prudentiam saltem in scriptis occultandis adhibeat, ne eis deinde propalandis alijs ludibrio fiat. Solum amico tunc in re credendum est, eique eum primis fideliter ex qua hoc capiet commodi, ut de rebus alienis exactius iudicare possit. Raro enim euenire solet (etiam si probe literatus quis fuerit) ut sine summa scribendi exercitatione, vel scriptorum labores & lucubrationes cognoscat, vel stili suauitatem persentiat, vel subtilissimas antiquorum observationes discernat. Haec enim illa sunt, quae copiosum & luculentum faciunt, & (ut Tyranno Aristippus respondebat) de quouis themate, cum

quo-

Litera Cu-
riali neces-
saria.

quocūque aduersario, in disputando prom-
ptum & audacem. Unū tamen hoc præ-
ceptum Curiali nostro alta mente repositū
esse optamus: omni in re diligenter ut ca-
ueat ne id quod nescit, scire videatur: in eo
enim timere præstat q̄ considerare: quoniam
natura laudis audiores sumus q̄ par est, &
in illis aures nostra plusq̄ musico concentu
delectantur: facile ut sit, earum lenocinijs
immergi, nisi contra eas, tanquā contra
Suaui lau-
dum nostra-
rum sonum.
Syrænum voces, aures undiq̄ obturatas
habuerimus. Quod cum antiquis scripto-
ribus obscurum & incognitum non esset, li-
bris quibusdam ea de re compositis institu-
erunt, quomodo ab assentatore verus ami-
cus discerni possit. Verum quid illi ista pro-
fuerint? cum tam multi immo infiniti sint,
qui cum auribus eorū aliquid dari mani-
feste intelligant, tamen & eos amant qui
crasse adulantur, & eos oderunt qui sim-
plicis veritatis cultores sunt, & eos parē
predicare putant, qui illos moderate lau-
dant, & aliorum laudibus tanta nonnunq̄
de se acumulant, ut impudentissimū para-
sitū sua in assentando parsimonia sapenu-
mera paniteat? Occacatos istos stupidosq̄
cum suis tenebricosissimis erroribus omit-

O singulare
philustia
descriptione

cellentiam quæ in vtriusque illis præclarissi-
mè scripta reperimus. Oratores legat,
pactas enalunt, hystoricos percurrat, deni-
que cæmentibus & oratione prosa (preser-
tim in lingua vulgari) multum se exerce-
at. Nam præterquam quod ipsi sibi mirum
in modum satisfaciet, cum mulieribus etiã
(quæ istarum rerum voluptate capiuntur)
inconditissimè varfabitur. Quod si vel ita
magnis negotiis implicatus fuerit, vel ita
paruum studendo profecerit, ut perfectam
quendam et absolutam in scribendo ratio-
nem assequi non possit, prudentiam saltem
in scriptis occultandis adhibeat, ne eisdem
propalandis alijs ludibrio fiat. Soli
amico tali in re credendum est, eique
eum primis fideli, ex quo hoc capiet com-
modi, ut de rebus alienis exactius dy-
dicare possit. Raro enim euenire solet (eti-
amsi probe literatus quis fuerit) ut sine
summa scribendi exercitatione, vel scrip-
torum labores & lucubrationes cognoscat,
vel stili suauitatem persentiat, vel subtilis-
simas antiquorum observationes discernat.
Hæc enim illa sunt, quæ copiosum & luten-
tium faciunt, & (ut Tyranno Aristip-
pus respondebat) de quouis themate, cum

quo-

Litera Cu-
riali neces-
saria.

de h. m. r. u. l.

de m. r. u. l.

de h. m. r. u. l.

quocūque aduersario, in disputando promptum & audacem. Unū tamen hoc præceptum Curiali nostro alta mente repositū esse optamus: omni in re diligenter ut caueat, ne id quod nescit, scire videatur: in eoque timere præstat quā credere: quoniam natura laudis audiores sumus quā par est, & in illis aures nostræ plusquā musico concentu delectantur: facile ut sit, earum lenocinijs immergi, nisi contra eas, tanquā contra Syrenarum voces, aures undique obturatas habuerimus. Quod cum antiquis scriptoribus obscurum & incognitum non esset, libris quibusdam ea de re compositis instituerunt, quomodo ab assentatore, verus amicus discerni possit. Verum quid illi ista profuerint? cum tam multi immo infiniti sint, qui cum auribus eorū aliquid dari manifeste intelligant, tamen & eos amant qui crasse adulantur, & eos oderunt qui simpliciter veritatis cultores sunt, & eos parèe prædicare putant, qui illos moderate laudant, & aliorum laudibus tanta nonnunquam de se acumulant, ut impudentissimū parafitū suū in assentando, parsimonie sepe numero paniteat? Occacatos istos stupidosque, cum suis tenebricosissimis erroribus omit-

Suavis laudum nostrarum sonus.

*O singulare
philantia
descriptionē*

tamus, eoq; iudicio & perspicientia Curialem nostrum confirmemus, ut nec pro rebus albis nigra aliquando intelligat, nec quicquam certo affirmet, quod exploratū non habeat: illis praesertim in rebus quae modo a Casare (si forte memineris) in suo inuento argute & subtiliter recitatae sunt: quibus usq; ad insaniam quorundam stultitia abuti solemus. Ab isto erroris genere, facilius liber & immunis ut sit, vel iustissimis laudibus aperte non consentiat, nec eas non contradicendo agnoscat, quin potius moderatione quadā adhibita prorsus inficietur. Arma vero ubicunq; fuerit plusquam omnia profiteatur, reliqua tanq; horum ornamenta excolat, praesertim inter milites virosque strenuos: nec eorum similis esse velit, qui inter literatos bellicosi, inter bellicosos literati esse volunt. Istarum rerum si diligentem rationem curamq; adhibuerit, & affectationem illam curiosam summa industria declinauerit: quae in eo mediocria existunt, videbuntur esse maxima. Hic Petrus Bembus, non video (inquit) Ludouice, quomodo Curialis tuus literis ceterisque virtutibus ita instructus sit, ut arma potius literis ornamento non sint,

sint, quàm armis litera: qua sine aliarum rerū ope atque adminiculo tantum armis præstant, quantū mens corpori: huius enim sunt arma, illius vero scientiæ. Immo vero (ait Comes) arma tum ad corpus tum etiā ad animum spectant: sed ego te Bombe iudicem hac in causā non admitto, nam in alterutrā partē iniquè sat scio propenderes: & quoniam apud viros sapientes agitata iam pridem hac quæstio est, eadem nobis de integro repetenda non erit. Verum pro armis stare meliores affirmare non dubito, cuiusquæ sententiæ nostrum Aulicum (quoniam arbitrio nostro fingendus est) omnino volumus existere. Quod si tu diuerso iudicio fueris, illam expectato disceptationē in qua armis arma aequè defendere liceat, atque in scientiarum controuersijs literas literis propugnare erit licitum. Item non ita pridem est (inquit Bombus) ex quo Gallis valde visio verteris, quod bonas literas tā nihili facerent: easque verū gloriæ lumen, verum immortalitatis trophæum nominaueris: & adeo nunc subito immutata voluntatis argumenta ostendis? nonne illud Petrarcha tibi venit in mentem?

Cum prope reliquias immittis staret Achilles
Magnus Alexander, suspirans talia fatur:
Felix o tanto felix celebrate Poeta.

Quod si Alexander non tam virtutis nomine Achilli inuideret, quam etiam fortune, qua Homerum illi luculentissimū rerum ab egestarum cōmentatorem praestitisset: in promptu illud est, pluris illum Homeri literas, quam Achillis arma estimasse. Quomodo quasi alium iudicē quamne aliam sententiam expectatis, praeter illam, quā a summo omnium imperatore, de utrisq; & armis & literis aequaliter lata est? Respondit Camer. Tantum absum ab eo, ut Gallos vehementer non reprehendam, quod sciunt virtuti militari inimici existiment, ut nulli hominum magis putem necessarias quam militi: quā utraque quoniam unita utilia sunt. Curiali nostro simul inesse desideramus. Neque propterea de sententia discedere videri velim (nam de earum comparatione, & praestantia disputare non institui) satis est, quod docti & eruditi homines nunquam non egregios viros, & fortia eorum facta suis monumentis decorandas existiment, quae sua quisq; vi laude esse dignissima confitetur. Hac ni-

si ita

si ita essent, nec tanta foret scriptorū gloria,
nec tam perpetua historiarum series, nec
tanta cum voluptate atque desiderio lege-
rentur: quippe quæ nihil solidi in se habe-
rent, nullo fundamento, nulla subiecta ma-
teria atque pondere niterentur. Quod si
emulatione aliqua, proinde commotus est
Alexander, quod ab illo potissimū homi-
ne laudatus est Achilles, proinde non se-
quetur bellicam virtutem literis eundem
postposuisse. In quo si ille tantū ab Achille
abfuisse, quantum reliqui omnes ab Ho-
mero qui de eo scripturi erant: non dubito
quin ipse præclare facere maluisset, quàm
alios bene loqui. Verum in eo sui ipsius ta-
cita laus inerat, & occultum eius rei desi-
derium quam ipse nō videtur habuisse (ni-
mirū admiranda in scribendo excellentia)
nō autem illius quæ se iam pridem abunde
prædixum persensit (id est virtutis milita-
ris) in qua Achilli nusquam se putauit
imparem aut inaequalem. Felicem itaque
appellauit, quod cum antea sub obscura il-
lius gloria fuisset, diuino poetæ ingenio,
multo clarissima est effecta. In quo non tan-
tum suis meritis, quantum fortuna bonitati
tribuisse videtur: quæ illius fama tam so-
noram

*Cum propere reliquias immisit, flaret Achilles
Magnus Alexander, suffirans talia satur :
Felix o tanto felix celebrate Poeta,*

*Quid se Alexander non tam virtu-
tis nomine Achilli inuideret, quam etiam
fortune, qua Homerum illi luculentissimū
rerum ab eo gestarum cōmentatorem pre-
stitisset : in promptu illud est, pluris illum
Homeri literas, quam Achillis arma esti-
masse. Quem quasi alium iudicē quamue
aliam sententiam expectatis, praeter illam,
quā a summo annuū imperatore, de utrisq;
& armis & literis equabiliter lata est?
Respondit Gemes. Tantum absūm ab eo,
ut Gallos vehementer non reprehendam,
quod scientiā virtuti militari inuidias
existiment, ut nulli hominum magis putem
necessarias quam militi: quae utraque quo-
niam unita necessaria sunt, Curiali nostro
simul inesse desideramus. Neque propterea
de sententia discedere videri velim (nam
de earum comparatione, & praestantia di-
sputare non institui) satis est, quod docti
& eruditi homines nunquam non egregios
viros, & fortia eorum facta suis monumen-
tis decorandos existiment, quae sua quisq;
vi laude esse dignissima confitetur. Hec ni-*

si ita

si ita essent, nec tanta foret scriptorū gloria,
nec tam perpetua historiarum series, nec
tanta cum voluptate atque desiderio lege-
rentur: quippe qua nihil solidi in se habe-
rent, nullo fundamento, nulla subiecta ma-
teria atque pondere niterentur. Quod si
emulatione aliqua proinde commotus est
Alexander, quod ab illo potissimū homi-
ne laudatus est Achilles, proinde non se-
quetur bellicam virtutem literis eundem
postposuisse. In qua si ille tantū ab Achille
abfuisse, quantum reliqui omnes ab Ho-
mero qui de eo scripturi erant: non dubito
quin ipse preclare facere maluisset, quā
alios bene loqui. Verum in eo sui ipsius ta-
cita laus inerat, & occultum eius rei desi-
derium, quā ipse nō videtur habuisse (ni-
mirū admirande in scribendo excellentie)
nō autem illius quā se iam pridem abunde
præditum persensit (id est virtutis milita-
ris) in qua Achilli nusquam se putavit
imparem aut inaequalem. Felicem itaque
appellavit, quod cum antea sub obscura il-
lius gloria fuisset, divino poetæ ingenio,
multo clarissima est effecta. In qua non tan-
tum suis meritis, quantum fortuna bonitati
tribuisse videtur: quæ illius famæ tam so-
noram

noram tubam in sperato adinuenisset. Fieri etiam potest, ut praeclarissima hominū ingenia ad scribendum in eo excitare conatus fuerit, clanculum illis verbis significans, quā omnino gratum & acceptum esset (pro suo in bonas literas candore) si quis rerum a se gestarum historiam sempiterna memoriae commendaret. Verum de istis satis. Immo satis superq; (inquit Ludovicus Pius) nam in toto terrarum orbe vas aliquod tantae magnitudinis non esse auguror, ut omnia in tuo Curiali posita atque inhaerentia capiat & contineat. Expecta patulum ait Comes : nam etiam adhuc alia nonnulla restant. Hoc si ita sit (inquit Petrus Neapolitanus) tum Crassus de Medicis de Petro Bembo valde triumphare poterit.

Arrisum est non mediocriter, dum Comes quasi de integro repetitis alius initijs, audite (inquit) audite viri optimi Curialem nostrum per placere mihi non posse, nisi etiam musicus fuerit, & prae ter literatam musices artem fidibus etiam alijs instrumentis sciat. Nam nec ulla molestiarum & perturbati animi relaxatio melior, aut honestior : nec ulla in aulis Principū exer-

Musica Curiali
necessaria.

exercitatio magis necessaria. Nam præterq̃ quod vulnerata et exulcerata mentis refrigerium & fastidiorum medicina est: mulieribus generosis mirum in modum satisfacit: quarum molles & tenerrime affectiones, vel harmonie impetu huc illuc impelluntur, vel eius suauitate iucundissime saturantur. Quo minus admiror, & hodie, & apud seculum prius tantam illius scientie venerationem fuisse, cum plane videam animorum nostrorum tanq̃ pabulum aliquod & fomentum esse. Hic Gasparus, credo (inquit) per deos Musicam cum alijs inanissimis exercitijs mulierculis congruam esse et conuenientē, alijsquē nonnullis qui facie tantum, non re ipsa viri sunt: qui istis delicijs animos nimium effæminatos ita emollire & enervare non debent, ut ex ijs mortem aliquando extimescant. Caue dicas respondit Comes, nam mihi in istius artis laudes amplissimas, tanq̃ in Oceanum aliquem discendendum est, si quomodo antiquitus, tanq̃ sacrum & diuinum aliquid celebratum fuerit, fusiùs commemorem. Ipsi sane Philosophi, seuerissimi rerum estimatores, totius mundi fabricam musica proportionem putant consistere, cælorum

Alexander
& musica
incensus &
placatus.

rum motus concentum efficere, animam
nostram harmoniam esse, & proinde sese
erigere & vim suam recognoscere, quoties
musicam tanquam naturam sui similem
persenserit. Et proinde memoria proditum
est Alexandrum istius scientia vehemen-
tia percussum & quasi astris percitum, e
medys epulis ad arma nonnunq̃ proruisse:
non ita multa post, molliori sono, & mitiori
cythararum ictu delinitum, ab armis ad
epulas reuertisse. Socratem etiam cum in
summa severitate consenseret, lyra edi-
scenda nauasse operam. Ab Aristotele
& Platone (uti memini) precipitur, ut
unusquisque liberaliter educatus Musi-
cam ab ipsa pueritia addiscat: cui senten-
tia infinita prope rationes adiungunt.
Nam prater momentaneam quam ex ea
percipiunt voluptatem, habitus etiam eorū
animi sensim ad virtutes & felicitatem
tendentes inferuntur: non multa secus
quam in corporis exercitijs fit: qua non
modo civilibus actionibus rebusq; bellicis
non efficiunt, sed multo nos in ijs meliores
& paratiores reddunt. Lycurgus inter
multa ab eo seuerissime decreta & sancita,
Musices usum approbanit. Lacedemonij,

Musica Ly-
curgi legi-
bus appro-
bata.

& Cretenses, viri cum primis bellicosi, cy-
 tharas atque alia instrumenta mitioris soni
 suis pugnis immiscuerunt. Idem factitarunt
 nonnulli imperatores clarissimi, ut Epami-
 nondas, multiq; alij: qui vero fidibus Epaminon-
das musicā
adamasit.
 uti nesciebant. (ut Themistocles) indo-
 etiores & multo minoris momenti videbā-
 tur. An non illud de Chirone sene legistis,
 qui Achillem cum erudiendum, in tenera
 etate accepisset, musicis eum ante omnia
 instruendum curauit. Voluit magister di- Chiro Achil-
li musicam
permisit.
 fertis, eas manus qua Troiano sanguine
 multoties imbuende erant, cytheras pul-
 sando, nonnunq; detineri. Num igitur
 miles quispiam est (de reliquis belli duci-
 bus illustrissimis ut taceam) quem Achil-
 lem imitari pigeat? Nolite igitur ea Cu-
 rialem nostrum arte et peritia spoliare, quæ
 non solum homines, sed ferissimas etiam
 belluas solet mansuefacere. Feniis qui nul-
 lum habet sensum, aut gustum, eundem vel
 insensatum esse, vel spiritus discordes &
 iniucem repugnantes habere, licebit affir-
 mare. O incredibilem musica suauitatem,
 quæ piscem natura ferum, sensu stupidum
 & prope surdum eo pellexit, ut hominem
 sibi tanquam equo insidentem, per mare
 turbu-

*Musices &
sus omnibus
iucundus.*

turbulentum euexerit. In templis præterea
& delubris dijs honorem illius concentu
tribuimus, quod & illis gratum esse, &
nobis ad laborum solatium concedi, nō ini-
quum est existimare. Nam (ut ad mino-
ra accedamus) agricola rudes & callosi,
estiuo sole intolerabiles aliqui labores a-
grestissimis cantibus transigunt: & anus
rustica (qua antelucanis temporibus nere,
& lanas terere non desinit) omnia cantil-
lando iucundiora efficit. Hæc post imbres,
& turbulentissimas tempestates, miseri-
mis nautis tanquam portus est, pereгри-
nantibus & lassatis quasi viarum finis at-
que meta, vinculis & carceribus inclusis in-
star cuiusdam libertatis. Verum quanta
& quàm incredibilis Musica etiam mi-
nùs artificiosa delectatio sit, vel ex eo colli-
gi potest, quòd illius usum in pueris educā-
dis ipsa natura nutricibus infuderit. Qua
(quoties in vagitum & clamorē infantes
inciderint) silentium eisdem atque som-
num cantando (tanquam Caduceo Mer-
curiali) inducunt: eisque lacrimis
finem imponunt, qua nobis in illa ætate
tanquam ad certum totius vitæ presagium
à natura tribuuntur. Respirauit hic
pau-

paulum Comes. Tum Iulianus non sum
(inquit) eadem cum Gasparo sententia,
quin potius iuxta tecum sentio, Musicamq;
credo cuius Aulico non solum ornamento,
sed etiam adiumento esse: quo tamen mo-
do, qua ratione, quo etiam tempore, & illa
& alijs virtutibus uti debeat libenter ex
te audirem: multa enim qua per se lauda-
bilia sunt, cum intempestiva sint, iure vi-
superantur. Qua vero nullius momenti
ducimus, si appositè & sapienter utamur,
permagni precij nonnunq̃ videri possunt.

Prinsq̃ istuc ingrediamur (inquit
Comes) de alio quodam pauca adiciemus:
quod quoniam alicuius ponderis est, Curi-
ali nostro minimè deesse volumus: idquè
(ne diutius expectes) Pingendi artificium
est. Nequè tibi valde mirum videri de-
bet, me eam illi artē attribuere, qua hodie
inter Mechanicas & obscuriores enume-
ratur. Memini enim iam pridem legisse
me, apud maiores nostros, Græcos præse-
tim, adolescentes nobiliores eandem accu-
ratè didicisse, tanq̃ rem honestam & im-
primis necessariam. Qua ut aliquāto illu-
strior esset, in primum liberalium artium
gradum cooptata est, non ita multo post

Pictura
Curiali ne-
cessaria.

*Fabius cog-
nomen so pi-
tor.*

seruis & mancipijs interdicta. Apud Ro-
manos etiam summa illius veneratio fuit :
cuius præstantia antiquissima Fabiorum
familia cognomentum addidit : primus enim
Fabius pictor appellatus est. Cuius ea in
pingendo peritia fuit, ut cum Salustii tem-
plum artificiosè depinxisset, nomen suum
propria manu inscripsit : & quam-
clara profapia prognatus esset, tot Consul-
tus titulis, tot triumphis, & honoribus de-
corata, ipse etiam adeo doctus prudensq;, ut
nunc Orator, nunc Iureconsultus habere-
tur : omnia tamen clariora fore putauit, si
istis facultatibus tam exquisitum pictura
trophæum accessisset. Nonnulla præterea
familie fuerunt, in ista arte præstatissimæ :
qua præter insitam quandā excellentiam,
incredibilem habet in rebus bellicis utili-
tatē. Nam regionum situs, flumina, pontes,
rupes, planiciem, arces, etsi quis memoria
tenere possit (quod est difficile) alteri ta-
men sine hac quasi ad oculum demonstrare
non potest. Et ut multum in pauca confe-
ram, quisquis istius scientie amicus non
est, a ratione valde alienus est. Quid enim
aliud totius mundi & vniuersitatis huius
machina est ? quid cælum tot stellis atque
side-

sideribus rutilans? quid in bonum medio
 terra, mari undiq; circumscripta, mirificeq;
 in partes distributa, montibus, fluminibus, val-
 libus, arboribus, herbis, floribus, ornata?
 quid (inquam) hac aliud sana, quam im-
 mensa aliqua & nobilis pictura, vel natu-
 ra, vel dei alicuius manu efformata? Ad
 quam quod quisque proprius imitando acce-
 dit, eo melius laude dignior videri solet: pro-
 pter vero accedere non potest, sine summa
 aliarum rerum cognitione: uti illi norunt
 oprime, qui ea in re periculis aliquando sa-
 corunt. Itaq; id recte esse cause, quod tantu-
 dem olim & artem & artifices ad mirari-
 ut ad summum dignitatis fastigium tanta-
 dem pervenerint: Idcirco et argumento esse
 possunt statua marmorea, & aenea torren-
 mata in hunc usque diem conspicienda. Et
 quamvis Sculptura, ut est fingendi catena
 diq; artificium, aliquantulum a pingenda
 differat, tamen ex eodem fonte verumq; pro-
 fluat, nimirum ex apta descriptione. Et
 quemadmodum ipso antiqua statua divi-
 num in se aliquid habere videntur, ita pro-
 cul dubio Pictura divina est, eoq; magis
 id verum est, quo illa est magis artificio-
 sa. Hic Emilia in Johannem Christose-

Statuaria
an pictura
sit excellen-
tior.

Raphael
pictor exi-
mis.

rum Romanum conuersa: qui una cum
ceteris affidebat: quid sibi (inquit) ista
videtur sententia: & tunc pingendi maius
quam calandi. Sculpendiq; artificium ar-
bitrari. & Tunc Romanus: quin potius in
arte statuaria plus laboris, plus scientia,
plus dignitatis quam in pictura. ego quida
existimare soleo. Idys Comes: quoniam
(inquit) ista arte permagisiores sunt maiora
factisse precij. videri possunt. Cum enim ad
memoria diuturnitatem, utraq; fiant in ea
fide prepositum. Statuaria magis pertingit.
Vtrumque peruenit in eam: cum ad arna-
tionem fiant pictura. Statuis multo sunt
in eo superiores: atque maiora temporis di-
uturnitate adurunt, tantum splendore et pul-
chritudine excellunt. Tunc Romanus:
aliud ex doctis in oratione ista, aliud in an-
nuntio esse. Et hinc omnia in gratiam Ra-
phaeliani, omnia tam fortasse prestanti-
am esse putas, ut maioremque Sculpturam
nullo modo cura ea facias conferenda. Ro-
rum meminit delecta, istam non artia illi-
us, sed artificia potius esse laudem: tibi
quidem certe utraq; artificia natura imi-
tatio videtur. Neque vera satis perspicere
possum, qua ratione id dicas, natura propri-

iam verumq; opificium marmorea aut enea
 materia minus exprimit in qua membro-
 rum rotunditas, longitudo, crassities, exili-
 tas, omnes denique dimensiones sunt quàm
 tabula picta, in qua tantummodo superficies,
 lineamenta, & subtilis colorum fucus atque
 fallacia inest: nisi forte id dicas, apparere,
 quàm esse, propius ad ipsam veritatem ac-
 sedere. Deinde statuariam multo esse diffi-
 ciliorem quivis propterea indicare solet,
 quoniam in ea si forte erratum sit, renovari
 aut corrigi non potest: refarciri enim &
 conglutinari haud facile insculpta consue-
 verunt, sed omnia de integro reficienda
 sunt. Quod in picturis non contingit, quæ
 plus millies addendo, detrabendo, illinendo,
 tingendo, innouari & in melius commutari
 possunt. Subridens hic Comes, in gratiam
 (inquit) Raphaëlis mei non loquor, neque
 me tam inscium & ignarum existimare
 debes: ut Michaelis Angeli, ut ipsius Michael
 tui, ut aliorum in fingendo, cælandoque Angelus
 præstantiam non norim: verum de arte, statuariam
 non autem de artifice loquor: & in eo tu egregius.
 quidem probe, cum utramq; naturam amu-
 lam, & imitatricem dixeris: id tamen om-
 nino non concedo, scilicet esse statuariam,

videri Picturam. Nam statua etiam si
rei viuentis effigiem in hoc praeseferant,
quod rotundiores sint, Pictura vero tan-
tum superficialia appareant: in illis tamē
permuta desunt, qua in istis insunt. Nam
lumen, umbras, serenum, spissum, rarum,
densumq. Pictor magis minusq. (prout res
fecit) naturaliter exprimit: quod statuaria
non conceditur. Est quanquam rotunda fi-
gura Pictura capax non sit, musculos ta-
men atque membra adeo curiose circūdu-
cit, ut cum reliquis partibus quas non vi-
demus mirum in modum consentiant, pi-
ctore in illis rebus valde peritum indicare
licet. Et ut maiore artificio membra vel
magis concisa, vel iusta proportionē ali-
quanto longiora, cū velit efficiat, alia qua-
dam, eaque grauiore scientia opus erit,
nimirum Prospectiua: qualineis, mensu-
ris, luminibus, umbraculis, vel erectissimi
muri planam superficiem, distantiam, alti-
tudinem, verissime ostendit. Num parui
negocij putas colorem viuidum, carnem,
pannum, vestem, ceteraque omnia colora-
ta ad vinum exprimere, & distinguere?
Id statuarius facere nō potest: neque enim
aspectum gratiosum, nec oculos nigros nec
cæruleos

Prospectiua
pictura pe-
disigna.

caeruleos cum amabili quodam splendore,
 & radijs scintillantibus poterit effingere:
 non flauos rubeosue capillos, non armorum
 nitorem, non obscuram noctem, non tempe-
 statem marinam, nō lampades aereas, aut
 cœlestes sagittas, non ciuitatis incendium,
 non roseam aut purpuream aurora lucem,
 non deniquè cœlum, mare, tellurē, montes,
 siluas, flumina, hortos, prata, domos, tigu-
 ria. Que omnia cum Pictori videantur
 facillima, illius ego scientiam nobiliorem
 esse, & plura suo ambitu comprehendere
 existimo. Cuius sententia antiquos fuisse
 credo, idquē ex reliquijs quibusdam sub-
 terraneis Roma deprehendi potest, præ-
 cipuè vero veterum authorum scriptis, &
 annalibus: in quibus tam frequens, tamq;
 honorifica & artis et artificum mentio in-
 cidit ut quanti apud omnes gentes momēti
 fuerint, latissimè cuique pateat. Unde illud
 memoria proditum est, apud Alexandrū
 magnū, Apellem Ephesium tanto in ho-
 nore fuisse, ut cum muliercula cuiusdam
 vehemēter ab eo amata effigiem depinx-
 isset, ipseq; Pictor eandem non ita multo
 post, perditè amare occiperet: postq̃ eum
 Alexander deperire vidisset, eandem illi
 Alexander
 Apelli ami-
 cā cōcessit.

liberalissimè cōcessit. Digna mehercle tanto viro munificentia : qui non solum diuitias et dignitates, sed suum etiam Suauium & capitulum lepidissimum alij donauerit. In quo quāta charitate beneuolentiæ, Apellem complexus fuerit, liquidq̃ sane constat : cum illi magis placere desiderauerit, quā dilecta iā diu femina, qua Regis delicias cū Pictoris squallore (procul dubio) nunq̃ commutasset. Nonnulla praterea illius in Apellem amoris certissima indicia recensere possem, verum hoc unum satis erit, quod publico edicto vetuerit, ne illius effigiem quisquam nisi Apelles pingendo exprimeret. Liceret etiam insignes Pictorum contentiones repetere, quas totus ferè terrarum orbis in hodiernum usque diem summa admiratione summisque laudibus prosequitur. Quibus multorum imperatorum triumphos adycere possumus, picturis undiquè propterea refertissimos, ut ex illis & solenniores essent, & multo etiam magnificentiores. Quid, quod nonnullorum Pictorum ea fuerit animi magnitudo, ut perinde opificium suum gratis semper donare consueuerint, quasi nullas pecunias, nullum pramium, tantæ excellentiæ sufficere putarent ? Protegenis tabula tanti precij

Pictura res
inestimabi-
lis.

preij fuisse dicitur ut cum Rhodum De-
 metrius obsederet, eamq; iam iam in pote-
 statem redacturus videretur, si ferrum
 flammamq; eo loci admonisset, ubi posita
 hac tabula fuerat: vincende potius ciuita-
 tis occasionem amittebat, quam opus tam
 egregium inuitus incenderet. Metrodo-
 rus Philosophus, idemq; Pictor eximius,
 ab Atheniensibus Lucio Paulo ad filios
 illius erudiendos & triumphos exornandos
 magnifice fertur emissus: & ut multum
 paucis perstringam, omnes omnium libri
 istius artis laudibus plenissimi sunt. Sed
 hac haecenus. Satis est Curialem nostrum
 proinde ad pingendum animum adycere,
 quoniam illis temporibus permagni ars
 ista fuerat, cum multo maioris virtutis
 (quam nunc sunt) homines fuerunt. Cu-
 ius si nulla alia utilitas atq; voluptas esset,
 tamen de imaginibus antiquis & hodiernis,
 de vasis, de edificijs, de nummorum ve-
 nustate, de cœlatis, & huiusmodi rebus
 infinitis, iudicijs nostris opitulatur: &
 (quod multo maius est) de corporibus vinis
 & spirantibus, de vultus venustate, de mē-
 brorum compositione, tam in hominibus
 ipsis quam reliquis animantibus, melius

Protagini
 tabula De-
 metrius pe-
 percis.

Metrodorus
 L. Paulo
 missus.

cum ratione facit decernere. Cumulus hic
mehercule voluptatum est: quod illi norūt
optimè, quos eonsg³ fœmina cuiuspiam for-
mam contemplari iuuat, ut pari cum Dijs
fœlicitate se frui credant. Qui si id quod
tam serio atquè auide intuentur pingendo
quoquè efformare possent, geminata vo-
luptas esset. Facilius enim perspicerent,
quid illud tandem esset, quod tantas eorum
animis flâmas atquè faces inferret. Arrisit
hic Cæsar: & quamuis pingere (inquit)
non possim, fœminam tamen in quam com-
motus sum, tanta delectatione nonnunq̃ cō-
spicio, quanta ipse (sat scio) non posset peri-
tissimus Apelles, si nunc spiritum duceret.
Voluptas hæc tua (inquit Comes) non tam
ex forma fortasse mulieris, quam ex tua in
mulierem affectione profluit: & si vera fœ-
teri libeat, cum primum in eam oculos con-
ieceras, vix ullam ausim dicere illius in-
cunditatis partem sensisti, quam postea re
cognita, & perspecta fide, percepisti. Vnde
in tuo ipsius animo plus voluptatis inesse,
quàm illius venustate, facillime licet colligere.
Illud equidè non nego (respondit Cæ-
sar) verum quemadmodum ex affectioni-
bus voluptas oritur, ita prorsus ex forma
affectio:

affectio : unde ipsum fontem primamq;
causam soli forma equum est ascribere.
Tum Comes: Multa praterea sunt, etiamsi
pulchritudo absit, quæ mirum in modum
animos ad se nostros solent allicere, morum
nimirum probitas, in gestu moderatio, in
congressu verecundia, in sermone pruden-
tia, & alia nonnulla (quæ quodammodo
forsan cum venustate coincidunt) & quod
omnium maximum est, si nos amari per-
suasum habeamus : nam sine forma non-
nunquam vehementer amare contingit.
Illi tamen amores, qui ex pulchritudine
quadã, & quasi delicata vultus superficie
oriuntur, multo maiore sine dubio volup-
tate eos afficere solent, qui exactiore iudicio
decernunt, quàm eos, qui cum minus arti-
ficiosi sint, facilius delirant & cæcutiunt.
Quã quidẽ ob causam Apellẽ credo multo
maiore cum voluptate Campaspe intueri
solitum, q̃ Alexandrũ. Vtriusquẽ credo a-
morem a forma dimanasse: Alexandrũ tamẽ
Pictori (suo quasi merito) propterea eandẽ
cõcesse, quod illã melius atq; exactius &
(quod aiũt) intus et in cute, ille cognoscere
videbatur. Nonne de quinque illis Crotonis
filiabus legistis, quas cũ una omnes imagi-
ne

ne Zeuxes pingendas delegisset, adeo cuius
 formosa videbatur, ut a poetis et alijs egre-
 gys formarum spectatoribus omni aternitate
 digne adiudicata sunt? Hic Caesar, quasi si-
 bi abunde satisfactum non esset, negavit cui-
 quam mortalium eam posse voluptatem
 contingere, quam ille muliercula cuiusdam
 aspectu solebat persensiscere: atque in hanc
 sententiam resutantis more plura dicturus
 videbatur: cum ecce, subito multarum vo-
 cum atque pedum strepitus totam compleret
 domum. Unde omnes retrò in ostium atque
 limen conuersi, ingentem tedarum lucem
 conspiciunt, cui Praefectus à pontifice ma-
 ximo cum magna hominum multitudine
 reuersus, successit. Qui cum humaniter
 quid ageret Ducissa nobilissima perconta-
 retur: omnia illius noctis oblectamenta re-
 petita sunt, praecipue vero, quomodo Ludo-
 nico Comiti imperatum erat, ut hominis
 aulici, atque ipsius adeo curialitatis formam
 atque effigiem exprimeret. Huius rei ille
 confestim tanto desiderio exarsit, ut prope-
 ranti illi omnis mora longa videretur. Cum
 primum igitur Ducissam salutasset, ipse
 cum primarijs Comitatus sui viris, reliquis-
 que qui paulo ante sese in pedes crexerunt,

*Praefectus
 ingreditur.*

in procinctu cōsedit. Inter eos erant Mar-
thio Phœbus, & illius frater Girardinus
Cœna, Heltor Romanus, Vincentius Cal-
meta, Horatius Floridus, & alij nonnulli,
qui cum aliquandiu contemissent, Prese-
ctus in hunc modum presari cepit. Mag-
num mehercule malum pulcherima huic
societati aduentu meo attulisse mihi vido-
bor (viri nobilissimi) si illi sermone quā
modo vobis intercessit, impedimento essent.
Quare nolite & mihi, & vobis eam suce-
rāniuriam, ut quod ego vehementer desi-
dero, eo nos promiscuē amicos careamus.
Credo equidem, inquit Comes (illustrissu-
me vir) tacere quam loqui, multo uniter-
sis acceptius atq; optabilius fore. Nam cum
mihi id muneris hac nocte casu delegatum
sit, ego sanē loquendo mihi molestia fui, illi
audiendo fuit, desessi. Cum enim oratio mo-
stra nec isto hominum confortio, nec ipsius
rei dignitate respondeat, ceteris me non sa-
tisfeciisse valde audito: mihi quidem mini-
me satisfeci. Tibi proinde bene recessus,
quod exacta rare dieris, aut si quid restat,
optime foveris, si tanto oneri alium quem-
piam substitueris, qui multo melius quod
reliquum est pertextet, quā ego, qui exan-
latis

latis viri laboribus fessus & fatigatus, iam
 pridem antelo. Non ita me pariat (inquit
 Iulianus) promissis tuis circumueniri, neq;
 dubito, quia Praefecto clarissimo, incepta
 cōtrouersae facia placuerit. Quenā ista co-
 dijs placet, promissa sunt (inquit Comes)
 Pollicitor ea quidem es (ait Iulianus) Cu-
 rialem uobis non perfectē institueris, quibus
 potissimum opadia ijs uirtutibus & scien-
 tijs uti debant, quibus est, ut modo cumu-
 latō instructis. Praefectus, pietate iuue-
 nis affectus, sapientiam nō me diacriter uide-
 bat, et in omni illius actione ingenij ac-
 mēti in uirtute dilite ad uim magnitudinis con-
 iunctum, tanquam uerissimam uirtutis &
 honoris argumentum ostendit. Quacirca
 in haec uerba irrupit. Quod si ista adhuc
 dicenda supersint, satis mihi cito uenisse ui-
 deat: nam si illud intelligam, quā ratione
 aulico viro uirtutis officia exercenda sunt,
 quoniam ille uirtutes sint, facillime asse-
 quar: ut illud omne quod iam antea dictū
 erat, cogitatione comprehendam. Quocir-
 ca doli (honorate Comes) quod reliquum
 est arii alieni grauati prestare uolui satis
 tum iam dudum humanissime praestiteris.
 Tantum praefecto oboratus non essem (in-
 quit

quit Comes) si ex aquo negotium istud distributum esset: verum iste error Domina cuiusdam est, qua in me Index iniqua fuit. Hæc cum diceret, subridens, oculos in *Emiliam* contorsit. Illa continuo: Nihil est (inquit) cur me iniquam appelles: sed quoniam nulla ratione fretus, id facis: iste honos, quem tu onus appellas, in alterum aliquem transferetur. Tu itaq; *Frederice* Eregose, quoniam istam, de viro *Curiali* *Frederico* facietam disceptatione primus proposuisti, de circumpersonam in ea aliquam te sustinere contentantibus distans videtur: quod optime tu quidem feceris, si *Iuliani* quæstionibus satisfaciere nimirum, si qua ratione, quoniam tempore officium suum *Curialis* prestare debent, nos edocueris. Tum *Fredericus*, Si complas, tota cum, modum, ab illius virtutibus actionibusq; seiungas, id conaris distrahere quod dinelli non poterit: hæc enim sunt quæ suum nomen atq; essentiam virtuti tribuunt. Proinde cum tanta tam bene iam pridem Comes differuerit, de circumstantiis etiam aliquantulum adiecerit, & ad reliqua mentem cõposuerit, æquum est eundem ad extremum absolueret, quod est ingressus liberè & ingenuè. Ad hæc *Emilia*, Finge (inquit) te esse

Calmetta.

te esse Comitem, & quaecumq; voles, tanq̃
Comes dicere. Nos multum tibi debebi-
mus, tu nobis satisfacies. Tum Calmetta,
Quoniam (inquit) viri optimi, in mul-
tam noctem sermonem protraxistis, metu-
endum est, ne ea excusationis oportunitate
Fredericus utatur. Rectius itaque meo
iudicio fuerit, sine omni ambage, quod
reliquum est temporis, alij cuiquam ludo
impertire. Huic sententia, cum a nemine
reclamatum esset, Margaretam & Con-
stantiam Fregosam Dominas lectissimas
ad musicam saltationem Ducissa hortaba-
tur. Quo facta, Barletta quidam egregius
musicus, idemq; saltator peritus (qui om-
nium in illa Regia iamdiu animos delecta-
uerat) instrumenta musica suavitè pulsare
cepit: mulierq; iunctis simul manibus de-
centi numero passuq; non sine magna a-
stantium voluptate saltabant. Quod cum
sollemniter exegissent, quia iam inter-
posita nox erat, exiit se Ducissa:
cui cū omnes honorifice, va-
le, dixissent, quieti sese si-
nem ora dederunt.

(.)

Barletta
musicus.

Liber secundus.

On sine summa admira-
 zione altius apud me a-
 gere soleo, unde hec tam
 crassa Senum hallucina-
 tio: Quia quoniam per
 opus animos ingra-
 uescente iam atate propagatur: propria
 illorum hominum ferè naturalis videri pa-
 test. Nam cum illis ubi primum sermone
 inieris, elapsa iam olim tempora summis
 laudibus prosequantur, presentia vero om-
 nibus diris deponent. Nihil nostrarum
 actionum aut morum, nihil quod ipsi iuue-
 nes non egerint, plusvis momenti æsti-
 mant: denique omnes omnium consuetu-
 dines, omnes viuendi rationes, nunc demum
 inclinare, & in deterius vergere. Re me-
 hercule non indigna admiratione, prone-
 ctam iam atatem, quæ reliquis in rebus usu
 atque experientia animi iudicium confir-
 mare solet, hac una in re adeo sibi ludifica-
 ri, plane ut non perspiciat, in prius homi-
 nes quotidie necne labantur. Quod si ea
 nunc esset rerum conditio, si patres filijs

Senum er-
 rores de
 præteritis
 temporibus.

Experien-
 tia Iudicij
 mater.

128. Liber secundus.

meliores semper extitissent, adeo in extremo iam tandem res sita esset, ut deterius ne cogitari quidem posset. Verum hoc quasi peculiare quoddam in senio vitium, non nostris solum atas, sed antiquissimi etiam auctores apud seculum prius deprahenderunt: Comici praesentim illi, qui humanam vitam ceteris omnibus apius & acutius expresserunt. Isti igitur tam inanis sententia, hanc ego causam existimo. Annas nimirum senem, & praedictum labentem, vitales secum spiritus, & naturalium sanguinis calorem verisimile est subducere: quod cum universam corporis constitutionem paulatim infantaverit, arteriae, nervi, reliquaque animae organa atque instrumenta, fatali hoc morbo languent atque debilitantur. Unde in illis denique temporibus, suavisissimi deliciarum nostrarum flosculi, haud aliter quam arborum autumnis folia decidunt: & dulcissimarum cogitationum vices, frontis rugae, ac nubeculae mentis tristitia, ac meriores vitae calamitates, & miseriae subeunt: adeo ut non corpus solum, verum etiam animus (qui ferè sequitur dispositionem corporis) malè ac moleste se habeat: nec quicquam praeteritarum voluptatum

tutum retinet, præter unam, tamquæ tena-
cem inuentus memoriam. Quæ quam-
diu superstit, cælestia terrenaque omnia
iuuenilibus oculis arridere videbantur, in-
cunctissima quaque affectiones ex animis
nostris, tanquæ ex hortulo amantissimo vere
iam tunc existente indies excreuerunt. Quo-
circa cum vita nostra sol atque lumen ver-
sus occasum voluere occiperit: operepræci-
um fortasse fuerit, nihil eorum quæ præteri-
ta sunt, reminisci: quin potius ut (inquit
Themistocles) obliuionis artem ediscere.
Ita enim sensus nostri fallaces sunt, ut ani-
mæ quoque iudicium nonnunquam fallant.
Senes itaque illis hominibus persimiles mihi
videri solent, qui cum ex portu in altum solue-
rint, retro in terram oculos contorquent:
quam, dum serio intuantur, litus illis sece-
dere, nanis vero consistere videtur: cum
re ipsa, nec portus, nec terra, nedum ante-
riores nostra voluptates aut delicia moue-
antur, sed nos huic mortalitatis puppi insi-
dentes, alij alios per mare turbulentum,
eisque insequimur, dum vel scopulis ipsæ
illisi, naufragium patiamur, vel undarum
gurgitibus oppressi ad portum denuo redire
frustra & incassum cõtendamus. Animus

Themisto-
clis Ars.

Similitudo
apertissima.

130. Liber secundus.

preinde senilis, cum nulla subiecti propor-
 tione, nulla apta harmonia voluptates hau-
 rixit, ac percipere possit, febricitantium simi-
 lis sit, quibus cuncta palatum, gustandiq;
 organa, crassissimis vaporibus obstruuntur:
 suauissima quæq; acerba, atque insipida
 existimare solent. Ita hominibus senio con-
 fectis, cum voluptatum desiderio aliquo te-
 neantur, ad easdem tamen male dispositi
 & penitus, inopis sunt, omnes succum dantes
 superiorum temporum delicias, peiores multo
 & frigidiore putant, cum isti tamen ea-
 dem sint, ipsi vero à seipsis longe alienissimi.
 Quibus oblectamentis, cum iam sese orba-
 tos intelligant, præsentia tempora tanq;
 amara iniquissima detestantur, nullam
 in seipsis rerum vicissitudinem agnoscunt.
 Cum vero præterita iam pridem volupta-
 tes in memoriam reuocent, illius quoque
 ætatis meminerunt, in qua illa contigerat:
 eamq; propterea summis laudibus affici-
 unt, quia illarum delectationum quasi quen-
 dam odorem illius recordatio unâ adferre
 solet. Denique sic sunt affectiones nostræ,
 ut illa omnia quæ dolores nostros concomi-
 tantur, cum odio quodam repetamus: quæ
 vero simul cum voluptatibus nostris com-
 municata

municata sunt, eadem summa benevolentia complectamur. Unde illud euenire solet ut amantium oculis fenestra sapenumero aliqua (etiamsi oclusa fuerit) mirum in modum grata sit, quoniam in illa amatam mulierculā iam antea conspexerint. Nonnunq̃ etiam annulum, epistolam, hortos, cæterosq; locos, tanq̃ amœnissimarum delectationum conscior amplexamur. Contra verò cubiculum, omnibus ornamentis refertissimum, exosum semper esse solet, sicubi in eo vel vineti & relegati fuerimus, vel cuiusvis præterea doloris acerbitatē perpessi. Nostra certè memoria, nonnullos ipsi Senes agrotantium vidimus, qui non solum ab ijs ciphis, sed eorum etiam similibus abhorrent, in quibus similes. egori medicamentum imbibissent.

Quemadmodū enim superioribus illis fenestra, annulus, atque litera, grata quadā recordatione in voluptatis parte habebantur: ita omnino istis posterioribus cubiculum altera custodia, cyathus vero nouus morbus videbatur. Idem est in hominibus ætate prouectis, diu elapsi vel landant, vel instantia vituperant. Et quemadmodum de reliquis ferè rebus, ita etiam de Principum Aulis fabulantur. Quascunq; enim

132. Liber secundus.

illi meminisse poterunt, eas hodiernis, multis gradibus anteposuit, & propter loci amplitudinē, & propter hominum in ijs agentium singularē in omni re præstantiam. In eo sermone si forte longius expatiantur, de-
 cis Philippi aut Borsæ Regias (plusq̃ credibile est) efferunt: Nicholai Piccini apothegmata, & argute dicta cōmemorant: eam illorū temporū virtutem fuisse venditant, ut nec aperta pugna, nec occultū homicidium, non dolus, non insidia, sed apud omnes summa fides, summa equitas, summa benevolentia, ubiuis extiterint: deniq; eam fuisse vniuersorū integritatem, ut Curiales singuli, tanq̃ viri religiosi haberentur: neminē alteri sine summo discrimine detrachere, nulli mulieri vocem inhonestā, nulli impure libidinis signum dare, ausum aliquando fuisse. Nostri contra temporibus omnia sic esse canversa, non solum ut amor ille fraternus funditus deperierit, omnesq; bene viuendi consuetudines: sed eorū loco inuidiam, dissimulationem, scommata, scurrilitatē, libidinosam vitam, vitia prope incredibilia successisse: postremo fœminas audacia inuerecundas, viros turpitudine offœminatos. De vestibus quoq; omnino

Philippi &
Borsæ Re-
gia.

Nicholai
Piccini
Apotheg-
mata.

Liber secundus. 133.

non silent, quas nouitias, inhonestas, molles, Vestitum
meretricias appellant: & ut uno verbo di- senes hodi-
cam, in nobis infinita reprehendunt, qua re^{ernum re-}
ipsa reprehensione dignissima videntur. prehens.
Negari enim non potest quin homines in-
ter nos scelerati & flagitiosi existant, quin
etas nostra multo plures vitiorum sentinas
habeat, q̄ ea, quam illi tantopere admirā-
tur. Iniquè tamē & futiliter istius disimi-
litudinis rationem rimantur & exquirūt:
in eoq; grauius delirant, quod nihil mali
in toto terrarū orbe (quod fieri non potest)
exitisse fateantur. Cum enim bonum malo
ex aduerso repugnet, necessum est ex ista
oppositione, & contrarietatis statera atque
libramento, alterum alteri quodammodo
adsit atque suffragetur, ut uno vel defici-
ente, vel exuperante, alterū continuo iusta
proportionē deficiat aut redundet, iuxta
illud Dialecticorū axioma, Posito uno cō- Vnius con-
trariorum, ponitur & alterum. Quis ab trarij cor-
omni ratione adeo est alienus, ut illud non raptio alte-
intelligat, iusticiam esse non posse, nisi eti- rius gene-
am esset iniuria? quæ vero fortitudo nisi ratio.
foret ignauia & timiditas? quæ cōtinentia
nisi plurimi incontinentes & intemperati?
quæ salus sine agritudine? quæ veritas, sine

panitate? qua denique felicitas sine infor-
 tunio & miserijs? Socrates itaque apud
 Platonem (nec iniuria) videtur admirari
 Esopum fabulum non finxisse aliquam in
 qua Deus siue natura (quoniam unire &
 commiscere non potuit) contrarietates ex-
 tremis saltem punctis atque terminis non
 colligarit: ex qua illud manifeste ostendit-
 set, unius corruptionem generationem esse
 alterius. Vix enim voluptas aliqua nostris
 sensibus incunda videri solet, nisi dolor aut
 aegritudo aliqua praecesserit. Cui enim no-
 strum quies, grata est, nisi tedium & de-
 fatigatione iam antea senserit? Quis escu-
 lentis, poculentis, ac somno delectaretur, nisi
 inedia, sitim, atque vigilias perpeffus
 esset? Credo equidem animi passiones atque
 impotentias hominum generi a natura tri-
 butas, non in eum finem ut ijs omnino tanquam
 furys excruciaretur (iniquè enim compa-
 ratum esset ut omnis bonitatis parens, in
 hoc uno nouerca esset) quin potius, cum
 illius beneficio sanitas, valetudo, voluptas,
 ceteraque bona omnia concedantur, aegritu-
 dines, morbi, calamitates, videntur quoque
 permissa, ut ijs quandoque interuenientibus,
 alia illa clariora existerent. Cum itaque
 virtutes

virtutes omnes natura liberalitate atque
beneficentia contingant, sicubi eadem mi-
nus benefica fuerit, necesse est continuo vi-
tia tanquam cathena aliqua connexa succe-
dant. Ita alterum alterius siue incremen-
tum siue diminutionem fataliter insequitur.
Quoties itaque senes superiorum tempo-
rum Aulas proinde laudant, quod in illis
homines adeo improbi & flagitiosi non fue-
rint, uti nostro seculo sunt: illud interim
obliuiscuntur, viros adeo probos & in omni
re praestantes iam tum non fuisse, uti nunc
sunt. Nihil enim tam in extremo malum
est, quam id quod ex corrupto atque putre-
scente bonitatis semine exoritur. Quocirca
cum ingenia multo hodie quam olim acutiora
natura procreauerit: & illi, qui dulcissimos
virtutum fontes insectantur, uberius eosdem
imbibunt, & illi, qui sese vitij tradunt,
in illorum voraginem proclivius irruunt.
Neque vero propterea laudem aliquam
promerentur maiores nostri, quod malum
non fecerint cum id nescirent: nam etsi
minus egerint fortasse quam nos, id tamen
commiserunt quod illis teterrimum videba-
tur. Eorum vero ingenia nostrorum homi-
num acumine longe inferiora fuisse, ex lite-

136. Liber secundus.

Senum re-
gula.

ris, picturis, statuis, adificijs reliquisquè eorum monumentis facillime perspicitur. Multa praterea in nobis senes reprehendunt, quæ in seipsis nec bona sunt nec mæla, nulla alia ratione freti, nisi quod illi eadem ipsa in more non habuerint. Iuuenis (in-
quiunt illi) per urbem non equitato, mulos in plateis non ascendito, pellibus non induitor, togis talaribus longisue in hyeme non utitor, pileum cœn galærum (donec annum viceſimum octauum attigerit) capite non gestato. Deniquè alias leges innumeras istis non diſſimiles nobis imponunt, in quibus valde profecto hallucinantur. Nam præterquæ quod isti ritus atquè habitus magnam in se utilitatem habeant, consuetudine etiam, & cœmuni quadã delectatione confirmantur. Non ſecus ac in illis temporibus more approbatum fuit, cum iter facerent, tunicis concisis & manicatis, cum domi eſſent, crepidis patulis & fibulis choreis uti: & (ut magis delicati viderentur) Niſum compreſſo pugno nulli uſui deſerui-
entem indies geſtare. Quoties vero unâ cum ſcæminis ſaltarent, earum manus con-
tingere piaculum putabant. Quæ quidẽ omnia uti noſtris temporibus inueterata
atq;

atq; absurda, ita in illa atate præclara videbantur. Nobis itaq; parè ratione nostræ memoria consuetudines sequi liceat, eorumq; hominũ calumnias prorsus cõtemnamus, qui dum se laudare moliuntur, ad vicesimum usq; etatis annum cum matre & sororibus se concubuisse venditant, nec multis post annis fœminarum usum & congressus muliebres pertentatos habuisse. Nunc vero pueros ab oio vix dum emersos, plus sceleris & flagitij cognoscere, quàm olim confirmata etatis viros. Quod dum illi incautè confitentur, illud non meminerunt, plus eos nostris infantibus ingenij, quàm illorum senibus attribuerè. Desinant igitur aliquando tandem in nostra tempora ita acerbè inuehi, tanquàm vitiorum omnium fece & colluie contaminata, qua si è medio sustulerint (quod fieri non potest) virtutum etiam riuiulos necesse est exhaurire. Meminerint etiam inter antiquos illos Heroes (quorum virtutes atq; ingenia plusq; humana fuerũ) infandos quosdam & sceleratissimos homunciones fuisse. Qui si etiamnum viuere potuissent, tantum istius atatis homines impurissimos flagitijs anteuertèrent, quantum

138. Liber secundus.

tum illi alij bonos huius seculi viros probitate prestarent: quod omnium fere historicorum testimonio probari existimo. Verum hominibus senio confectis satis superquè responsum opinor. Huic itaquè sermone finem imponam, qui etsi longior videri possit, à proposito tamen alienus nō est. Nā cum aulas hodiè nostras non minore gloria atquè existimatione dignas, q̃ antiquas illas ostenderim, & aptè ad propositam de viro Curiali disputationem reuertemur, & qualis Urbinatum aula fuerit facile colligetur, & q̃ eximia princeps illa extiterit, quæ tot indies præclarissimis ingenijs circumstipata erat: postremò, quàm vere felix faustumq̃ illorum hominum commercium & societas appellari posset.

Cum igitur viri feminaq̃ nobiliores insequente die conuenissent, permulta de superioris noctis disputatione ultro citroquè agitata sunt. Istas commentandi, & quasi ruminandi occasiones Præfectus dabat: quidum autè ab omnibus sciscitaretur, eidem summa varietate (uti tali in re fieri solet) responsum erat. Nam homines (ut sunt multiplici ingenio) alij alia magnoperè laudabant; tamquè cōratiocinando perueniū erat

Liber secundus. 139.

erat, ut quid ipse Comes sentiret, valde dubitaretur. Alios intellectus, alios memoria fefellit: totus itaque in eo ferè dies consumptus est. Cum verò advesperasceret, Praefectus generosis comitatus, ocius adferri, & mensa inponi dapes iussit: exacta cena, ne tempus intercideret, Ducissam adduxit, quae cum tantam cohortem citius quàm fieri solet, aduenisse videret: magnum (inquit) onus, ut mihi videtur (Frederice) humeris tuis impendit, grauis tibi aduersaria constituta est scilicet expectatio. Hic subitò Aretinus, Quodnam (inquit) istud onus est? An quemq̃ existimas adeò herbetem & insulsam esse, ut cum optimè possit, differre id malis, quàm opportune & maturò facere? Tum Fredericus in Aretinum conuersus, Numnon iniquo me pondere grauatam existimas, cum mihi modus, ratio, tempus Curiali nostro praescribenda sint, quibus omnia iam antea eidem attributa quodammodo condire atq̃, temperare debeat? Haecine parua sunt? Non sunt, hercule magna (inquit Aretinus:) nam ad ista vniuersa (ut heri Comes ingenue) satis est rationis & iudicii statèram adhibuisse: quod si tempestiue & decore fece-

fecerit, alijs praeceptis non erit opus. Quis enim tam mentis expertus est, ut cum alijs musicis incubuerint, arma ferrumq; capiat? aut per plateas (etiamsi optime sciat) saltare delectet? aut matris cupiam filiorum funera? & ex aquas flebiliter obuanti, argutis & ridiculis obstrepat? Hic Fredericus, nimis (inquit), Aretine in extremo es: nam, nec semper ad decorum, aequabiliter dispositi sumus, nec quid sit plano perspicimus, nec omnia peccata paria existimo. Fieri sane potest, ut qui communes errores declinauerit (ut est illud in foro minime saltare), vix tamen se contineat, quin inepie se laudet, & ridiculum, aliquod tam imprudenter effusiat, ut cum manus opportunum sit, frigere videatur. Istae quasi velo aliqua perire cooperta esse debent, nisi quam ut homines obtiniscantur, quis istorum author fuerit? & quamq; permulta sint, quae oculis nostris tenebras offundunt, praecipue tamen ambitionis caligine occaecantur. Nam quod quisq; nostram profiteri solet, in eo se putat esse peritissimum:

Quisq; sibi placet in eo quod scit.

sed verè nec ne, id cogitet, nihil credit interesse. Probe itaq; in istis rebus versari (uti mihi videtur) in electionis iudicio

con-

Liber secundus. 141.

consistit, id est, si quid magis minusue deceat, quid tempori, locoq; congruum sit animaduertat. *Quae* quidem prudentia, etsi Curiali nostro abundè insit, in rerum differenty inuestigandis, melius tamen hoc fiet, si destinatis praeceptis quibusdam & quasi fundatis principijs innitatur, quàm si generalibus & incertis metis collimaue-rit. Cum itaq; superiori nocte Comes tam luculentam & copiosam de Curialitate orationem habueris, magnopere vereor, ne ego huic nobilissima societati, in eo quod mihi impositum est, peraequè non satisfaciam. Tamen ut illius mecum aliqua ex parte laudes communicentur, & ut errori nihil loci relinquatur, nusq; illi occurram, aut contradicam. Nam quod ad generis nobilitatem attinet, ad corporis constitutionem, ad indolem eximiam, ad honestā faciem, omnino mihi cum illo conuenit: illud etiam adycio, eo modo vitam atque actiones omnes componere Curialē oportere, ut siue alij inseruiat, ab eo non immeritò diligatur, siue cum suis uiuat, odium atq; inuidiam virtute anteuertat. Quod quidem quàm in se difficile sit, quinu's colligere potest, si q; pauci eo peruenierint, considera-uerit:

uerit: quia natura sic propensissimus, potius ut reprehendamus si quid erratum sit, quam laudemus si quid bene factum videatur. Quorundam vero ea nequitia atque inuidia est, ut etiam si cum probè quid fiat ignorare non possint, id tamen sollicitè agunt, ut in nobis vel reprehendant vitiosa, vel aliquid vitiorum simile affingant. Diligens itaque cautio Curiali nostro adhibenda est in omni tum dicto, tum facto, non solum ut parte aliqua excellat, verum etiam ut totius vitæ curriculum huic parti respondeat, ne quando ipse sibi dissidere videatur, sed una eademque quasi fabrica, omnium illius consuetudinum sit, omnesque illius actiones (quod Sroici in sapiente requirunt) ab omnium simul virtutum fontibus derinentur. In quibus etsi una fortasse aliqua reliquis præster, & emineat: ita tamen connexa & omnia sunt, ut ad unum omnino finem tendant & inserviant. Quæ circa in eo diligenter elaborandum est, ut istas corporis animique doctores discrete cum ratione ostendat, nunc comparatione adhibita, nunc contrariorum adiunctione, id quod à pictoribus peritis fieri solet, qui rerum sublimium vertices lucidiores faciunt

Qui Gnam
habet Vir-
tutem is
omnes ha-
bet.

unt, ut valles obscuriores appareant, & ima quæq; loca umbris spissioribus obducunt, ut altiora magis eluceant: denique & colores contrarios confundunt, & figuras diuersissimas ex aduerso collocant, ut quod sapius variare desiderant, facilius ex animi sententia conficiant. Hinc in hominibus strenuis & bellicosis mansuetudinem admirari solemus: & in illis vii fortitudo cum morum suauitate coniuncta, illustrior solet existere: ita modestia fortitudinis accessu atque splendore mirifice augetur. Proinde pauca demisse loqui, multa magnifice agere, nusquam de se pradicare, dissimulare prudenter, quod suo iure vendicare quis possit, omnes animi virtutes, omnes corporis actiones illustrat. Noster itaque Curialis regulis quibusdam vniuersalibus additus esto, quasi à me breuiter pertractentur, huic muneri satisfecisse mihi videbor. Harum prima est (vii praeclare Comes hesterno die) ut omni in re curiosam affectationem tanquam saxa & scopulos effugiat. Deinde accurate viderit, quid sit quod vel dicere vel facere moliat, quo loco, quo tempore, quibus astantibus, qua causa, cuius aetatis ipse fuerit, quid profiteatur, quò propendeat,

In viro fortis mansuetudinem admiratur.

L.j.

quis

144. Liber secundus.

quis finis erit, qua media, qua destinata .
 Quod cum attentè fecerit, suo hac omnia
 ordine, cum vel dicere, vel facere quid ve-
 lit, obseruet . Hic cum paulum Fredericus
 confisteret, parum (inquit Morellus Hor-
 tonensis) istis tuis regulis profecisse mihi
 videor, tantundem iam sapere me sentio,
 quantum antea quàm vocem aliquam emise-
 ras: easdem tamen sapius mihi à fratribus
 religiosis inter confitendū inculcatas me-
 mini, quas nisi fallor circumstantias ap-
 pellant . Arrisit hic Fridericus, & si bene
 (inquit) memineris, istam legem superiori
 vespere Curiali nostro Comes imposuit: ut
 summam armorum curam haberet . De
 quibus quoniam est ab eo amplissime dictū
 nihil est cur ego istis valde immorer . Hoc
 vnum tamen non tam disertis praeceptoris
 quàm monitoris non improbi praeceptum tene-
 at, ut sicubi vellei certamine, vel aperto
 praelio cum hoste congregiendum sit, pru-
 dentèr sibi prospiciat, ut & loco à multitu-
 dine disuncto, & quàm minimo stipatus
 comitatu, vel coram ipso principe, vel spe-
 ctantibus totius exercitus praecipuis et pri-
 marijs ducibus res magnas aggrediatur .
 Iniquum enim esset egregia facinora non
 propa-

propalari, & quasi in lucem clarissimam
non deferri. Nam leues auras & inanes
rumusculos consecrari futilissimum est: &
ueram tamen gloriam, tanq̃ iustissimam
virtutis mercedem renuere, longè est ini-
quissimum. Illud sanè sæpius animaduerti
quosdam cum fortes robustiq̃ essent, adeo
quandoque delirasse, ut maioribus se peri-
culis obicerent, dum prædam pecuariam
abigerent, q̃ cum urbis nobilissima muros
conscenderent. Quod noster Aulicus nus-
quam faciet, si prepositum bellorum finem
ante oculos retineat, nimirum victoriam
& immortalitatem. Præterea si publicis
spectaculis se immiscuerit, dum vel hastis
concurritur, vel gladijs decertetur, vel lu-
dus arundineus exerceatur: meminerit u-
binam gentium sit, quibus spectatoribus
res agatur, ut eorum oculis armorum splē-
dore, equorum phalaris, ephipijs diuersico-
loribus, symbolis vocalibus, tanq̃ adamas
ferrū ad se alliceat. Nequè vero cū istæ
aggredienda sunt, inter ultimos in pub-
licum prodierit. Sic enim vulgus, præcipue
mulieres affecta sunt: ut primis multo ma-
gis quàm postremis moueantur. Nam na-
tura hominis nouitatis anida, in rerū ini-

Symbola
vocalia sunt
sententiola
inscripta.

146. Liber secundus.

rijs, vel minima quæq; notare, atquæ altius animo insigere solet, cum vero paulò diutius in una re aliqua immorati fuerint, non satietate solum, sed etiam tædio afficiuntur. Undè egregius apud Romanos iam olim histrio fuit, qui illud curiosè observabat, ut primus semper in scenam atq; theatrum se proriperet. Quod si igitur noster Aulicus de armis fortè disseruerit, eorum vitæ morumq; rationem habebit, quibuscum agit, ut alio modo cum viris, alio cum fœminis colloquatur: & si propria landes casu aliquo sibi se offerant, dissimulet prudenter, quod valdè desiderat, & (quasi forte fortuna, & per transitum in eum sermonem inciderit) illam cautionem & sapientiam adhibeat, quæ à Ludouico Comite heri ingenuè descripta est. Tunc nunc nostras leges atquæ normas (optime Morelle) nihil proficere existimas? num non familiarem illum nostrum de quo postridiè sermonem habuimus, oblitum prorsus consistebere, quocum illi res esset, & quorsum illa tēderet oratio? qui ubi cum fœmina quadã ignota gratiam inire vellet, in ipso congressus exordio, et quasi vestibulo, pugnas narravit, quot homines sua manus occidisset, recitat,

recitat, quàm semper impavidus atquè audax fuisset fulminat : nec hîc desistit, quin eam Romphæis ludere, securibus armatam atquè inermem se defendere, pugionū ietus declinare (si Dys placet) edocere vellet . Quibus cum eam obtunderet, ita obstupefacta est, ut se libentissimè ab eo subduceret, ne eam quoquè sicuti superiores illos trucidaret . In istos omnino errores facile illi incident, qui eas circumstantias diligenter non animadvertunt, quas tu te ab hominibus religiosis audisse confiteris . In corporis igitur exercitijs, quædam ad publica tantummodo spectacula pertinent, ut hastis concurrere, gladys ludere, arundinibus iocari, reliqua omnia armorum propria sunt : quæ sicubi inciderint, adeo equis armamentis, reliquisq; utensilibus instructum esse oportet, nihil ut illi deesse, nihil sonum. *Nihil in Curiali dis-* incongruum videatur. Sin verò aliquid in in eo inchoatum, aut minus egregium appareat, prorsus desistere præstat, quàm se turpiter interponere . Nam si minus strenuè quid fecerit, excusari non potest, cum hoc illius scientia atquè artis fuerit, benè instructum esse, & res præclaras gere- re. Huic proxima deliberatio est, accuratè

148. Liber secundus.

ut viderit, non modò in quo procinctu & corona res magnas suscipiat, sed etiam cum quo hominum genere contendat. Minime enim conuenit ut qui generoso animo esse debeat, rusticis certaminibus, aduersarijs agrestibus, socijs squallidis & pannosis se committat. Tum Gasparus Pallanicinus, in nostra (inquit) Longobardorum patria nulla est istarum rerum cura. Nam adolescentes fere generosiores profestis diebus rapidissimo sole cum rusticis, vel saltando, vel currendo, vel luctando, vel pessus et vectibus proyiciendis gnauiter contendunt: & in eo quidem minime mihi reprehendendi videntur. Nã in illis nulla est de nobilitate controuersia, sed fortitudinis cuiusdam & quasi dexteritatis, in quibus nomenq; vulgaris quispiam nobilissimis viris nusquam est inferior. Atque hæc quidem popularis consuetudo & affabilitas, ingenuam in se quandam & amabilem liberalitatẽ continet. Istac in summa ætate saltatio (inquit Fridericus) minime mihi arridet, nequẽ satis perspicere possum, quid in se utilitatis aut emolumẽti habeat. Qui vero cum rusticis saltare, cõcurrere, luctari volet, ea omnino aget, potius ut sui ipsius periculum

Liber secundus. 149.

periculum faciat, & (ut dici solet) humanitatis magis impulsu, quam contentionis desiderio. Inter quos nisi certam habeat quasi in manu victoriam, nunquam se casus incertitudini committat. Turpe enim valdeq; indecorum est, hominem liberè natum, a terra filio (nescio quo) presertim luctando superari. Praestat itaque (mea sententia) nihil cum illis contendere, circumfusa presertim multitudine: nam & parui momenti lucrum est si vicerit (quod est incertum) & magna infelicitatis dispendium, si victus fuerit, quod est fortuitum. Et quoniam pila palmaria spectante populo plerumq; luditur, in ea (uti cæteris omnibus) Curialem nostrum scire & decorè suas partes agere volumus: non ita tamen quasi eā profiteretur, aut quicq; ex ea laudis aucupetur. Nam arma solummodo tanq; facultatis suæ propria, eidem permittimus. Eorum itaque similis non erit, qui ita musica studio trahuntur, ut sicubi cum aliquo colloquantur, si paulum respirauerint, statim cantillare incipiunt. Alij cum in templis, atque plateis sint, nunq; saltare desistunt. Nonnulli si amicis in foro, aut vbiuis præterea obuiam dede-

Curiali cū
terra filijs
non est cer-
tandum.

L. iij. rint,

150. Liber secundus.

runt, vel ludum gladiatorium simulant, vel palestram imitantur, vel aliud quippiam aperte ostentat, in quo illi insigniter debacchantur. Tum Caesar. Multo mehercule melius Cardinalis quidam noster Roma facere solitus est, qui cum valde iuuenis sit, seque viribus & corpore valere sentiat, si qui ad eum interdum accesserint, etiamsi antea nunquam eos viderit, in hortum tamen secretiorem deducere solet, & serio eisdem persuadere, ut exutis vestibus una cum eo profiliendo decertent. Risit hic Fredericus, deinde progreditur. Alia quadam exercitia sunt, quibus & publice & private uti licebit, ut tripudia, & chorea, in quibus Curiali nostro magna animaduersio adhibenda est. Nam si aspiciente populo saltandum fuerit, dignitatem conservare meminerit, motu decoro, gestusque suavitatem temperatam. Et quamquam membrorum agilitate praestiterit, tamen in illam pedum velocitatem, numerumque geminatum non incurrat, qui Barlettam nostrum etsi deceat, generoso tamen minime conveniet, nisi forte in cubiculo privatim (ut nos iam sumus) id fecerit, in quo Thymelicos, mimicos, & moriscos saltando imitari

Saltatio curiosa Curialem non decet.

Liber secundus. 151.

imitari licet: in locis publicis non item, nisi personatus fuerit. Tum enim haud magni intererit, etsi omnes, quis ille fuerit, coniecturis consequantur. Nequē enim vlla est honestior ratio, qua se ostendat qui vir siet, siue armatus, siue inermis sit. Illud ipsum enim personatum esse, mirificam quandam licentiam unā secū adferre solet: qua adeo liberē iam tum uti quis poterit, ut eam ipsam personam, q̄ affectat maxime, facillimē possit induere: reliqua vero qua minoris momenti sunt, cum cōtemptu reycere. Quae actionis varietas, actus nostros non mediocriter illustrat. Nam & adolescentem senili vestitu ita ornari, ut illius agilitati nihil obstat, & militem strenuum, agresti pastoris habitu sic vestiri, ut equo tamen eximio insideat, nescio quid habet in se reconditum & excellens. Nam ubi primū aspicientium in eos oculi conijciuntur, illud animo concipiunt, quod sensus primum detulit: cum vero maiora praestari vident, q̄ vestitus pollicebantur, vix dici potest, quā cumulatam voluptatem persentiant. In istis itaque oblectamentis, in quibus nova oris figura effingitur, Laruatus unusquisque a seipso dissentiat. Principi etenim

L.v.

consen-

152. Liber secundus.

*Sua Perso- inducere. Nam & spectatores, qui nouita-
na Laruato tis ea in re auidissimi sunt, nihil noui per-
non est te- cipient, & qui tū serio, tum simulatè, prin-
nenda.* ceps esse intelligitur, earum rerum gerenda-
rum libertatem amittit, qua principi minus
conuenientes videbantur. In quibus exer-
citijs, si fortè armorum exercitatio incide-
rit, opinionem asferet populo, magis id ab
eo fieri, ut aliorum vires effugiat, quàm ut
regium se virum præstet: & regalem ma-
iestatem sæpius ioco e mentitus, vix eandē
retinebit, cum serio res illud ipsum efflagi-
tet. Verum si ita usu venerit, ut regia dig-
nitate seposita, inferioribus sui copiam fa-
ciat, ita se ad tempus tātū honore exuat,
ut maior illi ab unoquoquo suo merito at-
tribuatur, planeq; perspicatur, eundem
non tam authoritate, quàm virtute princi-
pem esse. Eadē omnino Curiali nostro in
publicis armorum exercitijs diligenter ob-
seruanda sunt: ita tamen ut sua conditio-
nis atque sortis prudenter semper memine-
rit. Verum in luctatione in arte insulto-
ria, in cursu, in prosiliendo vel plebis aspe-
ctum effugiat, vel eidem se rarissime obij-
ciat. Nihil enim in rerum natura adeo
egre-

egregium & excellens est, quo vulgus iners
 citissime non satietur : eoq; minus aestimet,
 quo sapius videat. In musicis idem praecep-
 tum teneatur, in quibus nostrum Curia-
 lem nolumus eorum esse similem, qui ubi-
 cunque fuerint (etiam clarissimis viris
 presentibus quos antea nunq̃ cōspexerint)
 nec ab alijs exorati, nec ipsi valde periti,
 quicquid sciunt (aut multo etiam magis)
 inuerecundè profundunt. Unde & consultò
 videntur accessisse ut id faciant, & nihil
 praeterea profiteri existimantur. Ad mu-
 sicam itaque tanq̃ inuitus & coactus acce-
 dat, magisq; ut tempus fallere, q̃ peritiam
 suam ostentare videatur : nec astantibus
 primarijs viris, nec multitudine circum-
 fusis. Et quanq̃ summum in ea illius artifi-
 cium sit, studium tamen & industriam
 dissimulet : ita illud ipsum, quod in se nihili
 pendere videtur, in alijs efficiet egregium,
 atque admirabile. Tum Gasparus Palla-
 nicinus, quoniam musica (inquit) multa
 sunt genera (aliud enim vna voce, aliud
 instrumentis exprimitur) illud libenter
 intelligerem, & quod istorum praestantissi-
 mum sit, & qua tempora huic tanq̃ maxi-
 me oportuna inseruiant. Praeclarum mu-
 sicæ

Musica & a-
vieta.

sica genus (inquit Fredericus) mihi videtur , cum iuxta proportionem notarum libris inscriptarum scitè & elegantè canimus : sed illud meo iudicio longè præstantissimum est , flexiones molliores & falsas vuculas unà cum violarũ illo exprimere . Nam & tota suauitatis ratio , in uno aliquo consistit , & sensus nulla diuersarum partium varietate distracti , vberius voluptatè percipiunt : errores etiam lenissimi facilius & percipiuntur , & nonnunquam etiam euitantur . Verum omnium multo suauissimum illud est , rithmo aliquo fidebus succinere , illam siquidem vim atque emphasim harmonia proportionè vnumquodq; verbum sortitur , ut mirificas nobis passionēs nonnunquam admirationē excitet . Nonnulla præterea Musica genera sunt , quæ suam delectationem atque suauitatem habent . Nam & illa instrumenta , quæ nernis sibilisq; tanquàm repagulis distincta sunt , perfectam in se consonantiam elicere solent , & multiplici faciliq; dulcedine audientium animos afficiunt . Et ille quadruplex violarum concentus , vix dici potest , quàm incundam artificiosamq; harmoniam in se contineat . Istis omnibus hu-

mana

mana vox non adiumento solum, sed etiam *Vox huma-*
ornamento est. Quo in genere Curiali no-^{na.}
 stro satis erit mediocriter instructum esse:
 quo tamen peritior erit, eo meliori numero
 apud omnes fuerit: dum illis tamē instru-
 mentis nimium se nō immisceat, qua quo-
 niam a Minerva & Alicibiade repu-
 diata sunt, fastidiosa & indigna homine li-
 bero videri debent. Verum ad istarum re-
 laxationum tempus maxime idoneum ve-
 niamus. Quod meo iudicio tum semper
 peropportunum est, cum nec quicquam ali-
 ud occurrat quod agi debeat, & domestici
 nostri atque familiares undiq; circumfusi
 sunt, assidente praesertim muliercularū co-
 rona, quarum aspectu, astantium affecti-
 ones facilius excitantur, & musica volup-
 tate suavius dileniuntur, & ipsi etiā acto-
 res, viuidi magis atque animosi fiunt.
 Multitudini tamen (ignobiliū saltem vi-
 rorum) tanq̃ monstro aliquo aut piaculo
 abstinendum est. In quo quemadmodum
 in reliquis, ratio atque iudicium, actionum
 omnium gubernaculū atque clauum tenere
 debent. Nam de rebus singulis dari pra-
 cepta non possunt. Equum itaque iudi-
 cem in se ipsum Curialem nostrum oportet
 esse:

156. Liber secundus.

*Saltatio &
Musica se-
nem non
decent.*

*Id est Cu-
pidini.*

esse : quod si sapienter praestiterit, & tem-
pori sagaciter inserviet, & in quam par-
tem astantium animi propendeant, nullo
negotio persequent. Inprimis vero aetatis sua
rationem habebit. Indecorum enim (ne
dicam ridiculum) esset, hominem videre
aetate confectum, capillis niveis, dentibus
aut putridis, aut omnino nullis, plenum ru-
gis & sulcis, citharam in magna femina-
rum frequentia pulsare, fidibus occinere,
cantare usque ad lachrimas, saltare ad insa-
niam. Immo ne tum quidem ista decerent,
si hac mediocriter facere posset. Nam ista
cantandi consuetudo, nescio quid in se ama-
bile habet, cum amor in illa aetate, plane
ridiculus existat. Nonnunquam tamen pro-
stero illi deo operae praeium esse solet, tanquam
ad odium & ludibrium senilis aetatis, inue-
teratos animos, & corda senum prorsus
congelata, suis flammis sero reperfaceret. Tu
Iulianus. Noli (inquit) miseros senes ista
voluptate privare. Nam mea memoria
nonnullos confirmata iam aetate, voce ma-
gis sonorâ & digitos agiliores, quam mul-
tos iuvenes habuisse recordor. Noli in-
quit Fridericus senibus interdicere, sed tibi
istisq; mulierculis interdiciendum censeo,

Liber secundus. 157.

ne istas illorum ineptias derideatis. Sin vero senex quispiam fuerit, qui vel fidicinis desiderio, vel cantandi voluptate capiatur, id cautè faciat & occultè, tum cum gravibus molestiis, serijsq; rebus satisfecerit, quibus vita nostra, animiq; omnium sunt expositi: in quo eam musica suavitatem degustabit, quam Socrates, atq; Pythagoras iam olim persenserunt. Verum etiamsi nihil illi in ea etate cum musica commercij concedamus, tamen cum illius animo habitus usu iam antea confirmatus insideat, uberiores multo plenioresq; voluptatem percipiet, quam illi, in quibus nihil cognitionis aut artis inest. Quemadmodum, enim faber ferrarius alioqui debilis & invalidus, lacertis tamen robusto homine fortior est, quoniam in illis est exercitior: ita musicorum aures, citius atque incundius vel minima sentiunt, quàm hominum imperitorum, qui in illa scientia parùm sunt versati. Nam nec subtilis soni varietas, eorùm animos penetrat, nec vestigiũ aliquod post se relinquit: sed præsentem tantummodo voluptatem hauriunt: quod illis cum bratis quibusdam animatibus commune est. Hac itaque illa senum animi relax-

158. Liber secundus.

atio sit, quam illi etati, non tam ad actionem, quam potius ad cōtemplationem permittimus. Idem de chorea dicendum opinor. Ista enim prius nobis exuenda sunt oblectamenta, quam id nobis etas, & necessitas imponat. Hic penè commotus iracundia Morellus, quin potius (inquit) senes omnes ex Aulico commercio exterminandos esse, & solos iuuenes Curiales instituendos dicendum erat. Tum ridens Fredericus, vide inquit obsecro diligenter, num non illi, qui istis rebus profusius delectantur, iuuenes semper videri velint, num capillos adulterino colore nō inficiant, num quouis triduo barbas iuueniliter non effingant. In quo quid aliud innuunt, quam id quod illis tacitè natura suadet, istam uimurum vultus viuendiq; rationem, solis adolescentibus esse conuenientem? Ridebāt hic libere mulieres uniuersae, quoniam istac mordere clanculum Morellum putabant. qui istis paulum dīctis subirasce videbatur. Verūm nihil loci relinquens iracūdia Fredericus, alia (inquit) sunt nonnulla, senum cum fœminis delectationes, illi etati multo conuenientiores. Et quae istae sunt, (si Dijs placet) inquit Morellus? num

com-

commentitia dicere? num fabulas aniles fingere? Id ipsum etiam placet (inquit Fredericus.) Verum unaquaq; aetas (ut scitis) suas habet proprias & peculiare animi cogitationes, suas virtutes, sua etiam vitia. *Senum cum adolescentibus comparatio.* Et senes uti sunt ferè iuuenibus magis prudentes, temperati, & sagaces (quod illis dies dedit) ita quoque sunt magis loquaces, auari, difficiles, morosi, timidi, intrare etiam semper rixosi, extra suspiciosi, liberis duri, consanguineis austeri, nemini permittentes, quod ipsi aut non amant, aut non agunt. Adolescentes contra animosi sunt, liberales, ingenui, exorabiles, ad discordiam fortasse præcipites, in amore flexiles, volubiles, inconstantes, eodem spiritu & amant & oderunt, libidinibus profusi, luxuria defluentes, bene monentibus asperi, amicis inimicissimi. Reliquarum verò ætatum omnium, status virilis, id est, constans & *Virilis etas* mediæ ætas perfectissima est: quippe quæ id est *Stas* & iuuenili firiori præternecta est, & seniles *tus longe* impotentias non dum contigit. *optima.* Quæ utraque cum in extremo sita sint, necesse sanè est huc curas cogitationesq; conferre, ut eos errores diligenter reuocemus, quos natura unicuiq; liberalius profudit. Senes itaque

M. j. omni-

160. Liber secundus.

omnium diligentissime excubent, ne quādo in
 suas laudes incidat, aut aliud quodcūq; illi
 us atque vitium, tantūq; prudentia & cogni-
 tioni tribuant, ut eos quicūq; consulent, o-
 racula audire se putent, tanta verborum,
 sententiarumque gravitate temperata, tam
 apte cum proposito coherentia, ut nec ma-
 iestas humanitatem, nec vultus votisque
 severitas urbanam festivitatem excludat.
 Quod si accurate fecerint, Curiales probi
 habebuntur, viris grati, feminis iucundi,
 usq; intemptius semper acceptiores, q̄
 si vel saltent mimicæ, vel cantent ridicule.
 Illorum enim virtus in rebus magni mo-
 menti non in ludicris ostendenda est. In
 iuuenili equidem ætate iudicij rationem de-
 sidero, non ut senum ritus & consuetudi-
 nes infelictè imitentur (adeo enim ista
 mala coherent ut vulgò reprehendi soleat
 nimia adolescentia severitas) sed ut natu-
 ralibus illorum annorum impotentis gna-
 viter obfistant. Unde perplacere mihi so-
 let iuuenis ille (militaris præsertim vir)
 qui moderatam quandam cum taciturni-
 tate gravitatem retinet, qui nec gestus illos
 gloriosos, nec actionem illam turbulentam,
 & fastidiosam habet, quam illa ætas solet
 affe-

affectare. Maius enim aliquid (nescio quo modo) & diuinius reliquis adolescentibus spirare mihi videri solet. Ista praterca modestia occultam quandam & heroicam in se magnanimitatē habet, quæ non ira elicitur sed iudicio, nec appetitum aliquando sed rationem admittit. Quod ut cuique fortissimo viro proprium est, ita in brutis animantibus illis, qui reliquis natura nobiliores sunt, perspicui potest, ut in leone atquē aquila. Nequē sanē à ratione alienum videri debet. Impetus enim repentinus ille qui sine vocis aut alterius cuiuscunq; passionis argumento, subito tanq̃ tonitrus aut tormenti ictus erumpit, multo violentior illo est, qui sensim & quasi gradibus quibusdam incalescit. Hyguur qui cum aliquid moliantur, adeo multis verbis utuntur, adeo sursum deorsum saltant, ac resultant, ut nec consistere possint, & in extasim quandam incidisse videantur (ut preclare Petrus Montanus noster solitus est dicere) puerorum similes sunt, qui dum noctu circumuagantur præ timore vociferare, & cantare solent, ut vel ille cantus animos addat, vel alij eosdem animosos esse credant. Quemadmodum itaq̃ modesta

M. ij.

atquē

atque matura iuuentutis ratio, in iuvene
laudatur, quoniam in ea morum lenitas &
ferocia (peculiaris illius ætatis vitia) con-
stantia temperantur & corriguntur. Ita in
sene vegetiores & virentes adhuc artus,
permagni æstimare solemus: quoniam illa
vis virtusq; animi videtur, ut frigescenti
iam nunc natura corpori, vegetantem quẽ-
dam & admirabilem vigorem attribuat,
in eaq; mediocritate vitæ conseruet, quæ ab
utrisque extremis disiuncta, omnium longè
optima & præstantissima iudicatur. Ve-
rùm nihil hac Curiati nostro ad magnatũ,
generosorum, scæminarumq; nobilium be-
neuolentiam conciliandam proficiunt, nisi
dulcis illius natura, & amicabiles, huma-
naq; omnes vitæ consuetudines fuerint.
Harum rerum definitas aliquas regulas
prescribere operosum esset: cum & inter se
diuersæ, & numero infinitæ sint. Vix enim
in toto terrarum orbe, duos reperire poteris
qui omni in re similiter sunt affecti. Quo-
circa qui cum tanta hominum varietate
vitam acturus est (& quod magis est) qui
se vniuscuiusque moribus accommodare so-
let, singulari & exquisito iudicio esse de-
bet, omnium differentias studiosè exqui-
ret,

Liber secundus. 163.

ret, suas indies actiones pro illorum affecti-
onibus quibuscum versatur, mutabit. De
quibus alia de me precepta non expectabi-
tis, quæ quæ iam pridem tradita sunt: quæ-
quæ iam olim à puero Morellus noster (dū
religiosè confessus esset) didicisse se dicit.
Subridens hîc Emilia, Siccine (inquit)
Friderice, putas euadere? Siccine istos in-
cundissimos labores effugere sperasti? Non
fiet, mihi crede: tibi siquidem eoque di-
cendum est, dum somnus oculos nostros,
nos ipsos lectulus habeat. Itane verò (in-
quit Fridericus?) quid si nihil habuero,
quod dicam? quid tum demum fiet? Inge-
nij certè tui (inquit Emilia) periculum
faciemus. Audui herculè viros adeo inge-
niosos fuisse quosdam & eloquentes, instū
volumen de musca ut scriberent, de febris
quartanæ encomio, de laude calustiei, &
tibi nihil restat quo unam noctem de Cu-
rialitate dicendo cōteras? Iam dudū (inquit
Fridericus) tantū a me dictū est, quantū
duobus voluminibus opinor sufficere. Sed
quoniam excusatione uti non licet, eoque
differam dum tu me iudices, si non officium
præstitisse, at saltem quantum possum, ab-
soluisse. Illa itaque viuendi ratio atque

164. Liber secundus.

Curialis cū
principe cō-
munio.

communio, cui se potissimum accommoda-
re debet Curialis nocter ad animos omniū
conciliandos, eadem ipsa est, quam illi cum
suo principe intercedere oportet. Qua qui-
dem communionis appellatio, etsi illam vi-
ta aequalitatem pra se ferat, qua Domino
cum servis vix potest contingere: ita tamē
in hoc tempore nominare liceat. Curialis
itaquē cum illud fortis magniquē animi
specimen omnibus horis praeberit (quod
in eo iam antea necessario desiderauimus)
huc curas deniquē cogitationesquē omnes
conuertat, ut principem non minus amore,
q̄ honore prosequatur: eiusquē voluntati,
moribus, desiderijs, uniuersam industriam
omnesquē spiritus deuoneat. Hic Petrus
Neapolitanus ex improviso inquit: Isto-
rum hodie Curialium (ut nouum neminem
fingas) satis magna copia est. Egregium
enim parasitum verbis q̄ paucissimis ex-
pressisse mihi videre. Vide ne tute te deci-
pias (inquit Fridericus:) assentatores enim
nec Dominos amant, nec amicos: id quod
ego Curiali nostro precipuē tribuendum
putavi. Placere siquidem principi, eidem
obtemperare, omnes illius actiones sedulō
obseruare, fieri quidem omnia sine assenta-
tione

Liber secundus. 165.

tione possunt. Illam enim in eo voluntatē,
 illas actiones intelligo, quæ cum honestate
 rationeq̃ue conueniunt, aut saltem quæ in
 se nec bona sunt, nec mala: cuius generis
 sunt illa exercitia atque oblectamenta, qui-
 bus magis quam cæteris princeps delectari
 solet. Iis Curialis noster (etsi natura pro-
 pensus nō sit) sæpe tamē se cōponet & effin-
 get sic, ut quoties in eū oculos princeps con-
 iecerit, de gratia re aliqua atque utili, ser-
 monē cum eo habiturus videatur. Quod
 facile quidē fiet, primū si ea sagacitate sit,
 ut subolere & praesagire possit, quo princeps
 animo propendeat: deinde si eo iudicio, ut
 ipse eodē se accommodet & insinuet, de-
 nique si ea industria atque sollicitudine, ut
 si quid in incundius fortē interciderit, illud
 ipsum arte atque diligentia incundū possit
 efficere. Istis principiis mediocriter funda-
 tis, videat ne presente principe, subtristis
 aliquando multo minus proteruus aut me-
 lancholicus appareat: ne eorum similis sit,
 qui eas fronti nubeculas inducūt, ut iurgia
 rixasq̃ (quod valde odiosum est) cum do-
 minis exercere videantur. Neminē lingua
 virulentia, aut verborum aculeis configet,
 in magnates præsertim nusq̃ contumeliosus

Maledicm
 non erit
 Curialis.

166. Liber secundus.

erit. Illud enim in aulis regum, perpetuum
 & propè fatale malum est: ut quicunque
 summis beneficijs affectus, ex humillima
 conditione ad summum dignitatis fastigi-
 um cunctus fuerit, idem semper querelis &
 conuitijs plenissimus sit. Indecora ista, &
 exosa seruilis natura est, etiam in illis, qui
 aliquanto iniuriosius sunt tractati. Non
 erit igitur Curialis noster, inuerecundè au-
 dax, inanes rumusculos in vulgus non ef-
 fundet, non id inconsultius effutiet, quod a-
 nimos audientium exulcerare possit, cum
 eosdem delinire & placare putauerat: non
 erit in gestu procax, non in verbis conten-
 tiosus, ut illi homines turbulenti, quibus
 nihil magis cordi est, quàm apum & astro-
 rum more, verborum aculeis quoscung, ex-
 agitare. Nec multa loqui desideret: nec
 mentiri aliquando sine scelere se posse puta-
 bit: non erit ostentator impudens, non as-
 sentator ineptus, sed modestus, temperatus,
 rationis limitibus semper circumscriptus,
 nec priuatè nec publicè illius officij atque
 humanitatis immemor, quæ maioribus iure
 optito debetur, ne illis hominibus propè
 accedere videatur, qui si principi fortè aut
 magnati cuiquam dent obuiam (quicum

Liber secundus. 167.

vix semel iam antea sermonem habuerint) ridicule illis obgannunt, tanq̃ cum aequalibus aut potius inferioribus cōgressuri. Rarissime vero aliquid a principe rogare aut emendicare meminerit, ne ille iustissimis de causis aut prorsus neget, aut (quod est multo deterius) cum indignitate & odio concedat. Quod si ipse pro alijs intercesserit, diligentissimam semper temporis rationem habebit: tum ut id quod petitur sit honestum. Si vero aliquid in eo sit in quo offendi possit, idem ea prudentia antevertet, ut princeps nunq̃ non consentiat, aut si non consenserit, minime irritatus aut cōmotus videatur. Hoc enim viris illustribus saepenumero in more positum est, ut eum qui contensiosè & seriò petierit (si repulsam patiatur) valde offensum & exacerbatum discedere suspicentur. Unde ipsi quoq; in odium paulatim sublapsi, nec aliquando illi in posterum fauent, nec aquis eundem oculis aspiciunt. In locum itaque solitarium quempiam, in quem sese princeps solus recipere consuevit, nusq̃ se ingerat, etiamsi magna authoritatis fuerit. Magnis siquidem viris, cum seorsim privati esse velint, libertas quaedam in dictis

M. v.

fa-

168. Liber secundus.

factisq; placere solet : & proinde iam tum nec audiri se, nec videri libenter volunt, ab hijs praesertim, quorum leue iudicium, & inanes opiniones extimescunt. Valde idcirco errare mihi videntur, qui clarissimis hominibus id vitio vertunt, qui secretiori ambicula eos tantūmodo viros solent asciscere, in quibus praeter unum ministerium nihil inest. Cur enim eadem illis animi relaxatio quae nobis non conceditur? Sin vero Curialis ille, qui de grauib; serijsq; rebus, cum principe semper ferè conuenire solet, solus iam tandem cum eo in conclauis interioris fuerit, in quam ille animi causa secedere consuevit : personam e vestigio commutat, serias disceptationes in alium diem differat, sales & facotias eas excogitet, quibus liberrissime princeps auscultet, ne & illum oblectationis cursum interpellat, & eidem fastidiosus fiat. Quod si beneficium aut honores expectet, eadem potius cum oblata sint, non respuat, quam sollicitè ancupetur : nec illos imitetur qui adeo audè ambitioni inhiant, ut non obtinere, ipsa mortè acerbius videatur. Hij cum se vel remissius praeteritos videant, vel alios sibi prelatos persenserint, in eos animi dolores inci-

Sollicita
ambitio est
inquit Se-
neca.

Liber secundus. 169.

incidunt, ut inuidiam tumidi dissimulare non possint: ex quo & ipsi cum omnium irrisione se produnt, & magnates eò nonnūquam impellunt, ut alios non ita magni momenti homunculos ad eorum ludibrium permagni faciant. Idem si forte fortuna in gratiam deinde cum principe redierint, perinde quasi temulenti sis gestiunt, ut quid faciant, quid cogitent, ipsi prorsus ignorent: ita nequē manus neq; pedes suum officium faciunt, ut parū absit, quin omnes ad se spectandos alliciant: deniquē istis rebus minus assueti, sibi ipsis admirandi, alijs ridiculi videntur. In istam insaniam Curialem nostrum incidere nolumus: gratia quidem atquē honoris existimationem illi permittimus, non ut illa ita perdit amet, ut sine eisdem deperire credatur. Quae si quando consecutus fuerit, nec sibi ipsi alienus, nec alijs nouus videatur: si inexpectatō eueniant, immoderatē non admiretur: si ab alijs oblata sint, insulse non respiciat: quod illi facere solent, qui cum rustice talia repudiauierint, facile cuiq; persuadent, & Honores esse se, & videri sibi ipsis indignissimos. non repudi-
Præstat tamen in humaniorē partem pec- andi.
care, nec oblatiis dignitatibus nimia facili-
tate

tate consentire: sed ea vultus modestia renuere, ut & satis magni facere videatur, & eidem semel atque iterum, maiore cum contentione & gloria deferantur. Nam qui isto modo cum prudentia recusat, & maiorem principi de se opinionem affert, & beneficium eò excellentius efficit, quòd & propter magnitudinem antea renuere, & nunc cum illius honore accipere videatur. Hac est illa vera dignitatis & gratia formula, qua quoniam contentiosè non emendicantur, unusquisq; a virtute profectus arbitratur, eoquè magis quoniam cum modestia sunt coniuncta. Hic Caesar, ex sacris (inquit) literis, istuc consilium mutuatus aut suffuratus potius videris. In quibus precipitur, ut ad nuptias inuitatus, infimum capeffas locum. Quod si facies, cum ille venerit, qui te inuitauerat, orabit ut altius ascendas, quod omnes qui adsunt conuiua, magno tibi honori esse putabunt. Arrisit hic vehementèr Fredericus: Et magnum (inquit) sacrilegium esset ex euangelio sacro quicq; subducere: verum tu in verbo diuino multo herculè es quàm suspicabar peritior. Sed ad nos quam primū ut redeamus, videte obsecro in quàm multa peri-

pericula prolabuntur, qui minime desiderati, cum magnis viris vel sermonē incunt, vel inconsultius ratiocinantur. Nam magnates illi aut auerso vultu omnino tacebunt ad eorum opprobrium, aut cum indignitate respondebunt, ad eorum reprehensionem.

Quisquis igitur nobilium virorum benevolentiam aucupetur, ad eandem nulla ratione facilius accedet, quā bene meritis rebusq; praeclare gestis. Et si in quempiam principis animam aliquanto propensiorē deprehenderit, non erit necesse in eundem quoque ita animatum esse, etiamsi eisdem vestigijs alterū illum insequatur. Omnia enim (ut dici solet) omnibus non conueniunt. Alios enim videmus ad facetias & leporem ita proclines esse, ut quoties loqui velint, toties risum commoneant: fere ut liceat dicere ad iocum & sales, a natura in lucem fuisse aditos. Quos si alius quispiam grauitate naturali imbutus, imitari conetur, etiamsi magno ingenio sit, frigescet illius sine succo & sanguine urbanitas, audientibus fastidiosa erit, denique ipse Asino simillimus fiet, qui ut Canem imitari videretur, obduris calcibus in herum insultabat. Illud itaque sapientiae primū est, quod

Non omnia
possumus
omnes.

praece-

172. Liber secundus.

præcepit Apollo Pithius, te ipsum noscere :
 qua conuenientia sunt, omni studio conse-
 ctari, contraria vero declinare. Priusquam
 longius expatiare (inquit Vincentius Cal-
 meta) nisi me sefellerit memoria, illud mo-
 dō a te positum est, optimam scilicet gratiæ
 atque beneuolentiæ ineunda rationem esse,
 benè mereri : beneficia verò & honores, nō
 emendicanda esse audaciùs, sed dum offe-
 rantur, expectanda. Vereor equidē ne inane
 hoc præceptū manifestā nimis experientia
 excludatur. Pauci enim hodiè principibus
 grati aut familiares sunt nisi ydem in sum-
 ma audacia inuerecundi fuerint. Te ipsum
 testem appello, si multos non cognoueris,
 qui cum vel minimi momenti apud proce-
 res fuerint, sola impudentia, per multos ho-
 norum gradus conscenderint. Neminem
 vero comminisci possum cui aliquando suf-
 fragata est verecundia : nec tute (credo)
 aliquem recensere poteris, etiamsi tibi per-
 magnum cōmentandi spaciū tribuerem.
 Pōnito ante oculos Aulam Gallicam ro-
 tius Christiana reipub. prope florentissi-
 mam : vide nūm primarij in ea viri longē
 non absint a modestia : nō solum tum cum
 secum vna versantur (quod esset tolerabi-
 lius)

Liber secundus. 173.

lius) sed cum ipso etiam rege. Caue dicas
inquit Fredericus. Nam in Gallijs mode-
sti & humani generosi sunt: nec inficior
tamen, quin libera quadam familiaritate
sine ceremonijs utantur: quæ cum eorum
hominum propria fuerit, inuerecundia dici
non debet. Nam etsi cum illis liberè ioca-
ri, ridere, colludere solent, qui reliquis paulo
audaciores sunt, eos tamè maioris faciunt,
in quibus coniuncta est cum virtute mode-
stia. Tum Calmeta, Hispanos etiam in-
suere, qui verè Curialitatis magistri vi-
deri volunt. Quotusquisq; ex illis, cum
viris fœminisq; nobilibus audaciùs, non
versatur? In quo Gallis eò peiores sunt,
quod aspectu primo admirabilem præ se fe-
runt seueritatem. Ne illi tamen in eo sa-
piunt, quoniam huius ætatis Dynasta eos
solos amplectuntur, qui ista natura atq; inge-
nio sunt. Tum Fredericus. Agrè her-
cule (Vincenti) patior, ut nostri seculi nobi-
libus istam turpitudinis notam inuras.
Quoniam etiamnum permulti sunt, qui
ingenua quadam modestia delectantur:
quam tamen non concedo istam ex seipsa
vim habere, quenq; ut gratum & accep-
tum faciat: verum alijs committita virtuti-
bus,

Galli mini-
mè cerema-
niales.

174. Liber secundus.

bus, mirificum quendam splendorem pulchritudinemq; afferre solet. Nam illa etiam si conticuerit, egregia tamē animi dotes apertissime loquuntur, multoq; maiorem admirationem sui excitant, quā si cum inuerecundia coniuncta essent. Negare sanē non possum Hispanos nonnullos, aliquanto quā par est, audaciores esse: eos tamen plurimi fieri sat scio, qui plurimum habent verecundia.

Alij contrā sunt adeo frigidi steriliq; ingenij, ut humanā societatem, plus aequo fugiant: ex qua vel nimis timidi, vel nimis superbi videri solent. Ne id quidem laudare licet: non enim adeo ieiuna atq; arida modestia esse debet, ut cū rusticitate coincidat. Sit itaq; Curialis noster, cum ita res ferat, facundus atq; luculentus, in rerum publicarum momentis, in diuersarum nationum ritibus cum primis peritus: deniq; ubicunq; spiritum duxerit, omne illi solum patria existat. In illis verò rebus, quæ minoris ponderis sunt, facetus sit & florens, probabiliter de omni re in omnes partes differat, ita tamen ut honestum propositum bonus finis consequatur. Inuidiam tanq; angusti animi labem declinet: cuiq;

cuiq̃ maledicere minùs honorificum putet,
 nihil verſutè ambiat, nihil iniquis rationi-
 bus aggrediatur. Tum Calmeta. O diffi-
 cilem lubricamq̃ Curialitatis rationem!
 cœtera omnes longè faciliores ſunt, unicà
 illa a te laudata, ardua & ſcopuloſa eſt:
 quoniam (ut antè diximus) illi ſolì nobili-
 bus grati ſunt, quos tu modò repudiare vi-
 debaris. Noli id dicere. (inquit Frideri-
 cus:) id enim argumento eſſet, omnes no-
 ſtra memoria viros primarios vitioſos eſſe:
 quod eſt à veritate abſonum. Abſit enim
 quin aliqui boni viri ſint. Verum ſi ita res
 ceciderit, ut flagitiòſo cuiſpiam Curialis iſte
 noſter inferuiat, illamq̃ citiſſimè ſervitu-
 tem excutiat, ne illis pœnis excrucietur,
 quas quiſque probus ſolet perſentiſcere, dū Malis prin-
 iniquis obtemperet. Immo Deus exorant- cipibus infer-
 dus eſt. (inquit Calmeta) ut bonos nobis uſendum nō
 principes non grauati concedat: qui ſi non eſt.
 fuerint, utcunq̃ ſunt, nobis tollerandi
 ſunt, adeo ut magis ſeruire pœniteat, quàm
 liceat deſiſtere. Totà enim iſtius infortu-
 niy ratio, in iſtis principiis poſita eſt. Sunt
 enim iſtiusmodi Curiales infœliciſſimis il-
 lis auibus non abſimiles, quæ in vallibus
 parum ſanctis, & aucupio ſemper obnoxys

176. Liber secundus.

procreata sunt. At mihi quidem videtur
 (inquit Fridericus) boni viri officium,
 (quoscumq; casus fortuna inuexerit) max-
 imi momenti esse debere: & proinde si nec
 Dominos ad iustum bellum profecturos,
 nec reslante fortuna eosdem quis deserat,
 nulli suò in eo ambitionis, aut utilitatis ille-
 cebris pelliceatur: quid ni illud seruitutis
 iugum exuat, quod bonorum hominum se-
 ruitia, plus in se dedecoris & ignominia,
 q̃ laudis aut commoditatis habeat? Sic e-
 nim vulgò existimari solet, bonos plerum-
 que bonis, malos malis inservire. Vellem
 herclè (inquit Ludovicus Pius) hunc v-
 num mihi ex animo scrupulum eycias, nū
 scilicet generosus esse principi inhonestis &
 turpia imperantis obtemperare debeat? In
 rebus inhonestis (respondit Fridericus)
 nemini deincti aut obligati sumus. Quid
 igitur faciam (inquit Ludovicus) si illi
 Regi inserviam, cui adeo iam diu charus
 fuerim, nihil ut illi denegandum putet? Si
 idem me hominem occidere iusserit, aut
 quidvis eius generis: num inficias ibo? num
 fas erit rennere? In honestis & licitis (in-
 quit Fridericus) dominis obtemperandū,
 non in illis, quæ cum eorum dispendio &
 turpi-

✓
Liber secundus. 177.

*turpitudine fiunt. Quod si tibi precipiant
 ut congressus tacitos & coniurationes, fla-
 gitiosas in eas, nō modo non assentiendum,
 sed totis viribus contra reluctandum: ne
 & tute scelere te obstringas, & aliena li-
 bidinis minister existas. Multa profectō
 sunt, quae primo aspectu boni speciem praese-
 ferunt, cum tamen mala sint, & contra.
 Possunt itaque tempora incidere, cum do-
 mino precipiente, non unum tantummodo
 virum, sed decem mille licet interficere, &
 alia nonnulla hijs similia facere. Quae nisi
 iusta statēra examinentur, mala non sunt,
 cum esse videantur. Tum Gasparus Pala-
 nicinus. Planius obsecro nos hac in re fac
 erudias: nimirum quomodo ea quae re ipsa
 sunt bona, ab hijs secernamus, quae facie
 tantum atque effigie talia sunt. Dabis mi-
 hi veniam (inquit Fridericus) si in eam
 disputationem non incidero, quae nimis late
 patet, eadem prudentia vestra penitus re-
 linquenda est. At unum hoc saltem (in-
 quit Gasparus) ne graueris explicare. Si
 determinatis quibusdam & certis manda-
 tis, fidei meae princeps quicquid commiserit, liceat exce-
 quod ego multo foelicioe ratione me posse dere.
 putem conficere: num praescriptis ab eo li-*

N. ij.

mitti.

178. Liber secundus.

mitibus excedere licebit? num mandati fines relinquere? Hac equidem in re (inquit Fridericus) seuerissimum illud Manlii Torquati exemplum tibi obycerem, qui tali in causa (nimia scilicet pietate usus) filium occidit, si eum (id quod ego nunquā sensi) magnoperè laudandum putarem. Eundem tamen vix audeo reprehendere: ne confirmata tot annorum opinioni reclamare viderer. Periculosum enim est, præscriptas à magistratibus formulas relinquere, maioremq; in nostris actionibus fiduciam habere, q̄ eorum inuentis, quibus est diuino humanoq; iure obtemperandum. Nam si mandatarium opinio sefellerit, si consilium (quod ferè ex euentu ponderamus) malè successerit, nec excusatio iusta erit, nec expectatio misericordiae: sin ex voto atquè sententia res cedat, soli fortuna referenda gratia, nihil sperandum ulterius. Eo siquidem alioqui res tandem rediet, ut superiorum præcepta nullius momenti habeantur. Illius enim exemplo, qui negotium gnauitè confecit, qui rationis atquè fortune subsidij suffultus erat, nonnulli alij non minus imprudentes q̄ temerarij & precipites, res magnas & periculosas confiden-

Liber secundus. 179.

dentius aggrediuntur, & mandati fines
pratergressi, ut sapientia & autoritate in-
signes videantur, mille pertentat rerum di-
scrimina, varias difficultates exor bent, de-
nique alium ex alio errorem accumul ant.
Istis profectò hominibus, deliberandum
potius fuit, & quasi diligenti trutina con-
siderandum, commoda atquè incommoda
omnia cuiusmodi sint, quid futurum esset,
si res teterrimè ceciderit: & si mali euentus
maiora momenta fuerint, quàm felicitis &
successus boni: præscriptā mandati formu-
lam religiosissimè obseruent. Et contra si
rebus ex animi nostri sententia compositis,
uberiorem Respub. utilitatem persentiat,
quàm detrimentum, si constitutæ a magi-
stratibus rationi insisteremus, non dubito,
quin reclamanti iudicio parère liceat, &
stricti iuris frenos paululum relaxare: ut
mercatores illi sagaces, qui parum pericli-
tantur, ut multum lucrentur, nunquàm li-
berè profundunt, ut exiguus quæstus oria-
tur. Illud equidem non inficior, singularem
quandam illius naturæ atquè indolis ratio-
nem habendam, cui quisq; inseruit. Huic
enim totum se effingat & componat. Qui
si paulò seuerior sit (ut sunt nonnulli) ami-

180. Liber secundus.

Crassus Mu-
tiani fau-
sita.

cis (si me consulerent) persuaderem, ne la-
tum unguem ab expresso mandato discede-
rent, ne id illis usu veniret, quod Athenis
cuidam machinarum fabro contigerat.
Cum enim Crassus Mutianus urbem in
Asia quandam expugnaret, nuntios quos-
dam ad istum fabrum misit, qui iuberent,
ut e duobus malis nauicularibus, quos ille
Athenis habebat, maiorem Mutiano
mitteret, ut arietem ex eo ad muros dei-
ciendos conficeret. Ille satis peritus artifex
qui minorem & illis usibus melius deservi-
re, & facilius vehi posse cognouerat, eun-
dem Mutiano pramittit. Quod cum is
intelligeret, fabrum continuo miserum ac-
cerisit, rogat cur illi morem non gesserit, de-
nique nec rationes aliquas audis, nec excu-
sationibus commouetur: sed hominem infœ-
licem, vestibus misere spoliatum, virgis co-
usq; cœdit, dum cruciatus acerbitates mor-
tē inferrent. Hoc ille tulit inscitia præmiū,
dum consiliū potius dare, q̄ obtemperare
maluerit. Ex eo tamen hoc commodi licet
capere, ut cum hominibus tam seueri & a-
trocis ingenij, quàm cautē agenda sint om-
nia, non ignoremus. Verum istuc paulum
omittamus cū superioribus commercium:
ad

Liber secundus. 181.

ad eamq̃ societatem accedamus, qua nobis
cum aequalibus, aut inferioribus intercedit:
quoniam illius in communi omnium vita
usus est frequentior. Multorū sane adeo
mobile est ingenium, ut etiamsi cum ami-
cis intimis unā versentur, si quisq̃ forte ve-
stitu splendidiore occurrat, eidem protinus
adhaerescunt: si alius, deinde etiā alius ele-
gantior cultu appareat, in eundem quoque
precipites ruunt. Sin ipse princeps per fo-
rum, per aliquod templū, aut locum quem-
cunque publicum praterierit, quemuis ab-
trudunt, cuique se anteponunt, impuden-
terq̃ ingerunt, donec vel ei ad latus sint,
vel illius calcibus insistant: & quamuis
nihil dignum sit, quod dicant, alloquuntur
tamen, & dum eundem futilissimis voca-
bus detinent, ineptè rident, manus colli-
dunt, capite gestiunt, spectatores ut crea-
dant rem esse seriam, & Getam aut Da-
num aliquem Agamemnoni in consilijs
capiendis tanq̃ Nestorem esse. Sed isti
homunciones, quoniam nisi cum regibus
non loquuntur, de illis itidem nihil hic lo-
qui operae precium est. Tū Iulianus. Quo-
niam inquit de eorum contubernio men-
tio iam incidit, qui vestibris adeo lanti
sunt decet,

182. Liber secundus.

sunt & delicati, narra obsecro, quis habitus, quodue genus vestimenti Curialem nostrum inprimis deceat. Immensam siquidem in eo varietatē cernimus. Alios enim Gallicē, alios Hispanice, alios Teutonice ornatos videmus: deniquē sic trahit sua quemq; voluptas ut aliquos barbatos, aliquos imberbes Turcarum ritu delectet incedere. Quocirca in tam diuersissimis istis tantarum gentium consuetudinibus exquisitam quandam, & perfectissimam formulam excogitare praeclarū mehercule foret, & tua prudentia non indignum. De vestibus equidem (inquit Fredericus) normas aliquas curiosas, & praecepta alia tradere non possum, nisi ut maiori hominum multitudini non dissentiant. Et quoniam (vti dicis) adeo varia & multiplices sunt, quoniam Italos ipsos omnium hominū amulos videmus: quod cuiquē ea in re libuerit, id per me licebit Italia enim (nescio quo fato) illam vestitus formam penitus amisit, qua semper inter ceteras nationes insignis iam antea, satisq; cognita eminuit, Ista nouitia, etiamsi antiquas illas quasi crassiores apparere faciant, illa tamen libertatis forsae trophaea extiterunt, ista sunt seruitutis indicia.

dicia. Quae quàm nimis vera diuinitas
 fuerit, plus satis iam pridem videmur ex-
 pecti. Darius Persarum, rex uno aut al- Dary omen
 tero anno priusq̃ cum Alexandro confli-
 geret, gladium (quem indiès gestabat)
 Persicum, in Macedonici ensis formam
 commutauit: quod cum ad augures rela-
 tum esset, illi eos Persia restores fore dice-
 bant, quorum mores Darius in gladio imi-
 tatus esset. Eadē omnino ratione, cum an-
 tiquissimos Italia ritus in exterarum nati-
 onū consuetudines transtulerimus: ab hijs
 omnibus, quorum mores imitati sumus, pe-
 stis belli, & commune malū aliquod por-
 tendi videtur. Quod quàm certum sit au-
 gurium, omnes propè totius orbis nationes
 testantur, quorum iam pridem spolijs ex-
 positū fuimus: & quamuis nihil ferè super-
 sit, quod eis praeda esse possit, depopulari ta-
 men non desistunt. Verum in hanc fune-
 stam & luctuosam orationem non descen-
 demus. Curiali quidē nostro (quod ad
 vestes cultumq; attinet) satis erit, si nec
 obsoleta sint, nec illius conditioni dissiden-
 tia, & ipse sibi in illis satisfaciat. Mihi
 quidem certè, nihil in illis extremum affe-
 ctare, magnopere placet. Nam & Galli
 N. v. disten-

184. Liber secundus.

distentis & copiosioribus utuntur: Tem-
 tones strigosis & exilibus: ab Italia medio-
 critate quadā utrūq; temperatur. Quod-
 si grauitatis potius speciem, quā leuitatis
 pra se ferant, maiores etiā in eo laudes pro-
 mereri videntur. Unde nigros ego quidem
 colores maximi facere soleo, aut saltem fus-
 cos & subobscuros. Sed ista de quotidianis
 & usitatis vestibus dicta sint. Armatus
 enim non dubium est quin illustriores de-
 ceant colores: cum vestis aut ad volupta-
 tem conscissa est, aut ad ostentationem or-
 nata: ut in triumphis, ludis, spectaculis, in
 quibus expressa quedam alacritas istorum
 exercitiorum quasi vita quedam & lumen
 aliquod est. In reliquis vero rebus, eam ve-
 lim grauitatis speciem ostendant, qua fere
 est Hispanorum propria. Ita enim sit ut re-
 rum externarum comparatione, interiores
 nonnunq; affectus haud absurdè dyndice-
 mus. Tū Caesar, In hoc (inquit) magnoperè
 tibi non dissentio. Dum enim de viri gene-
 rosi virtute constitit, vestitus existima-
 tioni nec prosunt multū, nec valdè obsunt.
 Verè tu quidem (inquit Fred.) quis tamē
 nostrum, si quenq; viderit tunicis diuersi-
 coloribus, fibulis varijs colligatum, serico
 mul-

Colorum
 splendor tri-
 umphis ap-
 paret.

multiplici contextū eundem aut stultum, aut scurrā non iudicet? Nec morionem (inquit Bembus) nec ganeonem existimarent, qui in Longobardia paulisper vixissent. Ibi enim id in more positum est vniuersis. Suauiter hic subridens Ducissa, si omnium (inquit) ea consuetudo est, non magis id illis vitio erit, quā Venetianis longas amplasq; habere manicas, aut Florentinis Capucys suis uti. De Longobardis (inquit Fred.) magis quā alijs quibuscunq; hominibus non loquor. Nam vnaquaq; regio suos & stultos alit, & sapientes. Sed ut de Curialis nostri vestitu planè dicam quod sentio, politum eundem, & concinnè ornatum esse volo, curiositatem illi modestam permitto, non leuem tamen aut effæminatam. In una re aliqua immoderatè exquisitus non sit, in alijs crassus & supinus, ut multi, qui capillis plusq; muliebrem dant operam: cetera omnia præter modum negligunt. Alij dentibus fricandis insudant, alijs barbas mollitè disponunt, quosdā cothurni sollicitos tenent, alios galeri, nonnullos fascia ceu peplum nocturnum. In quibus dum sese nimis exquisitos ostendant, facile fides fit aliunde mu-

tuata

186. Liber secundus.

*Vestis Virū
indicat.*

tuata esse : reliqua omnia (qua viliora sunt) sua esse atque propria. Istas tam absonas & discordes in victu cultuq; consuetudines Curialis effugiat , & quicumq; vir alijs videri volet , ita vestiēdo se comparat , ut talis videatur , etiā illis hominibus , qui eundem nec loquentem audierint , nec quicq; iam antea factitantē conspexerint . Tum Pallanicinus Nec honestum decet , nec solet quisquā ingenium cuiusq; ex veste indicare , non verbis factisque discernere . Facile enim esset labi & errare , ut illud est tritum sermone proverbum . Cucullus non facit monachum . Non sum equidem istius sententia (inquit Fredericus) exactum aliquod & determinatum iudicium in vestitu esse , aut potius multo certius ex rebus gestis , & cuiusq; viri oratione colligi : id dico , non minimum uniuscuiusq; animi argumentū ex vestibus deprehendi , quantumvis aliquando leuius conyiciendo circumueniamur . Nec in hys solum coniectura verisimilis est , verum etiam in gestu in obtutu , in moribus , & alijs præterea nonnullis . Et qua tandem sunt illa (inquit Gasparus) si nec dicta sint nec facta ? In Sophistā me video incidisse (inquit Frid.)

verum

Liber secundus. 187.

verum ne minus intelligere videaris, re-
 cato in memoriam, operationes quasdam
 esse, quæ exacto opere etiamnum persistunt,
 ut ædificia, scripta, & illius generis infini-
 ta: alia cum ipso statim actu intereunt, cu-
 iusmodi sunt illa de quibus iam loquimur.
 Neque enim gressum, incessum, risum, a-
 spectum operationes appello, & tamen cum
 exterius emineant, illius quod intra nos
 est, nonnunquam sunt indicia. Num tu fami-
 liarem illum nostrum quo de hodiè collo-
 cuti sumus leuitatis & ineptiarum tacite
 non insimulasti, cum eundem videres caput
 cōtorquere, corpus stultius demittere, quasi
 omnes ad se salutandum, & pilios exuendos
 inuitaret? Cum alios videris intentis ocu-
 lis tanquam stupidos & insensatos circumspe-
 ctare, cum eosdem etiam profusius ridere,
 tanquam Montanos Bergamascos (ut nihil
 dicant præterea aut faciant) nonne stultos
 & ridiculos putabis? Facillimè itaque per-
 spici potest, habitus illos, mores, actus, con-
 suetudines (quæ ego in hoc tempore opera-
 tiones non appellarem) permagni interesse,
 ad cuiusque naturam & ingenium cognos-
 cendum. Sed & aliud quiddam est quod
 Aulici nostri existimationem, vel mag-
 nopere

*Amicorum
electio Au-
lico consi-
deranda.*

nopere augere, vel multum minuire posset: electio nimirum amicorum quibuscum intime familiariterq; versatur. Id enim rationis leges efflagitant, ut qui firmissimis amicitia vinculis, indiuidua vita consuetudine deuinciuntur, eiusdem animi, ingenij, iudicij, denique voluntatis & spiritus existant. Adeo ut qui cum inscijs & improbis uiuat, eundem malum & ignorantem existimemus: & contra qui cū bonis uiris & sapientibus versetur, talis ipse quoque habeatur. Ita enim natura comparatum est, ut pares cum paribus facillime congregentur. Diligens itaque cautio in ipsis amicitiarum inijs adhibenda est. Quisquis enim alterum amicorum cognouerit, alterum continuo ex eodem diiudicat. Tum Petrus Bembus. Exquisita mehercule ratio ut dicis in amicitijs conglutinandis habenda est: non solum quoniam in eo fama atque existimationis vis magna posita est, sed quoniam per pauci hodie uerè amici nominandi sunt. Neque enim plures Pylades & Orestes, Theseos & Peritheos, Scipiones & Laeos puto superesse. Sed nescio quo malo fato, etiā illi homines, qui per multos annos amicitiam benivolentiamq; inter se san-

sanctissime coluerunt, tandem aut amulatione, aut cupiditate, aut lenitate permoti, ad fraudem sese & insidias recipiunt, & quisquē id socio imponit, in quo uterq; fortassis reus existit. Mihi vero cū id semel atquē iterum infelicitē contigerit, ut ab eo circumuenirer quem vnice diligebam, & a quo me plurimi fieri putabam, in eam saepenumero cogitationem incidi, nunq̃ me totum cuiq; sic tradere, aut omnia mea consilia in cuiusq; sinum sic prorsus effundere, ut illi praeda loca expositus esse possem.

Quoniam in animis nostris adeo multi sunt recessus & Aleandri, impossibile ut sit, latentes et occultas dissimulationes perspicere. Et proinde unumquemq; credo eo maiore beneuolentia afficiendum, quo maiora illius in nos benemerita existunt. Ex quo illud sequetur amicitia specie, ita nos circumscribi non posse, serō ut poeniteat. Certe quidem (inquit Fred.) multo plus in eo dispendij, quam lucri esset, si summus ille perfectæ amicitia gradus e medio tolleretur, quæ omnes totius humana vita commoditates mea sententia adferre solet. Ea Ciceronem si abfuerit, sol mihi e mundo videtur cecidisse, & humanum genus reliquis omnibus

animantibus multo infelicius existere. Et
 quanq̃ sacro illo amicitia nomine nonnulli
 homines nefarij abutantur, tamen ex ani-
 mis nostris radicatus eruenda non est illius
 opinio, nec sceleratorum impietati tantum
 tribuendum, ut ea felicitate viri quoque
 boni priuentur. Neque vero dubitare mi-
 hi videor, quin etiā hic apud nos plura sint
 amicorū paria, quorum sine fūco & fraude
 voluntates adeo certis amoris vinculis col-
 ligantur, ut sola morte distrahi aut diuelli
 possint: nec minori animorum consensione
 uiuant, quam illi antiquissima memoria a-
 mici, a te modò recitati. Quod tum semper
 euenit, cum prater celestem illam superio-
 rum corporum inclinationem, similitudo
 quoque morum amicitias coniungat. De
 bonis & studiosis hominibus loquor: quoni-
 am iniquorum nulla sancta societas aut fi-
 des est. Nec bonis tamen viris, ita laxas e-
 insdem habenas concedimus, ut plures ali-
 congruatur, quandoquā duos in istuc tam religiosum
 foedus adsciscant. In musicis enim duo fa-
 cilius, quā tres aut plures consentiunt. Cu-
 riales itaque nostrum in deligendis amicis
 cautum & accuratum esse volumus, nullos
 nisi fideles & sinceros admittat, & (si fieri
 possit)

Vis celestis
 amicitias
 congruatur.

possit omnino tales habeant, quales a nobis
modo sunt descripti. Reliquos omnes ut
quisq; optimè meritus fuerit, amore atque
adeo honore prosequatur. Cū optimis sem-
per versetur, ita tamen ut suam cum infimo
hominum genere dignitatem conseruet.
Quod facile quidem fiet, si humanus, libe-
ralis, affabilis, cum aequalibus suavis &
iucundus, cum superioribus gratus atque
officiosus fuerit, si praesentis absentisq; amici
utilitati nō defuerit, si illius erroribus, quos
natura dedit, humanitè ignoscat, si pro-
prijs vitijs non indulgeat, si nec ceteris se
ambitiosè pratulerit, nec eos homines vul-
tus vocisq; acerbitate imitetur, qui istam
quasi vitam exosi, in aliorum mores tanti
virulentia inuehuntur, ut minimis in re-
bus, contentiosi, in verbis, semper intempe-
stivi, in amicitia querelis atque odio ple-
nissimi videantur.

Hic cū paulum respiraret Fred. vellem
herclè (inquit Gasparus) particularem
magis istius societatis rationem a te nobis
demonstrari. Nimium tu quidem gene-
ralibus insistis : & dum obiter multa per-
curris, nos vix te intelligimus. Nū obiter
& concisè tibi videor dicere inquit Frede-

O. j.

richs?

192. Liber secundus.

ricus? num ipsa me eorum verba recitare
 vis? num minus sufficere putas qua iam-
 dudū dixerim? Assentior equidem suffi-
 cere (inquit Gasparus) vehementer tamē
 cupio ad propiora te, & minus vniuersalia
 descendere: nimirum qua quisq; humani-
 tate excipiendus, quomodo cum viris se-
 minisq; ineunda familiaritas. Cum enim
 in aulis principum omnes serē diei partes in
 ea consumantur, si vniusmodi semper esset
 hominum excipiendorum ratio, non dubito
 quin breui spatio, satietas illius aut potius
 fastidium foret. Ad hac Fred. Curiali
 inquit (nisi fallor) tantam diuersarum re-
 rum varietatem iam antea attribuimus,
 ut pro hominū ingenijs, & studijs, ipse quoq;
 se quā citissime effingat, nisi iudicium illi
 (quod nolumus) defuerit. Nunc enim
 grauib; serijsq; rebus satiffaciet, nunc vi-
 cissim ludis iocisq; incumbet. Quos quēso
 illi ludos permittis inquit Gasparus? A
 fratre Seraphino (inquit Fred.) id scisci-
 temur, qui nouitios indies excogitat. At
 serio inquit Gaspar. Dicito. Num in Cu-
 riali nostro Tesseris, & Chartis pūtis lu-
 dere, vitiosum non existimas? Non existi-
 mo (inquit Fred.) nisi forē illis tantum

Liber secundus. 193.

temporis atque opera impendat, ut maiora negligat, aut sordidum ex illis questū speret, aut contubernales dolo malo fallat, aut ista pecunias profundat, ut os iracundia distorqueat, & execrationibus periurisque omnia diris denoueat. Ex quo facillime colligitur, cum non tam societate delinitum ludere, quam auaritia occæcatum, furere & insanire. Quid igitur tibi de Schacchio ludo videtur (inquit Gasparus)? Honestam hercule (inquit Fred.) & ingeniosam ludendi ratio est. In qua hoc unum fugiendū est, ne nimium in ea scire videamur. Quisquis enim in illa reliquis præstare studet, tantum in eadem studij atque temporis necesse est imponere, quantum scientia cuiusque eximia sufficeret: & cum omnia curiose cognouerit, ludere tantummodo didicit. In eo itaque id usu venit, quod rarissime perspicitur: nimirum mediocriter scire melius esse, quam valde præstare. Tum Gaspar. Permulti certe Hispani sunt & in isto, & in alijs ludis peritissimi: multum Mediocritas tamen in ijs opera non imponunt, nec gra- optima. uiora negotia prætermittunt. Noli putare (inquit Fred.) multum illos temporis istis rebus non tribuere. Peritè enim id faciunt,

Quibus la-
dis & si lice-
at.

O. ij.

artifi-

194. Liber secundus.

artificiosè dissimulantes. Alios vero ludos, quos commemoras prater Schacchium non video, quem in finem accuratè insectemur (nisi forte ut plebi admirationem commoueamus) cum is nulla nequè alia laus, nequè premium aliud debetur, quàm quod ab Alexandro Magno cuidam tributum est, qui procul cōsistens, minutissima pisā acu filōq; transfixit. Verum fortuna humana vita domina, ut in reliquis rebus, ita quoquè in opinionibus nostris, permagni momenti est. Hominem siquidem liberum & ingenuum sæpenumero videmus, omnibus tum animi tum corporis ornamentis perpolitū: principi tamen aut domino nunq̃ gratum, nunq̃ acceptum esse: nec ullam tamen istius rei vel probabilem causam reddi posse. Quod si igitur nunc primum in principis aspectum Curialis prodeat, nec cuiq; nobilium se prius insinauerit, etsi ingenio acuto, actione decenti, moribus suauissimis fuerit, deniquè etsi omnia in eo laudabilia sint, princeps tamen vel eundem parui pendet, vel cum indignitate intuebitur. Ex quo alij nonnulli, ut principē imitari videantur, eundem contemnendū putabunt, facetias illius & sales insulas dicent,

Apud nobi-
les insinua-
tio.

Liber secundus. 195.

cent, diſſectis eundem configent, ipſi denique affecta & ſcutigeruli in eundem intolerabili petulantia ita inſultabunt: ut homini cuique optimo & humaniſſimo pudorẽ, & penẽ mentem diſcutiant. Contra vero ſi aliqua animi permotione princeps in aliũ propendeat, qui in ſumma ignorantia inuerecundus eſt, qui nihil neque facere neque dicere poteſt, cuius omnes vite conſuetudines aut ridenda, aut miſeranda ſunt, easdem tamẽ ſumma omnes laude proſequuntur, in hunc ſolum omnium oculi ſunt coniecti, hunc ſuſpiciunt, hunc admirantur unum. Si loquatur profuſius, pulchrẽ diſcũ aiunt, & ſi illis iocis utatur, quæ currum potius quàm curiam decent, quæque vomitum citius quàm riſum moueant, ſummus tamen omniũ conſenſus & applauſus erit. Ita ſemper nobiliũ iudicium, reliquis præiudicium eſſe ſolet. Curialis itaque noſter ſuas virtutes (quantum poterit) arte atque ingenio inuabit: Et ſicubi in locis ignotis peregrinandum fuerit, famam atque opinionem aliquam, tanq̃ nuntios præmitat, quanti apud viros fœminasq; nobiliores alibi fiat, artiſcioſè ſignificet. Ea ſiquidem gloria, quæ multorum iudicio nititur,

196. Liber secundus.

*Quanti in-
terest prima
opinio.*

certam quandam, iustamq; existimationē indicat. Quae etiāsi in animis hominū iam antea resederit, facile tamen confirmatur atque augetur. Illis enim molestys immunitis erit, quibus ego nonnunq; impediō, cum me obtundant, atque enecent rogando, qui sim, unde veniam, quo nomine appeller. Non video hercle (inquit Bernardus Bibiena) quid istuc proderit. Mibi siquidem (& multis credo alijs) id saepe usu venit, ut cum alijs referentibus de eo quod ipse nunq; videram, magnum aliquod animo concepissem, posteaq; forte fortuna in illud ipsum incidissem, multum certē de ipsius magnitudine diminutum putarem: meq; ipsum mente et cogitatione iam diū lapsū arbitrarer. Cuius nullam aliam rationem effingere poteram, nisi quod fama nimium credidissem: quae cum tantis animo faces admonisset, res ipsa etsi grandissima fuerat, parua tamen proinde est visa, quia multa maxima fuerit illius iam pridem opinio. Quod ne nostro Curiali contingat, valde extimesco. Quocirca non video quid tandem profuerit, tantā in animis hominum expectationem commouere, tantamq; famam praemittere, praesertim cum eo placū
quē

Liber secundus. 197.

quæ ingenio simus, ut res nobis rumoribus oblatas, sic cogitatione efformemus, ut easdem adæquare sit planè impossibile: unde plus sæpenumerò dispendij quàm lucri proficiscitur. Tum Frid. Res illa (inquit) quæ et tibi & alijs nonnullis, opinione minores videntur, huiusmodi ferè sunt, quæ oculorum iudicio subiiciuntur. Utpotè si Roma aut Neapoli nunquàm fueris, cum de eisdem homines inter se disputantes audieris, maior fortasse utriusquæ maiestas animo primum occurret, quàm oculis postea discerni possit. Verùm in hominum ingenijs discriminandus idem non interueniet. Minimum enim in unoquoque est, quod aspectui obijciatur. Unde cum generosum forte aliquem de re aliqua differentem audieris, etsi primo fortasse congressu concepta iam dudum opinioni vix satisfaciatur, eundem tamen e vestigio sic non reijcies, quemadmodum illa, in quibus oculi iudicium iam primum sufficiet: verum indies potius expectandum putabis, dum latens aliqua virtus se propriat, impressamque iam antea tot hominum vocibus opinionem mordicè retinebis. Quæ ille cum ea prudentia sit, quæ nostrum Curialem esse volumus, sic confirmabit, de ru-

198. Liber secundus.

musculis etiam lenissimis, non modo ut
 non dubites, verum, maiora semper in
 eo aut speres, aut certè suspicere. Negari
 hercè non potest, illud permagni momen-
 ti esse, quod mentes nostras affectione ali-
 qua primum perculerit: in eoq, cautio dili-
 gens adhibenda erit. Huius rei quanta vis
 sit facilius ut intelligatis, illud vobis con-
 firmare audeo, nobilem me quendam cog-
 novisse, qui etiamsi aspectu dulci, & mode-
 sto ingenio esset, armis & scientia militari
 valeret; in istis tamen haud ita praestitit,
 multos ut pares non haberet, aut potius su-
 periores. Huius ita fortuna ferebat, ut e-
 ùdem fœmina quadam illustris vehemen-
 ter deperiret, eaq, cum aliis quotidie af-
 fectio in muliercula animo radices ageret,
 (quoniam quibusdam quasi mutui consen-
 sus inditijs a viro fovebatur) nihil magis
 in votis habuit, q̃ cum eodem colloqui, &
 convenire. Cui desiderio cum omnes adi-
 tus interclusos videret, perturbationis ma-
 gnitudine occaecata, istum tam gravem a-
 nimi morbum & cruciatum, in alterius
 fœmina sinum effudit, aliquam ex ea opem
 sperans, aut saltim oportunitatem. Hac ne-
 què nobilitate alteri, nec forma inferior, cū

Liber secundus. 199.

& illam orationis vehementiam de iuvene ignoto audiret, eumq; a Domina (quam sapienti & singulari iudicio cognouerat) tam vehementer amari intelligeret: eundem protinus omnium pulcherrimum, sagacissimum, ornatissimum, denique omni amore dignissimum putauit. Neque hinc restitit, quin eundem quem non dū viderat, amare occiperet, omnesq; rationes iniret, quibus eo frui aut potiri posset: non tam amica gratia cuius erat oblita, quam sui ipsius causa, cuius nimis meminerat. *Mulieris* me sane difficile negotium suscepit: quippe in amando quæ digna potius exoratu videbatur, quam facilitas. quæ alij exorando operam daret. Sed rem festiuam & dignam animaduertit. Non ita multo post usu venit, ut posterior istæ muliercula, cum literas amoris & suauitatis plenissimas adolescenti illi conscriberet, in tertia cuiusdam Domina manus litera inciderent: quæ uti venustate, ingenio, prudentia, cum reliquis comparari posset, ita in eo verè mulier, quod in aliorum omnium (præsertim fœminarum) secretis & consilijs inuestigandis nimium curiosa erat. Literas enim apperuit, quas cum sedulo perlegeret, animaduertit sincerissimum amoris

200. Liber secundus.

affectum, suauissima verborum lenocinia, incredibiles amoris flammæ, mirificis animi passionibus coniunctas. Quæ cum omnia diligenter euolueret, primum miserrime fœmina cœpit commisereri, deinde secum etiam atquæ etiam cogitans, qualem necesse virum esse oporteat, qui tam egregiam mulierem ad amandum allicere poterat, ipsa quoquæ subito illius amore exarsit: adeo ut maiores illi, hac ipsâ litera facies admonera videretur, q̃ si consulto ad eandem conscripta esset. Et ut venenum cibus insidiosè immistui in eum finem, ut magnos viros a medio tollat, eum qui primò degustarit plerumq; enecat: ita infœlix muliercula, alienarum rerum auida, dum philttrum alijs instructum appetentiùs hauriret, nescia & inconsulta deperijt. Quid plura adijciam? usquæ adeo breui cognita & peruagata res est, ut alia nonnulla mulieres, vel tanquàm istarum riuales, vel tanquàm istarum imitatrices, omnem huc industriam contulerint, ut isto iuvene posiri possent, non secus quàm pueri, dum cerasis ludunt aperto ore certatim inhiantes. Atquæ hac quidem omnia ex prima illa opinione, quæ illius fœmina animo insedit, quæ

eum

Liber secundus. 201.

eum ab alia tam vehementer laudari audierat . Subridens hinc Gasparus , tu (inquit) ut sententiam nobis tuā ratione confirmes , mulierum actiones & exempla adducis , quæ ab omni ratione sunt longè alienissima : & si vera fateri velles , hunc iuuenem a tam multis amatum mulieribus , stultum aliquem & ineptum credo fuisse , vel quia earum ingenia ad deteriores sunt propensa : vel quia pecudum more alia alias in omni re sine sensu insequuntur , vel quia adeo sunt natura inuidiosa , ut altera alteri beneuolentiam , amorem , atquè consilium , præripere desideraret , etiamsi valde monstrosus homo fuisset . Hic omnes ferè qui adsuerunt in Gasparum inuehi cœperunt : verum uniuersis Ducissa silentium imposuit , & subridens in hæc verba fatur . Si istuc tuum in mulieres conuitium non esset adeo a veritate alienum , ut tibi potius ipsi , quàm fœminis obesse videretur , facile tibi responderi paterer : nunc verò ista maledicendi consuetudo tua , non rationibus , sed mala audientium opinione plectetur . Tum Frid . Noli Gaspare grauius de mulieribus statuere , quòd aliorum in amando iudicio magis nonnunq̃ moueantur , q̃ suo .

Hoc

202. Liber secundus.

Hoc idem magnis sepe numero viris & sapientibus contigit, & (si verè liceat dicere) tute & nos qui adsumus omnes aliorum magis iudicijs quàm nostris insistimus.

Non ita pridem hoc ipso in loco carmina quedã prolata sunt, Sanazari nomine, eatis momenti.

quæ tam diu præstantissima sunt habita, quàm illius esse putabantur. Postea vero quàm ab alio composita esse perspectum est, nullius omnino momenti habebantur.

Ad hæc, coram Ducissa serenissima Rithmus quidam nuperimè decantatus est, qui nemini unquam placuerat, donec a loquacis Priso compositus dicebatur. Adeo ne citò oblitus es, cum ipse unum idemq; vini genus sæpius ebiberes, & tamen aliàs laudares, aliàs insipidum diceres: quoniam fucos tibi persuasum est, duas vini species fuisse, unam Genuensem alteram nostratè? Quam adeo mordicè sententiam ex alienis verbis tenebas, ut eandem ne comperto quidè errore postea desereres. Curialis itaque noster in hoc potissimum incumbat, ut prima existimationis sue fundamenta benè prudenterq; sint posita, valdeq; animaduertat, quantum in contrario discriminis atque incommodi existat. Istis præcipuè periculis

illi

illi sunt obnoxij, qui se facetos homines, le-
pidosquē profitentur : quiquē suis facetijs
& lepore id sunt affecuti, ut liberē sine prae-
meditatione quicquid occurrit, effutire se
posse arbitrentur. Facile enim nonnullis in
rebus eo prolabuntur, ut incautē illaqueati,
cum honestē se expedire non possint, rem
omnem risu conficere putent : quod adeo
indecorē nonnunq̃ faciunt, ut summo au-
dientium fastidio exclusi, ipsi interim in
tota causa frigescere videantur. Alij dum
se acutos & florentes esse velint, in magna
nobilium feminarum corona, voces adeo
turpes & inhonestas emittunt, quales earū
verecundia nō potest audire, quantoq; illis
magis offundunt pudorem verborū obscū-
ritate, tanto se Curiales meliores esse exi-
stimant : nec hīc desistunt quin profusē ri-
deant, valdeq; se venditent, tanq̃ perfectū
moralis cuiusq̃ virtutis hābitū consecuti:
eaque omnia huc demum referunt ut fa-
cundi comites & festiui habeantur. Uni-
cum hoc nomen illi nepotes laude dignum
arbitrantur : quod ut quoquo modo obti-
neant a reterrimis conuitijs & vocibus im-
purissimis nunq̃ desistunt. Nunc alius, a-
lium de gradu precipitat, nunc lignis &
lapi-

Scurrarum
mores.

204. Liber secundus.

lapidibus se inuicem feriunt, nunc pulueres oculis prateruentium inijciunt, nunc equos hominesquē vel collibus detrudunt, vel in foueas immittunt. Cum vērō mensa discubuerint, ius, condimenta dapes, ceteraque omnia alter in alterius faciem cōycit, istasquē ineptias profuso risu perinde prosequuntur, quasi optimus ille demum Curialis sit, & maximē gloriosus, qui ista petulantia inuerecundius utatur. Quod si quem fortē nactifuerint, qui in istam illorum insaniam pariter incidere noluerit, eundem protinus sapientis nomine & consiliarij ludificantur. Istis tamen aliud est hominum genus multo tetrius & dementius. Nonnulli enim sunt, qui de pretio decertare solent, quis eorum magis impuris & foetidis rebus vescatur & ab humana natura adeo abhorrentibus, ut sine summo fastidio, atquē nausea recensere non liceat. Quae obsecro sunt illa inquit Ludonicus Pius? Respondeat Marchio Phebus (inquit Fredericus) Ille hac omnia in Gallijs saepenumero vidit, fortasse etiā persensit. Nunq̃ equidem (inquit Phebus) id in Gallijs fieri perspexi, quod etiam in Italia non fiat. Immo vero quaecunquē apud Ita-

los

los laudabilia sunt, siue in vestitu, siue epulis, siue armis, siue alijs quibuscunque rebus ad Aulicum virum spectantibus, eadem a Gallicis hominibus mutuati sunt omnia. Non nego (inquit Fred.) humanos modestosq; generosos apud Gallos reperiri (ipse ^{Hispani ita} certè omni laude dignissimos cõperi) ^{lis quàm} multi tamen sunt parum ciuiles, & ut planè ^{Galli simili-}dis- cam quod sentio, Italorum credo mores & ores. ingenia, magis cum Hispanis quàm cum Gallis conuenire. Naturalis enim illa grauitas, quæ fere Hispanis propria est, nobis cum melius videtur coincidere, quàm vinida illa & prompta agilitas, quam in omni corporis motu gestusq; ostendunt Galli. Nequè id tamen in illis dissonum aut indecorum est. Suam enim dignitatem habet: quippe quæ & natura ipsa adiun- tur, & sine affectatione quacunque vbiuis ostenditur. Istam illorũ consuetudinẽ, per- multi Itali inuita Minerva imitãtur. Nã cum loquuntur, caput ineptissime agitant, & concutiunt: cum genu demittere conan- tur tibiam malè contorquent: cum in pub- licum prodeunt, adeò gressu veloces sunt, ut ab ipsis cursoribus anteuerti non possint. Hac tamen infelici imitatione, peritos se Gallos

Gallos existimant, eamque libertatem affectos, qua raro cuiquam solet contingere, nisi homini ab ipsis primis vagitibus in Galliis educato. Eadem omnino ratio est, in diversarum linguarum cognitione, in quibus si Curialis noster forte excellat, laude dignum arbitramur: in Hispanica praesertim atque Gallica, & propter frequentissimum illarum nationum cum Italis commercium, & quia summa earum cum nostro idiomate consentio est, & quia utriusque gentis principes pace belloque potentissimi, aulas semper habent fortissimis viris plenissimas. Qui cum per uniuersum terrarum orbem longe lateque peruagentur, necesse est cum illis saepenumero conuenire & colloqui. Non erit opus hoc in loco ad minora, & particularia praecepta descendere. Quid enim attinet edendi illi, bibendique voluptatem immodicam, tanquam Helluoni interdiceretur? quid turpes & impudicas libidines? quid rusticas & agrestes consuetudines, quae curuum & aratrum olent? In quas si quis incidit, non modo Aulicum egregium aliquando fore desperandum est, sed dignus etiam videtur, qui pecudibus armentisque praeficiatur. Verum ut multum in pauca conse-

conferam, Curialem oportet in illis omnibus, quae talem virum decent, perfectam quandam scientiam retinere: ut & illi facilia videantur, quae ceteris videntur difficillima, & illum omnes valde suspiciant, ille neminem admiretur. Quod ita tamen intelligi volumus, ut in eo inhumana quaedam superbia non insideat: quae eorum propria est, qui alios admirari non solent, quia melius ipsi se putant rem omnem conficere potuisse: summorumque silentio aliorum acta inuoluunt, gestuumque fastidioso id innuunt, non modo eorum aequalem quemque omnium non esse, sed nec suae cognitionis mysteria quoquo modo intelligi posse. Odiosas istas in vitis consuetudines tanquam scopulos Curialis noster effugiat, aliorum res gestas summa humanitate efferat, & quamquam reliquis omnibus multo superior fuerit, ita tamen eundem de seipso iudicare nemo deprehendat. Sed quoniam in rebus humanis vix aut ne vix quidem tam perfecta ratio est, non debet proinde cui aliquid abest, de reliquis diffidere, aut desperare de medijs, qui longe decessit a supremis. Nam in omni arte, laudabilia sunt ea, quae sunt optimis proxima: & ad summum quisquis contenderit, sunt laudabilia.

Contenden-
dum ad summa
cum tamen
mediocria
sunt lauda-

208. Liber secundus.

haud ferè sit quin medium praterierit. Carialis itaque noster, prater illam armorum virtutem, si alijs quoq; in rebus praestet & excellat, in hijs laudi atque glorie modestè inserviat, tanta moderatione tantoque iudicio, facile ut ad se omnium aures atque oculos alliceat in hijs agendis, in quibus se putat excellere: neque illa tamen consultò ad ostentationem, sed aut fortuito aut oratus, facere videatur. Quoties vero aliquid dicendum, agendumve meminerit, praemeditatione aliqua (si fieri possit) utatur: ita tamen ut ex tempore dictum factumq; appareat. Quod si res aliqua occurrat, in qua vix mediocriter instructus fuerit: in ea diutius non insistat, sed ita quasi per transitum per eandem discurrat, ut multo plus scire, quam eloqui videatur: uti Poëta nonnulli, qui Philosophia mysteria subtiliter nonnunquam explicaturi putantur, cum interim nihil fortasse illorum intelligant. Denique si quicquam fuerit, in quo parum versatus sit, in eo nihil profiteatur, nihil laudis aut existimationis speret: verum si ita res ferat, inscitiam suam liberè & ingenuè recognoscat. Tum Calmeta, istuc Nichollettus egregius Philosophus nunquam fecisset: cui

Nichollettus
philantia

cui cum magistratus Patavinus, publicam
 iuris civilis lectionem obtulisset, etsi leges
 interpretari magis quam volare non pote-
 rat, nunquam tamen illi ab Academicis ho-
 minibus persuaderi potuit, vel cedendum
 esse cuiquam, vel magistratus de se opinionem
 quoquo modo imminuendam: immo tan-
 tum aberat a Socratis sententia, ut homi-
 ni philosopho indecorum putaret, quicquam ^{Socratis}
 se nescire confiteri. Non sum equidem eo ^{modestia.}
 animo (inquit Fred.) ut Curialem velim.
 nemine impellente, sua sponte edicere, se a-
 liquid nescire, nisi hoc ab illo tanquam scientie
 & professo requiratur. Satis enim ineptum
 esset, ut se quisquam vel accuset, vel (quod
 tetrius est) condemnet. Vnde non sine risu
 illos recordari soleo, qui illas res ultrò com-
 memorare solent, quae etiam si absque illorum
 vitio euenerint, tamen ignominiae quasi
 umbram quandam unam adferunt: ut eques
 quidam nemini vestrum incognitus, qui quo-
 ties in rerum contra regem Carolum Parmae
 gestarum, mentionem incidisset: ita e ve-
 stigio sollicitè quomodo ipse profligatus esset
 ostendit, ut illius itineris nihil aliud recor-
 dari crederetur. Deinde cum de viris qui-
 busdam egregijs meminerat, qui non ita

P. ij. prudenz

210. Liber secundus.

pridem hastis honorificè concurrerūt, illud
 semper inculcabat, quomodo ipse de equo
 deiectus erat: nec hic destitit, quin curiosè
 demonstraret, quoties una nocte baculo va-
 pulauit, dum mulierculam quandam con-
 uenire festinaret. Fuitiles istas & inanes
 sine ratione orationes Curialem nostrū au-
 cupari nolumus. Si detur occasio de re ig-
 nota differendi, eandem prudentia declinet.
 Si necessitas aliqua ad dicendum urgeat,
 fateatur potius verecundè imperitiā, quā
 incurrat temeritatis periculū atque notam.
 Unde ab illis malis immunis erit, quibus
 hodiè multi sunt obnoxii, qui insania nescio
 qua exagitati, id semper in se suscipiunt
 scire, quod nesciunt: ea vero postponunt,
 in quibus aliquo numero putantur esse. De
 Musico quodam perito iam nunc mihi
 venit in mentem, qui omissis musicis, totū
 se carminibus componendis dicauit, in eoq;
 adeo mirificè sibi placuit, ut dum omnibus
 ludibrio fieret, musica quoque penitus obli-
 uisceretur. Idem de piktore eximio fertur,
 qui illa tam egregia arte sprete & deposita,
 infælicem philosophiæ nauauit operam: in
 qua adeo sibi nouas & monstrosas conclusi-
 ones effinxit, ut eas toto pingendi artificio
 expri-

exprimere non potuerit. Istius generis alij sunt infiniti. Quidam tamen cum in uno aliquo se prestare animaduertant, aliud planè profitentur: in quo fortasse sunt etià aliqui, & cum ita res ceciderit, ut id ostendant in quo maxime excellunt, id adeo exactè & gnauiter faciunt, ut astantes cum eos viderint tam perfecte id agere, quod nusquam profitentur, minime dubitant, quin in eo, quod ex professo suscipiunt, sint longe perfectissimi. Istuc hercle artificium si cum recto iudicio sit coniunctum, sapienti displicere non potest. Tum Gasparus Palauicinus. Ista mihi non ars, sed uersutia potius videtur, nequè hominis probi existimo aliquando dissimulare. Immo vero (inquit Fred.) non tam fraus ista, quam illius quod agitur ornamentū aliquod putandum est. Et si fallacia esset, minime tamen in hoc genere vituperanda. Nisi forte eam fallaciam reprehensione dignam dixeris, cū quis in arte gladiatoria peritius lūdē, aduersariū sapius friendo circumueniat: quod artis, potius quam fraudis est. Quod si gemmam quis habeat, qua priusq̃ anulo infixa sit, perpulchra existimetur: eadem ipsa, cum postea aurificis opera pulchrior

appareat, num nō oculis fallacis struxisse
gemmarum dices? Et eundem tamen lau-
dandum putabis, quia recta ratione fretus,
nunc ebori, nunc argento, nunc etiam lapi-
dibus, splendorem atque ornamentum ad-
dit, dum eisdem aurum artificiose circum-
ducit. Istam itaque artem aut etiam (si
ita vultis) fallaciam minime reprehenden-
dam ducimus. Non erit itaque a ratione
alienum, si is qui se in re aliqua prestare
cognouit, iustas occasiones inuestiget, qui-
bus eandem explicet, & ostēdat, ceteraq;
omnia honeste occultet, si quæ minus lau-
danda existimentur. Renocare in memo-
riam peracutum, illud regis Ferdinandi,
qui cum sibi conscius esset, quam pulchrā
corporis fabricam, natura illi tribuisset, non
tam sollicitē rationes intuit, quam occasio-
nes potius arripuit, toga aut tunica saepe nu-
mero exuenda, chirothecis verò nusquam
propterea carere voluit, quia manus parum
formosas habuit. Quam illius tā diligentē
cautionem pauci animadverterant. Illud
etiam (nisi male memini) iam pridem le-
gi, Iulium illum Casarem laurea de indu-
stria capite redimitum fuisse, facilius cal-
uitiem ut accularet. Verum istis in rebus
pru-

Ferdinandi
prudentia.

prudenter versari oportet, ne quando rationis limitibus egrediamur. Ita enim nonnunquam fieri solet, ut dum unum errorem vitare conemur, in alium incidamus: & dum laudi studiosius servire putemus, in ignominiam cæci prolabamur. Quocirca eademum maximè secunda vivendi ratio est, omni in re mediocritatem conservare, in qua firmissimum inest presidium contra invidiam, quam sapientissimus quisque quantum poterit declinabit. Quod cum ita sit, diligenter noster aulicus animadvertat, ne mendacis aut hominis vani nomine designetur: quod etiam illis aliquando contigit, qui tale nihil sunt, commediti. In sermone igitur & congressu accuratè viderit, ne probabilitatis vestigia relinquat. Immo illi nonnunquam veritati consultò parcat, quæ aliquam vanitatis effigiem habet: nec eorum imprudentiam imitetur, qui semper mira narrant, atque prodigiosa: tantamque sibi ipsis auctoritatem vendicant, ut omnia etiam incredibilia affirmantes, continuo credi velint. Alij in ipsius amicitia initio, & quasi vestibulo, nitate amicitia. non initio amiculo iuramentis confirmant, ne minem se omnium chariorem habere, vitā

sese fortunatq; omnes illius causa paratos
 profundere, multaq; prater fidem alia. Cum
 vero ab eodem recessuri sint, lacrimas fin-
 gunt, & mœrorem mentiuntur sic, quasi
 vocem emittere non possent. Hi dum nimi-
 um amantes esse volunt, mendaces atque
 assentatores fiunt. Nimis esset longum, ea
 omnia commemorare, quae in vita nostra
 consuetudine vitiosa existunt. Curiali ita-
 que nostro satis erit, si prater ea quae iam
 dicta sunt, illam orationis suppellectilem ha-
 beat, nunq̃ ut illi desit quod dicat, quodque
 sit eorum quibuscum versatur, auribus ac-
 commodatum, quos nunc facietiarum sua-
 uitate, nunc sententiarum subtilitate adeo
 deliniet, ut & risum moueat sine scurrilita-
 te, & eosdem delectet sine satietate. Iam
 tandem *Emiliam* lectissimam spero mihi
 veniam daturam, si hic orationi finem im-
 posuero, quam si mihi forte denegauerit, ego
 meis me verbis turpius planè dabo, non il-
 lum me esse Curialem, de quo sermonem in-
 stituerim: non tantum enim exculta oratio
 (quam in me nec esse, nec unq̃ fuisse agno-
 sco) sed ista etiam qualiscunque est, hoc
 ipso temporis articulo deficit. Interposuit
 hic se Praefectus, Et non patier (inquit) istū
 erro-

errorem cuiusquam animo altius insidere, scilicet, non esse te egregium Curialem. Nam ut verè dicam quod sentio, istuc tantum silendi desiderium, non ab aliqua sermonis inopia, sed exiguo potius laboris fastidio profluxit. In tanto igitur nobilium virorum atque faminarum concursu, & in causa tam excellenti, ne quicquam defuisse videatur, noli istuc tam gratum opus subterfugere, quin nos obsecro instituas, quomodo is facietis uti oporteat, quarum non ita pridem commemineras. Illa siquidem ars, qua istam urbanitatem suo ambitu complectitur, magnum habere momentum in omni Aulico videtur. Facetie profectò atque apothegmata (vir illustrissime) naturæ potius quam artis, videri mihi solent, ad eaque ipsa, alia gentes sunt alijs longè propensiores: utpote Hetrusci, quorum in- Hetrusci et
Hispani fa-
cietissimi.]
geny acies est longè subtilissima. Idem de Hispanis licebit affirmare. Verùm & in ista, & in alijs nonnullis regionibus permulti reperiuntur, qui dum nimium loquaces esse contendunt, mediocritatem deserunt, prorsusque inepti & insulsi fiunt: nec enim hominum, nec temporum, nec locorum, nec gravitatis, nec modestiæ, denique nec sui

ipsius rationem habent. Tum Prefectus:
*In sale & lepore artem esse vllam negas, &
 tamen cum eos reprehendas, qui nullius ne-
 què grauitatis, nequè modestiæ, nequè tem-
 poris, nequè personæ decorum obseruant,
 tantundem mihi videris cōcedere, ac si di-
 sciplinā aliquam eisdem attribuisses. Adeo
 herclē sunt ista vniuersalia & peruagata
 (inquit Fridericus) vt de quacunq; prate-
 rea re affirmari possint. Verum facetiarum
 proinde artem nō esse confirmari, quia du-
 obus generibus continentur omnes: vnum
 genus in oratione continua positum est.
 Nonnulli enim tanta dignitate, tantaq; vo-
 luptate rem explicant; ea gestus & vocis
 consonantia, vt non solum ante oculos posi-
 tam videre, sed manibus etiam contrectare
 videamur: quod festiuitatem aut vrbani-
 tatem licet appellare. Alterum genus bre-
 ue & concisum in verborum tantummodo
 acumine, & subtilitate consistit: cuius v-
 sus apud nos frequentissimus est: in quo ni-
 hil dignitatis apparet, nisi verbi aculeus, &*

*Cicero dicta (vt ita dicam) morsus aliquis accedat.
 Erasmus di- Hæc apud antiquos dicta, hodiè argutiæ,
 æteria ap- aut scommota occultiora nominantur. In
 pellat. superiori itaq; iocandi genere, quod in in-*

cun-

Liber secundus. 217.

eunda quadam & festina narratione consistit, nihil opus est arte: quoniam ipsa natura orationis suauitatem hominibus ingenerat, vultus præterea, gestus, voces, & vocabula sic conuenientia indidit, ut quicquid velint, nullo negotio effingere possint. In altero verò argutiarum genere, quid profuerit artem aliquam adhibere, cum verbi aculeo antea configendus sit aduersarius, quàm tale aliquid cogitasse videamur? Quod nisi fiat, frigide & inconcinne nobis excidisse putabitur. Et proinde totum illud natura atque ingenio soleo attribuere. Interposuit hic se Petrus Bembus, Et non negat (inquit) Præfectus quod dicis, primò esse in eo natura atque ingenij partes, præsertim in re aliqua excogitanda & inuenienda. Verùm in vniuscuiusque animo quātūcumq; perspicax & acutus fuerit, multa simul occurrūt, quæ & bona sunt, & mala in alijs plura, in alijs pauciora: eadem rectè disponere, limare, corrigere, iudicij atq; artis est, quæ meliora selegere, deteriora vero refutare consueverunt. Illis itaque intermissis, quæ ingenij sunt atque acuminis, id tantum quod in arte consistit explicato, earum scilicet facetiarum, quæ risum commouere, quaq;

218. Liber secundus.

quæq; homini Curiali atque libero non in-
 digna existimantur. Iisdem etiam quo tẽ-
 pore, quæ ratione uti liceat: illud enim est
 quod Praefectus videtur efflagitare. Sub-
 ridens hic Fridericus, Nemo (inquit) ve-
 strum est, cui ego omni in re facillime non
 concesserim: praesertim in isto iocandi ge-
 re, nisi forte ineptiæ (qua risum magis non-
 nunq̃ mouent, q̃ argutia) pro facetijs sumā-
 tur. Deinde in Ludouicum, Comitem, &
 Bernardum Bibienam conuersus: Isti (in-
 quit) iustius facultatis magistri sunt: in ea
 si mihi quicq̃ dicendum fuerit; ab illis pri-
 us ediscendum erit. Tum Comes, Eam pro-
 fectò artem exercere mihi videris, in qua a-
 deo te rudem & imperitum dissimulas: dũ
 me & Bibienam istis omnibus deridendos
 proponas, cũ illi non nesciant, id in te cumu-
 latum esse, quod tu in nobis per ludibrium
 laudasti. Quocirca si istius negotij pertẽ-
 sum fuerit, præstat serenissimam Ducissam
 apertè exorare, ut te isto dicendi onere in-
 trastrinum subleuet, quàm rectè & simu-
 latè manus impositum subterfugere. Cæpit
 respondere Fridericus: verũ illi orationẽ
 interrupit Emilia. Et fas nõ est (inquit)
 in vestris laudibus; id quod restat tempus

vis insumi, satis iam pridem peruagata est fama vestra, Sed quoniam id mihi hesternâ nocte te ipsum Ludouice obiecisse memini, non esse ex aquo distributos labores istos, non iniquum fuerit, istam de facetijs differendi prouinciam Bernardo Bibiena delegare. Quem in isto continuo dicendi genere, non solum florentem & luculentum cognouimus, sed de eodem etiam scripturum se aliquando promississe meminimus. In eo nobis facilius satisfaciet, quoniam idem diu multumq; animo euoluerit. Cum verò de sale & facetijs abundè dictum cuiq; videbitur, Fridericus ea vicissim omnia prosequetur, quæ de viro Curiali dicenda restiterint. Tum Frid. Nescio equidè lectissima quid reliquum esse possit: Et proinde peregrinantium more fessus & fatigatus, media luce in Bernardi sermone, ipsiq; adeo verborum illius sonitu conquiescā, tanq̃ sub arboris alicuius umbraculo, fontis cuiuspiā amœnitate et leui murmure delectatus. Postea vero cum me recollegero, aliud fortasse quippiam mihi in mentē venire poterit. Ridens hic Bernardus si tibi (inquit) arboris nostræ tam exilis, supremas partes ostendero, facile senties, ex aridis illius

illius folijs, quàm nihil umbra sperari poterit. Quid vero de fonticuli praterlabentis suauitate tibi polliceris, id fortasse tibi iuxta mecum poterit contingere. Non enim ita pridem est, ex quo in fontem precipitatus sum, non ab aliquo deorum, de quibus fabulatur antiquitas, sed a fratre Marriano cuius tanta vis erat, ut ex eo tempore, aqua copia nusquàm mihi defuerit. Ridebant promiscuè omnes quoniam festiua res ista ac Romae gesta, nemini horum incognita, praesentia Galeotti Cardinalis Sancti Petri ad vincula multo celebrior est effecta. Postquàm satis esset arrisum, noli (inquit Emilia) salsè iocando risum nobis ampliùs commovere, quin potius nos institue, quo pacto id fieri debeat, unde ducantur facetiae, denique ea omnia nobis ante oculos proponito, quae tali in causa precipienda putaueris: Et ne tempus se velociùs subducatur iam nunc incipito. Vereor mehercule (inquit Bibiena) ne serò incipiam: neue de rebus iucundissimis instituta oratio, proinde fiat iniucunda, quoniam sera est, praestat fortasse in alium diem differre. Respondebant confertim multi, non dum instare illam horam, quae istiusmodi disputationibus finem imponere

ponere consuevit.

Tum Bibiena in Ducissam Emili-
amq, conuersus: Non recusabo (inquit)
istuc quicquid est laboris, etsi eorum per-
sepe audaciã admirari soleam, qui astante
Iacobo Sanseculo fidibus canere non re-
formidant. Horum exemplo id a me com-
mittendum non erat, ut dum viri doctio-
res adessent, ego de toto iocandi artificio
differere cõfidentiùs in me susciperem. Ta-
men ne quisq, istorum nobilium, a me vi-
deatur didicisse onus posthac impositũ re-
nuere, dicam quàm potero breuissimè quic-
quid occurrerit de illis rebus, quæ risum
commonere solent, qui adeo nobis proprius
& naturalis videtur: ut cum hominem
describendo velimus exprimere, animal
confestim risibile nuncupemus. Risus e-
nim solius hominis est, qui quotiescunq, no-
bis eruperit, voluptatis cuiusdam recondi-
ta, animiq, tranquilli & quieti argumen-
tum est. Cui ne quando diutiùs iusta re-
laxatio deesset, ludi, spectacula, & alia eius
generis infinita antiquitùs excogitata vi-
dentur. Et quoniam eos permagni solemus
facere, qui istis voluptatibus animos no-
stros deliniunt, antiquissimi Romanorum
atque

atque Atheniensium reges, multique alij
facilius ut populi benivolentiam concilia-
rent, theatra ingentia, aliaq, ædificia pub-
lica extruxerunt, in quibus nunc equis cõ-
currebant, nunc curribus dimicabant, nunc
pedibus congregiebantur, nunc belluas in-
usitatas ostentabant nunc comadias, tra-
gædiasq, egerunt, denique nec choreis mi-
micis, nec ulli præterea voluptati peperce-
runt, ut eorũ oculos, mentesq, delectatione
aliqua afficerent. Neque vero adeo fue-
runt morosi, & difficiles, gravissimi illius
ætatis philosophi, ut istas voluptates resu-
geret, quin istis potius epulis & spectaculis
relegatos suavissima contemplatione animos
paululum relaxarent. Eadem in omni ho-
minum conditione voluntas inest. Non
tantũ enim agricola, atque nauta reliquiq,
qui duris asperisq, exercitijs sunt deuoti;
sed homines etiam religiosi, captivi, & cu-
stodia inclusi, qui mortem nunq non expe-
ctant, solatiũ tamen aliquod tanquã ma-
lorũ omnium medicinam exoptant. Quo-
circa illud omne quod risum mouet, animũ
etiam recreat, nec illarum calamitatum
meminisse patitur, quibus vita nostra omni
ex parte est refertissima. Risus igitur (ut
videtis

videtis) unicuique gratissimus est , quem
 ut quisque rectissima ratione atque tem-
 pore concitare potest , ita eundē laude dig-
 nissimum arbitramur . Quid vero risus
 sit , quo loco consistat , qua ratione venas ,
 oculos , os , latera occupet , unde tanta illi-
 us vis , ut ventriculum potius dividere , &
 perfringere , quā contineri posse videatur .
 Democrito alicui discutiendū relinquā :
 qui si id polliceri velit , minimē tamen for-
 tasse praestiterit . Locus autē & quasi fons
 ipse ridiculi , in turpitudine & deformitate
 quadam positus videtur . Ea enim riden-
 tur vel sola vel maxime , quae turpitudinem
 aliquam designant , non turpiter : alia rati-
 one haud facile erit exprimere . Verum si
 altius tecum egeris , facillime deprehendes
 in eo quod ridetur , esse semper aliquid quod
 benē non conveniat , nec valde tamen disso-
 num aut absurdum esse . Quis itaque mo-
 dus in risu concitando Curiali nostro adhi-
 bendus erit , & quatenus id illi liceat , quā-
 tum exilis scientia nostra patietur osten-
 dam . Semper enim ridicula non decent :
 praesertim si temulentium , debacchantium
 Ganeonum , & scurrarū more detur occa-
 sio . Et quanquā istis homunculis carere aula

Ciceronis de
 mitatio.

224. Liber secundus.

non possit, non sunt perinde tamen *Aulici*:
suum quemq; nomen, sua existimatio, suum
præmium manet. In illis verò iocis, in qui-
bus aculeus aliquis inest, diligens etiam
cautio adhibenda est, nimirum qui sit quem
taxare volumus. Nam nec viri calamitosi
misericordia deridenda est, nec impuri homi-
nis flagitium, ridiculis satis pensatur,
sed alio quodam supplicij genere plectendū
videtur. Miseros vero verborum acerbita-
te vulnerari humanus animus non pari-
tur, nisi in summa infelicitate procaces &
superbi fuerint. Parcendum est etiam illis,
qui vel charitate aliqua, vel gratia, vel po-
tentia civium præstant: quos si temerè per-
culeris, periculum est, ne immortales ini-
micitia consequantur. Cum illis itaque ho-
minibus iocari convenit, qui nec adeo in-
fortunati sunt, ut miserandi videantur, nec
adeo scelerati, ut hac luce indigni existi-
mentur, nec adeo potentes & gratiosi, ut
ex parva frontis nubecula, tempestas ali-
quando maxima oriatur. Nequè vero est
adeo ieiunum istud iocandi genus, ut ex
iisdem locis graviore sententia in laudem
& vituperium non deducantur, iisdem eti-
am sæpenumerò verbis. Cum enim virum
libe-

Potentibus
charis, mise-
risq; in ioc-
cando par-
cendum.

liberalem, qui suas cum alijs facultates cō-
municet significamus, eum nihil habere
propriū, aut suū dicimus. Idem de eo
cum conuitio dici potest, qui nihil habet
nisi id, quod rapinis, & iniurijs congesserit.
Mulierē etiam non parui pretij dicimus
eam, quam virtutis & sapientia nomine
laudamus; idem in illam contumeliose re-
torquemus, qua nisi magnis sumptibus ali
non potest. Sed in istis fere fit, ut ydem loci
sapius nobis, quam eadem vocabula inser-
uiant. Id quod nup̄r forte fortuna tribus
nobilibus, ac uni dominae, dum officio dini-
no interessent, usu venit. Horum unus cum
eam valde amaret, & proinde adeo non
esset rei divina intentus, quin sapius in ean-
dem oculos coniceret, inopem quendam
casu animaduertit elemosynam ab eadem
seriō emendicantem, & dum multis suspi-
rys, lamentis, precibusq; obstreperet, illa
nec quicq; dat, nec prorsus negat, ne dum
capite innuit ut discederet, sed quasi aliud
moliretur, in acerrima cogitatione defixa
est. Quod cum ille perspiceret, qui illius
amore deflagrauit, videte (inquit) quid
mibi de istac muliercula sperandum sit, cu-
ius ea immanitas est ut nec miserū inedia

226. Liber secundus.

prope enectum iuuare velit, nec eidem adeundi veniam concedere: adeo illa aliorum miserijs delectatur, præsertim illorum, qui eam frustra rogant atque implorant. Respondebat e duobus alter: nō est hercūle ista immanitas, sed in eo tacitē tibi videtur significare, neminem illi placere posse, qui cum contentione rogauerit. Immo vero (inquit tertius) satis hoc argumenti est, orari illam velle, etiamsi exorari nolit. Videte obsecro quomodo ex ista tam exigua causa (scilicet quia mendicum nec subleuauit, nec repulit) primo conuitiū, deinde modestia laus, postremō argutē dictum, aut potius salis acerbitas emerferit. Redeamus igitur aliquando tandem, ad eas facietias, quas pertractandas suscepimus, quæ mea sententia tribus generibus cōtinentur, etsi a Frederico in duo tantummodo sunt distributa. Prima est urbana quedam & festiua narratio, quæ in vnius rei effectu posita est. Secunda subitum est, & argutum aliquod inuentum, aut responsum in vna tantum voce consistens. Tertia (nam eam libet apponere) est iocosa quadam demonstratio, in qua ambages nonnunq̃ longæ, dicta breuia & concisa, nonnulla etiam descript-

Tria iocandi genera.

scriptiones & actiones interueniunt. Ea
quam narrationem festiuam & continua-
rā appellauī, fabula mihi per similes videri
solet, ut est illud Anthony Agnelli Man-
tuanī. Qui cum Roma esset moriente pon-
tificē Alexandro sexto, & Pio tertio in
eius locum inaugurato, in cum sermonem
incidit unā cum familiaribus, ut de alteri-
us morte multa, de alterius in papatum e-
lectione nonnihil diceret. In quibus cum
aliquantulum versatus esset, audire (inquit
subito) viri optem: Incipiebant Catulli
temporibus, porta absq; linguis eloqui, &
sine auribus audire, eaque ratione adulte-
ria omnia prodiderunt. Et quanq; homines
multo nunc sunt obscuriores, quam illa fe-
rebat aras, porta tamen fortassis (praesertim
in hac vestra Roma) antiquissimis mar-
moribus exstructa, pristinam illam virtu-
tem retinent: neque dubito, quin omnem
vobis scrupulū (si forte sciscitemur) ex a-
nimo eiciant. Anxij omnes & solliciti con-
stiterunt, non sine aliqua admiratione,
quorsum ista tenderet oratio. Antonius in-
terim sursum deorsum obambulans, ex im-
proviso oculos in vnius porta fastigium ele-
uat, cumq; paululum respirasset, digito so-

ois commonstrat, nomen Alexandri in-
 scriptum, iuxtaq; literas. V. & I. quo-
 niam (ut nostis) illius nominis sextus fue-
 rat. Quod cum illi etiam intuerentur, o-
 rem admirandam (inquit) porta ista af-
 firmat Alexandrum, Papam vi factum,
 quasi vi magis profuerit, quam iure aut ra-
 tione. Videamus obsecro num de novo isto
 pontifice quicq; intelligere possimus, subitoq;
 in alteram portam conuersus, notauit istas
 literas N. P. P. V. id est Nicholano Pa-
 pa quintino. Quod ille aliter interpretatus,
 o dy boni (inquit) videte omen triste.
 Ista porta dicit, nihil Papa valeat. Anim-
 aduertite quæso istud totandis genus, quam
 facetum sit & elegans, quamq; Aulico vi-
 ro aptum & conueniens, sine verû sit quod
 narret, sine fictitium. Cuiq; enim in istis
 facetis licebit quoad volet fingere, ipsamq;
 veritatem nonnunq; mendacinniculis aspen-
 gere, ut id quod agitur, oratione melius il-
 lustretur. Ipsius vero rei splendor atque
 dignitas in hoc potissimum consistit, non so-
 lum in verbis facilitatem sine contentione
 adhibere, sed gestum etiam adeo conueni-
 entem, ut qui audiant, rem non iam narra-
 ri, sed fieri putent. In eaq; ipsa actione tanta
 non-

nonnunq̃ vis est, ut rem aliqui minimè festinam, aut suauem, longè faciat incundissimam. Et quanq̃ in istis narratiunculis, vna vox, gestusq̃, moderatio, ut plurimum requiritur, scriptis tamen nonnunq̃ haud inconcinne exprimuntur. Quis nostrū nō arriserit, quoties Johānem Boccaciū legerit, octauā GIORNATA centū fabulārū facete describentē, quomodo sacerdos ille Udalongianus omnes uxoribus intendebat, ut KIRIE, SANCTVS QVE curiale, cantaret, cum Suauium Bellescoloratam in templo conspexisset. Illa etiam illius de Calandrino historiola facetissima sunt. Et alie innumerabiles. Quibus illa nō sunt valde dissimilia, cum ut risum moueamus, mores alicuius, atq̃ consuetudines imitemur: quo in genere nomen unūq̃ vidi, qui cum Roberto Barrensi nostro conferri posset. Non parui momenti laus istac esset (inquit Barrensis) si vera esset: optimos enim mihi proponere imitandos, quibus si proxime possem accedere, ne ego me felicem existimarem. Sed vereor, mohercule ne sola ridicula imitari possim, qua tute modo in uisio esse posita confirmasti. In vitio certè fateror (inquit Bibiena) minimè tamen

Q. iij. visiose.

236. Liber secundus.

vitiosè. Nequè verò ista de qua loquimur
imitatio, sine ingenio & acumine potest
esse. Nam præter vocis gestusq; conso-
nantiam positasque ante oculos audienti-
um actiones, vultus, moresque illius de
quo agitur, prudentia etiam singularis
accedere debet, nihil ut loco, nihil tempori,
nihil hominibus incongruum effutiat. In
qua vitia cum semper istos homunculos
semper incurrere videam, te verò pruden-
tè & religiosè eadè declinare, adducor
facile ut credam, in reliquis etiam te esse
peritissimum. Nam nec generosum virum
q; nobilem, risu lacrimisq; imitandis vul-
nussum esse decet, nec voces sonosq; inanes
emittere, secumque luctari & contendere,
quod facit Berius, aut vestes rusticarim-
duere, ut Scaevola, aliaque nonnulla, quæ
illæ fuisse decet, quoniam eadè profi-
tentur. Nobis verò si quando istat vocer-
ant, clanculàm, & quasi fortim attingen-
genda sunt, dignitas semper retinenda: non
obscenitas verborum, non actionum turpi-
tudo, non vultus distortus, non gestus in-
decorus, quoquo modo affectandus: ut quis-
quis nos audiat, aut intueatur, multo plura
mente atque animo concipiat q̃ id quod a
nobis

Vultuosus
aut histrio
non erit Cu-
ralis.

nobis exprimitur, ex eoquē cum voluptate
 risum communicet. In ista tā decora imi-
 tatione videndum diligenter ne scurrilis ni-
 mium iocus exeat, praesertim in vultus aut
 corporis aliqua deformitate reprehenden-
 da. Nam etsi latissimē pateant ridicula,
 quae a corporis orisquē prauitate desumun-
 tur, in eadem tamen acerbis inuehi, non
 scurrarum tantummodo, aut mimorum vi-
 detur, sed inimici etiam infestissimi. Ob-
 seruandum itaque diligenter (etiamsi diffi-
 cile videatur) quod a nostro Barrensi so-
 let fieri: qui etiam omnes inuitetur, omnes-
 quē ea in re urat, in qua illi peccare solent,
 nec quisq. tamen illi succenset, nec quamo-
 rem succenseat, facile inueniri potest. Ex-
 emplis hac in re pluribus uti non est opus,
 cum plurima in illa quotidie perspiciamus.
 Risus praeterea non indecārē commouetur
 (id quod festiue quoque narrationis est)
 cum vel aliorum vitia commemorantur,
 nec omnino infanda, nec maiori supplicio
 digna: vel ineptia, seu omnino simplices,
 seu aliquantulum acerba, vel curiosum a-
 liquid & affectatum, vel ingenue fictum
 & monstruosum mendacium. Cuius generis
 est illud a Caesare nostro, non ita pridem co-

memoratum: qui cum unâ nuper cum istius
urbis Praefecto fuisset, venit forè ad eū
rusticus quidam, & post quàm sapius inge-
nuisset, Asinum sibi furto ablatum ait,
quod etsi eius inopia videbatur importu-
num, multo tamen ideo intollerabilius,
quòd adeo formosus & pulcher Asellus esset
ut sarcina onustus, ipsum Tullium pra se
ferre videretur. Quidam etiam e nostris
hominiis cum Caprarum gregi iret obui-
ans, & ante reliquas Caprum magnitudi-
ne insignem conspiceret, subito constitit, &
quasi rei novitate percussus, eocū hunc
Caprum (inquit) diu Paulo quàm simil-
issimum. De alio quoquē istis non longè ab-
simili Gasparus meminisse solet, qui cum
Herculi Forvario Ducem iam diu inferuisset
duos eidem filios obtulit, ut illius Affecta
essent: intinmō res cecidit, ut horū uterq;
sente moreretur, q̄ in illius familiam veni-
rent. Cuius rei cum Ducem patet certione
faceret, eorum orbis atem una cum eo ami-
cē desponit, eoquē magis, quoniam illi (cum
eos semel vidisset) ingenui & formosi viderentur.
Immo (inquit pater) nūquid videri
amplius videretur, multo nuper pulchrioris
fuit effectus, tumq; simant essent, tamq; viri
acc-

Iocū is sa
fulcritia ri-
diculus.

accipitres cantabant. Vix aliquot dies elapsi sunt, ex quo doctorum nostrorum unus, miserum quendam flagellis in pro cæsum conspiciens, misereri illius cepit, quod adeo ille multas & sanguinarias plagas acciperet, & tamen ita tardè lenitèq; incederet, quasi voluptatis causa deambulasset. Quocirca hortatus est, ut eò magis festinaret, quò citius tantis cruciatibus liberaretur. Ad hac respirans paulum misellus iste constitit, & cum paulisper quasi attonitus conticnisset, subito in hac verba respondit: tu cum itidem per plateas virginis cædaris, pade ut voleas: ego nunc ut mihi videbitur ibi. Non dum vobis audeo dicere, & memoria excidit crassum illud. Abbatia cuiusdam Duci Frederico responsum. Qui cum insignis cuiusdam palatii fundamenta locaret, valde sollicitus videbatur dorudere reliquisq; ciuitatibus quid fieret. cui Abbas in promptu effe dixit quid ageret: puto um (inquit) magnum effecia, & in illum hec omnia inicit. Subridens lenitè Fredericus, quid agitur (inquit) de eo fiet, quod & puto excutiet. Ad eo magnum fiat (inquit Abbas) ut currumquè continueat. Et quamuis sepius dux inuitaret, maiorem fore ter

ra molem, quò maior cauerna esset unde
 erueretur, persuadere tamen illi non potuit;
 quin tantà magnitudinis esse posset, ut va-
 trumque contineret; adeo illi sagaci, ana-
 potius furdo Abbati canebar. Tum Pe-
 trus Bembus, Et quorsum obsecro, de illa
 imperatore vestro Florentino tantum fili-
 tium? Qui cum intra Castellinam a Ca-
 labria duco obsideretur, & spicula quadam
 venenata & campo in urbem emissareperis-
 set, summa cum indignitate duco scripsit, no-
 tant a crudelitate bellum gereret: quod si fa-
 ceret, se quoque plumbeas tormentorum pi-
 lus velle inficere, & cum deniquò videret,
 caecos desertius cederet. Arrisit leniter Bi-
 bionis, & misit accas (inquit) aperte pro-
 mudiabo, quid ipse oculus & auris in re-
 stis de Venetianis vestris cognouerim: nec
 parua (mihi crede) dicam, quoniã illi mag-
 ni viri sunt, praesertim quosvis equites po-
 riri velint fieri. Noli dicere (inquit Bem-
 bus) nam ego diuis alias historiolas, quas
 de Florentinis audiuisti in tuam gratiam oc-
 labo. Immo verò de Senensibus (inquit Bi-
 bionis) narrantur ista: nam in ea senatus,
 cum licta non ita pridem legerentur, ne e-
 num idemq, nomen saepius iteraretur, pro
 viri

Liber secundus. 235.

viri cuiusdam nomine, PRÆLIBATO, *Prædictus,
Italicè Præ-
libato.*
 id est, prædictus recitabatur: quod cum v-
 nus ex Senatoribus audiuisset, respirare
 quæso (inquit) & in isto mihi satisfacite,
 PRÆLIBATO ille num. est amicus
 Reipub.? Subriste paulum hinc Bembus, et
 ego (inquit) de Florentinis, non de Senen-
 sibus loquor. Immo vero liberè in eo persiste
 (inquit Emilia) nec vereare vicissim di-
 cere. Tum Bembus, Florentini cum nuper
 bellum cum Pisanis gererent, omnesq; illo-
 rum opes prope exhaustas animaduerte-
 rent, diu multumque deliberarunt, qua ra-
 tione huic malo occurrerent: tandem unus
 reliquis atate prouectior, excogitauit inquit
 geminum huic malo remedium. Nulla
 (ut scitis) adeo sunt nobis in promptu ve-
 litigalia, q̃ ea que apud istius ciuitatis por-
 tas pensitantur, quas cū tantū nunc unde-
 cim habeamus, totidē præterea alias q̃ citis-
 simè adificemus: ita nobis subito thesaurus
 duplò augebitur. Deinde in PISTOIA,
 & PRATO æraria faciamus, in quibus
 dies noctesq; numi fiant, atq; y omnino du-
 cati aurei. Hanc ego rationē maximè ex-
 peditam existimo. Ridebant omnes gran-
 dæus ciuis tam subtile consilium. Deinde
Ami-

236. Liber secundus.

Amilia, Tunc (inquit) Bibiena Florē-
tinios tuos adeo a Bembo illudi sine vindī-
ctā patieris? Arrisit Bembus, Et illi (in-
quit) unam hanc noxam dimitto: nam etsi
mibi stomachum commouerit, cum Florē-
tinis istam notam inureret, tamē in eo val-
dē mihi placuit, quod tua voluntati sit ob-
secutus. Quod ego quoque facerem, si ita
necesse esset. Tum Caesar, Rem non minus
lepidam, sed satis tamen crassam & leui-
densē a Bresciano quodam audiui: qui
cum Venetijs in Ascensionis celebritate
esset, sodalibus quibusdam suis me prae-
te ostendit, quanta illic & q̄ insignia con-
spexisset, quos illic mercatores, quae aroma-
ta, quantum panni, quid serici aurei, atque
argentei, tum quanto apparitu Senatū in
Triremi vidisset sponsalia cum Mari con-
trahentem, tanta hominum nobilium,
corona, tanta fœminarū multitudine,
tam inaudita musica suauitate, ut
iam illa non ciuitas sed cælum videretur.
Rogatus igitur quo musices genere potissi-
imum delectaretur, omnes (inquit) valdē
placebant, præcipuē vero tuba quedā noua
& inusitata, qua dum Buccinator luderet,
adeo saepe eandem in imam gulam detruxit,

Signoriam
in Burento-
ro Itali ap-
pellant.

ut nihil magis admirer, quàm eum non esse suffocatū. Ridebant omnes vehementer delirantis inscitiam, qui eam tuba partem, qua in seipsam interiùs replicata est, in gulam persflantis detrusam putavit. Pergit deinde Bibiena. Affectationes etiam illa, qua mediocritatem non excedunt, fastidium nobis quoddam ingenerant: cum verò in extremo curiose sint, valde ridetur. Ut in hominibus illis, qui de sua virtute, de antiquissima familia, de nobilitate loquuntur: in mulieribus etiam quibusdā, qua formā propriam, ingenium, vitam denique delicatam laudant. Sedebat non ita pridem scemina quedam nobilis inter epulas, vultu adeo tristi, ac demisso, ut omnes illius tristitiam admirarentur. Rogata cur id faceret, respondit, venisse illi in animum rem tanti momenti, ut quoties (inquit) illius meminerim, non possum non sepius ingemiscere. Nimirum cum omnia corpora mortalia coram tribunale summi iudicis nuda in extremo die peruentura sint, vix possum dicere, quam mihi doleat, meum quoq; corpusculum, nudum iam tum futurum. Huiusmodi affectationes, cum nullū in se modū habeant, ridicula potius quàm fa-

238. Liber secundus.

fastidiosa sunt. Illa vero iocosa mendacia,
 quæ a re proposita minimè aliena sunt, qui-
 us intelligit, quam facile risum concitent.
 Et ille noster familiaris, qui istis nos fabu-
 lis nunquam carere patitur, vix potest dici,
 quam mihi lepidum & facetum intra pau-
 cos hos dies commemorauerit. Quantum-
 cumque lepidum & festiuum fuerit (inquit
 Iulianus) nec acutius, nec excellentius esse
 potest, quam quod Hetruscus quidam no-
 stras, idemque mercator Lucanus mihi quo-
 què nuper recitauit. Id tu nobis (inquit
 Ducissa, vicissim recitato. Tum Iulianus.
 Mercator iste cum in Polonia ageret, pelles
 quasdam xibellinas emere constituit, ut ex
 ijs uberior illi in Italia nundinatio esset: &
 quoniam in Mosconiam ubi illa venales
 erant, liberè transire non posset (quoniam
 iam tum inter regem Poloniensem, & du-
 cem Mosconitam, bellum infestissimis a-
 nimis gerebatur) ita egit cum quibusdam
 utriusque regionis ciuibus, ut mercatores
 Mosconitæ suas pelliculas ad Polonia li-
 uites adducerent, tutius utriusque, ut illic con-
 traherent. Lucanus igitur Poloniensibus
 quibusdam comitatus, cum eo versum con-
 tenderet, tandem ad Boristhenis fluij ri-
 pans

pam pervenit, eumq³ frigore adeo gelatum
 reperit, ut marmore duriorē putaret. In
 altera fluminis parte Moscovitas conspe- Facetū mēn
 dacium.
 xit, qui exulceratos Poloniensium animos
 suspicari, propius accedere non audebant.
 Deinde cum ex indicys quibusdam utrin-
 quē cogniti essent, cœperūt primum eloqui,
 & quantū poterant voce contendere Mos-
 covita, quanti pelles venderent indicantes.
 Verum tanta & tam incredibilis frigidita-
 tis vis erat, ut intelligi non possent: quoni-
 am verba priusq^{ue} ad alteram ripam pene-
 trarent, ubi Lucanus cum interprete sta-
 bat, in medio quasi cursu concreta erant.
 Polonienses quibus satis perspecta res ista
 fuerat, ingentem in medio flumine ignem
 construunt (nam in eo ipso limite atque
 termino consistere voces videbantur) &
 non ita multo postea, verba quæ per unius
 horæ spatium in aëre congelata fuerant, re-
 soluta & liquefacta descenderunt, eumque
 propè sonum adiderunt, quem niues solent,
 cum mense Maio summis montibus deci-
 dunt. Ea cum omnino egelassent, facillimè
 intellecta erant, etiamsi illi iam antea dis-
 cessissent, qui eadem emisserunt. Sed quoni-
 am nimium pro pellibus efflagitare videbā-

240. Liber secundus.

tur, noluit pacisci mercator, sed re infecta
domū rediit. Ridebant promiscuè omnes.
Deinde Bibiena, non tam subtile (inquit)
& acutum, sed non minus fortasse iucundū,
atquè elegans vobis proponam. Vix ali-
quot dies elapsi sunt, ex quo de regione
quadam a Lusitanis mercatoribus nuper-
rimè inuenta, de mirificis quibusdam ani-
malibus, alijsq; rebus infinitis, familiaris
quidam noster permulta commentatus est.
Idem inter cætera egregia, unum illud ad-
miratione longè dignissimum retulit. Ni-
mirum Simiam se vidisse inusitata forme,
qua Scacchium ludum peritissimè callebat.
Cum ea fortè coram Rege Lusitano, lude-
bat generosus quidam, qui eandem eo per-
duxerat: quem cum illa semel atquè iterū
subrilissimè ludendo sefellisset, tandem om-
nino superauit. Quod ille indignè ferens
(ut solent omnes qui eo ludo delectantur)
Schacchium regem apprehendit, qui apud
Lusitanos satis magnus est, & cum eo Si-
miam capite percussit. Illa continuo tanq̃
iniuriam perpeffa, in regem Lusitanum in-
sultat, & supplici gestu ab eo iustitiam im-
plorare videbatur. Non ita multo post,
idem generosus, cum illius ira deferbuisset,
eandem

Simia Schac-
chii ludo
perita.

Liber secundus. 241.

eandem rursus ad ludendū pronocat. Quod illa etsi aliquandiu signis quibusdam recusaret, tandem nihilominus assensa est: & quemadmodum superiori tempore, ita nunc quoque ludendo superior euasit. Cumq; eo peruentum esset, ut aduersarium prorsus euincere posset, excogitauit quomodo id sine periculo faceret. tandem dextra manu sursum puluinar sericū apprehendit, cui generasus innixus erat, cumq; idem capiti suo obduxisset, eodem momento sinistra generoso commonstrat, quo ille loco delirans ludum amississet: denique coram rege sursum deorsum saltat, quasi victoriā sibi ipsi sine discrimine gratulata. Nonne istam Simiam sagacem, prouidam, prudentem dixeris? Necessum hercle est (inquit Caesar) hanc ipsam inter reliquas doctorem, & permagna authoritatis fuisse: Et (nisi me animus fallit) Indiana Simiarum Respub. hanc unam in Lusitaniā emisit, ut apud exteras nationes, magnam nominis gloriam consequeretur. Ridebant profuse hīc omnes, nō solum mendaciy causa, quod erat facetum, quā etiam epilogi, quod erat facetissimum. Pergit deinde Bibiena: Et quoniam (inquit) de facetijs
R. y. dixi-

242. Liber secundus.

diximus, quæ effectum quodam, & continua oratione sunt posita, restat, ut de illis pauca adijciamus, quæ vel unius sententia breuitate, vel unius verbi acuminis consistunt. Et quemadmodum in superioribus illis animaduersio diligens adhibenda est, ne quicquid Scurrarum aut Ganeonum more faciamus, aut eorum qui stultitia risum solent commouere: Ita in isto conciso genere Curiali nostro cauendum erit, ne inuidus aut virulentus appareat: neue dum ingeniose loqui debeat, vim atque acerbicatem adhibeat. Tales enim dum sola lingua peccant, toto nonnunquam corpore plectuntur. Earum itaque facietiarum, quæ in dictorum breuitate consistunt, illa sunt acutissima, quæ ambiguitate quadam continentur, et si risum semper non commoneant: quippe quæ subtilitatis potius & acuminis nomine, quam festiuitatis laudantur. Ut est illud Hannibalis Paleotti nostri. Cui cum familiaris quidam pedagogum adduceret, ut illius filios in grammatica erudiret, eiusque doctrinam singulari quadam laude efferret, pro stipendio rogauit, ut præter pecunias annuas cubiculum satis instructum, & lectum etiam concederet, quoniam nihil isto-

istorum habebat. Cui subito respondit Hannibal: et quomodo quaso adeo (ut dicis) doctus esse potest, nisi multa lecta, atque adeo intellecta habeat. Videris lecti vocabulum vario utriusque intellectui quam bene deservierit. Sed quoniam ista voces ambigua, acutum in se aliquid habent, cum eas prater communem opinionem atque sensum interpretemur, admirationem magis, quam risum mouent, nisi quando cum alia quadam urbanitate coniunguntur. Eorum itaque apothegmatum, quae ridiculum continent, tum denique praecipua vis est, cum aliud respondeatur, aliud expectetur. Ita quo si dubium etiam aliquid insit, implicitum cum voluptate acumen videtur. Eorum vero rerum quae ambiguae sunt, multa sunt genera: & proinde in eisdem deligendis summa deliberatio erit, ut & aptis, artificiosisque utamur, & ea declinemus, quae ineptae, & quasi vi quadam contorta videntur. Ut illud familiaris cuiusdam nostri, qui cum a monoculo quodam una cum alijs ad prandium inuitatus esset, ceterisque eam humanitatem recusassent, ego (inquit) propterea manebo, quia uni alicui sedem relictam video, Locum digito monstrans,

in quo alter oculus extiterat. Quid isto
 sale potuit esse acerbius aut inhumanius,
 cum sine causa minime laceffit dixerit,
 nec grauius eundem configere poterat, si
 omnino cecus esset? Ista cum adeo gene-
 ralia sint, ut in quemuis retorqueri possint,
 minime sanè delectant, quoniam pramedi-
 tata putantur. Eiusdem omnino generis
 fuit illud, quod homini cuidam, cui nasus
 præcisus erat dicebatur. Vbi obsecro per-
 spicilia vitria figes? aut qua tandem parte
 rosas olfacies? Verum inter reliqua arguta
 dicta, nihil est, quod maiorem in sermone
 venustatem obtinet, quàm eodem sensu
 atquè eisdem vocibus reservatis, eosdem
 aculeos in aduersarium retorquere, quos
 ille in nos ridiculè contorsit. Ut leguleius
 quidam cum ab aduersario (iudice pro tri-
 bunalis sedente) interrogaretur, quorsum
 latraret, quoniam (inquit) furem video.
 Huic non omnino dissimile fuit illud Ga-
 leotti Narimensis, qui cum per Sionam iter
 faceret, rogauit ubi commodè diuersari
 possit. Senensis quidam cum eum obesum,
 & prominentiore ventre conficeret, alij
 (inquit) a tergo sarcinus portare solent, hic
 a fronte, & ante oculos habet. Necesse est
 (inquit

(inquit Galeottus) quoties inter latrones
 peregrinamur. Est & aliud non incivile
 iocandi genus ab Italis Bischizzi nomina-
 tum, quod in parua quadam litera vel sil-
 laba immutatione consistit: ut in eo qui-
 cunq; dixit necessarium esse te in Latrina Latrina pro
Latina.
 lingua, quam in Græca peritiorē esse oportere.
 Et tibi quoq; Emilia Pia literas
 isto modo inscriptas meminimus AM-
 PLISSIMÆ DOMINÆ ÆMI-
 LIÆ IMPIÆ. Carmina etiam sepe-
 numero & adagia non inscitè coniungun-
 tur, aut in alium sensum distrahuntur, nō-
 nunq; vero sensu eodem etiam remanente,
 sed inuerso paulum vocabulo. Ut ille qui
 proteruam & superciliosam uxorem habe-
 bat, rogatus cuiusmodi esset, Virgiliano
 illi allusit. FVRIARVM MAXIMA
 IYXTA ME CVBAT. Hieronimus
 etiam Donatus cum quadragesimali ieiunio
 Romanas stationes cum alyis generosis
 inuiseret, in magnam nobilium fæminarū
 surmā forte incidit, quarū venustate, cum
 vnus præter ceteros delectaretur, e vestigio
 exclamat. QVOT CÆLVM STEL-
 LAS TOT HABET TVA ROMA
 PVELLAS. Nequē hic restitit, quin

246. Liber secundus.

statim adderet. PASCVA QVOT-
 QVE HÆDOS, TOT HABET
 TVA ROMA CYNÆDOS. Mag-
 nam scilicet iuuenum cohortem common-
 strans quæ ex altera parte cōsisteret. Mar-
 ci quoque Antonij episcopo Patauino persi-
 mile responsum videbatur. Cum enim Pa-
 tauij monacharum cænobium esset, præfe-
 ctus est eo loci religiosus quidam, doctrina
 vitæque præstantia insignis. Neque tamen
 ea fuerat illius integritas, ut quicquid huma-
 ni ab eo alienum esset. Nam cum eisdem
 partim confitendo, partim instituendo fa-
 miliarissimè uteretur, cum tantum decim
 numero essent, earum quinque impregna-
 uit. Quod cum fama (ut est velox &
 loquax dea) multorum auribus infudis-
 set, cepit religiosas de fuga cogitare.
 Episcopus contra manus iniecit, & post
 multas quasi iunculas, atque minas eò rede-
 git, ut rem omnem confiteretur: adeo ut iā
 seuerus Episcopus, nihil nisi de supplicio &
 carcere cogitaret. Verum rem iste, quoniā
 homo doctus & perurbanus erat, multos ha-
 bebat patronos & intercessores, & inter re-
 liquos Marcum Antonium. Verum E-
 piscopi, tanta seueritas erat, ut non animum
 solum

ſolum auerſum, ſed aures etiam obturatas
habere videretur. Illi nihilominus inſta-
bāt, orantes ut meminerit, quid locus, quid
oportunitas, quid imbecilitas humana, de-
nique quid amor muliebris valeret. Tum
Episcopus: at quid obſecro dicturus ſum, cū
coram ſummo rege conſiſtens, is mihi di-
cat: Redde rationem villicationis
tux. Id nimirum, reſpondebis (inquit
Marcus Antonius) quod docet Euan-
gelium. Domine, quinque talenta
tradidiſti mihi, ecce alia quinque
ſuperlucratus ſum. Non potuit in
ſumma aſteritate riſum continere Epi-
ſcopus: immo multum, & de illius iracun-
dia, & de Rei pena iſta urbanitate dimi-
nutum eſt. Facetum quoque & elegans
illud eſt, cum nominibus verbisq; alluſia
aliqua ingeniouſa accedit, ſiſtione etiam
quandoque adhibita. Quod tū quidem
uſu venerat, cum Protus Lucanus homo
(uti noſtis) facetus, epiſcopatum de Calio,
petiſſet: qui cum paulo vehementior eſſet,
reſpondit Papa, Satis tu quidem ſcis Calio

Taceo hispa-
nicè Calio.

Hispanicè, idem eſſe quòd taceo, & tu ta-
men non modo non taces, ſed etiam loquax
es. Abſurdum hercle atque abſonum eſſet,

R. v. Epif-

248. Liber secundus.

Episcopum aliquem esse, & tamen episcopatus sui titulum non agnoscere. Post hæc ergo discite, quid sit CALIO, id est, tacere. Interposuit hisce Protus responsum, quod etsi omnino huius generis non esset, erat tamen non minus ridiculum. Ille siquidem, cum nullius momenti suas petitiones esse videret, nisi alia ratione pontificis animum pertentaret. Reuerende pater (inquit) si mihi episcopatum istum concesseris, senties in rem tuam fore. Relinquam enim ex eo duo tibi officia. Et quæ tandem officia (inquit papa?) Unum (inquit Protus) principale, alterum Beata Maria. Non poterat hic pontifex risui frenum inicere, etsi grauissimus pater esset. Illud quoque Pataniensis cuiusdam (etsi perexiguum sit) obliuisci non possum, qui Calfurnium ex eo appellatum dixit, quia fornaces calidas reddere consuevit. Ego verò cum nuper a Phedra quærerem, quo pacto illud eueniret, ut cum die veneris (qui Christi passioni sanctus est) ecclesia mater pro Christianis omnibus, pro Ethnicis etiam, & Iudeis orare non dedignetur, pro Cardinalibus quoque quemadmodum pro Episcopis, reliquisque non oraret: ille mihi continuo respondit,

Cardi-

Cardinales omnes in illa orationuncula contineri, scilicet, Oremus pro schismaticis & hæreticis. Ludovicus quoque noster, illud meum ridiculum commemorare solet: me nimirum fœminam nobilem reprehendere solitum, quod laticè atque oleo adeo splendescente vultum oblineret, ut eam quoties aspexissem, faciem in eo meam conspicerem: quod ego ferre non possem, cum adeo informis essem. Huius fere generis, erat illud Camilli Paleotti, Anthonio Porcaro, cuius cum familiaris quidam sacerdoti confiteretur, ieiunia se, reliquaquæ divina officia ex animo exequi solere, tu (inquit) dum te accusare debebas profusè laudas. Immo vero (inquit Camillus) hæc propterea confitetur, quia eadem flagitiosa existimat. Nonne illud Præfecti nobilissimi argutè dictum meministis? cum postridiè Galéottus illum admiratus esset, qui ducenos aureos pro equo postularet, cumquæ adderet nihil eundem valere, quia armorum nequè splendorem, nequè strepitum ferre poterat: si ea sit illius natura (inquit Præfectus) mirum ni ille mille aureos petat. Quis enim nocebit equitanti? Ipsidem etiam aliquando verbis non inconcinne utimur, sed

Antho-
nius
Porcarus.
Camillus
Galéottus.

250. Liber secundus.

in alium prope finem quam usus communis
feret. Ut cum duci cuidam per fluuium ra-
pidissimum transeundum esset, buccinatori
præcepit, ut ille præiret: cui ille nudato ca-
pite non sine summa reuerentia respondit,
Immo verò non decet, honoris vestri est
reliquos omnes precedere. Illa quoque io-
candi formula, nō iniucunda est, cum pro-
ferentis voces non reijcimus, alieno tamen
sensu interpretemur: ut illud Philippi Be-
roaldi nostri, cui cum Tenthonicus quidā
illius discipulus obuiam daret, Domine (in-
quit) Deus det tibi bonum serò. Ille vicissi-
m respondit, Et tibi malum, citò, Idem.

Bolaniam.

Beroaldus cum diceret, se Boloniam profe-
cturum, ab eodem quasiuit Sadoletus, quo-
modo adduci posset, ut Romam relinque-
ret, ubi tot, tantaq; voluptates essent, & eo
proficisceretur, ubi nihil nisi fastidium, &
defatigationem reperiret. Eundem est cer-
tè (inquit Beroaldus,) Per tre conti:
id est, propter tres causas, easq; statim
cepit in digitos distribuere: sed inter-
pellauit eum Sadoletus: & satis (inquit)
scio, de quibus sentias, nimirum, de
Conte Ludouico de sancto Bonifacio,
de Conte Hercule Ragonensi, &
Conte

Conte de Pepoli . Ridebant iam satis
 uniuerſi, quia tres iſtos nobiles, & iuueni-
 les Comites Beroaldi auditores Bolonia ſtu-
 diſſe cognouerant . Faceta iſtae & perur-
 bana iocandi ratio eſt, quia cū aliud expe-
 ctemus, aliud ſemper reſpondetur : noſtriq;
 nos errores in re tā parui ponderis , & val-
 de delectant, & ad ridendum ſapenumero
 impellunt . Iſta verò loquendi ratio, iſdem
 loci atque figura, quæ granibus, ſerisquē
 rebus inferuire ſolent , eundem in facetijs
 uſum, eandemquē dignitatem obtinent. Et
 quemadmodum clauſula atquē vocabula,
 contraria contrarijs applicata , multum in
 ſermone venuſtatis habent : ita quoquē ſit,
 ſicubi eadē ſententia, cū eiſdē digladietur.
 Ut in illo Genuenſi, qui cum profuſor eſſet,
 q̄ illius opes ferebant, reprehendit eum fœ-
 nerator inſignis , rogans quando tandem
 ceſſaret facultates ſuas exhaurire & pro-
 fundere. Quando tu (inquit alter) ceſſa-
 bis furari aliena. Et quoniam ex eiſdem
 locis ridicula, & grauiores etiam ſententia
 deſumuntur, in neutro genere quicq; feſti-
 uius & ornatiùs fieri poteſt, quàm ea om-
 nia, quæ prolata ſunt, quodammodo confir-
 mare, & eadem tamen ipſa, præter opinio-
 nem

Acute re-
 ſponſum.

nem proferentis interpretari. Ut cum diuino nuper officio rusticus quidam sacerdos interesset, & ad generalem confessionem gradatim peruenisset, unus omnium nomine coepit effari peccasse se, cogitando loquendo, faciendo: denique nullum esse tam infandum aut mortale crimen, quo ille non esset contaminatus. Quod cum illius quaedam amicu-
la, & popularis audiret, astantes rogat, ut istius rei testes essent: nam ego (inquit) illum apud episcopum reum faciam. Eadem urbanitate usus est Salezza de Pedrada, qui cum mulierem nobilem vehementer laudaret, tam propter virtutes, quam etiā, forma venustatem, corporisq; habitudinē, illa modestē respondit, indignam se istis laudibus esse, cum adeo atate prouecta esset. Tum ille, cum te senio confectam proficere quid hoc aliud est, q̄ angelis te similem dicere, qui primi omnium sunt, atque antiquissimi? Non minùs igitur argutē dicta, ad risum iocumq; conferunt, q̄ grauiores sententia ad laudem & encomium, praesertim si metaphoris consistant aptis & conuenientibus, isq; qui respondet, in eadem verborum translatione persistat. Ut Cosmus de Medicis non ita pridem argutissi-
mē,

me, cui cum Palla Strozzius e Florentia Palla Stroz-
 exul internuncium misisset, & Cosmo hijs zius.
 verbis interminatus esset, nimirum iam iā
 Gallinā parere. Respondit e vestigio Cos-
 mus, Tu Palla meo nomine vicissim dicito,
 malè Galinas parere, cum e nido sint exter-
 minate. Illud etiā Camilli Porcari egregiū
 fuit: qui cum oratione quadam nonnullos
 Italia Heroes, & inter ceteros Marcant-
 onium Colonnā summis laudibus exor-
 nasset. Marcantonius ingentes gratias
 retulit, nihil horum agnouit: quin tu (in-
 quit) Camille, id amicis tuis facis, quod
 solent mercatores versuti, cum adulterinū
 fortè numum habeant, quo ut se honesti-
 us expediant, eundem solent optimis qui-
 busquē pecunijs interponere. Idem tu
 mihi facere videre, qui dum me viris
 istis nobilissimis adiungis, fieri casu po-
 test, ut ego quoq; eorum similis videar.
 Tum Camillus, illi certè qui numos adul- Camillus
 terare solent, eosdem auro ita saepe oblinunt, Marcanto-
 ut multo splendidiore appareāt, quàm illi, nio Colonne
 quibus nihil fucatum inest. Quod si igitur
 aliqui, hominum Alcumistæ essent, ut
 sunt numorum, ego quoq; te fictitium &
 adulterinum suspicarer, cum multo reli-
 quis

quis pulchrior & lucidior appareas. Vides itaque utriusque iocandi formula istum locum esse communem, multosque alios, quorum infinita sunt exempla, praesertim in sententiarum gravitate atque pondere. Ut illud egregij cuiusdam belli ducis, qui cum mensa, cum tanta hominum caterua discumberet, nihil ut loci relinqueretur, duosque Italos astantes vidisset, qui eidem egregie in pratio inservissent, surgite (inquit) obsecro, & paulum cedite, finite eos aliquantisper edere, quorum virtute effectum est, ut nos iam nunc edamus. Idem Diego Garzia monenti, ut e loco periculoso secederet, quo tormentorum ictus facilius declinaret, fertur sic respondisse: Cum tibi nihil terroris deus iniecerit, tu mihi ne iniurias. Ludonico quoque Gallorum regi, cum primum diademate insignitus esset, suggessit quidam nunc esse, cum posset eas ulcisci iniurias, quas tum perpeffus erat, cum Aurelia dux esset: cui ille magnifice respondit, nihil esse cur Gallorum rex, Aurelianusensis iniurias ulcisceretur. Leporis quoque acerbitas, nonnunquam in verborum tantummodo gravitate, sine aliqua risus incitatione consistit. Ut Ottomannus magni Turcae frater

Magnifica
Ludonici
Vox.

frater, cum in Roma captiuus esset, Italosq; hastis equo concurrentes videret, nugas pueriles dicebat esse. Cumq; eidem relatum esset, regem Ferdinandum iuniorem cum primis agilem, currendo, saltando, insultandoq; praestitisse, respondit istae in sua patria seruorum atque mancipiorum fuisse: nobilium vero filios liberalitatem, magnificentiam, reliquasq; virtutes a primis annis didicisse. Huius fere generis (nisi forte aliquanto facetiùs videatur) fuit illud Archiepiscopi Florentini, Alexandro Cardinali responsum. Qui cum nihil habere homines diceret praeter fortunas, corpus, atque animum, immo (inquit antistes) omnino nihil habent. Nam de fortunis disponunt rapaces iurisperiti, de corpore hallucinantes medici, de animo theologi inconstantes. Huic certè potest illud adiungi, quod solet
 Omnia nostra penes alios esse.
 Nicolettus dicere, nempe iurisconsultos perraro in iure contendere, medicos rarius medicè viuere, theologos verè Christianos esse rarissimè. Subiit hic Bibiena, deinde susceptum iam antea sermonem insequitur. Infinita sunt istius rei exempla, eaq; ipsa, a magnis & primarijs viris delibata. Verum nihil est, quod magis ridetur, quam
 S. j. apta,

apta, & faceta comparatio, ut Pistoia no-
 ſter, quum Seraphino reſcriberet. *Man-*
dicam inquit tibi remiſſo, quæ tui ipſius eſt
multo ſimillima: neq; ſane diſſimilis erat,
ſi probe Seraphinum memineritis. Non-
nulli ſane ſunt, quibus illud permagna vo-
luptati ſolet eſſe, viros, feminasq; canibus,
equis, auibus, cîſtâlis, ſcabellis, curriculis,
lucernis aſſimulare. Quæ omnia ſuam ali-
quando dignitatem habent, nonnunq; verò
frigent. Ita in illis omnibus, loci, temporis,
perſonæ, reliquarumq; rerum iuſta conſide-
ratio eſt. Tû Gaſparus Pallauicinus, cum
non ita pridem Iohannes Gonzaga Alex-
andrum filium, cum magno Alexandro
conferret, iucunda mihi videbatur illa cõ-
paratio. At illam nos ignoramus inquit
Bibiæna. Iohannes Gonzaga (inquit Ga-
ſparus) cum teſſeri luderet (ut ferè ſolet)
magnamq; pecunia vim profudiſſet, aſt iit
forte Alexander filius, qui etiam ſi tenera
ætate ſit, verè tamen in eo patrizat, quod
teſſeras amet. Is cum patris infortunium
diu contemplatus eſſet, quaſi tantæ impen-
ſas doleret, grauiter ſuſpirauit. Quod cum
Comes Paniella deprehenderet, vide (in-
quit) Gonzaga, pius filius profuſi patris
iactu-

Ioannes
 Gonzaga
 Alexandro
 filio.

Comes Pa-
 niella.

iacturas deplorat, valdeq; inhiat ut fauente aliquando tibi fortuna, ipse aliquid lucri reportet: isto illum dolore sublenato, & priusq; omnes aureos ludendo profuderis, unicum illi saltem tribuito, ut ille quoque cum suis amiculis colludat. Tum Iohannes Gonzaga. Falleris mehercule, si sic sentias: res tam parui momenti non curat Alexander. Verū non secus quā ille Magnus, cum patrem Philippum audisset ingentem exercitū profligasse, regnumq; amplissimum iam prope deuicisse, quantumvis iam puer esset, in acerbissimos luctus incidit: cumq; ab eo quaeretur, cur tantam lachrymarum vim profunderet, respondit vereri se ne ita multas gentes nationesq; pater sub iugum mitteret, ut illi nihil restaret, quod superare posset: Ita meus quoque Alexander, in meis proinde iacturis subtristior est, ne ego forsitan adeo multū exhaustiam, nihil ut illi relinquam quod possit perdere. Hic cum paulum esset arri- sum, superiorem sic orationem prosequitur Bibiena. Videndum praterea diligentē ne impia sit iocandi ratio, neū dum nouo modo ingeniosi videri velimus, diuinam ma- di ratio, iestatem conuitijs ladamus. Iniquē sane

258. Liber secundus.

comparatū esset, nos ea in re laudem atque gloriam consecrari, cuius nomine non tantum vituperium, sed supplicium etiam commeremur. Quisquis igitur ingenij sui acumine adeo occaecatus est, ut sua in deum pietatis obliuiscatur, dignus sane videtur, qui ex ingenua illa & liberali nobilitum societate exulat. His affines sunt illi, qui in omni sermone turpes, & obsceni sunt, nullaque in re magis delectantur, quam verborum turpiudine, feminis pudore, atque verecundiam commonere: quod ut liberius faciant, impuris argutisque vocibus inuestigandis mirificam nauant operam. Id quod nuper Ferrara inter epulas multis audientibus contigit. Vbi cum Florentinus, & Senensis forte conuenissent (qui fere ut scitis inimici solent esse) Senensis ut Florentinum vreret, Sienam (inquit) imperatori in uxorem concessimus, & Florentiam eidem in dotem dedimus. Sic enim iam tum fama erat, permagnam pecuniam, a Senensibus imperatori concessam, ut eorum in se patrociniū susciperet. Quibus comotus Florentinus subito respondit, si dos sit Florentia, si uxor Siena, Sienam tamē primò obequitabit imperator (Galli-

eo more locutus sed verbo vsus Italico) postea de dote, cum primum vacauerit, litigabimus. Videtis satis acutè iocatum esse, sed quoniam fœminis præsentibus, turpiter & inuerecundè. Tum Gasparus Pallanicinus, tunc ista voluptate mulieres priuabis, cum nihil magis quam illiberalem huiusmodi orationem desiderent? nunquàm equidem comminisci possum, toties me virilis sermonis puduisse, quoties muliebris impudentia. Ego vero (inquit Bibiena) de istis enis mulierculis non loquor sed de illis quarum ea virtus est, ut eas generosus unusquisquè suspiciat atquè admiretur. Equi uerbè esset (inquit Gasparus) signum aliquod, & quasi regulas nobis tradi, quibus eas liceat facilius internoscere. Quoniam ita plerumquè fit, ut quæ aspectu primo videantur optima, eas si intus & in cute cognoueris, putabis esse pessimas. Subridens hic Bibiena, nisi (inquit) Iulianus adesset fœminarum omnium patronus atquè propugnator, ego tibi responderem. Verùm illi tam gratum officium nusquàm interceptiam. Arrisit leuiter Emilia, & mulieribus (inquit) nulla defensore opus est, contra aduersarium tam parua, aut tam nullius poti-

260. Liber secundus.

us authoritatis . Gasparum itaque in sua
tam prapostera sententia cōsenescere patia-
mur, quam ille propterea mordicus tenera
solet, non quia in fœminis mancum & im-
perfectum aliquid sit, sed quia inter innu-
merabiles, vix aliquam reperire possit, quæ
illius aspectu delectetur . De facetijs igitur
quod reliquum est audiamus . Per multos
equidem locos inquit Bibiena iam pridem
mihi videor commemorasse, e quibus sales
& argutia sunt eruenda, quarum omnium
dignitas, & excellentia in narrationis in-
cunditate consistit. Alios etiam fortasse ali-
quos liceret adijcere: utpote cum ut aliquid
iucundius explicemus, incredibile quippi-
am affingamus: cuius generis fuit illud
Marij Volaterrani, qui sacerdotem se
quendam cognouisse aiebat, qui se adeo pro-
cerum putauit, ut quoties diui Petri tem-
plum ingrederetur, se consultò demitteret,
ne trabes, quæ in fastigio erat, caput illi cō-
uinueret. Iulianus etiam noster Golspinum
seruum adeo macilentum, atque aridum
fuisse dixit, ut cum manè fasciculis ignem
subiceret, nauiterq; perflaret, usque ad ca-
mini verticem a fumo eleuatus est, ubi nisi
casu transversè hasisset, periculum erat, ne

Marius Vo-
laterranus.

Golspinus.

in aërem euannisset. Augustinus quoque
 Bezzauanus multa faceret de auaro quodā
 narrare solebat, qui cum in summa amona
 caritate frumentum vendere recusasset, i-
 demque non ita multo post dimidio minoris
 esset, desperatione exanimatus, laqueo se
 clanculum in cubiculo suspendit, cumq; do-
 loris magnitudo, singultus aliquos sonosque
 eliceret, accessit summa celeritate seruus,
 & licet rei nouitate attonitus esset, funem
 nihilominus ocius praeidit, mortemq; iam
 in limine atque foribus aduentantem, ante-
 uertit. Auarus tanto discrimine liberatus
 cum se recolligeret, fremere coepit, & in-
 dignari concissum esse laqueum tam noni-
 tium, & quasi dispendij poeniteret, de pretio
 cum famulo serio exposculabat. Istis non
 multum dissimile est, illud Laurentij de
 Medicis, qui cum Mimū quendam frigidē
 iocantem videret, non riderem (inquit)
 etiamsi me titillares. Deinde cum aliter
 quoque insulsus homunculus, eundem in
 lecto valde sero reperisset, eique vitio ver-
 teret, quod ille somniaret, dum ipse nouum
 vetusque forum obiret, dum Sancti Galli
 portam peteret, dum ciuitatis muros circui-
 ret, dum infinita negotia conficeret respon-

Auari ex-
 plum.

262. Liber secundus.

dit Laurentius, unicum meum in otio in-
 somnium, omnibus tuis negotijs antecellit.
 Illud quoque non minus ingeniosum est,
 cum id reprehendamus, quod non erat cre-
 dibile nos aliquando reprehensuros: ut
 Marchio Fredericus Mantuanus Du-
 cissa nostra pater, qui cum mensa una cum
 alijs nobilibus discumberet, unus ex hijs
 cum ius appositum exorbuisse, pace vestra
 (inquit) nobilissime Marchio, rursumq;
 deglutire cepit. Cui Marchio, quin tu
 (malum inquit) porcorum pace dicito, mihi
 nulla sit iniuria. Nicholans etiam Leonis-
 cus, cum tyranno cuidam liberalitatem in-
 iuste attributam audiret, videte (inquit)
 per deos quam egregie liberalis sit, qui non
 sua solum, sed aliena etiam largiatur. Illa
 quoque non incivilis iocandi ratio est, cum
 aliud dicimus, aliud dissimulantes cogita-
 mus. De hijs rebus non loquor qua in ex-
 tremo contraria sunt, ut cum homunculum
 gygantem, deformem formosum, nigrum
 denique albu appellamus (hac enim aper-
 tiora sunt, & risum tamen aliquando non
 inconcinne mouent) sed cum seueris, gra-
 uibusque sententijs, illud lepidè exprima-
 mus, quod tacite apud nos vix uno verbo
 dig-

Marchio
 Fredericus
 Ducissa pa-
 ter,

Liber secundus. 263.

dignum ducimus. Ut erat illud Augusti-
ni Folietta: cui cum generosus quidam in-
signiter mentitus esset, valdequē desidera-
ret, ut sibi crederetur: supercilioso vultu
respondit Folietta: Si unquā mihi gratū ac-
ceptumq, facturū es (vir optime) ne agrē
feras, si tibi non crediderim. Cum vero in-
staret alter, multisquē iuramentis menda-
cium confirmasset, quoniam ita vis (inquit
Folietta) credam in tuam gratiam. Nam
(ut ingenuē fatear) multo difficilius tua
causa facturū essem. Eodem ferē modo Io-
hannes Cardonensis in ciuem quendam io-
catus dicitur, qui Roma discessurus erat.
Nam male illi persuasum dixit, ut eam
urbem relinqueret, cum illius vitā, adeo
omni scelerū genere contaminata esset, ut
Cardinalis tandē aliquādo fieri posset. Hu-
ius quoquē generis fuit illud Alphonsi de
Sancta Croce, qui cū multas iniurias a Car-
dinali Pauiensi illatas perpeffus esset, obā-
bulans fortē prope Bononiā in loco cruciati-
bus destinato, miserum cōspexit suspendio
recentissimē suffocatū, in quē conuersus alta
voce clamans, o te fœlicem (inquit) cui
nihil est commercij cum Cardinali Paui-
ensi. Ille verò facetiā, quā aliquantulum

Bononiam.

264. Liber secundus.

Ironici sales sunt ironica, magnis hominibus sunt accommodata. Nam & graues sunt & falsa, serijsq; rebus inseruiunt, & festiuis: & proinde antiquis, ysdemq; summis viris usitatissima, ut Catoni, Scipioni, Africano minori. Verum inter omnes longè præstantissimus est habitus Socrates Philosophus, & nostris temporibus Alphonsus primus rex Aragonia. Ille cum aliquando manus lauaret, anulos magni pretij de digitis exiit, eosdemq; ei custodiendos dedit, qui proximus astitit, quasi nihil cogitans cui commisisset. Seruus interim, regem minimè obseruasse existimans, apud quem deposuisset, & quia multi aderant, & quia graviora cogitabat, tanq̃ opimam prædæ lucratus, valdè triumphauit: eoquè magis, quia rex nec reperiturus, nec meminisse videbatur. Cum itaq; dies aliquot, mensesq; elapsi essent, & de illa re verbum nullum, omnia tuta atq; integra putabat, adeo ut ex alto iam ferè illius anni curriculo, cum iterum rex anulos detraheret, ille se audacter ingerit, manumq; porrigit recepturus. Quod cum Alphonsus animaduerneret, tacitè illi in aurem hac verba insusurrat. Satis tibi fuerit superiores anulos habuisse,

isse, isti alij cuiquam percommodie-
 runt. *Argutè meherculè dictum & sa-
 pientèr, & Alexandro aliquo non indignè.*
 Huic ironia persimilis est illa iocandi for-
 mula, cum verbis honestis & cōcinnis, rem
 turpem & vitiosam circumscribimus. Cu-
 iusmodi erat illud ducis cuiusdam egregij,
 qui cum bellum Cirignola maximum stre-
 nuè confecisset, omniaquè iam secuta ac pa-
 cata essent, venit fortè illi obuiam iuuenis,
 qui sub eo mervuerat, tanto armorum splen-
 dore, tanto apparatu, quasi praliū iam pri-
 mum ineundū esset, quem cum ille serio in-
 tueretur, in Hugonem Cardonensem con- Hugo Car-
 uersus, Maris posthac (inquit) tempesta- donensis.
 tem ne vereare, Sanctus Hermes apparuit.
 Hic ille honesto vsus vocabulo, alterius seg-
 nitiem tacitè notauit. Sanctus enim Her-
 mes (ut Nauta fabulantur) post summam
 maris intemperiem solet apparere, & sum-
 ma tranquillitatis signum dare: Ita iste
 quoquè miles egregius confectum iam bel-
 lum, et omnia transacta portendebat. Octa-
 uianus quoq; Vbaldinus cū Florentia unā Vbaldinus.
 cū nonnullis illius urbis primarijs ciuibus
 esset, sermonequè de præstantissimis illius
 ætatis militibus haberet, sciscitabatur ex
 illis

266. Liber secundus.

illis unus, num Antonellum Forlium (qui paulò antea Florentia aufugerat) cognouisset: respondit Octavianus magnoperè se illum non scire, sed virum manu promptum atque expeditum esse habitum. Probè me herculè expeditum dixeris (inquit Florentinus:) nam adeo erat in discedèdo praeceptus & expeditus, ut nemini nostrum (vale) diceret. Illa quoque argutia non iniucunda sunt, cum alterius orationem ita praeposterè inuertimus, ut contra illius voluntatem sensumque omnino significet: ut erat illud ducis nostri, cum Praefecto cuidam responderet, qui sanctum Leonem bello amiserat. Ea ciuitas cum a papa Alexandro capta esset, & duci Valentino concessa, dux ipse Venetijs sorte fortunà fuerat: cui cum multi, multa de Reipublica statim secretissimè referrent, venit tandem Praefectus iste & cum aduersam fortunam multis verbis incussasset, dixit se non dubitare, quin rationem excogitare atque inire posset, qua sanctum Leonem facile recuperarent. Cui dux faceret, ne retorqueas (inquit) in ea causa: iam dudum id a te actum est: nam tu nisi perdidisses, nulla nobis recuperanda occasio esse posset. Alia istius generis dicta laudantur

dantur cum homines ingeniosi & peracuti,
ineptum aliquod crassumq; de industria lo-
quuntur: ut Camillus Paleottus de quodā
qui repente vita functus est. Stultum me-
hercule hominem (inquit) & insulsum,
qui simul atque discere occeperat, mortu-
us est. Salsa etiam & perurbana est illa
dissimulatio, cum viri prudentes & sagaces
id se fingunt non intelligere, quod satis intel-
ligunt: ut erat illud Frederici Marchio-
nis Mantuani, quem cum homo loquax,
(& valdè tamen insulsus) querelis obtun-
deret, quòd illius vicini columbas pedicis,
& tendiculis e columbario furtim surripe-
rent, tacuit diu Fridericus quasi hesitans,
quid in tantis rebus respondendum esset:
instat interea calumniator, ne tantam in-
iuriam inultam pateretur, & ut vehemen-
tius persuaderet, columbam ostendit pedi-
bus illaqueatam. Respondit Marchio, tan-
tis se malis velle breui prospicere. Non de-
stitit tamen ille garrulus, quin etiam atque
etiam Columbam ostentaret, cumq; Mar-
chionem satis incitatum putaret, quid ob-
secro (inquit) tali in re faciendum putas?
Profecto (inquit Fridericus) columba ista ec-
inter ecclesiæ limites sepelienda non est:

Locosa dissi-
mulatio.

nam

Cicero de
Orat. lib. 2.

nam cum se suspenderet, credibile est, de-
speratione debilitatâ mortem sibi consci-
uisse. Eiusdem propè generis fuit illud Sci-
pionis Nasica. Is cum Ennii domum adi-
isset, ut eundem conueniret, eumq, pro fori-
bus astans nomine compellaret, respondit
ancilla eum non esse intus, quoniam ita præ-
cepit herus: quod etiamsi planè audiret Sci-
pio, tacitus tamen discedit. Non ita multo
post, cum Ennius Scipionem domi sua que-
reret, eumq, pariter in platea consistens e-
uocaret, respondit Scipio, non sum domi. Tū
Ennius, Quid? an ego vocem tuam non
agnosco? Deinde Scipio, ô hominem plane
inhumanum, ego puella tua de te postridiè
credidi, tu mihi de me non credis? Illud
quoque cum primis argutum videtur, cum
ysdem aculeis quisq, configitur, quos in ali-
um vibrauit: cuiusmodi fuit illud Alon-
si Carilli, qui cum in aula Hispanica ageret,
adeò fortè iuueniliter in rebus quibusdam
non ita magni ponderis versatus est, ut re-
gio iussu carceri committeretur. In quo cū
per totam noctem restitisset, sequenti die li-
beratus, in aulam rediit, viris fœminisque
nobilibus refertissimam: ubi cum omnes de
illius custodiam multa hilariter loqueretur,
tandem

tandem Boadilla, Verebar equidem (inquit) Alonse, idq; nō mediocriter, ne suspēdium patereris. Ego quoque id dubitabam (inquit Alonsus) sed hac una me spes recreauit, te in maritum me fuisse emendicatū. Quid isto sale potuit esse acerbius? cum in Hispania (quemadmodum etiam alibi) ille mos fuerit, ut cum crucis supplicio quisq; destinatus sit, si meretrix aliqua truiualis & prostituta eidem nubere velit, vita dispendium minimē patietur. Eadem ferē ratione, Raphael homo facetus, idēque pictor eximius, duobus Cardinalibus (qui eo sunt vsi familiaritē) respondit. Illi ut eundem in liberiozem quendam sermonem perducerent, tabulam illius quandam, in qua ille D. Petrū Paulumque depinxisset, consulto vituperabant, eosque nimium rubicundē depictos affirmabant. Quibus ille, Nolite viri amplissimi istuc admirari, sciens prudensquā feci: Ego Petrum, Paulūque in cælo præ pudore non minus rubicundos q̄ hic sunt, existimo, quū eorum ecclesiam a talibus viris quales vos estis, regi gubernariquē videant. In illis itaque argutis nonnihil salis inest, in quibus subobscura, ridendi occasio continetur,

Cuius

Alonsi in
Boadillum
salis acerbis-
tas.

Cuius generis illud erat, quod homini cui-
dam luctuoso responsum fertur : qui cum
misere lachrimis & squalore confectus es-
set, quod illius uxor de ficu se ipsam suspen-
disset, venit ad eum familiaris, & quasi
esset, quod cum eo serio communicaret, ob-
secro (inquit) si me tibi deuinctum velis,
ut ex ista arbore habeam quos feram sur-
culos. Alia nonnulla sunt haud istis longè
dissimiles, quae lenitatem in se quandam, &
temperatam grauitatem habent, ut illud
quod de Catone scribitur, cui cum baiulus
arca, quam humeris ferebat inuicè offecis-
set, posteaq; (cum integrum non esset) caue
tibi exclamaret, quid (inquit Cato) an
aliquid aliud habes, quod mihi noceas ? Ri-
detur quoque (nec iniuria) cum in errorem
loquentes incidimus, eumque ineptiore ali-
qua ratione consultò corrigimus, nec omni-
no a proposito deflexi, nec verecundia (quod
fore fit) praecepti. In concilio Florentino
non ita pridem duo confederunt aduersarij,
quorum alter Alconitius erat, alter Ala-
mannus. Alconitius a crapula fortasse re-

Alconitij et cens in somnium incidit. Quod cum ille
Alamannij satis perspiceret, qui proximus sedet, eun-
dem subito excitauit, rogans num audiret,

quid

quid aduerfarins diceret, patres illius iam
diu responsum expectasse. Ille se confestim
somniaulosus erigit, & minime deliberan-
dum ratus. Ego (inquit) viri grauissimi
ea omnia nego, qua dixit vobis Alamanni-
us. Ille contra, cum se nihil dixisse obesta-
retur, nego igitur (inquit Alronitius) qua-
cunq; dicturus es. Huius generis fuit illud
Seraphini vestri medici Vrbinatis: a quo
cum homo rusticus oculorum medicinam
imploraret, cum oculus illi iam antea pror-
sus excussus esset, Seraphinus etsi matu in-
sanabile cognosceret, sperabat tamen ali-
quas illi non minus arte pecunias elicere,
quam oculus iam antea vi esset elusus.
Quocirca multa promittit ut aliquid reci-
peret, & rusticum minime dubitare iubet,
quin intra sex dies, rursus conualesceret.
Ille tam insperata audiens, & valde latta-
tur, & dat quod habet liberè. Veru cum
status sanitati dies excessisset, & nihilo sa-
nior esset, medicu incusare coepit. Seraphi-
nus nihil iam illi numoru sapere esse perspi-
ciens, hortatur ne agre ferat oculum sanari
non posse, cum oculum non haberet, quin
deum potius exoraret, ne altero quoque o-
culo priuaretur. Quæ cum rusticus audi-

Seraphini
medici re-
sponsum.

Dama-
scus.

res in summos luctus atque maiores inci-
dit, medicoq; ministrari cepit, duci se quam
primum significare velle, quomodo pecunie
spoliatus, atque expilatus esset. Tum Se-
raphinus ira commotus, ut se facilius pur-
garet ab i malo (inquit) impurissime ne-
bula, tunc duos oculos habiturus es, cum
homines honesti, ydemq; eiues egregy plu-
res non habeant? Hæc ille tanta vocis vul-
tusque acerbitate fulminavit, ut miser ille
tacitu & exanimatus discederet, non nihil
veritus ne potius fecisset iniuriam, quam tu-
lisse putaretur. Verum in toto iocandi arti-
ficio, nihil laudabilius est quam (utcumq;
res ceciderit) festina eiudem interpreta-
tione uti. Venit non ita pridem in aulam
Hispaniarum, eques aspectu horridus, &
infirmus, & cum ea, vna illius uxor femi-
na longè venustissima, uterq; eo serici ge-
neris amictus, quem Hispanicè Damasum
appellat, quos cum regina curiosè intue-
retur, Alonsum rogavit de utriusque quid
illi videretur. At ibi quidem (inquit) op-
time videntur cum vestibus convenire.
Nam & illa dama formosa est, & ille As-
cus videtur, id est, deformis, turpiculus,
monstruosus. Raphael etiam Pazarensis
cum

cum literas videret a Priore Messina, am-
 cula cuidam sua isto modo inscriptas, istæ
 literæ dentur illi, quisquis causa est
 doloris mei, Procul dubio (inquit) istæ li-
 teræ Paulo Tholossensi tradendæ sunt: quod
 cū primū dixisset, ridebāt qui aderant uni-
 uersi, quia Paulum cognauerāt decim mille
 aureos Priori præstitisse: qui quoniā pro-
 fusor aliquanto fuit, iam tum soluendo non
 erat. Huic affine est illud, cum prætextu
 consilij familiaritèr quempiā admonemus,
 nihil minus interim cogitantes. Quod a
 Cosmo de Medicis sæpenumero factitatum
 audiuius. Is cum amicum haberet ma-
 gis fortunatum quàm sapientem, qui illius
 ope publicum munus extra Florētiā ob-
 tinuisset, Cosmum rogauit, ut illi indicaret
 quomodo honestè tanto munere defungere-
 tur. Cui Cosmus vestes (inquit) graues
 induito, demisse & seuerè aspiciendo, deniquè
 multum silēto. Eadem fere vox Ludouici
 comitis fuit, a quo cum homo curiosus per-
 contaretur, quæ potissimum ratione per la-
 cos quosdam periculosos permeare posset, &
 quomodo persequutus latronum excursus efa-
 fugeret: Doctoris (inquit) alicuius aut
 Senatoris vestibus utere. Ianotrus etiam

Pazzensis cuidam qui succinctoriū dixerat
 fissimis coloribus interserere parabat, assu-
 mto inquit omnia facta dictaque Cardi-
 nalis Paviensis. Ridetur etiam septen-
 nario quoties ea, quæ valde inter se dissidēt,
 Dissentanea tanq̃ necessariò coniuncta proferuntur: ut
 illud Antony Rizzi de Forlivenſi quodā.
 Quid est (inquit) cur eum stultum du-
 bitetis cū Bartholomeus nominetur? faceret
 etiam quicumq̃ dixit, tu equitem quaris
 cum equum non habeas, & iste noster ni-
 hil nisi fortunis & equis caret. Ea etiam
 interdum risum commouent, quæ valde
 sunt consentanea, ut cum de familiari quo-
 dam nostro non ita pridem dubitaretur
 Consentanea. num falsam ecclesia aduocationem effinx-
 isset, & aliter forte sacerdos, eodem fere mo-
 mento in gravē morbum incidisset: Anto-
 ninus Torellus in hac verba subito erupit.
 Quid (inquit) excessus? cur tabellionē illum
 tuum non accerſis, ut isto quoq̃ sacerdo-
 tio fruare? Verum frequentius ea ridemus,
 quæ non sunt consentanea. Ut nuper cum
 Papa Iohānnem Lucam de Ponte tremu-
 lo, & Dominicum Della Porta (utrumq̃
 ut scitis humeris incuruum) accerſiſſet,
 eosq̃ Rota iudices consulto admiſſet,
 dixit

Rota locus
 ecclesiastici
 iudicij
 Romæ.

dixit se connexam istam Rotam brevis
 spatio directam facturum. Quod cum La-
 tinus Iuuenalis audiret, fallitur (inquit)
 sanctissimus pater, si cum hominibus di-
 stortis Rotam aliquando directam se posse
 putet efficere. Ritus etiam non inconcinne
 mouetur, cum ea omnia, que recipiantur
 & plura etiam (si opus sit) concesseris,
 sed alia tamen ratione consulto intelligat.
 Ut Peralta egregius belli dux, cum in pro-
 cinctum veniret ut Monomachia cum
 Aldana cōcertaret, Molartus Aldana
 patronus Peraltam iurare iubet, num pra-
 stigiū aliquod, aut incantamentum ac-
 culis gestaret, quo tutior a vulneribus
 esset. Iurauit e vestigio Peralta, nec ve-
 neficium se, neque characterem, nec reli-
 quas, nec religiosum praeterea quicquid ha-
 bere, in quo consideret. Tum Molartus ut
 eundem vreret quasi omnino Marratum, * id est, infi-
 Quid multis inquit utare, non est opus in-
 ramento, ego te vix ipsi Christo puto con-
 fidere. Huic facetiarum formula non in-
 decore metaphoras aliquādo connectimus,
 ut Marcantonius noster, cum a Botto-
 no quodam Cesennesi verborum multitu-
 dine obrueretur, age (inquit) per deos Bot-

Botton fibu-
la cen tuni-
ca retinacu-
lum.

tone, vere tu quidem breui Bottonus (id est tunica retinaculum) eris, capistrum vero aliquod illius retinaculi foramen erit. Idem Marcantonius cum comcediam valde prolixam scriberet, in qua permulti actus essent, ab eodem Bottono, sic per ludibrium taxatur. Quid paxas? quid moliris? ut tuam agas Comcediam totius Sclaxonio lignis opus est. Cui Marcantonius at tu (inquit) ut tuam perficias tragediam, tribus tantummodo arboribus indiges. In verbis item quandoque deculta significatio est, a communis omnium sensu longe alienissima. Cuius generis fuit illud praefecti nostri clarissimi, cui cum nuper quidam multa de infellici quodam belli duce narraret, qui post multas clades, etsi unica tandem victoria potius esset, tamen de illius triumpho, de magnifico apparatu non nihil addidit, ne illud quidem omisit, quod cum in urbem ingrederetur, vellato panico amictus esset. Quod cum praefectus audiret, egregie mehercule factum (inquit) sed sagum illud panicum necesse est esse valde nonitium. Ridiculum quoque illud est, cum ei respondemus, quod dictum non est, aut id factum esse fingimus, quod est infectum, fieri tamen oportuit. Et erat illud

Liber secundus. 277.

illud Andrea Cossia, qui cum nobili quendam viseret, qui spreto humanitatis officio, Cossias.
eundem diu pedibus stare sineret; cum ipse
interim sederet; praeterea (inquit Cossia)
habeo, quoniam ita viam mori geram, deinde
ipse via confedit. Redundis quoque non
nunquam occasio datur, cum se quisque erroris
cuiusque insimulet. Et cum ego non ita pri-
dem ducis Capellano dicerem, me alterum
cognovisse sacerdotem, qui multo quam ille
expeditius missam celebraret, fieri non po-
rebat (inquit ille) nam ego ne tertiam qui-
dem Secretorum partem, soleo recitare.
Biaginus quoque Crinellus presbiterum
quendam Mediolani doctissimum audiens, illius
a dace Sacerdotium emendicavit. Neque
autem quoniam in alterum aliquem istuc
beneficium conferre decreverat. Biaginus cum
aliqua ratione persuadere non posset, quid (in-
quit) obsecro si ego illius intercedendi causa
fuerim, an non est equum me illius frui sa-
cerdotio, quod aliaqui non vacaret? Illud
etiam non parvam habet in oratione venu-
statem cum ea optemus, qua obtinere non
possumus. Cuius generis erat illud generosi
cuiusdam nostratis, qui cum multis gla-
diatores una de victoria decertantes aspi-

278. Libenssecundus.

ceret, & ipse interim in lecto molliorē discumberet, & egregiam (inquit) voluptatē: vnam istuc viri fortis atque militis strenuū munus esset. Salsa etiam & peracuta iocunditas est, cum hi quos propter auctoritatem, grauitatemq; suspicimus, cōtra quā expectamus respondeant, idq; lente, quasi suspensi, & haesitantes. Alphonsus primus & Dragonia rex famulo cuidam arma, equos, atque vestimenta dedit, quoniam se diceret somniasse, hae illi omnia ab eo tributa. Non ita multo post, cum idem

Alphonsi respondensum.

seruus multas etiam aureas, a rege sibi donatos per insomniū uidisse affirmaret, exolare & Alphonsus, noli (inquit) insimulare nimium credere, quae falsa plerumq; atque inania sunt. Pontificis quoque Romani Episcopo Ceruensis per similes resposum, maius quoque illius animum facilius percontaret. Sanctissima pater (inquit) per totam Romā immo in ipso Palatio fama percrebuit, maius uestra celsitudine praefectum esse designatum. Tum Papa, homines (inquit) impuri quicquid velint, effutiant, tu securus esto: ego tibi meam astringo fidē, istae rumusculos esse falsissimos. Possem hic fortasse alios nonnullos facietiarum locos enu-

merare:

Liber secundus. 279.

*merare : ut sunt illa quæ per timorem , per
 admirationem , per minas , deniquè per ira-
 cundiam proferuntur . His accedunt illa ,
 quæ propterea sæpenumero videntur , quia
 nouitatem in se quandam habent : eadem
 aliquando silentij vis est , cum stupore quo-
 dam coniuncti : nonnunquam vero ipse risus sa-
 lis in se aliquid habet , præsertim si nulla
 oblata occasione excitetur . Verum de illo ^{loci in acti-}
 iocandi genere , quod in verbis positum est , ^{one positi.}
 satis mihi iam dudum dixisse videor . Fere
 enim his terminis continetur , qui a nobis
 utcumque sunt præscripti . Illa vero urbani-
 tas , quæ operatione quadam actioneq; con-
 sistit , etsi partes habeat infinitas , certis ta-
 men principijs circumscribi possunt . Verum
 in utroq; illud præcipuum est , audientis
 semper opinionem fallere atque anteuertere ,
 idque ferè respondere , quod ille minimè
 expectat . Quod eo maiorem plerumque in
 se venustatem habet , si vel fraude aliqua ,
 vel dissimulatione , vel scommate , vel repre-
 hensione , vel comparatione exornentur .
 Et quanquam omnium facietiarum ea vis
 est , ut risum moueant , idem tamen
 effectus non est in omnibus . Alia enim in
 se puram iucundamq; modestiam habent :*

T. v.

alia

non iocandū
cum arum-
mofis.

alia nunc occultam, nunc apertam acerbi-
tatem: in quibusdam lascivia quaedam ap-
paret: in multis permagna ad risum, eadē-
quē repentina incitatio: in nonnullis, quo
magis tecum euolueris, eo profusius riseris,
In multis pudor inest, in plerisque iracun-
dia. Verum in omni sermone etiam atque
etiam prouidendum, quo astantium animi
propendeant. Erummosi siquidem homi-
nibus, iocus atque ludicra, erummarum in-
cremenda sunt. Quorundam enim agri-
tudinam ex natura est, ut quo plura is me-
dicamenta adhibeantur, eo deteriores fiant.
Curialis itaque quoties in urbanitatem in-
ciderit, ut comes & facetus habeatur, me-
mineris quid tempori, quid loco, quid illis
qui adsunt, quid sui ipsius dignitati conue-
niat: in ea semper non insistat, ne scurrilis
dicacitas habeatur, nequā frequentius, q̄
par est, affectet, ne fastidiosus fiat: virum
atq̄, acerbitate euitet, ne aut occulte inni-
dere, aut aperte odisse putetur. Denique nec
gratiosos potētesq̄, impetat, quod esset stul-
ticia, nec afflictos miserosq̄, quod esset cru-
delitatis: nec flagitiosa commemoret, quod
vanitatis, nec in eos inuehatur quos urge-
re non debet, quod esset imprudentia. Quo-

rundam enim ea est inscitia, ut se putent
 toties dicere atque mordere debuisse, quoti-
 es id quoquo modo possunt facere. Quo in
 genere sunt illi, qui ut ingeniose loqui vide-
 antur, nobilissima cuiusque mulieris fa-
 ma parcendum non putant: quod & flagi-
 tiosum est, & gravissimo supplicio dignum.
 Fœminarum siquidem hac in re, ea ratio
 est, ut miserranda potius, quàm irridenda vi-
 deantur, cum arma non habeant, quibus
 ipse se defendant. Verum ad istam tam
 diligentem cautionem, illud adiungi debet,
 ut is qui se facetum esse velit, aptam quan-
 dam a natura fabricam ad omnem urba-
 nitatem habeat, ut talis ipso vultu, fronte,
 gestuque appareat: qui quo constantior, atque
 moderatior est, eo omnia argutiora & in-
 cundiora putantur. Verum ad te (Frode-
 rice) reuertor, qui cum in hoc tam arido
 meo arbusculo, rationibusque ieiunis acquie-
 scere sperasti, adeo te illius iam diu credo
 penitus, ut in illud vile diuersorium Mò-
 restorense intrasse videre. Probe itaque
 meo iudicio feceris, id quod est viatoris ex-
 perti, si ex isto re tam ignobili hospitio quàm
 primum expedieris, pauloque ante horam
 consuetam surrexeris, quò melius incepto
 iam

Facetina-
tura.

Ciceronis i-
mitatio,

Joci in acti-
one cōsisten-
tes ludicra
appellantur.

iam itineri consulas. Immo vero (inquit
Fredericus) in hospitium adeo commodum
& peropportunum delatus mihi videor, ut
diutius hic q̄ constitueram persistendum
existimem. Acquiescam equidem donec
ista tam grata oratio, expectatum finem
pertigerit. Restat adhuc aliquid, de quo in
initio commemneras, nimirum de illis io-
cis dicere, qui faceta quadam actione, seu
operatione consistūt: quos in ista latini ser-
monis inopia ludicra liceat appellare. Quib-
us si nos priuatos esse patieris, iniuriam fa-
cies vniuersis. Verum cum multa nobis e-
gregia de facetijs retuleris, impsq; nos prin-
cipum, imperatorum, pontificum exemplo
confirmaueris, non dubito, quin etiam in
ludicris tantū nobis animi atque audacia
addideris, ut eandem in te ipsum contorque-
re non pertimescamus. Subridens hoc loco
Bibienna, na tu quidem (inquit) in eo pri-
mus eris, sed nec aliquid fortasse proficies:
adeo enim sepa isdem iam aurea ludifica-
tus sum, ut valde mihi cauere soleam, non
secus quā cantes, qui ubi aquas calidas
persenserunt, frigidus etiam exhorrescunt.
Sed quoniam de istis pariter me aliquid
vis dicere, paucissimis mihi videor istuc
negotij

negotij posse absolvere. Ludicrum siquidē
(mea sententia) nihil aliud est, q̄ facilis
quadam, & amica fallacia, quæ aut omni-
no displicere non potest, aut certè perexi-
guè. Et quemadmodum in facietys ridetur
si præter spem respondeatur, ita quoquē in
ludicris, si quicquam præter opinionem aga-
tur. Quisquis enim illa sine diligenti qua-
dam ratione aggreditur, eundem sæpenu-
merò offensa, aliquando rixa, nonnunquam
inimicitia, consequuntur. Ex eisdem ferè lo-
cis, illa derivantur, quibus sales & facietia:
qui ne sæpius repetantur, hoc unum dico,
ludicri duo esse genera: quorum utrumque
in plures deinceps species distribuere lice-
bit. Horum unum tum demum perspici-
tur, cum incunda quadam & subtili qua-
vis arte quisquam decipitur. Alterum cum
positis quasi tendiculis, homines sic inescam-
mus, ut ultro ipsi sese circumveniant. Pri-
mum illud eius omnino generis est, cuius
illud fuit, quo Castilio quidam Hispanus
usus est, ut duabus fœminis illustribus
(quas nominare non libet) sicum faceret.
Et quorsum obsecro (inquit Ducissa) non
libet nominare. Nollē equidē (inquit Bi-
biēna) grauitèr eas & iniquo animo fetre,
qua

qua dicam . Tum arridens suauitèr Ducissa, non est hercle (inquit) ut reor incivile, etiam apud magnos viros ludicrè versari . Sæpe id Duci Frederico, Alphonso Aragonie Regi, Isabella Hispaniarum regina factitatum audiui, & tamen non modo non agrè eos tulisse, sed summis etiam beneficijs eosdem affecisse, qui id facerent. Hic Bibiena, ne ista quidem spe adducor, ut eas nominem . Perge igitur ut voles (inquit Ducissa.) Tum ille, Non ita multi dies elapsi sunt, ex quò in eam Aulam (de qua nunc agitur) Bergamascus quidam peruenit, ut nobilicuidam Aulico inserviret, ita concinnè omni ex parte vestitus, ut quanq̃ per omne tempus etatis, armentis, pecudibusq; excubasset : tamen quàm diu taceret, equitem strenuum iudicares . Fœminis interim hisce nobilibus seriò relatum est, Hispanum quendam Cardinalis Borgia famulum, nomine Castilionem hominem peracutum, musicum, saltatorem egregium eo loci peruenisse, quem cum propter nominis celebritatem vehementer concupiscere desiderarent, emiserunt qui eundem inuestigarent : cumq; illum honorificentissimè exceperissent, sedere iubent, imperare quid

Bergama-
scus, Bubul-
eus.

quid velit, deniquè cautè eundem & curiose alloquuntur, cū pauci interim qui interfuerunt, bubulcum esse Bergamaſcum ſatis cognoſcerent. Quem cum ab iſtis mulieribus tanti fieri vidiffent, rident homuncionis ruſticitatem, eoq; magis, quia ille ſemper natiuo, id eſt, horrido, incultoq; ſermone utebatur. Verum iſtæ proinde omnia iucundiora fuerunt, quia nobilium quorūdam aſtu ſœminis hiſce perſuaſū erat, fuiſſe hunc veteratorem callidiſſimum, omneſq; linguas percaluiſſe, præſertim vero Mediolanenſem. Vnde illū omnia conſulto ementiſſimum putabant, & ſapius ſe inuicem cum admiratione intuentes, dij boni (inquiūt) iſte homo barbaram illam & rudem linguam, q̃ præclare imitatur. In iſto errore, cum aliquantulum perſtitiffent, lateribus omnes ridendo doluerunt, deniquè & ille q̃ nobili loco natus eſſet, ſatis certis indiis oſtendit, & ſœmina tandē aliquādo nō ſine magna moleſtia qui vir ſiet planè perſentiunt. Iſtius generis ludicra indiēs videre licet, ſed ea omnino ſunt longè iucundiſſima, quæ primū terrorem nobis aliquem iniiciunt, deinde tutos & ſecuros reddūt. Ridemus enim profuſè, cum ita nos deceptos intelli-

Ludicrum
facetum.

intelligimus, ut cum nihil timendum esset, valde tamen timeremus. Cum in Paglia aliquando peregrinarer, ita casus ferebat, ut eodem tempore tres facundi Comites eo ipso in loco una essent, quorum duo Pistoenses, tertius Pratenfis erat: hi cum primum cœnassent (uti plerumq; fit) tesseriis chartisq; pictis ludunt, in eoque ludo ita profuse diuq; restiterunt, ut uni Pistoensium nihil omnino pecunia restaret, adeo ut post innumerabiles execrationes & periuria cū se cæteraq; omnia diris Stigibusq; deuouisset, lecto se somnoq; committit. Alij cū aliquandiu lusissent, in eum, qui dormitum iussit, ludicro aliquo uti constituunt, eumque cum altè dormire perspicerent, candelas omnes ignemq; extinguunt, strepitum deinde magnum edunt, easq; voces serio emittunt, quas illi solent, qui chartis antidissimè contendunt. Quibus ille paulum experrectus, cum eos colloquentes, ludentesque audiret, oculos sensim aperit, cumq; nihil luminis persentisceret. Quid malum (inquit) sic tota nocte vociferatis? quod ubi primum dixisset, quieti rursus se dedit. Illi nihil respondent, sed in eo quod sunt exorsi sollicitè eoque persistunt, dum ille

ille magis expectatus mirari cœpit, & plane obstupefcere : cumquē nihil aut lucis, aut ignis perciperet, quomodo obsecro inquit chartulas vestras sine lumine videtis? Tum ex hijs alter, credo herclē (inquit) oculos tibi pariter cum nūmis esse exhaustos. Annon binas hic lucernas vides? Ille qui lecto attonitus decumbebat, cubito se erigit, & quasi ira permotus, aut ego (inquit) cœcus, aut temulentus sum, aut tu e mentitus es. Illi statim se erigunt, eiq; persuadent iocari se, eisq; prorsus velle illudere. At ille, me herclē (inquit) nihil video. Illi contra admirari incipiunt, & alter alteri susurrando, vereor profecto (inquit) ne nimis verum sit, quod dicit. Lucernam mihi obsecro porrigito, ne aliquid fortē mali in oculis lateat. Nunc deniquē miserrimus iste se cassum luminibus certissimē putavit, & in luctus acerbissimos incidens, o me infelicem (inquit) qui ita subito occæcatus sum : diuamq; virginem de Loretto precari cœpit, ut nuperrimis illius execrationibus & infandis iuramentis ignosceret. Non destiterunt duo comites illum quoquo modo consolari : affirmantes fieri non posse, quin eos videret, istamq;

U. j. fortem

288. Liber secundus.

fortem tantūmodo imaginationem & phā-
 tasma esse. At ille o dij boni (inquit) non
 est istac hallucinatio, nihilo melius video,
 quā si omnino nullos haberem oculos. Ve-
 ram ipse visus (inquiunt illi) satis clarus
 est, deinde alter alteri, vide quāso quā-
 facile oculos apperiat, eosdem quā leni-
 tēr replicet, quāq; aspectu primo sani pul-
 chriq; videantur. Tum ille perditus mæro-
 rem lacrimasq; ingeminat, & a deo vin-
 dice misericordiam implorat. Illi contra
 hortantur ut sanctam peregrinationem nu-
 dis tibijs pedibusquē Diue Virgini de Lo-
 retto solemniter deuoneat: sequē interim
 pollicentur Aquapendentem, aliasquē vil-
 las adituros, ut medicorum ope atquē mi-
 nisterio uterentur. Hic ille homo lugubris
 inflexis miserē genibus, non sine magna la-
 chrimarum vi, summaq; pœnitentia, san-
 ctissimē vouet, nudum se & humilem San-
 ctam Mariam De Loretto visurum, obla-
 turum porro eidem binos oculos argenteos,
 nihil carnis diebus Mercurij, nihil onorum
 die veneris velle comedere, deniquē in ho-
 norē beate Virginis diebus quibusquē Sab-
 bathi, pane & aqua solenne ieiunium per
 totam ætatem velle obseruare, modo illa
 visum

Votum diuæ
 Virgini de
 Loretto.

Liber secundus. 289.

visum eidē non dedignetur retribuere. Dno
interim illi comites in alterum cubiculum
ingressi, candelam accendunt & ad istum
denuo miserum non sine summo risu red-
dunt, qui etsi illos statim dolores (quibus cre-
dibile est fuisse confectum) exuere posset, an-
teriore tamen terrore ita perculsus est, ut
non modo non ridere, sed ne eloqui quidem
posset. Illi interim eundem quasi in exta-
sim delapsū agitare & conuellere non de-
stitērunt, iubentquē meminisse omnia illi
vota proinde pręstāda, quia imploratam
tam sincerē gratiam, atquē opem obtin-
isset. De altero illo ludicri genere, id est
cum se ipsum quis decipit, aliud vobis exē-
plum non proponam quā id, quod mihi
ipsi nuper contigit. In nouissimis enim Lu-
percalibus seu carnisprinio Cardinalis San-
cti Petri ad vincula (qui satis nouit quā
amem cū religiosīs hominibus iocari quo-
ties personatus fuerim) Aragonensi alijsq;
Cardinalibus comitatus (uti Romę mos
est) ad vici mercatorij fenestras accedit, ^{hic me-}
ut laruos praterēuntes videat. Cumquē ^{catorius. i.}
rem omnem ex animi sententia disposuisset, ^{Banchus.}
ego quoquē illac personatus prateriens,
Franciscanum quasi animo valde suspen-
sum,

sum; atque hesitantem conspexi. Prædam
 me hercle optimam nactus videbar, ad eam-
 quæ non secus quam miluus rapax aduolo.
 Primum illius nomen sciscitor, & hominẽ
 satis agnoscere simulo, deinde illi persuadeo,
 Censorem iam ciuitatem obire, eumquẽ
 querelis instigatum sursum deorsum qua-
 rere, nihil ut reliquum sit, nisi ut mecum
 Cancellariã adeat, in qua tutus delitescat.
 Ille tremulus & exanimatus, nescit quid
 faciat, idquẽ vnum dubitare visus est, ne si
 procul a Celsifano secederet, manus illi ini-
 cerentur. Ego illum valde consolor, & adeo
 se sibi restituo, ut mihi a tergo equum ascẽ-
 deret, tum demum gnauiter rem gestam
 putabam. Equum continuo per vicũ mer-
 catorium præcitem ago, nunc fremitu in-
 sultantem, nunc expatiantem calcibus. Vos
 interim apud vos perpendite, quàm opera-
 pretium fuerit Franciscanum videre, equo
 unã cum personato insidentem, nunc vesti-
 bus displois, nunc capite vacillante semper
 quasi in terram occasurus. Istuc adeo uni-
 versos spectaculum commouebat, ut e fene-
 stris oua putidiuscula proicere quisquẽ oc-
 ciperet, tanta multitudine, ut grandinem
 vix credam e nubibus crebrius densiusquẽ
 deci-

decidere. Ea etiam si me omnia contamina-
rent, nihil tamen faciebam, quia persona-
tus eram, omnemque hunc risum & cha-
chinnum non in me, sed in illum concitati
putabam: adeo ut sepius per plateam obe-
quitarer, illo malo genio mihi a dorso &
quasi humeris inhaerente. Et quanquam ille me
obnixè rogaret, ut ei discedere per me lice-
ret, ne illius habitui tam gravem notam
invenirem, furim tamen ab affectis quibus-
dam ova mutuatus est, & me quasi vehe-
menter complexus ne caderet, eadem mihi
nunc in sinum, nunc in collum, nonnunquam in
frontem compressit: denique cum omnes,
& me impetendo, & deridendo defessi essent,
desiluit iste nepos, & capite nudato mag-
nam ostentat comam. Et quod multo de-
terrimum erat, quid agitur (inquit) domi-
ne Bibiena? me ne ignoras qui in Equili
S. Petri ad vincula equis sum, idemque
qui mula tua custodienda inferui? Hic
ego graviora ne dolore, an iracundia, an
pudore commoveres, non intelligebam. Ut-
cunque res erat, domum demisse fugi, nec
insequente die in publicum prodire aude-
bam. Nam non solum in id tempus, sed in
hodiernum, fere diem, ille risus protraheba-

292. Liber secundus.

fur, quem cum iam iterum, istis repeten-
 dis renouassent, pergit in hunc modum Bi-
 bienna. Est illa etiam non inincunda ludi-
 cratio (quemadmodum in facetijs) cum
 aliquem credimus id velle facere, quod re-
 ipsa non est facturum. Ego cum vespere quo-
 dam in fani Leonis ponte una cum Cesare
 Boccadello essem quoniam neminem addesse
 videbamus, quasi ad palastram accingere-
 mur, alter lacertis alterum comprehendimus:
 id dum ioco facimus, prateriunt for-
 tes fortuna duo Galli, nosq. serio contendentes
 suspicati, pugnam conantur dirimere,
 & que res sit sollicitè exposulare. Tum
 ego forte (inquam) obsecro opem, infelix
 iste homo, certis quibusdam temporibus
 lunaticus est, iamque mirificè obnititur,
 ut se de ponte in flumen precipitet. Illi con-
 tinuo accurrunt, mecumq. comprehendunt
 fortiter. Ille me sapius stultum & dementem
 appellans, valde contendit e manibus
 se nostris proripere. Quoq. id facit serius,
 hoc illi eum constringunt durius. Populus
 interim (ut est audax contentionum spec-
 tator) undique se circumfudit, & ut quis-
 que robustior erat, ita Casari manum ve-
 locissime iniecit. Ille eum iam ira efferbu-
 isset,

iffer; pugnis, pedibusquē proximos quosquē
obtrudit, & quanto maiori impetu hoc fa-
cit, tanto certiora illius infania argumenta
colligunt: adeoque fortiter comprimunt, ne
in flumen feratur, ut distractum, contor-
tum, iracundia pallidum, furentem, pileo
vestibusquē spoliatum, ad diuersorium per
vini deportarent: ita nihil profecit contra-
dicendo, & quia Galli minimē intelligebāt,
& quia ego, qui illos adiunabam, semper
hominis stulti, miseriquē insaniam deplora-
rabā. Ludicra igitur (vti iam dudū dixi-
mus) latissimē patent, eosdem tamen locos
habent, quos facetiæ. Infinita etiam eorū-
dem quotidie exempla videmus, sed ea sunt
omnium incundissima quæ a Boccacio in
suis Nouellis recitātur: vt ea quibus Bru-
no & Buffalmacco in Calandrinū, & Si-
monem sunt vsi. Nouellis. i.
fabulis. Aliæ sunt etiam fami-
narum fabulæ, quæ & facetæ sunt, & pera-
cutæ. Multas equidem noui in isto ge-
nere prestantes viros, sed unum inter cæ-
teros egregium, PONTIVM SICI-
LIENSEM, qui Patavij iam diū stu-
duit. Is cum rusticum quendam vi-
disset, qui capos duos altilis venales ha-
bebat, eosdem emere simulavit, cumquē de
U. iij. pretio

294. Liber secundus.

pretio consensum esset, eundem orat, ut cum eo unâ ad cubiculum eosdem deferret, quod si faceret, præter constitutas pecunias, aliquid etiam quod ederet daturû. Annuit rusticus: Pontius deinde illum ad Rixamidem deducit campanariam, circularē, rotundam, ab ecclesia omni ex parte diuisam, propè quam Angeportus erat. Kbi cum paulum constitissent, ego (inquit Pontius) istos capos cum socio quodam meo deposti, istius pyramidis circuitum nō esse quadraginta pedû, & ut hoc prius experiar, quàm domum venerimus, crassius istuc solum cōparauī. Quod cum e manica deprameret, unum ipsius finem rustico dat, eumq; in hoc consistere, ipse reliquum tenet. Qua cum pyramidem dimetiri cōaretur: Ex opposita parte ubi diuerticulum erat, solum clauiculo parieti affigit, ipse interim cum capis per angeportû discurret. Rusticus cum aliquandiu stetisset, mensuræ exitum prefolatus, quid (inquit) agis? quid sātis per moraris? Quod cum crebrius iterasset, quid rei erat videre constituit: cumquē eo peruenisset, vidit solum non a Pontio, sed a clauo teneri. Exiguum me herclē duorum caporū pretium. Multa istius generis alia.

de Pontio commemorantur, & apud ma- ^{pontius Pa-}
iores nostros de Gonella Meliolo, alijsque ^{causensis.}
nonnullis. Hodie vero Seraphinus, & Mar-
rianus, & alij quos cognoscitis innumera-
biles, cum primis celebres existunt. Ista
me hercule iocandi ratio, in ijs laudatur,
qui nihil aliud proficuntur. Verum Curia-
lis nostri ludicra, immoderata quadam &
illiberali licentia vacare debent. Cauere
fane oportet, ne dum iocosus esse velit, fu-
racem aliquando putent. Ut multi circu-
latores & circumforanei, qui vulpina qua-
dam astutia freti, nusquam non excur-
runt, variamque personam induunt, ut
quidvis sordido lucrentur. Nihil itaque a-
cerbe, nihil violentè faciat: mulierum in
iocando, quemadmodum reliquis in rebus,
precipuum quandam rationem habeat,
præsertim si quid sit, quæ earum honesta-
ti, pudicitiaque possit officere. Tum Gaspa-
rus: nimium sanè propenso in mulieres ani-
mo es. Cur obsecro virorum in fœminas
maior, quàm fœminarum in viros respectus,
cautioque adhibetur? nonne tanti nobis
honor noster esse debet, quanti illarum illis
esse solet? num mulieribus liberum erit ho-
mines dictis sententijsquæ configere, illi ve-

ro vel prorsus obmutescant, vel gratias agent? Non negarem equidem (inquit Bibiena) eisdem legibus teneri mulieres in ioco ludicrisque quibus viri addicuntur: maiore tamen libertate homines illa notare possunt, si quid in vicia erratum sit, quam illas viri. Quoniam ipsi nos quasi iure quodam stabilitum esse volumus, ne nobis fraudi sit, aut ignominia, liberius aliquanto vivere. In fœminis vero tanti momenti est infamia ut siue vera, siue falsa, haud facile deleri poterit. De illarum itaque pudicitia, quoniam adeo anceps, atque periculosus sermo est alijs in rebus vergeantur, illam nos fas sit contingere. Cum enim ridiculi ea vix sit, tam graviter ut verar: is limitibus egreditur, qui generoso iam antea sunt praescripti. Hic cum paulum respiraret Bibiena, Huic libertatis nostra scrupulo (inquit, Fergus) sic potest Gasparus satisfacere: nimirum fœminis (quoniam viris imperfectiores indignioresque sunt, nulliusque ex se ipsis virtutis participes) frenos quosdam esse iniiciendos, ut quod sua sponte non facerent, ignominiae & turpitudinis metu aggredirentur. Continentia verò in illis maxime necessaria putatur, ut certius nobis de libe-

*In iocando,
mulierum
pudicitia
parendum.*

ris nostris constet. Necessitas itaque hominibus videtur imposuisse, ut omni artificio atque industria mulieres ad eandem impellant: in reliquis vero rebus, quæ laxissimas habenas concedunt, nihilquæ existimare solent, illa quantumcunque infelicitè & prapostere faciant. Cum itaque mulierculis de recta rationis cursu atque tramite in cæteris omnibus recedere liceat si illis in rebus eas mordere conemur, quas iudicio nostro eis concessimus, illa minime commota, nos minime faceti videbimur. Rixus enim (ut a te praeclarè dictum est) rebus commouetur inter se dissidentibus, Tum Ducissa, Siccinè Fregosè de mulieribus disputas, & quereris tamen quod te non ament? Non queror herclè (inquit Fregosus) quin grates potius ago. Nam nunc cum minime diligant, nec ego vicissim adinertus sum, ut illas amem. Nequæ ego meam nunc sententiam interpono, tantum eas rationes ostendo, quas Gasparus iam antea proferre potuisset. Operaprecium certè mulieres facerent (inquit Bibièna,) si te, & Gasparum tam graves inimicos reconciliare possent. Non sum equidem inimicus (inquit Gasparus: Sed tute videas, ne cum vi-

ris

298. Liber secundus.

Superius est
istuc respon-
sum.

ris inimicitias exercere videre: Nam si mulierum verecundiam usque adeo intactam esse velis, istam illis quoque legem imposuisses, ne ea in re viros aliquando taxarent, quæ nobis non minus chara est, quam sua feminis pudicitia. Cur enim Alfonso Carrillo non aequè licuit dicere? Sperabam te me in maritum velle emendicare. quæ Boadilla: Putabant omnes fore te laqueo suspensum. Cur Richardo Minutolo minùs licebat Philipelli uxorem ad illas Baias pellicere, quæ Beatrici fas erat, Eganum maritum de lecto euocare, ut idem ab Anichino vapulari, cum quo paulò antea concubuiisset? Quid de altera illa, quæ cum filium digito alligasset, maritum dubitare coëgit num apud se esset? Istæ tu mulierum ludicra apud Boccacium dicis esse facetissima. Subridens hic Bibiena, Cum, (inquit) mihi id solum oneris imposueritis (viri optimi) de iocis ut differam, ego constitutos mihi fines non prætereo. Iustas equidem mihi videor iam pridem rationes adhibuisse, tunc mulierum verecundia parceretur, eis quæ itidem interdixi, ne viros, aliquando exulcerarent. Verum illa ludicra quæ a te Gaspare recitata sunt, etsi aliquam
in se

in se notam habeant, omnino tamen mihi non displicent: praesertim illud Alonsi, quoniam vel ita longè petatum est, vel ita ingenuè reconditum, rectè ut possit affirmari, in alium omnino finem protulisse. Aliud illius in eandem audiui multò mea sententia acerbius & inhumanius. Cū enim Regina per Boadilla domū prateruecta esset, animaduertit casu Alonsus per parietes omnes, atquē portas huiusmodi turpia, & infanda animalcula, qualia in diuersis obscurioribus depingi solent. Quocirca ad Comitissam Castagnetensem accedens, vide quas (inquit) immanium ferarum capita, quas Boadilla infectando venandoq, enecat. Hac etsi apta & peracuta metaphora esset, & a venatoribus deriuata, qui laudi sibi gloriæq, ducunt, multarum belluarum capita foribus affigere, inhonestæ tamen iocandi ratio est, eoq, inuisior, & infestior, quia nemini respondebatur. Maiorem siquidem veniam responsum habet, & quia prouocati, & quia ex improviso dicimus. Verum ut ad mulierum ludicra redeamus, ego quidē illas non hortor maritos ut fallant: quasdam tamen earum fallacias a Bocaccio descriptas, a teq, ipso modo com-

Amori Ge-
nia danda.

do commemoratas, satis concinnas puto & ingeniosas. Illud tamen Richardi Minutoli, multo acerbius est quàm illud Beatricis: minusq; illa Egano marito, quàm ille Philippellæ uxori incommadavit. Ille enim astu eam pellexit ut id faceret quod noller, illa maritum non sefellit, nisi ut id faceret, quod vellet. Tum Gasparius: nulla Beatricis iusta excusatio est nisi amoris, quam viris fœminisq; ex æquo concedi puto. Amoris sanè affectiones (inquit Bibiena) magnam in se habent cuiusque erroris excusationem: id tamē cuique amantium religiosè observandum puto, ut quemadmodum cæteris in rebus, ita quoquē in amore simplice veritate sine fūco utatur. Nam si adeo horrenda sit, etiam in hostem proditio, quid erit in eos quos intimè amamus? Ego equidē amatores sinceros, eas pœnas, vigiliis, pericula, lachrimas, molestias puto perpeti, omnes illas placendi rationes inire, omnes impetrandi illecebras excogitare, nō ut amata muliercula corpusculo libidinosè fruatur, sed ut menti purissima dominetur, eamq; glaciem plus q̃ Adamantinam resoluant, qua tenerrimis fœminarum pectoribus sæpenumerò delitescit. Hanc ego soli-

danda

dam voluptatem, sinceram affectionem, finem denique illum opinor, quod animus verè generosus, omnes suas actiones dirigit. Quod si ego mulieris cuiusq̃ amore deflagrarem, maiori mihi emolumento atque vo-
Corporis sine
 luptati putarè, si eam me ex animo amare anima nulla
 cognoscerem, q̃ si eadem inuita ad satieta-
posse
 tem usq̃ fruèrer: dominum siquidem meum putarem spirantis mortua. Quicumq̃ igitur istis ludicris (qua verius fortasse insidia nominari possint) id quod volunt consequuntur, cœteris iniuriam inferunt, nec eam tamen suauitatem percipiunt, qua amori debetur, cum solo corpore sine voluntate potiantur. Idem de illis statuendum existimo, qui carminibus, philicis, susurris, somniferis, vi etiam aperta quandoq̃ in amore utuntur. Munera etiam atq̃ dona amantium voluptatibus nonnihil detrahunt: cum iure dubitari possit, suorum ne ipsorum, an munerum gratia diligantur. Fœminarum itaque illustrium amores permagni estimantur, quoniam ex alia causa, quam sincerissimo quodam affectu dimanare non possunt. Ferè enim non fit, ut se inferioribus insinuent, nisi valde diligerèt. Non nego (inquit Gasparus) omnem a-
 man-

mantium industriam, lucubrationes, molestias, animi potius victoriam, quam corporis spectare debere: id dico, istas fallacias (quas tu in viris insidias, in sceminis ludicra appellas) optima esse media, atque destinata, quibus ad finem perveniatur. Quisquis enim corporis dominus est, idem quoque animum possidere videtur. Nam Phillippelli vxor (si probe memineris) etsi illam Minutoli fraudem multis lachrimis prosecuta esset, tamen cum paulo postea in memoriam reuocasset, amantis oscula, mariti sui quàm multo suauiora essent, omnem istam acerbiter in amorem conuertit, & Minutoli, ex eo semper summo desiderio tenebatur. Vides igitur quod diuturna consuetudine, infinitis muneribus, multisque precibus, obtineri non potuit, id hilari unius noctis insania effectum esse. Adeo istuc siue ludicrum, siue insidia ad animi istius tam inexpugnabilem arcem obtinendam valuerunt. Falsa me herclè conclusio (inquit Bibiena) animos semper muliebres ab eis possideri, a quibus corpora. Tum enim, omnes ex aequo scemina maritos diligerent, quod falsum esse cognoscimus. Verum Bocacius ille (cui tu tantum tribuis) mulieribus

ribus absquè ratione (quemadmodum tute videris) ex professo hostis fuit. Non sum certè hostis (inquit Gasparus) illud tamè verè ausum affirmare, per paucos viros quorum spectata virtus est, foeminas vel tantuli aestimare, etsi id nonnunq̃ simulent, cum ita ferat occasio, vsus, atquè necessitas. Tum Bibiena, istac (inquit) oratio non mulierculis solum iniuriosa est, sed illis etiam hominibus, qui easdem suspiciunt, & reuerentur. Sed ego de ludicris pergam dicere, nec unquàm tam difficilem mulierum defensionem contra aduersarium tam grauem suscipiam. Huic itaquè sermanti finem imponam, qui longior fortasse videtur quàm par erat, aliquanto etiam inuicundior, quàm expectabatur. Et quoniam istas ego dominas adeo modestè video consistere, omnesquè iniurias ita aquo animo sustinere, non dubitabo posthac in Octauiani sententia acquiescere: nimirum, dum earum pudicitiam verbis non violemus, reliquis in rebus ignominiosam dicacitatem eas nihili pendere. Magna hic mulierum pars in pedes sese erigunt: & quoniam Ducissa signum dedit, in Gasparum continuo Sicones Orpheum dilacerantes feruntur: & ut Orpheum quon-

dam debacchantes illa, ita quoque Gasparum ista conuellere simulantes, nunc (inquit) videris , num nostra nobis fama parui momenti fuerit . Ita insurgendo , ridendoque somnus , qui omnium iam fere oculos oppresserat , omnino excussus videbatur . Tum Gasparus videte obsecro (inquit) quam egregia rationum momenta habeant , quæ rationum vice , vim atque minas adhibent , quod quoniam ita est , relinquamus verba , & cum verberibus liceat discedere . Non licebit (inquit Emilia) nam tu cum Bibienâ longa oratione anhelantem , atque fessum videris , in mulieres ignauiter inuehi cœpisti , neminem putans superesse aduersarium . Verum in aciem istam , militem recentem , eumque strenuum mittimus , qui tecum in ista quam speras impunitate digladiabitur . Deinde in Iulianum conuersa (qui hactenus fere conticuit .) Tu (inquit) honoris muliebris ubiuis generum patronus existimaris . Nunc est cum illo te nomine dignum ostendas , & quamquam vix satis præmij iam antea tuleris , id tamē nunc cogita , cum inimicum tam infestum profligaueris , omnes tibi mulieres deuincies : quæ si quando parem tibi gratiam non

retu-

retulerint, in omnem tamen aternitatem,
 istius beneficij obligatio propagabitur. Tñ
 Iulianus multum certe honoris inimico vi-
 deris tribuere, amico parum: cum in mu-
 lieres a Gasparo nihil dictum sit, quod a
 Bibiena non sit abundè refutatum. Istius
 profecto rei unusquisquè credo nostrum sa-
 tis sibi conscius est, hominem vere Curia-
 lem, quam probè deceat, mulieres plerasq;
 reuereri. Vix enim humanum vel pruden-
 tem indicamus, qui earum vita, atquè mo-
 ribus notam aliquam inurat, siue seridè id
 fiat, siue simulatè. De rebus itaquè tam
 apertis & peruagatis disputare, nihil esset
 aliud, quàm de manifestis dubitare. Oçta-
 uianum equidem rationis metas præterisse
 puto, cum mulieres diceret natura esse im-
 perfectas, nec virtutis cuiusq; ex se capa-
 ces, nec alicuius momenti, si cum homini-
 bus conferantur. Et quoniam quorundam
 authoritati tantum tribuimus ut eisdem
 credamus, siue minus verè, siue minus seridè
 loquantur: adducor herclè ut credam Ga-
 sparum in Oçtavianiani verbis facile nimium
 acquiescere, cum viros sapientes diceret se
 minas nihili facere, quod est a veritate ali-
 enissimum. Vix enim egregium virum co-

Viris sapi-
 entibus fa-
 mina grata
 sunt.

306. Liber secundus.

minisci possum, qui mulieres permagni non
 aestimauerit: quarum ego virtutes, atque
 dignitatem, hominum rebus gestis nusquam
 postponerem. Tamen si in controuersiam
 atque dubium ista mulierum causa veni-
 ret, vereor ne eo apud nos minus valeret,
 quia Curialis adeo omni ex parte absolutus
 a nobis descriptus est, ut quisquis diuinum
 illius ingenium virtutemque contempletur,
 mirum ni mulierum actiones ab eo longe
 abesse existimet. Verum si aequa lance li-
 brari ista velimus, homines non minus acu-
 ti, atque eloquentes (quam Ludouicus
 comes, atque Fredericus), optandi essent,
 qui foeminam perinde aulicam omnibus
 tum animi, tum corporis dotibus ornatam
 nobis proponerent, uti ille noster Curialis,
 ab illis hominibus est honorificentissime
 expositus. Quod si fieri posset, non dubito
 (veritate praesertim suffragante) quin illud
 plane perspiciatur, non esse minores mulie-
 rum, quam hominum virtutes. Immo vero
 multo maiores (inquit Emilia) idque vel
 ex eo licet iudicare, quod virtutes omnes
 foeminini generis sunt, errores vero vitiosi,
 masculini. Arrisit hic Gasparus, & in
 Nicholaum Phrissum conuersus, quid tibi
 (inquit)

Aulica fo-
 minis fabri-
 canda est.

(inquit) Phrifi de istis videtur? Doleo equidem (inquit Phrifi) Iulianum cum sapiens sit, Emilia blanditijs adeo delinitum, & enitum esse, ut id proferre non dubitet, cuius me illius gratia vehementer pudet. Subridens hic Emilia immo tua te ipsius causa pudebit (inquit) cum Gasparum videris rationū momentis superatum, & tuum, & sui ipsius errorem confiteri, eamq; veniam efflagitare, quam illi nos non concedemus. Tum Ducissa, quoniam (inquit) sero iam est, illud totum in crastinum differemus: & Iuliani consilijs adducti, priusq; ad disputandum progrediamur, foeminam Aulicam unā adducemus omni virtutum genere non minus instructam, quam Curialis ille, qui ab istis nobilibus adeo curiosè institutus est. Faxit deus (inquit Emilia) ut nemini hoc negotium demus, qui cum Gasparo tacitè sentit, ne pro muliere illustrissima, culinariam nobis aliquam, aut operariam proponat. Certè quidem (inquit Phrifi) hac sunt mulierum officia, nisi nimium forte vobis ipsis placueritis. Tum Ducissa: magna me herculè mihi in Iuliano repocita spes est, qui non dubito (quo est acumine atq;

308. Liber secundus.

iudicio) quin illud omne quod in muliere
 perfectum, atque exquisitum esse potest, lu-
 culentissimis verbis exprimet: ita penum-
 instructam habebimus, quo falsas Gaspari
 accusationes refellamus. Nescio equidem
 serenissima (inquit Iulianus) an consilium
 in ea re tuum approbem, quod istam mihi
 tam lubricam & scopulosam provinciam
 imposueris. Nam (ut ingenuè fatear) sa-
 tis sentio, quam imparem tanta rei faculta-
 tem habeam. Nequè verò Comiti, aut
 Frederico ulla ex parte conferendus sum,
 quia inaudita quadam facundia eum nobis
 Curialem efformarunt, qualis hactenus
 nemo fuit, nequè (ut credo) unquàm erit. Ta-
 men si ita vestra serenitati videbitur, istud
 onus suscipiam, ijs conditionibus, quibus
 superiores illi: nimirum cuius, ut liceat quoad
 volet obicere: quod ego non contradicendi
 studium, sed differendi adiumentum puta-
 bo. Quo cum errores quosdam interdum
 reuocauero, absolutam illam (quam queri-
 mus) Aulicam, tandem fortasse aliquan-
 do reperiemus. Spero sane (inquit Ducissa)
 adeo solidam tibi orationem fore, & accu-
 ratam, parum ut contra adferri possit. Huc
 itaque animum aduerte, in eoque cogitati-
 ones

ones omnes aliū deſige, iſtamq; ſcēminam
ſic effinge, ut noſtros aduerſarios pudeat
affirmare, eam non eſſe cum viro Curiali
comparandum. Fredericus interim ſileat
nimis ille quidē accuratē ſuum virū ex-
ornauit, cum eidem ſcēmina noſtra confe-
renda ſit. Parum aut potius nihil reſtat
(inquit Fredericus) quod ultra adijciam:
& ſi quicq; animo iam antea conceperam,
eadem omnia Bibiena facetiæ, atq; ludi-
cra excuſſerunt. Si ita res eſt ut ais (in-
quit Duciffa) iſtūc ruruſum craſtino mane
reuerſi, utrumq; laborem abſoluemus.

Quod ubi primum dixiſſet, omnes
continuo erecti, & ſumma
cum reuerentia Duciffæ
(Vale) dicentes, cubi-
culis ſeſe ſuis com-
mittunt.

De Curiali siuè Aulico

Liber tertius.

Pythagoras ille egregius iam olim philosophus (uti memoria prodiit est) subtili quadam & exquisita indagatione Herculei corporis mensuram solertissimè inuestigauit. Spatium siquidem illud, in quo unoquoque lustro Olympiades in Achaia prope Elidem coram Iouis Olympici templo celebrabatur, ab ipso Hercule emensum cognouerat. Cuius cum stadium sexcentorum & viginti quinque pedum esset, & illis tamen stadiis aliquanto spatiosius, quæ a posteris illius in nonnullis Græciæ partibus constituta erant (cum totidem tamen pedes continerent) facile Pythagoras ex illa proportionè animaduertit, quanto Hercules reliquis hominibus pede longior esset: cumq; corporis magnitudinem ex pede collegisset, eundem reliquis tanto proceriorè dyndicanit, quàm illius stadium, cæteris omnibus longius, & spatiosius extiterat. Tu itaq; mi Alphonse eadem omnino ratione ex ista tam exili totius parte, coniectura faciliè consequi

Pythagora
exemplum
aptissimum.

qui poteris, Urbinatium aula quanto cæteris omnibus Italia Regijs augustior fuerit, atque excellentior. In qua si ludi omnes, iocique (quibus ad animi tantummodo relaxationem utimur) reliquarum ciuitatum oblectamentis superiores fuerunt, quid de virtutum exercitijs atque operationibus dicendum erit, quibus omnium illic animi deuoti, atque consecrati videbantur? De istis sane rebus (nescio quomodo) sed confidenter tamen prædicare libet. Neque herclè valde extimesco, num mea fides in dubium cuique veniat: cum eas antiquitates non coner attingere, in quibus quicquid libuerit, liceret effingere: sed eos tantum homines oratione illustrare, quorum res gestæ, vitæque consuetudines, recenti, eademque fideli viuentium memoria confirmantur. Ego verò si quid in me ingenij, atque industria sit, omnes nervos intendam, ut hanc tam incredibilem illius Aula celebritatem, ab obliuionis inuidia vindicem: eosque homines posterorum nostrorum animis ita prorsus quasi viuentes spirantesque relinquam, ut huius ætatis fœlicitati nonnulli forsitan deinceps inuideant. Nemo siquidem omnium est, qui cum de rebus

antiquissimis legerit, maiorem animo earum opinionem non concipiat, quam scriptorum quisquam licet exactissimorum, exprimere poterat. Nostrum quoque istuc qualecunque opusculum, ubicunq; in hominum manus ceciderit (nisi forte virorum foeminarumq; nobilium aspectu indignum videatur) non dubito quin facile effecerit, ut Vrbinatium Aulam longè illustriorem existiment, q̃ quae a nobis crasso & leuidensi filo depingitur. Quod si tanta in me eloquentia esset, quanta illorum hominum virtutem gloriamq; exequaret, alio suasu atq; testimonio illis non esset opus, qui ista nunq̃ conspexerunt.

Cum igitur omnes insequenti die in locum sese consuetum recepissent, summoq; silentio vsi consedissent, in Fridericum atque Iulianum oculos uniuersi coniungunt, & quis eorum huic tam optata disputationi foelix principium daret, vehementer expectant. Tandem Ducissa cum aliquandiu conticuisset: Valdè (inquit) Iuliane desideramus uniuersi, istam tuam tam praecellentem mulierculam intueri: quam si adeo undique nobis ornatam non proposueris, ut omnis illius venustas atq; pulchritudo perspi-

ſpiciatur, nos te fortasſe ſuſpicioſum & ze-
 lotipum ſuſpicabimur. Ego illam Sereniſſi-
 ma (inquit Iulianus) ſi formoſam iudica-
 rem, alio ornatu minime perpolurem, quàm
 quo tres illa Dea utebantur, cum a Paride
 conſpicerentur. Verum in eadem utcunq;
 exornanda, niſi iſta domina mihi ſubſidia-
 riam opem præſtiterint (cum optimè id
 poſſint) vereor ne non Gaſparus ſolùm &
 Phriſius, ſed reliqui etiam iſtius ſocietatis
 viri nobiliſſimi eandem aſpernentur. Et
 quoniam eadem adhuc ſatis venuſta exi-
 ſtimatur, melius fortasſe fuerit, eandẽ pau-
 lulum celare, & Fredericum potiùs audire
 quid ſit quod de Curiali dicendum reſtat:
 quem iſta mea ſcœmina neceſſe eſt multò fo-
 re præſtantiorem. Mihi quidem (inquit
 Fredericus) ſi quid in animo etiam num
 reſtiterit, non eſt adeo neceſſarium, quin
 idem ſinè diſpendio omitti poſſit. Immo for-
 taſſe omnino diuerſum atquè alienum eſt
 ab eo quod a me iam antea dictum eſt. Et
 quid illud obſecro eſt (inquit Duciffa?)
 Conſtiteram equidem (inquit Frideri-
 cus) de ordinibus quibuſdam Equeſtribus
 dicere, inſignium varietate celeberrimis.
 Ut eſt illud de S. Michaele apud Gallos,

Pallas, Luna
 Venus.

de aurea Periscellide nomine S. Georgij,
Periscelidem apud Anglos, de aureo Vellere apud Bur-
 auream Le- gundios. Istuc etiam putabam adycere,
 Lundus ap- quibus modis ista dignitates conferuntur,
 pellat. quibus etiam male meritis auferuntur, qui-
 bus initijs sunt orta, qui illarum authores
 fuerint, deniquè in quem finem sunt insti-
 tuta, quoniam eos homines in omnibus an-
 lis illustrioribus permagni fieri videmus.

Ne id quidem omittere decreueram (nisi
 fortè temporis angustijs exclusus essem) de
 diuersissimis Aularum Christianarum ri-
 tibus & consuetudinibus, de principum fa-
 mulitijs, de conuiujs, de spectaculis dicere.

Turca &
 Sophi Aula
 celebres.

Quod dum facerem, commodè me herculè
 magnus ille Turcarum imperator, & Per-
 sarum Sophus sese mihi obtulissent. Nam
 cum ex nonnullis illarum regionum mer-
 catoribus audiuisssem, nobiles illarum gen-
 tium homines, magnam virtutem, atque
 humanitatem in dictis factisque prestare,
 dum vel secum unà, vel cum mulieribus
 commercium haberent: in armorum verò
 exercitijs, & iocosjs quibusquè concertati-
 onibus, magnificos esse, aut potius admira-
 biles: vehementer sanè intelligere deside-
 rabam, quibus demùm modis ea confice-
 rent,

rent, qua maximo pretio apud eos habebantur : qua potissimum in re illorum magnificencia, & vestimentorum splendor consisteret: quomodo a nostris discrepant, quousque conuenirent : qua humanitate viri a mulieribus exciperentur : postremo, qua modestia illis fauere solent fœmina, qui eisdem amando inferuient . Verum (ut ingenuè fatear) non est nunc narrandi locus, cum alia dicenda fuerint, nostro etiam proposito multò magis conuenientia . Immo vero (inquit Gasparus) & hac & alia istius generis nonnulla, cum re proposita melius coherent , q̃ Aulica istac muliercula: cum ea regule qua de viro Curiali præscribuntur, fœminis etiam optimè consentiant, qua & loci, & temporis, & reliquorum etiam præceptorum (quantum sexus imbecilitas patietur) rationem habere debent, non minus diligenter. Quocirca meo iudicio præstiterit formulam quandam & quasi præcepta tradere, vel quomodo principi optimè inferuiat, vel quomodo corporis exercitijs uti deceat, id est, equitare, luctari, arma tractare : quorum difficultates cognitās, perspectasq̃, habere operaprecium erit. *Arisit hic leuiter Ducissa,*

Et

Et principes (inquit) viros adeo egregios in sua familia vix usquam habent. Corporis vero exercitia Petro Montano nostro relinquemus, Iuliano unicam istam foeminam exornandam tradimus: quam tute iamdudum extimescere mihi videre, cum ex isto nos sermone in alium consulto auoces. Absonū certè (inquit Phrisius) aut saltèminimè necessum est, de muliere fabulari, cum aliquid supersit de viro Curiali dicendum: nequè sanè conuenit, res adeo natura disiunctas simul commiscere. In magnum errorem incidisse mihi videris (inquit Caesar) nam ut Aula quantumuis illustris, & eximia splendorem, pulchritudinemq; videtur amisisse, nisi in ea mulieres frequentissimè sint, ita nec Aulicus res magnas & magnoperè expetendas aggreditur, nedum sermonem, artificiosa illa comitate, atquè urbanitate temperatum, inire poterit, nisi cum foeminis commercium atquè consuetudinem habeat: quarum aspectu, praesentia, atquè applausu omnia clariora atquè perfectiora fiunt. Arrisit hic Octauianus, Et ò fallacè (inquit) escam, qua si homines aliquando capiuntur, confestim desipiunt atquè delirant. Tunc Iulia-

Mulieres au
le ornamen-
ta.

*Julianus in Ducissam conuersus, Quoniã
tibi (inquit) spectatissima ita visum est,
nō dubitabo quicquid primum occurrit di-
cere: valde tamen harens atquē dubius, ne
discendo vobis non possim satisfacere. Mi-
nori certē mihi molestia esset, mulierem a-
liquam sic effingere, ut meritō totius orbis
regina videatur, q̃ Aulicam scēminam om-
ni ex parte absolutam. Huius enim omnino
nulla sunt, illius permulta restant exempla,
adeo ut, si eam coner describere, satis erit,
domina cuiusdam mihi iam pridem cogni-
ta diuinissimas animi virtutes mente cogi-
tationeq; complecti, easq; dotes verbis ex-
primere, quas oculis indies perspicimus: &
si alia ratione huic muneri satisfacere non
possem, tamen vel ipso illius nomine com-
memorando abundē satisfacerem. Hic
Ducissa, Noli (inquit) fines tibi constitu-
tos præterire, quin impositis iam pridem
legibus animum aduorte, scēminamquē au-
licā sic exornato, ut eadem non indigna vi-
deatur, cui optimus quisquē inferuiat. Tum
Julianus: Ne autoritate apud me (am-
plissima princeps) minùs q̃ æquum est, va-
luisse videre, etiam illis in rebus quas ego
vix, aut ne vix quidē præstare possum:*

Pigmalionis *statua.* ego istam Aulicam pro mea voluntate atque arbitrio efformabo: deinde si aliam neminem obtinere possim, ego illam Pigmalionis exemplo tanquam meam amplexabor.

Neque vero eadem sum cum Gasparo sententia, qui eadem praecepta, & viro Curiali, et Aulica mulieri convenire existimat. Quaedam enim etsi utrisque sint communia, alia tamē sunt solis hominibus propria, nonnulla muliebri conditioni tantummodo necessaria. Idem de corporis exercitiis dici potest. Verum (ut mihi videri solet) mores, consuetudines, voces, gestus, tota denique, faminarum actio, virorum dissimilima esse debet. Nam ut istos constans, quaedam, solida, ac virilis habitudo decet, ita illas tenera, mollis, delicata, & effœminata suavitas: incessus, status, motus, oratio, nihil in se virile, nihil turbulentum ut habeant. Hac itaque principia, si illis praeceptis adiunxerit, quae ab istis hominibus Curiali tradita sunt, non dubium est (ut Gasparus modò noster) quin sapius eis dē fœmina uti fruiq; poterit. Nonnulla siquidē virtutes perinde fœminis ac viris sunt necessariae, ut profapia nobili esse, affectationē curiosam effugere, decorū in rebus omnibus conseruare,

uare, humanitèr apud quosque viuere, futuris prudentèr prospicere, nulla superbia, nulla inuidia tabescere, nemini detrabere, nusq̃ contèdere, domina (cuiusq̃ inseruit) beneuolentiam conciliare, eandem perpetuo retinere, deniquè summa cum venustate, eadem omnia exequi, & perficere, qua illi sexum, atquè conditionem decent : Forma vero in illa, multo magis quàm in Curiali necessaria est. Nam ut planè dicam quod sentio, multum illi muliercula abest, cui forma deest. Fama vero atquè hominum opinioni, multo accuratius, quàm virorum quisq̃ consulere debet : non solum ut ipso crimine, sed omni etiam criminis suspicionem vacet. Difficilius siquidem ignominie labem mulieres effugient quàm viri, cum pauciores a natura defensiones habeant. Sed quoniam primas viri Curialis partes, in rebus bellicis positas esse Ludouiscus affirmauerit, illud quoquè mihi necessum videtur, de precipuis Aulicæ fœmina officijs, meam quoquè sententiã dicere : quod cum fecero, ego maximo impositi muneris momento satisfecisse mihi videbor. Intermissis itaque paulum animi virtutibus (quas illi cum nostro Curiali communes esse oportet) sci-

Forma fœ-
minis conue-
nientior.

licet prudentia, magnanimitate, continen-
tia, reliquisquē nonnullis, quæ omnibus ex
æquo fœminis conueniunt, ut sunt illa, sin-
ceram modestiamq; esse, mariti facultates,
familiam, liberos sollicitè curare: illud præ-
terea in *Aulica* requiritur, ut iucunda qua-
dam affabilitate in omni sermone, cū omni
hominum genere utatur, tanta loci, tempo-
ris, persona, reliquarumq; rerum considera-
tione, nihil ut exactius, tanta morum, acti-
onisq; modestia, nihil ut suauius, tanto acu-
mine ac facilitate, nihil ut concinnius ap-
pareat: cumq; se in omni tum dicto, tum
facto pudicam, prudentem, dulcem, iucun-
dam, argutam ostenderit, tum illā difficile
& scopulosam, sed tamen verè auream me-
diocritatem, conferuct, quam utrisq; con-
trarijs septam, & quasi obsessam, sine scelere
preterire non potest. Nunq̃ igitur (ut ho-
nestior videatur) morosa, & difficilis, &
ab humano cœtu, atquē congressu auersa
videatur, etiamsi quicq̃ in sermone petulā-
tius exciderit, ne dum se velocius, atquē in-
humanius subducat, vereri videatur, ne
diutius manendo, occultum in se aliquid &
reconditum, prodidisset. Inciuilis ista au-
steritas, aut potius odiosa rusticitas appelle-
tur.

*Aurea me-
diocritas
fœminis te-
nenda.*

tur. Nequè tamen ut comes, & faceta habeatur, verborum obscenitatem addat, nec familiaritate intemperata & effreni utatur: ne illud forte videatur, quod re ipsa non est. Sin eam aliquando necessitas eo destruserit, ut huiusmodi colloquijs turpioribus necessario intersit, astet quasi inuicè, audiat, sed tamen leuiter, utrumq; muliebri verecundia perfundens. Illum vero errorem, qui multis communis est, religiosè declinare meminerit: nimirum nec ipsa mulieri cuiquam virulètiùs detrahat, quod est angusti animi, nec alij detrahenti libentiùs auscultet, quod est natura deprauata. Nam quacunque aliarum mulierum vitia, vel inuicè vel cum indignitate, vel cum admiratione audit, facile cuiq; persuadet, immunem se ab illis malis esse, cum vel illis succenseat, vel minimè vera esse credat. Verum illa mulieres futilissima, quæ in aliarum amores curiosè inquirunt, easdemq; protinus articulatim cum hilaritate quadà effutiunt, & alijs mulierculis inuidere videntur, & viros tacitè efflagitare, ne con-
Quæ aliarum erroribus de-
 similem in eis errorem existiment: dumq; lectantur
 in risus gestusque affectatos quosdam inci-
 dunt, facile fides sit, tali quoque in re, non ciuntur.

mediocrem se voluptatē percepturas. Vnde
 euenit ut homines etiamsi inanissimis earū
 rumusculis diligentē attendere videantur,
 earum tamen semper in posterum mores de-
 teriores putent. Immo istam illarum in re
 turpi voluptatē, tanq̃ iustas sibi illecebras,
 atque occasiones arripiunt, de earum pudici-
 tia periculum ut faciant. Qua in re cum
 sese longius discurrere patiantur, eò subito
 ignominia, atque turpitudinis prolabuntur,
 ut earum congressus, atque commercia, ho-
 mines non modo non desiderent, sed etiam
 detestentur: cum interim nemo omnium
 ea impudentia, atque superbia sit, quin ca-
 stas, honestasq; mulieres (velit nolit) re-
 uereatur. Illa siquidem illarum gravitas
 cum integritate, atque prudentia tempera-
 ta, tanq̃ clypeus, atque propugnaculū ho-
 minum improborum temeritati resistit: ex
 eoque fit, ut unica illarū vox, risus, gestusq;
 minutissimus (si benevolentiam in se taci-
 tam habeant) magis cuique chara & ac-
 cepta sunt, quam muliercula alterius, amo-
 ris indicia quantumcunq; aperta. Ea enim
 etsi fortasse re ipsa impura, atque libidinosā
 non sit, facillimè tamen putatur esse, dum se
 fastidiosius contrahit, dum liberius rideat,
 dum

dum profusius, scurriliterq; loquatur. Et quoniam illa ferè verba, quæ certis quibusdam momentis non nituntur, irrita, atque puerilia sunt, facinoram, *Aulicam*, diligenter oportet excubare, non solum quis sit, quicum unà loquitur, sed ut illam habeat diuersarum rerum scientiam, ut nec desit, quod appositè, & concinnè dicat, & illud etiam in omni re iudicium, ut cum placere *Laus propri-* dicendo putarat, stomachū non cōmoueat: *o sordet in* nec illius aures proprijs laudibus obtundat, ore, nec nimio sermone lassum & fatigatum, detineat, nec seueris in rebus ridiculis scatet, nec graua ludicris misceat, nec id sci- at, quod nescit, nec laudem ex eo querat, quod omnino ignorat, denique affectata omnia tanq̃ *Syllam* & *Carybdim* euitet, *7* stis animi dotibus, cum se decore instrux- erit, tum corporis exercitijs illi sexui cōue- nientibus utatur: ea tamen venustate, ut in omnibus tum dictis, tum factis dubite- tur, prudentia ne maior illi, an iucunditas insit: ita illam omnes, non tantum amore, sed veneratione quadam & honore profe- quentur, fortasse etiam non indignam exi- stimabunt, quæ cum isto tam magnifico *Curiali nostro* conferatur. Contineat hic

Excipiendi sunt hominū animi.
Cic de orat. lib. 1.

Iulianus, & paululum ita restitit, quasi orationi finem imposuisset. Tum Gasparus egregie mehercule sceminam nobis istam, exornasti, magnamq; illi prastantiam attribuisti, satis tamen concise & generaliter: Res sane adeo multas, atque magnas eidem accumulasti, ut verear ne eas nominare pudeat, istasq; potius optes fore, quam fieri putes: eorum more, qui cum nihil sperent, voluntate tamen in impossibilibus defixam habent: Istac ego exactius paulo atque luculentius exprimi desidero, quae sint illa corporis oblectamenta. Aulica femina convenientia, quis virorum humaniter excipiendorum modis, quae res istae sint, quarum illa cognitionem habere debet: num prudentia, num animi magnitudo, num continentia? Caetera quoque illa virtutes, inuolucris quibusdam a te recitatae, in quem finem intendant, nam ad familiam (quod tamen illam profiteri non vis) an ad humanitatis officia, & corporis relaxationem? Quod si sentias, tu pol videris, ne istas tantas doctes, tam turpi ministerio relegaueris, ut eas prorsus tui, suiq; pudeat. Ridens hic Iulianus, non potes (inquit) te continere Gaspare, quin acerbioris tuae virnae semper

semper in mulieres equomas. *M*hi quidē
de ista re abunde satis dixisse videbar, istis
praesertim audientibus, quorū nemo (audeo
dicere) ita communis sensus hostis est, ut
fœminis armorum, equorum, palestra, pila,
reli quarumq; rerum usum attribuat, quæ
sôlis hominibus conceduntur. *Antiquitati*
meherculè (inquit *Aretinus*) satis placuit
fœminas videre nudas cum viris colluctan-
tes: sed illa apud nos, cum alijs nonnullis
consuetudo inueterauit. Ego etiam mea
memoria (inquit *Cæsar*) fœminas vidi, pi- *Fœmina o-*
lis, armisq; ludentes, venantes, equitâtes, lim armis
& alijs quibusquē virorum exercitijs con- *sa.*
tendentes. Ad hac *Iulianus*, sed quoniam
(inquit) arbitrio meo domina ista effor-
manda est, non modo robustis istis, &
asperis virorum exercitijs non utetur, sed
ea etiam, quæ mulierum propria sunt, illa
facilitate, atquē cura conficiet, quæ a nobis
paulo ante descripta est. In saltatione igi-
tur nec celeri, nec violento motu utatur,
nec in muscis frequenti illa, & difficili to-
norū diuisione, quæ plus in se scientia, quàm
suauitatis habet. Instrumenta vero musica
illius conditioni consentiant. In forme enim
turpequē esset fœminā videre timpanistā,

buccinatricem, aut fistulatoriam : istorum enim ea vis & asperitas est, ut lenem illam, dulcem, & decoram foeminarum mansuetudinem distrahat. Quoties igitur saltandum fuerit, aliquantulum prius exoretur id ut faciat, in eoque timiditate quandam, atque verecundiam adhibeat, qua temeritati, atque imprudentia sunt contraria. Eodem accedat ea vestitus consideratio, ut nec nimis dissoluta sit, quod est rusticitatis, nec nimium mollis, quod est inconstantiae, & lenitatis. Sed quoniam mulieribus a natura conceditur maiorem in forma operam collocare, quam viris, quoniam ipsius quoque formae diuersa ratio est, summo iudicio perpendendum erit, qua vestimenti formula cum primis deceat : quod facile fiet, si pro exercitiorum varietate vestes quoque componantur. Quod si ad hilaritatem natura propensior sit, id obnixè contendet, ut vultus, voces, vestitus eidem vno quasi concentu suffragentur : Sin paulo seuerior sit,

atque remissior, caetera quoque naturalem
 Vestitus corporis & ingenij fabrica sequitur. grauitatem apte comitentur : si obesa sit, si gracilis, si pallida, si fusca, naturam semper artificiosa solertia adiunget : rectè tamen & sapienter, ut quantumcunque delicata &

polita

polita sit, nihil studere, nihil affectare videatur. Et quoniam Gasparus illud sciscitatur, quarum rerū notitiam amplecti debeat, quo officio, qua humanitate viros, feminasq. accipiet, & num in istum omnino finem illius virtutes spectabunt, illud vobis confirmare non dubito, eadem illi cognoscenda esse, quæ viro Curiali ab istis viris eloquentissimis sunt attributa. In illis vero oblectamentis, quæ ei non conveniunt, satis est tantum habere iudicii, quantum viris solet attribui in illis rebus, quarum exercitatio eisdem non conceditur, quod meo iudicio satis est, si viros sciant, pro cuiusque benemeritis magis minusve laudare. Et ut ea breuiter repetam, quæ paulo iam antea commemorata sunt, ego meam istam Aulicam in musicis, in literis, in pictura, in tripudijs, in iocis, & facetijs peritam esse volo, tanta tamen modestia, atque pudore, ut nec opinionē in animis hominum penitus insitam euellat, nec illis preceptis careat, quibus modo Curialis noster est institutus. Ita in omni congressu, in risu, in iocis, in lepore, denique in omnibus humanitatis officijs grata erunt, quæ faciet omnia. Et quantū continentiam,

magnanimitatē, temperantiam, prudentiā ad istāc quā diximus humanitatis officia pertinere nemo arbitretur, istis tamen omnibus imbutam esse volo, non solum ut omnes hominū conditiones humanitē tractet, sed ut omnium undiquē virtutū splendore emineat: quibuscum omnes actiones suas cōditas habeat, tum eam omnes tanq̃ mortalem deam intueantur. Subridens hic Gassparus, mirum hercle (inquit) cum literas, continentiam, magnanimitatē fœminis cōcesseris, nī ciuitatum, & rerum publicarū etiam gubernacula concedas. Liceat igitur (si dijs placet) leges promulgare, liceat exercitus conscribere, liceat imperare: homines vero pensum filumq̃, & culinaria ediscant. Arrisit vicissim Iulianus, & ista fortasse (inquit) non adeo essent absurda.

Plato fami- Nonne Platonem meministi (qui mulie-
nis Rerūpub- rum vix usq̃ amicus erat) ciuitatum, rei q̃
licarum ad- bellica administrationē mulieribus credi-
ministrati- disse? Num nō multas existimas reperiri
onem con- posse, quæ illa non minus quam viri, egre-
cessis. giē faciant? sed ego illis ista publica mune-
ra non attribui, quoniam fœminam Au-
licam non Reginam formare decreui. Satis
hercule video hesternam te illam Octania-
ni

ni calumniam clanculum velle renouare, id est, imperfectas esse natura mulieres, virtutum expertes, nullius pretij, si cum hominibus cōferantur. Magnus iste utriusq; vestrum error esset, si ita serio existimaretis. Non repetam (inquit Gasparus) quæ iam dudum dicta sunt, sed tu mihi aliquid libenter extorqueres, quod istas mihi dominas offensas reddat, cum tute interim assentiatione aliqua easdem amicissimas habeas. Verum ego illas adeo prudentes, & perspicaces esse noui, ut simplicem veritatē (etsi e re sua minus fuerit) magis quam adumbratam gloriæ speciem amplectentur. Neq; sane indignè ferent, si homines digniores appellemus: immo ipsæ sibi conscia sunt, quàm admiranda prædicaueris, quàm impossibiles. Antica femina conditiones præscripseris, quàm innumerabiles virtutes excogitaueris, multis iam ut gradibus Socrates, & Cato inferiores videantur. Et (ut libere dicam quod sentio) miror veretundia te non esse præeditum, quo minus rationis metas tam apertè desereres. Nonne factis fuerat istam mulierculam, pulchram, prudentem, honestam, affabilem, effingere, in humanitatis officijs sine suspitione sapientem,

entem, in Choreis sine rusticitate grauem, in sale et facetijs sine leuitate temperatam, nisi tam incredibilem ei, rerum omnium scientiam attribuisses, easq; virtutes addidisses, quas nec ista vnq; atas, nec superiora credo tempora, in aliquo vnq; homineprehenderunt? Quod vero ad imperfectam mulierum indolem, ad virtutum ineptitudinem, ad indignitatem attinet, nibilego quidem affirmare velim: cum istarum, qua adsunt dominarū virtutes, orationem meam confutarent. Id tamen non dubitabo dicere (cum tantorum virorum scriptis monumentisq; commendetur) naturam semper ad optima niti, & contendere, & propterea viros semper, (si fieri posset) procreare velle, adeo vt semina quotiescunq; generentur, occultus aliquis in natura officio error est, prorsusq; sine frustratur: vt in hominibus cæcis, & claudis, in arboribus quarum fruges ad maturitatem nunq; perueniunt: ita quoq; mulieres casu aliquo, & fortuito edita videntur, quod facilius perspicimus, si earum actiones cum hominibus comparemus. Ista tamen quoniam natura vitia atq; defectus sunt, non est æquum mulieres odisse, nec minoris quā

Natura contendit ad optima.

par est aestimare, pluris tamen facere,
quàm illius sexus angustia patientur, id
mihi videtur insania proximum. Plura in
hanc sententiam Gasparum dicturum esse
Iulianus putavit: sed cum acquiescere eun-
dem videret, frigide mehercule (inquit) de
imperfecto mulierum ingenio deseruisse mi-
hi videre, & licet istas tam subtiles ratio-
nes non ingrederer, tamen iuxta hominum
prudentissimorum auctoritatem, ipsamquè
adeo rei veritatem respondeo, substantiam
cuiusquè rei essentiamq; nec intentione re-
cipere, nec remissionem: Nam ut lapis in
eo quòd lapis est, altero lapide perfectior non
est: ita nec homo homine, nec mas, proinde
fœmina, quod ad formalem essentiam atti-
net. Uterque enim sub hominis specie con-
tinetur, & si qua in re differant, acciden-
tiarium est, non substantiale. Quòd si vi-
rum dixeris, etsi non essentia, accidenti-
bus tamen praestantiorem esse, sic vicissim
occurro: aut in corpore sunt ista accidentia,
aut in animo, si in corpore, quoniam viri
plerunquè robustiores, agiliores, leniores,
laborum patientiores sunt, cur illi obsecro
maximi non sunt, qui istis rebus maximè
excellunt? In bellis vero (in quibus viriū
atquè

Substantia
nō suscipit
maius &
minus.

atque roboris usus summus est) cur validissimus quisque maximo pretio non esset? Sin autem in animo ista excellentia sit, utrique profecto sexui communis erit. Quacunque enim sub intellectum virilem cadunt, eorundem etiam femina sunt capaces: neque unius ingenium rerum subtilitate, facilius penetratur quam alterius, aut si differentia aliqua sit, potiores partes habent mulieres. Nonne illud tibi Philosophorum axioma iam pridem est cognitum, molles carne, aptos mente esse? Quod si ita sit minimè dubitandum est, quin femina cum molliores sit, aptiores quoque existant, ad rerum sublimium cognitionem, contemplationemque propensiores. Sed ut ista paulum omittamus, quoniam ex illarum operationibus argumenta, iudiciumque peti desideras, illud dico, naturam mulieres non forsitò sed certa quadam stabili, ratione procreare. Quas etiam si corporibus non ita validis strennisque, mentibus etiam placabilioribus fabricavit, multisque alijs qualitibus virili ingenio contrarijs, omnia tamen ad unum eundemque finem, unamque communem utilitatem pertinent. Nam, ut illa muliebris imbecillitas minus animosa

Aristotelis
problemata.

mosa est, ita etiam, plerumque magis cautata & attentata est. Et proinde matres primum liberos enutrivunt, patres deinceps instituunt, & fortitudine quadam id foris acquirunt, quod fœmina magna sedulitate domi conseruant, quod ego non minori laude dignum existimo. Quid si historias antiquissimas, recentesque evolvere placeat (etsi viri semper de fœminarum encomijs parcissime scribant) virtutem in mulieribus semper non minorem fuisse, quàm viris perspicies, multas bella gessisse, obtinuisse victorias, regna, respub. summa prudentia, summa iustitia gubernasse, ea denique omnia fecisse, quæ homines sibi gloria ducunt.

Quid dicam de literarum scientia atque *Mulierum* cognitione? nonne tibi venit in mentem laudes. quot mulieres in philosophia, quot in arte poetica, quot in iure civili excelluerint? quæ multa cum gravitate accusarint? alia quantaeloquentia coram iudicibus defenderint? quid adijciam de artibus mechanicis? quas si omnes percurram, prolixior paulo futura est oratio: verum in re minimè dubia, testibus utor non necessarijs. Quòd si igitur nec essentia viri, nec accidentibus perfectiores sint (quod non tam ratione docti, quàm quod

quod magis est experti videmus) ubi de-
mū ista perfectio est , aut quo loco consistit ?
At natura (inquis) intentio est , semper
quod optimum est producere & proinde ho-
minem semper generaret (si fieri posset)
quoties vero mulier procreatur , natura seg-
nitates atque vitium est . Ista sane omnia
perneganda mihi , & reiicienda videntur ,
Nequē hercle video cur fœminam natura
procreare non conetur , sine qua humanum
genus non posset consistere : cum illa plus , q̃
reliqua omnia genera rerum , & species con-
servare desideret . Ista siquidem maris &
fœmina coniunctione procreantur liberi ,
qui parentibus senio confectis accepta in-
uenture beneficia rependunt , dum & eosdē
decrepitos fouent , & alijs rursum filijs pro-
creandis renouant , a quibus mutuum vi-
cissim officium expectant : ita natura quasi
in circulum conuersa , eternitatis seriem
complet , & (quod est admirabilius) rebus
mortalibus immortalitatem tribuit . Cui
cum muliebris sexus non minùs necessarius
sit , quàm virilis , non video cur alterum
casu , alterum certa lege natum dicam .
Certum id quidem est , naturam semper ad
optima contendere , sed unumquodque ta-
men

Genera &
species sine
mulieribus
perirent.

men in sua specie: & nō mari potius quā
fœmine intentam esse. Quod si masculum
semper produceres, summa hīc imperfectio
esset. Nam uti ex corpore atque anima
illud fit, quod utraque seorsim parte nobi-
lius est, id est, homo: ita ex mare atque fœ-
mina, conservatio totius speciei exoritur:
sine qua partes ipsæ interirent. Itaque istæ
utraque natura sic coniunguntur, ut dinelli
aut diuidi nō possint. Nā nec masculus di-
cendus est, cui non est fœmina (secundum
utriusque diffinitionem) nec fœmina nomi-
nanda est, cui masculus non est. Et quo-
niam unus per se sexus tam inchoata &
imperfecta ratio est, antiquissimi olim The-
ologi utrumque Deo attribuerunt. Unde ^{Antiqui deo utrum-}
Iouem, Orpheus marem fœminamq; dice- ^{que sexum}
bat esse. In sacris etiam literis illud legitur, ^{attribuerunt}
Deum hominem, id est, virum mulieremq;
ad suam similitudinem effinxisse. Poeta
vero quoties de dijs fabulantur, sexum con-
fundunt. Hic Gasparus, Nollem (inquit)
nos in ista misteria sublapsos esse: ista si-
quidem domina nequaquam intelligent, &
ego rationes quantiūvis firmissimas addux-
ero, illa tamē aut me credent deteriores par-
tes in me sumpsisse, aut certe simulabunt.

Et iniquam iamiam sententiam pro arbitrio fexerunt. Tamen quoniam huc usque sumus ingressi, hoc unum dicam, sapientissimi cuiusque iudicio, virum forma, femina materia comparari. Quanto igitur forma materia prestat, a qua suam existentiam habet, tanto quoque viri mulieribus sunt prestantiores. Audiui equidem, a magno quodam philosopho, hoc in suis problematibus queri, qua ratio sit cur illum, femina semper amet, a quo primum vitia-
 ta sit, viri è contra cur illas odio prosequantur, quibuscum primo libidinosè congressi fuerint. Istis ab eodem philosopho sic respondetur, mulierem in illo actu tum primum suam perfectionem assequi, et propterea amare, virum imperfectiorem reddi, et propterea odisse. Cuius rei illud apertissimo argumento esse potest, quod omnes plerumque mulieres, se viros esse exoptant, dum eas occulta quadam nature vis, ad rei perfectioris desiderium impellat. Hic subito Julianus, ista (inquit) misera, viras se esse non desiderant, ut perfectiores fiant, sed ut paulo liberiùs viuant, eosque servitutis franos discutiant, quos sua auctoritate homines eisdem iniecerunt. Illa vero de

Aristotelis
 problemata.

de materia & forma comparatio tua, omni ex parte non conuenit. Nam nec femina adeo fit perfecta, ratione viri, quam materia interuentu forme, a qua existentiam mutuatur: & forma quo plus materia habent, eo minus perfecta sunt: cum vero sola & per se sint, sunt longè perfectissima. At femina nequè suam habet a viro essentiam: & illa ut ab homine, ita quoquè ab ea, homo fit perfectior. Ab utroquè enim promiscuè procreantur liberi, ab altero seorsum generari non possunt. Amoris vero muliebris, aut virilis odij in eas quas primum complexi sunt, ego philosophi tui causam inanem, aut potius nullam puto. Ego equidem id muliebri constàtie, aut humana potius leuitati tribuendum existimo. Nam masculus cum natura calidior sit, Calor lenita est etiam lenior, mobilior, inconstantiior: ris frigidifemina cum frigidiorè corporis constitutionem habeat, firmitior, sincerior, stabilior, eius causa existit. Hic Emilia in Iulianum conuersa, ego (inquit) te per deos oro, ut istanc aliquando de materijs, & formis, de masculis, & feminis disputationem relinquant, nos ut te facilius intelligamus. Satis Octavianis, & Gaspari calumnias percen-

suimus, sed tu quomodo nos defendas planè non perspicimus. Veremur itaque ne nunc prater causam atque propositum dicantur omnia, neque ista tam iniqua inimicorum nostrorum opinio, altius in hominum animis resideat. Noli (inquit Gasparus) nobis hoc nomen tribuere, multo meherculè melius Iuliano conuenit, qui dum falsas laudes mulieribus ascribit, facile declarat, nullas esse veras, quas eisdem attribuat, Tum Iulianus: Ne vereare (lectissima) ne ego minùs respondeam vniuersis. Non libet in viros ita cõtumeliosè inuehi, quem admodum illi modo in fœminas: tamen si ista et nostra sorte disceptatio literis mandaretur, nollem certè (ubi ista materia, atque forma intelligerentur) Gaspari rationibus minùs responsum videri. Non video equidem (inquit Gasparus) quo pacto nobis in isto satisfacias: Kirum dicis natura calidiorẽ esse, mulierem frigidam, calorem, tamen frigiditate multo nobiliorem esse negare non potes: cum in cœtera altius sit, & ex se (ut ita dicã) productius. Deinde vim illam cœlestem rebus inferioribus caliditatem immittere nemo dubitat, nunquã autem frigiditatem: quæ concretis, & im-

Calor nobi-
lior. Arist.
Meteo. i.

puris

puris corporibus religata, natura opera penetrare non potest. Quocirca cum mulieres frigidiorē corporis temperationē habeant, tanta earum timiditatis, & ignavia causam existimo. Itane semper in subtiles istas argutias irruēs (inquit Iulianus)? vide quomodo in aliud ex alio malum insidis. Negare certe non possum, caliditatem ex se frigiditate perfectiorem esse: in compositis tamen & mixtis corporibus non est ita. Nam illa tum essent perfectiora, quaecunque sunt reliquis calidiora. Quod nullo modo concedendum est, cum ea sint omnino longe perfectissima, quaecunque sunt mediocriter temperata. Fœminam equidem viro frigidiorē esse fateor, cum ille nimio calore mediocritatē excedat, at illa iuxta quadam & equabili temperatura consistit, cū eam habeat humiditatis proportionem, quo nimia caloris intemperie, in hominibus citius exieccatur. Illa quoque frigiditatis tantum habet, quantum & caliditatis vehementia potest resistere, & calorem naturalem resistendo augere: ex qua contrariorum equalitate, optima temperies nascitur: cum interim in hominibus iste frigiditatis defectus, & naturalem calorem

ad extremum discurrere patitur, & humiditate deficiente, seipsum consumere & resolueret. Unde homines cum in generatione mulieribus citius deficiant, breuioris etiam vite plerumque existunt, in eoque ipso iisdem quoque imperfectiores sunt, cum illa diutius viuendo, natura ministerio atque intensionis facilius satisficiant. De illa virtutis coelestis infuso calore nihil iam loquimur, quoniam diuersus ab illo est, de quo nunc agitur: qui quonia omnia promiscue sub luna globo tum calida, tum etiam frigida conseruat, frigiditati muliebri contrarius esse non potest. Timiditas vero muliebris, etsi aliquid in se imperfecti habeas, ex causa tamen oritur minimè vituperanda. Vitales enim spiritus adeo celeres, & subitiles in eis sunt, ut cum rerum formas intellectui quàm citissime deferant, ab omni specie extrinseca, facillimè perturbentur. Viros contra plerumque licet cernere, qui nec morbi, nec ullius praeterea rei periculum exhorrescunt: neque fortes tamen appellandi sunt, quia ita obtuso, crassoque spiritu sunt, ut precipites & insensati quo fata ferant, insequantur: nihil neque incommodi, neque discriminis prospicientes. Homines itaque

itaque stupidi, stultiq; magnanimi appella-
ri non possunt, cum magnus animus delibe-
ratione iusta, atque determinata quadam
voluntate nitatur, plurisq; officium digni-
tatemq; aestimet, quam ea omnia, quae hu-
mana vita periculossima putat. Et quom-
nis mortis acerbitas praesto esse videatur,
adeo tamen inconcussus erit, sensibilia adeo
integris & quietis, quasi nihil durum aut
infestum contingere posset. Isto animo non-
nullos iam olim viros fuisse a maioribus no-
stris accepimus, nonnullas etiam feminas,
quae magnanimitate, consilijs, rebusq; prae-
clare gerendis, ipsis hominibus nulla se re
inferiores habebantur. Tum Plurimus, rae
ista (inquit) tam praeclara, tum primum
fieri ceperunt, cum prima omnium muli-
ercula, non solum ipsa in deum graviter
peccaret, sed alios etiam in errorem eadem
adduceret, omnes nobis dolores omnes ca-
lamitates, omnem denique mortalitatem
ita hereditariam relinquens, ut simul cum
lacte nutricis miseras suxisse videamur.
Quoniam sacras literas (inquit Iulianus)
tibi tamq; subsidiarias adiungis, nonne illud
quoque meministi, eosdem errores a femi-
na revocatos deletosq; fuisse? quod nostra

*Eua sentit
cum pomum
ederet*

De Maria
Christi ma-
tre innuit.

Virgines
martyres.

utilitati adeo redundauit, ut unius factū,
tot tantisque benemeritis pensitatum, fa-
lix culpa appelletur. Verum hic ego non
institutus sum ostendere, Diua Virgo quā
multis gradibus uniuerso hominum generi
anteccellat, ne seria atque sacra ludicris no-
stris, prophaniſq; rationibus immisceam.
Nihil dicam de mulierum incredibili cō-
ſtantia, qua Christi nominis causa, acer-
biſſimam mortem a tyrannis crudeliſſimis
illatam, non recusarunt: nihil de earum
ſcientia & ingenio, qua infinitas Idolola-
trorum ſuperſtitiones ſubtiliſſimis rationi-
bus conſutarunt: qua ſi miracula eſſe, &
ſummi numinis dona obſicias, ego nullam
uirtutē laudabiliore eſſe reſpondeo, quā
eius, quæ diuino teſtimonio comprobatur.
Atque præterea mulieres ſunt, de quibus
etiā ſi iniurioſe ſileatur, tamen ſi Sancti
Hieronimi ſcripta intueri uelimus, adeo
mirificas illius ætatis mulierum laudes in-
ueniamus, ut viros quoſque ſanctiſſimas
adaquare videātur. Quod cum ita ſit, vos
per vos conſiderate, q̄ ſint alia innumera-
biles, de quibus nulla omnino mentio fiat.
Illa ſiquidē miſera undiquē incluſæ, atque
relegatæ in anem illam integritatis oſtentā-
tionem

tionem non aucupantur: Vt multi hodie
hypocrita impurissimi, qui aut prorsus obli-
ti, aut penitus nihili facientes diuinū illud
praeceptum scilicet (Cum ieiunaueris
inunge faciem ne ieiunasse videre,
& quotiescunq; oraueris aut elee-
mosinam des, aut aliud quodcunq;
pium feceris, ne forum aut Sinago-
gas intres sed occultum aliquem lo-
cum, ne conscia manus sinistra sit
quod dextera egerit) astute predicāt
nullum esse tam ingentem thesaurū quā
aperte agendo, reliquis exemplum benefa-
ctorum relinquere, deinde capite demisso,
oculis humi defixis, rumusculos undique
disseminant, feminas se nec intueri, nec al-
loqui audere, nihil nisi crudas, & fumosas
herbas edere, vestibis tantum talaribus,
& pannosis uti: cum interim & simplices
fallant, & testamenta subuertant, & ma-
ritos cū uxoribus dissidere faciant, & ve-
nena poculis, nonnunq̃ philtrea, carmina e-
tiam & id genus obscena immisceant, illi
sua sententia semper consecrati. Si non ca-
ste tamen cautē. Quam & ulceris cu-
iusq; medicinam clamant, & deum omnia
flagitia facile remissurum affirmant, si adeo
fiant

fiant occultè nihil ut inde erroris, aut exempli mali consequatur. Isto sanctitatis velo, aut potius scelerum umbraculo freti, huc omnes curas, cogitationesq; cōuertunt, ut domina cuiuspiam casta atque integra mentē impuritate aliqua inficiant, ut germanos discardijs implicent, ut Respublicas capeffant, ut alios efferant, alios pro eorum libidine deprimant, nonnullos capite puniant, quosdam custodijs teneant, aliquos proscribant, deniquè ut omnium scelerum ministri fiant, omnium rapinarum, spoliatorumq; Reginū custodes, & quasi depositarij habeantur. Horum alij in summa inuerecundia molles, & delicati esse volunt, nunc vertice nitidiùs raso, nunc vestibis accuratè compositis, quas aut eleuant, ut in gressu caligarum molliciem denudent, aut genu curiosè demittunt, ut pulchram corporis habitudinem ostendent. Alij dum rem diuinam faciunt, oculorum aspectus, corporisq; gestus nouos effingūt, hoc in illis valde decorū, & admirabile existimantes. Impuri profecto homines, & scelerati, non solum ab omni religione, sed honesta vitæ consuetudine alienissimi: quorum si quando flagitia eisdem obuiantur, in ludum,

iocum.

iocumq; conuertunt, eumq; deridendum,
reliquis propinant, qui eadem aliquando
commemorat, vitia postremo omnia lau-
di sibi gloriaquè ducunt. Hic *Emi-
lia*, tanta te (inquit) de religiosis ma-
ledicendi voluptas cepit, ut in sermo-
nem incidere a proposito nostro longè alie-
nissimū. Grauis iste error est, in absentes
religiosos adeo acerbè murmurare: vide ne
sine iusta aliqua occasione conscientie tue
vim inferas: illi nisi Deum perpetuis pre-
ciis delinrent, grauioribus certe plagis,
atquè vulneribus nos excruciet. Arrisit
leuiter *Iulianus*, & quomodo (inquit) sa-
gacissima subolet tibi me de religiosis sen-
sisse, cum ego neminem nominauerim? mi-
nimè sanè obmurmurare mihi videbar, sed
plane eloqui, atquè inuehi. Nequè sanè de
bonis viris, sed de malis sensu, quorum fla-
gitia cum mihi satis cognita sint, ne mille-
simam quidem eorum partem attigisse vi-
deor. De religiosis noli amplius dicere (in-
quit *Emilia*) ego certè audire nefas exi-
stimo. Quod ne diutius faciam discedere
constituo. Placet certè (inquit *Iulianus*)
de istis nihil ulterius adijcere: & ut ad
laudes mulierum iustissimas reuertar, illud
audeo

audeo confirmare, neminem tanta virtutis
 hominem a Gasparo commemorari posse,
 qui vel uxorem, vel filiam, vel sororem, aut
 equalem, aut superiorem, non habuerit.
 Multis hoc mulieribus contigit, ut viros
 vel summis beneficijs afficerent, vel ab er-
 roribus crassissimis renocarent. Quocirca,
 cum ad virtutes natura non minus propen-
 sa sint quàm viri, cum id non auribus so-
 lum hausimus, sed oculis vidimus, cum in-
 stituti, cum experti didicimus, non video
 quorsum Gasparo monstrosa & portentosa
 predicare videar: quum & ea illis attri-
 buam, quæ fieri desinceps possunt, iamquæ
 antea contigerunt: & etiamnum mulieres
 spiritum ducant, quæ adeò propè. Aulicæ
 fæminæ a me constituta accedunt, quæ homi-
 num quisquam ad Curialem ab istis modò
 descriptum accedere potest. Tum Gaspa-
 rus: illa rationes quæ nulla nituntur expe-
 rientia, omninò futiles & inanes sunt. Ego
 si abs te quærerem, quæ istæ tam illustres
 domina essent, quæ non minores laudes me-
 rentur, quàm illi, cuius uxores, filæ, aut fa-
 vores erant, quæ tantis viros hominis affecer-
 runt, quæ tot eorum errores renocarunt, fa-
 cesserem tibi credo negotium, ureor ne pla-
 nè ob-

nè obtunderem. Sola me herculè famina-
rum multitudo (inquit Iulianus) molesta
mihi in recensendo esset. Nam temporis ni-
si angustias subuerer, de Octavia dicerè

Romane
mulieres.

Marci Antonij uxore, eademq; sorore
Augusti, de Portia Catonis filia, Bruti-
q; uxore, de Caia Cecilia nupta Tarquino
Prisco, de Cornelia Scipionis filia, & alijs
etiam infamis non nostris solum, sed etiam
Barbaris: nimirum de Alexandra illa
Alexandri Iudaici uxore, qua cum ma-
ritum supremum diem obisse videret, &
populum undiquè tumultuantem, & planè
in perniciem duorum liberorum deuotum,
ut patris iniurias & tyrannidem, in filijs
ulciscerentur, illa unico ferè momento ex-
ulceratos seruitute, inflammatos iracundia
animos sedauit, eosq; liberis confestim a-
micos prudentia redidit, quos multis annis
pater inimicos crudelitate fecisset. Dicitò
saltèm obsecro (inquit Emilia) quibus
istà rationibus atquè adminiculis fecerit.
Tum Iulianus, Illa cum presentem libero-
rum perniciem animaduertisset, Alexan-
dri corpus in medium forum proijci cura-
uit, circumfusa deindè cinium multitudi-
ne, noni (inquit) vestros omnium animos

Alexandra
Iudaica ora-
tio.

iustissi-

iustissimis irarum facibus incensos esse,
quibus si mariti defuncti iniurias truculē-
tissimas minores dicerem, multum sanē, in-
dignēq; dissimularem. Verum ut illū iam
antea spirantem, de tanta immanitate quo-
quo modo dehortata sum, ita eundem vita
spirituq; spoliatum, vestro arbitrio, vel ca-
nibus dilaniandum, vel alijs cruciatibus
excarnificandum subijcio. Liberis tamen
(quorum adhuc summa innocentia est)
parcatis ora, eoque magis, quoniam nec pa-
terni scelervis participes, nec conscij esse po-
tuerunt. Istius orationis tanta vis erat, ut
furores omnium animis altius defixi, non
solum deferbuerint, sed in summā etiam
pietate degenerarint: nam & filios in prin-
cipes reitoresq; Reipublica cooptarunt, &
corpus etiam funereum, exequijs honorifi-
cis terra commiserunt. Constitit hic pau-
lūm Iulianus, deinde, nonne satis nostis
(inquit). Mithridatis uxorem, sororesq;
multo minus in summis periculis extimu-
isse, quā ipsam Mithridatem? Nonne
idem de Asdrubalis uxore affirmare lice-
bit? Nonne illud memoria proditum est
Armoniam Hierornis Siracusani filiam,
in ipsa patria sua incēdijs interire voluisse?

Hic

Mithrida-
 es Asdru-
 balis uxores

Hic Phrissus, ubicunquè (inquit) animi procacitas atquè pertinacia ostendenda est, dubium non est, quin femina propositi tenaces sunt: ut illa, quæ cum mariu diutius pediculuso conuicio urgere non posset, perversa voluntatis signum digitis commo- strabat. Subridens hic Iulianus, illa (inquit) pertinacia, quæ virtutem propositam habet, constancia veriùs nominanda erat: ut in Epicharia libertina Romana, quæ cum coniurationis cuiusdam in Neronens facta conscia esset, & ob eam ipsam causam atrocissimis cruciatibus torqueretur, de nemine tamen coniuratorum confiteri voluit, cum multi interim equites, & Senatores terrore perculsi, fratres, amicos, & charissimos quosquè ignauitè accusarint. Quid dicam de Leona illa in cuius memo- Leona Athe-
nienfis. riam, & trophæum, in ipsa castri porta Leenam anciam Athenienses construxerunt, eamquè elinguem, tanquàm summa illius constantiæ, & taciturnitatis indicium. Nam illa quoquè cum contra tyrannos coniurasset, etiamsi duos illius consanguineos, eosquè egregios viros ante oculos dilaniatos videret, ipsaquè non ita multo post crudelissimis tormētis subiceretur, nullum
tamen

tamen clandestini illius consilij participem prodiderat. Hic Margareta Gonzaga, nimium (inquit) breuiter & succinctè mulierum res gestas percurrere videris. Nam ista etsi audiuerint sepius, legerint, quæ aduersarij nostri, nec audiuisse tamen nec legisse dissimulant, nihilquæ desiderant ferius, quam earum memoriam obliuione deleri. Veram si tu eas nobis explicare non graueris, nos illas saltem honore aliquo prosequemur. Placet hercè sententia (inquit Iulianus) : ego tibi illam commemorabo, cuius ea extiterunt præclarè acta, ut ipsum Gasparum confiteri non dubitem, eadem, nisi ab hominibus paucissimis exaquari nō posse. Per antiqua sanè apud Massilienses consuetudo erat, eademq; a Græcis hominibus deducta putabatur, ut venenum Cyēnta permissū publicè conseruaretur, idemquæ ijs concedebatur, quos vita tedium, aut satietas capiat, vel quia resplantem semper fortunā sustinere, intolerabile, vel quia de summo felicitatis fastigio, atquæ dignitate in miseriā recidere, morte acerbius putaretur. Quæ circa præsentē Sexto Pompeio, Hic Phrysius Iulianum non passus ulterius dicere, istuc (inquit) tam altè peti-
prim-

Massiliensi-
um consue-
tudo.

principium, longam aliquam & prolixam
fabulam videtur portendere. Tum Iulia-
nus in Margaretam Gonzagam cōuersus,
Vides ne (inquit) ut me Phrisius iniuriose
interpellauerit? dicturus equidem fueram
de admirabili scēmina cuiusdam magnani-
mitate, qua cū senatui astante Sexto Pom-
peio persuasisset, mortem sibi iustissimis de
causis expetendam, deposito omni timore,
aut cum summa potiùs alacritate venenum
hausit, tanta animi constantia, tanta fidu-
cia, tam sollicita prudentiâ, ad suos oratio-
ne, ut cum lathalem succum per venas dis-
currere, mortemq; omnibus propè terribilē
adeo intrepidè sustineri Pompeius, cæteri-
que vidissent, tam prudentem, inuictumquē
mulieris animum non sine lacrimis suspi-
ciabant. Arridens istis Gasparus, Ego con-
tra (inquit) in oratiunculam me incidisse
memini, in qua maritus verè infelix mo-
riendi veniā a senatu impēsē rogat, quoni-
am dies noctesq; ita miserè rixis ingyisquē
uxorijs torqueretur, ut mortiferum illud
poculum millies potius imbibendum puta-
ret, q̃ Stygiam uxoris vocem audiendam.
Et quot obsecro mulieres (inquit Iulianus)
idem quasi ihre suo vendicare possent, non

dico propter iniquas mariti voces, sed propter facinora longe iniquissima? Ego equidem permultos noui, quæ eas pœnas patiuntur, quæ apud inferos esse dicuntur. Hoc si ita sit (inquit Gasparus) nonne viros quoque innumerabiles existimas, quos ita coniuges malè torquent & excruciant, ut earum consuetudini mortem longè anteponan? Et quæ obsecro vis illa est (inquit Iulianus?) quod tantum fœminarum sine remedio malum? Sic enim ferè virorum in uxores sunt iniuriæ: quas illæ etsi non præ amore, præ timore tamen perpetiuntur. Certum herclè est (inquit Gasparus) exiguum illud quod faciunt boni mulieres, timoris impulsu profluere. Vix enim in toto terrarum orbe aliqua existit, quæ in ipsis animi quasi penetrabilibus virum non oderit. Immo contra (inquit Iulianus) testes certè omnes historia sunt, viros magis ab uxoribus, quàm uxores ab eisdem amari. Quotusquisque nostrum est, qui illum viri cuiuspiam amorè aut viderit, aut legerit, quo Camma illa maritum suum complexa dicitur? Nescio (inquit Gasparus) vel illa quæ mulier fuerit, vel quo amoris genere deflagrauerit. Ea dè quoque mihi sunt incognita (inquit Phrius)

Fœmina Viris amantiores.

sius.) Arrigite itaque aures (ait Iulianus) & tu imprimis Margareta Gonzaga, alta mente qua dicam reponito. Camma istac tanta modestia, tantisq; animi dotibus reliquis omnibus prastitit, diu multumque ut dubitares, maiore ne corporis venustate, an mentis virtute esset: in ea tamen nihil fuit admirabilius, quam quod Synatum virum incredibili amore prosequeretur. Eandem forte Sinorix (maioris viri Sinorix prae-
 authoritatis q̄ Synatus, idemq; penè ciuitatus tyrannus) vehementer amabat: qui cum eam multis rationibus, & frustra tamen, pellicere conaretur, unam Synati vitam impedimento sibi putauit. Quam cum illi vi miserè ademisset, in eadem exoranda multo vehementius instabat. Illa in odium potius q̄ beneuolentiam procliuus, nec quicquam animi remittit, nec quicquam illius libidinis cōcedit. 7s magis facilem mulieris animum fore ratus, si eam (cuius obscurior paulò conditio erat) uxorem duceret, de nuptijs sollicitè agit, eiusq; consanguineos ut opem in tam honesta causa ferant, serio precatur. Illi vel illius potentiā veriti, vel illius pecunijs corrupti, mulieri persuadent quantum utilitatis in consentiendo esset,

Camma Synati Exor.

*Venenatum
poculum.*

quantum in dissentiendo periculi. Illa cum aliquandiu obstetisset, tandem est assensa. Gaudebant non mediocriter consanguinei, & nuntium tam latum Sinorigi deferunt, qui in communi omnium letitia, nuptias quàm primum fieri curauit. Cum igitur uterq; in Diana templum solenniter processisset, coram Dea statua dulcissimi cuiusdam poculi (quod antea furtim cōsece-
rat) dimidium sponso propinat. Ille (ut ibi mos erat) reliquum ebibit. Camma cum istuc ex voto successisse videret, coram Diana letissimè prouoluta, Tu (inquit) satis nosti sanctissima dea post interfectum Synatum, quàm ego mihi violentas manus inferre cupiebam, quàm agrè mihi pepercerim, quanta dolorum acerbitate funestam hanc vitam protraxerim: in qua hoc unum solamen erat, scilicet vindicta spes, atquè desiderium. Quod cum iam videam contigisse, alacri sane animo, summaquè cum voluptate illius umbram atquè animam insectando exquiram, quem viuum morientemq; plus quàm meum spiritum diligebam. Tu verò omnium sceleratissime qui sponsus esse voluisti, pro thoro ingali, sepulchrum para. Egote Synati cineribus sacrificium

ficiam faciam. Istis exanimatus Sinorix,
 & venenum iam visceribus infusum tu-
 multuari persentiens, creberrimis usus est
 remedijs, cum nihil moderi, aut opitulari
 posset. Camma verò adeo fortuna in ex-
 tremis fauere videbatur, ut Sinorigem ante
 interiisse audiret, quam illa moriretur.
 Quod illius auribus tanta voluptate cir-
 cumsonuit, ut lectulo se statim committe-
 ret, & Synati nomine saepius ingeminato,
 oculisq; in cœlum erectis, ô anime mi (in-
 quit) quando nihil iam restat, quando vl-
 timas has lachrimas, vindictamq; istam,
 tanq̃ extrema amoris mei pignora, morti
 tua persoluerim, exosam hanc lucem, & fa-
 stidiosum sine te spiritum libens relinquo:
 horum utrumq; mihi propter te vnum iam
 antea chariora videbantur. Huc igitur
 quàm primum aduola (mi Synate) istam-
 què animam non minus auidè complectere,
 quam eadem ad te obnixè properat. Hæc
 cum diceret, explicatis vlnis quasi eundem
 tam ~~totis~~ complexa, expirauit. Quid nunc
 Phrifi? quid tibi videtur de istac mulier-
 cula? Mihi sane (inquit Phrifius) tu vi-
 deris istis mulieribus lachrimas nimium
 extorquere velle: sed fingamus ista (quo-

niam ita vis) esse vera, ego ex illa, aliam, in toto terrarum orbe non credo superesse. Immo permultas esse alias ex me disces. Mea quidem memoria Thomas quidam Pisanus fuit, familiam non memini, etsi patrem (quem ille in intimis habebat) sapius commemorantem audiui. Is cum è Pisa forte versus Siciliam naucula discoderet, a Mauris quibusdam nauculatoribus ex improviso obsessus est. Quod etsi adeo repentinum malum erat, ut deliberari non posset, omnes tamè quàm poterant sese gnauiter defendunt. Sed cum numero paucis essent, a Mauris facillimè superati sunt, occisi aliquot, nonnulli capti : inter quos Pisanus iste fuerat, qui dum fortiter pugnaret, Maurorum ducis fratrem interemisset. Quod ille agrè ferens (ut est credibile) eundem quotidie crudelissimè excrucians, in Barbariam tandem captiuum abduxit. Reliqui non ita multo post libertate donati, domum redeunt, & istum tam horrendum, tristemq; casum, Argentina illius uxori liberisque significabant. Illa in summa continuo sollicitudine nihil pratermittit in quo illi opitulari posset : nihil intentatum reliquit, cum nihil tamen ex voto succedere.

Argentina
Thoma Pi-
sani vxor.

succederet. Cumque illa iam desperatione debilitatus, totam etatem illis erumnis dicaret, unus ex illius filijs nomine Paulus, singulari in patrem pietate commotus, vel mortem sibi oppetendam, vel parentem erumnosum liberandum decernit. Quod adeo feliciter & expedito effectum est, ut in Ligornum prius pater perveniret, quam e Barbaria discessisse cognosceretur. Ibi cum securus esset, ad uxorem literas mittit, liberatum se esse, incolumem, & postridie una cum ea futurum. Honestæ matronæ in animum tam subita, & inopinata letitia incescit, (quod & filium haberet non minus fortem, quam prudentem, & quia maritum adeo charum & prope desperatum reuisura esset) ut lectis literis oculisque in cælum erectis, maritum nomine, sæpius cōpellans, mortua in terram deciderit, nec ullis unquam medicamentis vita restitui poterat. Funestum mehercule & crudele spectaculum, in quo homines illud discere poterint, ne nimia letitia elati, in extasim quādam prolabantur. Subridens hic Phrissius, Tunc (inquit) satis nostri num illa pro dolore interierit, cum maritum rediturū intellexerat? Certe quidō (inquit Iulianus):

quoniam totius antea vite curriculum,
illi suspicioni reclamare videbatur. Immo
ego illius animam prae gaudio praetolari non
potuisse suspicor, dum ille corporeis oculis
aspiciendus erat, sed corpus nimio desiderio
reliquisse, ut eo citius penetraret, quod dum
literae legerentur, illius cogitationes aduo-
lauerant. Tum Gasparus: fieri certe potest,
ut istae muliercula nimis amanda deli-
querit. Sic enim mulierum ingenium est,
ut omni in re extrema desiderent. Ista ni-
mio amore vide quantum sibi, coniungi, li-
beris obfuerit, dum optatam, iucundamq;
libertatem, in luctum & moerorem conuer-
teret. Hanc si inter eas connumeraueris,
quae viros beare solent, iniuriam facies uni-
uersis. Ego illam (inquit Iulianus) inter
eas recensco, quae diuino quodam affectu ma-
risos amplexantur. De illis vero quae hu-
manum genus singulari beneficio affecerunt,
si velim dicere, infinitus certe numerus e-
rit. Quarundam etiam adeo antiqua me-
moriam est, ut verear ne pro fabulis habeantur;
cum illas tamen veneranda antiquitas
(quod adeo multa humanis vsibus ne-
cessaria adinuenerint) pro Diis celebra-
rint; ut Palladem, Cererem, Sybillas, a
quibus

Pallas, Ceres
Sibilla.

quibus oracula & futurorum euentus ipse
 deus peti, atque intelligi voluit: *Aspas-*
am quoque & *Diotimam*, quæ & magnos *Aspas-*
 viros erudierunt, & pestem teterrimam, *Diotima.*
 decem annis *Athenis* imminentem prohi-
 buerunt. Possem hic de *Nichostrata* *E-*
uandri matre dicere, quæ *Latinos* primum *Nichostrata*
 literis instruxit, de illa quoque quæ *Pinda-*
rum *Liricum* Poëtam instituit. Quid *Corinna.*
 de *Corinna* dicam? quid de *Sapho*? quarum
 utraq; in arte poetica excelluit. Verum *Sapho.*
 in rebus ita longe remotis & disiunctis, non
 insistam. *Romam*, equidem ipsam, quæ
 ad tantam imperij maiestatem excreuit,
 non minus a mulieribus, quam viris ada-
 ctam existimo. Equum est (inquit *Ga-*
sparus) id nobis a te demonstrari. Faci-
 am herclè, idque perlubenter (inquit *Iuli-*
anus). Postq; urbs *Troiana* euerfa & ex-
 cisa est, nonnulli, qui tantæ cladi, & victo-
 ria superfuerunt, alij aliò sparsi ac dissipati
 erant: e quibus aliqui cum turbulentissi-
 mas maris tempestates perpassi, *Italiã* (v-
 bi *Tybur* mare illabitur) appulerunt, fame
 propè atque inopia confecti, in terram pa-
 lantes prædatum exeunt. Fœmina quæ in
 nauibus interim restiterunt, tantarum ca-

Roma.

limitatum pertese, omnes rationes ineunt,
quibus & peregrinationibus finem impo-
nerent, & pro amissa patria, nouā aliquam
acquirerent. Cum diu deliberatum esset,
viris absentibus naues incendunt, & quæ
huic facinori præfuit, Roma dicebatur.
Non ita multo post virorum iam statim
redeuntium iracundiam subuerita, summa
cum humanitate eisdem occurrunt, pri-
mumq; impetum (qui fere est acerrimus)
maritos consanguineosque partim amplex-
ando, partim osculando mitigarunt. Paca-
tis deinde omnium animis, rationis suæ cō-
silia, & rei tam prudenter incepta causam
explicant. Troiani, & quia eo necessitas
impulsi, & quia illius loci incolis grati ac-
ceptique videbantur, istud mulierum fa-
ctum valde approbabant, eoque loci ubi
nunc Roma est, cum Latinis habitauerunt.
Inde antiqua apud Romanos consuetudo
inualuit, ut viri fœminæq; quoties amicis
obuiam procederēt, osculis se inuicem salu-
tarent. Videtis igitur istas mulieres, quàm
preclara Romane urbis principia funda-
uerint. Neque sane Sabinis mulierculis
minus debetur, quod eandem ita egregie
adauxerint, quàm Romanis, quod fœlix
initium

*Sabina mu-
lieres Romæ
auxerunt.*

initium dederint. Nam cum Romulus propter illam mulierum rapinam vicinis omnibus in odium venisset, bellum illi undique acerrimum est indictum: quod ille tanta virtute confecit, ut apertam victoriam, cum optimis spolijs reportaret, unico Sabinorum certamine excepto, quod diu incipiti fortuna stetit: quia Titus Tatius eorum rex homo in summa fortitudine, sapiens erat. Tandem post multas utrinque clades, cum nouo sese eodemque infestissimo pralio committere putarent, accurrunt Sabinae mulieres, vestitu nigro, passis crinibus, summo squallore atque lacrimis, armaque iam nunc vulnera, atque sanguinem inuitantia nihil metuentes, inter viros patresque media consistunt, impensè orantes, ne socerorum generorumque crnore, manus inficeret. Quod si noua ista affinitas adeo illis inuisa, & exosa esset, in eas potius quam in se ferrum conuerterent, quae multo magis emori desiderabant, quam vel instar viduarum, vel sine patre fratribusque vivere, sapius funestum illud in memoriam reuocantes, aut liberos ex ijs prognatos esse qui patres occidissent, vel seipsas ab illis ortas, qui maritos suos trucidassent. Earum non-
nullae

Sabinarum
oratio.

nulla infantes lacertis tenebant, quæ linguam iam explicare, & cum avis colludere cœperunt, quibus lugubris ista matrum oratio accessit: videte per deos vestrū sanguinem, videte effigiem, intuemini spiritum quem vestris manibus in isto plusquàm belluino furore effundere conamini.

Quid multa? Affectionis vel potius prudentia muliebris tanta vis erat, non solum, ut reges inimicissimi fœdere certissimo sint coniuncti, sed ut Sabini etiam, (quod est admirabilius) Roma habitarent, unamquæ promiscuè gentem e duabus facerent; ita muliebri virtute nouaquæ concordia adeo magnum populo Romano incrementum accessit, ut eundem Romulus cum postea in triginta Curias distribueret, in fœminarum tam illustrium memoriam, Sabinas appellauerat. Respirans hic aliquantulum Iulianus, cum nihil obycere Gasparum videret, nonne istas (inquit) mulieres hominibus profuisse, & Romana urbis magnitudini multum adiecisse existimas? Fateor equidē (inquit Gasparus) eas nonnihil in eo laudis promeruisse: verū nisi earum vitia nimium iniuriosè occulteres, illud etiam dixisses, quomodo in istis cum

Triginta
Curie Ro-
mana,

cum Tito Tatio certaminibus, eadē Roma
a muliercula quadā prodita est, quae viam
rationēq; hostibus Capitolij capiendi adeo
facile cōmonstravit, ut de tota penē repub-
lica actum videretur. Unicam tu mihi ma-
lam commemoras (ait Iulianus) ego tibi
probas innumerabiles recitavi. Infinitas
præterea alias enumerare possem, sine quib-
us (quæ nūc aliqua est) Roma nulla esset.
Cur enim Veneri armata? cur etiam Cal-
ue templum extructum est? cur ancillarū
festa Junoni consecrata, nisi quod illa Ro-
mam ab hostium insidijs liberauerant? Sed
ut ista relinquamus, coniuratio illa Cate-
linaria, quæ Marco Ciceroni sempiternam
nominis gloriam attulit, nonne ab infima
fortis muliere primū in lucem delata est?
Annon illa, totius Reipublicæ incolumi-
tatis (de qua ille tantoperè gloriatur) causa
& origo fuit? Hic ego etiam fortasse (nisi
tempore excluderem) de illis hominū erro-
ribus dicerem, quos illa sedulitate atque
ingenio correxerūt: sed vereor ne nimis iā-
dudum prolixus fuerim. Cum itaque mune-
ri ab istis fœminis illustribus mihi imposi-
to utcunquē satisfecerim, cedam horum ali-
cui, qui multo q̄ ego meliora recensere pote-
rit.

rit. Tum Emilia, noli (inquit) iustas
 mulierum laudes tacere. Nam etsi Gaspa-
 rus, fortasse etiam Octavianus te cum indig-
 nitate & defatigatione audiant, nos ta-
 men reliquosq; dominos summa voluptate
 afficit ista oratio. Voluit hic nihilominus
 desistere Iulianus, nisi eum omnes nobilium
 cœtus ad dicendum serio renocasset. Subri-
 dens igitur leuiter, ne Gasparum (inquit)
 inimiciorem mihi reddam, de paucis tan-
 tummodo dicam, quæ primum occurrant:
 de reliquis (quarum immensa copia est) pror-
 sus silebo. Cum Philippus Demetrii filius
 Chium ciuitatem obsideret, edicto publico
 decreuit, ut quisquis seruorum ex urbe au-
 fugeret, libertate simul cum herili uxore
 donaretur. Quod cum palam esset, mulie-
 res opidana in summa indignitate arma ar-
 ripiunt, murosq; tanta animorum ferocia
 defendunt, ut Philippus, qui viris ante re-
 stitisset, non sine graui dispendio & dede-
 core repulsam pateretur. Eadem postea
 quoque fœmina, ubi cum parentibus &
 germanis exules essent, in Leuconiamquæ
 peruenissent, facinus non minùs illustre &
 egregium fecerunt. Erit brei siquidem, qui
 ibi cum belli socijs aderant, praelio aduer-
 sus

Philippus
 Demetrii fi-
 lius.

ſus Chios tanta atrocitate decertabant, ut illi cum impetum diutius ſuſtinere nō poſſent, eò adacti ſunt, ut ſola deploide, & cammiſia induci, pacti ſint ex urbe diſcedere. Cum ſcæmina adeo turpiter & inhoneſtè viros aſſenſos intelligerent, magnoperè inſenſa, iſdem crimini vertunt, quod cum arma haberent, inermes ſe in inimicorum miſericordia ſubicerent. Illi cum reſponderent iamdudum id conuentum tranſactumq; eſſe, at clipeos (inquiunt mulieres) haſtasquè unà nudi educite, hoſtibus deinde perſuadete, alias vobis veſtes nequaquā ſuper-eſſe. Iſtis cum eſſent aſſenſi, dedecus illud quod omnino euitare non poterant, parte ſaltè aliqua occultabant. Cyrus quòque cum magnas Perſarum copias fudiſſet, ille dum fugerent, mulieribus forte in fuga dant obuiam, quæ cum ante portas gregatim conſiſterent, quid facitis (inquiunt) timidi? quò fugitis ignaui? num in noſtris vos uteris, unde miſeri exceſſiſtis, recondituros putatis? Iſtis illi conuiſiſ irritati, cum ſe animi magnitudine ſcæminis inferiores perſpicerent, in aciem verecundi reuertuntur, amiſſamquè paulo ante victoriam recuperarunt. Haſtenus cum Iulianum

pere-

rit. Tum Emilia, noli (inquit) iustas
 mulierum laudes tacere. Nam etsi Gaspa-
 rus, fortasse etiam Octavianus te cum indig-
 nitate & defatigatione audiant, nos ta-
 men reliquosq; dominos summa voluptate
 afficit ista oratio. Voluit hic nihilominus
 desistere Iulianus, nisi eum omnes nobilium
 cœtus ad dicendum seriò renocasset. Subri-
 dens igitur leuiter, ne Gasparum (inquit)
 inimiciorem mihi reddam, de paucis tan-
 tum modo dicam, quæ primum occurrant:
 de reliquis (quarum immensa copia est) pror-
 sus silebo. Cum Philippus Demetrii filius
 Chium ciuitatem obsideret, edicto publico
 decreuit, ut quisquis seruorum ex urbe au-
 fugeret, libertate simul cum herili uxore
 donaretur. Quod cum palam esset, mulie-
 res opidana in summa indignitate arma ar-
 ripiunt, murosq; tanta animorum ferocia
 defendunt, ut Philippus, qui viris ante re-
 stisset, non sine graui dispendio & dede-
 corerepulsam pateretur. Eadem postea
 quoque fœmina, ubi cum parentibus &
 germanis exules essent, in Leuconiamquæ
 peruenissent, facinus non minùs illustre &
 egregium fecerunt. Erithrei siquidem, qui
 ibi cum belli socys aderant, praelio aduer-
 sus

Philippus
 Demetrii fi-
 lius.

*sus Chios tanta atrocitate decertabant, ut illi cum impetum diutius sustinere nō possent, eō adacti sunt, ut sola deploide, & camisia induti, pacti sint ex urbe discedere. Cum fœmina adeo turpiter & inhonestè viros assensos intelligerent, magnoperè infensa, ysdem criminis vertunt, quod cum arma haberent, inermes sese inimicorum misericordia subicerent. Illi cum responderent iamdudum id conuentum transactumq̃ esse, at clipeos (inquiunt mulieres) hastasquē unā nudi educite, hostibus deinde persuadete, alias vobis vestes nequaquā superesse. Istis cum essent assensi, dedecus illud quod omnino euitare non poterant, parte saltē aliqua occultabant. Cyrus quōquē cum magnas Persarum copias fudisset, Cyrus illa dum fugerent, mulieribus forte in fuga dant obuiam, quæ cum ante portas gregatim consisterent, quid facitis (inquiunt) timidi? quō fugitis ignaui? num in nostris vos vteris, unde miseri excessistis, recondituros putatis? Istis illi conuitijs irritati, cum se animi magnitudine fœminis inferiores perspicerent, in aciem verecundi reuertuntur, amissamquē paulo ante victoriam recuperant. Hactenus cum Iulianum
pera-*

perorasset, respiravit aliquantulum; & in
 Ducissam se replicans, nunc tandem (in-
 quit) per te ut spero (serenissima) tacere
 mihi licebit. Necessè est hercè (inquit
 Gasparus) cum nihil restiterit quod dicas.
 Subridens tum Iulianus, tu (inquit) cum
 me prouocare non desinas, periculum sane
 est, ne te tota nocte mulierum laudibus de-
 tineam. Spartana certè muliercula, quo-
 ties earum liberi mortem honorificè oppe-
 tebant summa letitia efferebantur: eosdem
 quoties timidi insulsiquè videbantur, vel
 prorsus repudiabant, vel suis manibus oc-
 ciderunt. Fœmina etiam Saguntina, cum
 oppugnari, & prope iam deleri patriam vi-
 derent, ferrum contra milites Punicos for-
 titer arripuerunt. Cimbra quoquè mulieres
 cum earum viri a Mario deuicti essent,
 quoniam ut liberè Roma viueret obtinere
 non poterant, dum Vesta virginibus inser-
 uirent, omnes sese cū infantibus intereme-
 runt. Mille præterea earum præclare actis
 historicorum libri sunt refertissimi. Sed
 heus tu (inquit Gasparus) deus aliquis no-
 rit, qua istac veritate intantur: adeo anti-
 quis iam diu temporum vestigijs insistis, ut
 mille commenta liceat effingere, quibus ne-

Spartana
mulieres.

Saguntina
Cimbra.

mo reclamare possit. Tum Iulianus, quòd
 si cuiusque atatis viros fœminasq; conferre
 placeat, facile reperies, nec olim fuisse, neo
 hodiè esse hominibus impares. Nã ut to-
 rum antiquitatis iter omittamus, & ad il-
 las temporum tempestates veniamus, in
 quibus Gothi per uniuersam Italiam reg-
 narunt, Amalasuntam, reginam summa
 prudentia longo spatio imperasse reperie-
 mus: deindè Theodolindam Longobardo-
 rum Principem singulari virtute fuisse: de.
 Theodoram quoquè Græcia imperatricem
 eundè primis nobilem: in Italia deniquè (ut
 alias complures taceam) una erat inter cæ-
 seras Comitissa Matilda, singularis cuius-
 dam virtutis & spectata indolis, quam ego
 Ludonico Comiti laudandam relinquo,
 quoniam ex veteri illius prosapia fuit. Im-
 mo vero (inquit Comes) id potiùs ad te vi-
 detur spectare: meum non est liberè meorũ
 quemquam laudare. Tum Iulianus, quot
 obsecro in nobilissima Montefeltrensi fa-
 milia? quot in Gonzagarũ? quot in Esten-
 si? quot in Piorum stirpe claras atquè cele-
 bres nominare licet? Quod si hodierna at-
 què presentia magis placeant, ecce intra i-
 stos parietes omnium longè illustrissimas.

Amalasun-
ta.

Theodolin-
da.

Theodora.

Matilda.

Sed ego ab illis non petam subsidium, quæ
indies nobis ante oculos obuersantur, ne id
mihi humanitatis causa concessisse videamini,
quod meo iure vendicare possem. Verum
ut ex Italia aliquantulum expatiemur,
renocate in memorias vestras Annæ Gal-
lorum reginam, principem non minus vir-
tutibus ornatam, quàm maiestate reuerendam.
Eius si iustitiâ, clementiâ, liberalitatē, vitæ,
morumque sanctitatē cum Carolo & Ludo-
uico regibus conferamus (quibus utrisque
nupta fuit) nulla in re inferiorem putabi-
tis. Margaretam intuemini Maximili-
ani imperatoris filiam, quanta equitate,
prudentiâque rerum publicarum momenta
hactenus semper gesserit, hodieque admini-
stret. Sed (ut nihil de reliquis adiciam)
dicito per deos Gaspare, nū principū quen-
quam nostra ætate videris, num apud secu-
lum prius Regum aliquem, qui Isabellam
Hispaniarū reginam exequare possit? Cer-
tè (inquit Gasparus) Ferdinandum illius
maritum. Valdè me herculè (inquit Iuli-
anus) istuc non negarem: nam cum illum
Regina dignū putauerit, qui eam duceret,
cum tantum amarit, cum obseruarit, dici
non debet, quin cum ea conferri possit. Ve-
rum

Anna Gallo-
rum regina

Margareta
filia Maxi-
miliani.

Isabella Hi-
spana.

rum illum honorem, qui illi propter has nup-
 tias est habitus, non minorem fuisse dotem
 existimo, quam uniuersum Castiliæ regnū.
 At ego contra (inquit Gasparus) Isabel-
 lam credo, multas laudes ex Ferdinandi
 rebus gestis consecutam. Tum Iulianus:
 nisi omnium ordinum Hispani, nobiles, pri-
 uati, viri, feminae, diuites, egeni, in uno il-
 lius laudis nouitacio mirifice conspiraue-
 rint, in toto terrarum orbe non uiduas as-
 nostra, tam illustre ueræ probitatis exem-
 plum, non magnanimitatis, non prudentiæ,
 non religionis, non humanitatis, non libe-
 ralitatis, non ullius deniquè virtutis an-
 pietatis. Et quamuis apud exterarum natio-
 nes, omnesq; propè gentes illius fama mirū
 in modum propagatur, penèquè incredibi-
 lis existat: omnes tamen qui illius actus in-
 terperuerint, istam nominis gloriam à uera
 uirtute, certissimisquè meritis enatam af-
 firmant. Eiusdem erit sententiæ, quisquis
 illius uirgam, facta, dictaque cum fama com-
 parat. Omitto ea quæ & uera sunt, & dici
 possunt: si ita uellem. Neminem omnium
 latet, eandem cum primum regnare cœpif-
 fer, Castiliam reperisse a magnis quibusdā
 et popularibus uiris occupatam, quam cum

eorum faucibus iustissime erripuisset, tanta illos modestia prudentiaque tractauit, ut & eos pacatos, quietosque dimitteret, & illi de alienis possessionibus libentissime discederent. Quid? an illud cuique obscurum est, qua animi fortitudine, qua sapientia, aduersus inimicorum potentissimorum incursus regnum perpetuo defenderit? num non huiusmodi gloriosissima illa post hominum memoriam Granata victoria attribuenda, cum in tam longa & incipit bellorum euentu, in quibus hostes ferocissimi pro aris & focis, pro legibus humanis & (ut illi somniant) diuinis etiam concertarunt, tantum consilij, tantumque virtutis praesens ostenderet, ut huiusmodi principes illius diuina indoli potius inuidere, quam eandem imitari audeant? annon illam omnes in administranda Repub. tam incredibili ingenio fuisse confitentur, ut sola illius voluntas unumquemque in officio continere videretur? nonne illius nutus omnibus notis censorijs tantum praestitit, ut ne priusquam quidem intra domesticos parietes quisquam sceleris facere, aut cogitare quisquam auderet? Huius tam admiranda in gubernando felicitatis singulare quoddam indicium

Granata
Victoria.

cū in magistratibus deligendis causa erat. Ita enim quasi aquis examinatam ponderibus iustitiae seueritatem, cum modestia, liberalitate, misericordia temperauit, ut nec bonus quisq̃ iusto premio, nec malus aliquis, iusta poena caruisse unq̃ videretur. Vnde totius in illam populi, tanta animorū propensio erat, tanta omnium ordinum reuerentia, ex amore constanti quodam, timoreq̃ enata, facile ut crederes istam eorū mentibus opinionem residisse, eandem scilicet eorum mores quasi de cælo diuinitus obseruasse: adeoq̃ illius nomine, atq̃ institutis eadem adhuc imperia, facile gubernantur, ut etiamsi vita desit, authoritas tamen adsit, ut in rotis fieri solet, quæ violenter in circulum acta, eundem aliquādiu cursum tenent, etiamsi vis illa mouens cessauerit. Ponito quæso ante oculos (Gaspere) vniuersos istius seculi Hispania proceres, quorum nemo aliqua in re clarus & excellens est, quin eandem ab Isabella acceptam referat. Magnus certe ille imperator Gonsalvus Ferdinandus, huius vnius gratia celebrior est, quam victorijs omnibus, quibus pace bellog, floruit: & tamen (nisi fama de illo iniuriosius decernat)

Gonsalvus
Ferdināus

Cc. iij. testes

testes sunt omnes provincia, neminem nostrorum temporum principem, illius res gestas, fortitudinem, scientiam adequasse. Verum ad Italiam reuertamur, in qua domina nunq̃ defuerunt omnium illustrissima. Harum duæ Neapolitana erant, tertia Pannoniensis, sed Neapoli defuncta. Quæ uti sol nunquam clariorem vidit, ita cum illius viro Matheo Cornino iure optimo comparari potuit. Huc accedit Isabella Ducissa Aragonensis, eademq̃ Ferdinandi Neapolitani soror, quæ turbulentissimis fortune tempestatibus, non secus quam aurum igne, probata est. Altera quoque Isabella Marchionissa Mantuana cui summam iniuriam facerem, si de illius laudibus adeo parcè & tenuitè dicerem, uti apud istos homines est necesse. Sed illud certè mihi vel maxime dolet, quod eius sororem Beatricem Ducissam Mediolanensem nò noueritis, tandem aliquando ut desineretis muliebri ingenium admirari. Alconora etiam Ferrara Ducissa, harum utriusquè mater, talis habebatur, ut & propter virtutes regia proles videretur, & digna etiã quæ multò maiori regno imperaret, quàm illud erat, quod ei a maioribus est relictum.

Quæ

Isabella Aragonensis.

Isabella Mantuana.

Beatrix Mediolanensis.

Quot quæso existimatis esse (homines cum
simus) qui animo impauido, & inconcusso,
tot fortuna ictus atque procellas pateretur,
quot Isabella Neapolitana? qua postquam
regno spoliata esset, virumq; Ferdinandum
exulem, eundemq; non ita multo post cum
duobus liberis trucidatum vidisset, cum fi-
lium natu maximū Calabria ducem car-
cere relegatum cognouerat, Regina tamen
dignitatem, maiestatemq; semper retinuit,
nec ullis cessit inopia calamitatibus, qui-
bus noster sexus plarumq; frangitur: ut e-
tiam si fortunam commutasse, mentem ta-
men inuiolatam seruasse videatur. Pra-
tereo prudens alias infinitas, & magni no-
minis, & inferioris conditionis muliercu-
las: ut Pisanas illas, quæ dum patriam cō-
tra Florentinos propugnarent, illum mortis
contemptum indicarunt, quem inuictissi-
mus quisque animus solet ostendere. Id
quod poëta nonnulli sempiternis monumen-
tis commendandum putarunt. Possent hic
ego nonnullas recensere in literis, in musi-
cis, in arte statuaria peritissimas: sed quid
attinet ea indagare exempla, quæ vestrum
cuique sunt valde familiaria? Satis erit si
eas tantū in memoriam reuocetis, quas ipsi

Isabella Neapolitana.

optimè per vos cognoscitis : quod dum faci-
tis, facile perspicietis, eas parentibus, viris,
fratribus omni in re nō esse inaequales : Im-
mo eosdem saepenumero vel bonis praeceptis
imbuisse, vel a malis erroribus reuocasse.
Fateor equidem heroicās illas Reginas spi-
ritum iam non ducere, quae regiones longin-
quas expugnent, quae aedificia ingentia, Py-
ramides, ciuitates extruant : ut Thomiris
Scythiae regina, Artemesia, Xenobia, Si-
miramis, Cleopatra : sed ne illud quidem
concedo, superesse plures Caesares, Alexan-
dros, Scipiones, Lucullos, reliquosquē Ro-
manos imperatores. Arridens tum Phri-
misi similes sius, noli (inquit) existimare faeminas
unq̃ Cleopatra, atquē Semiramidi simili-
ores fuisse, quā nunc sunt. Nam etsi pos-
sessionibus, diuitijs, potentia, minores fue-
runt : in omni tamen voluptatis, atquē libi-
dinis genere reperiuntur aequales. Nunq̃
ne verò te (inquit Iulianus) intra rationis
limites continebis ? Quod si multae inter
mulieres Cleopatra sint, multi quoquē in-
ter viros Sardanapali inuenientur, quod
est multò deterius. Iniqua istac compara-
tio est (inquit Gasparus). Nequē verò
id cogitare te velim, faeminis viros non esse
conti-

Hodierna
faemina
Cleopatra
et Semira-
misi similes

continentiores : qui si non essent , peior ta-
 men illorum conditio non existeret . Incon-
 tinentiam siquidem muliebrem , multa se-
 quuntur incommoda , virilem non item . Et
 proinde (uti heri ingenuè accepimus) pra-
 clare a maioribus constitutum est , ut reli-
 quis in rebus omnibus de recto cursu paulū
 eis deflectere liceat , ut in hanc unam pudici-
 tia virtutem nervulos omnes adhibeant : ^{Fæminis}
 sine qua & proles incerta est , & affinitates ^{pudicitia}
 (quæ totius mundi compagines sunt) laxa , ^{magis ne-}
 liberaquæ , & amor in liberos vagus , & in- ^{Giris.}
 constans . Et propterea viri , si quando vo-
 luptatibus disfluant (quoniam novem men-
 sibus non parturiunt) minus id in illis re-
 prehenditur . Praclara mehercule argu-
 menta (inquit Iulianus) mirum ni ista
 literis commendetis . Sed dicite obsecro , cur
 vitæ libidinosa atquæ intemperans aequè in
 viris atquæ in fæminis non sit odiosa . Nam
 cum illi natura maioris prudentiæ atquæ
 virtutis sint , quid ni se facilius contineant ?
 quod si facerent , nulla esset liberorum in-
 certitudo . Nam mulieres etsi in omnem
 lasciviam atquæ luxuriam precipites essent ,
 nisi virorum pariter consensus accederet ,
 liberis illa ex se ipsis operam dare non pos-
 sent .

sent. Sed (si vera fateri libet) satis ipse intelligitis nostra nobis autoritate libertatem nos istam, aut potius licentiam vendicare, ut ea in nobis pro nihilo putemus, nonnunq̃ etiam laudi ducamus, que in mulieribus, vel mortis crudelitate, vel ignominia sempiterna afficimus. Qua quoniam tam altis defixa radicibus in animis nostris insedit opinio, æquum est illos gravissimis pœnis affici, qui spolianda dignitatis gratia, maledicè, contumelioseq̃ mulieribus detrahunt. Et nobilem quenq̃ obligatum existimo, veritatem ut vi & armis defendat: præsertim si fœminam spectata virtutis iniuste accusari videat. Ego vero (inquit Gasparus) non solum id quod dicis a generoso quovis efflagito, verum etiam ut humanitatis ratione, multa earum crimina penitus defixa atq̃e inherencia, simulationis involucris obtegat. Ita me vides, quoties ratio suadet, a mulieribus magis quàm te ipsum stare. Id equidem dissimulare non possum libertatem sibi quandam viros ascivisse, quoniam istuc communi omnium opinione confirmatur, vitam intemperanter actam, minùs in illis vitiosum esse, quàm fœminis: qua sexus imbecilli-

tate

tate facilius ab appetitu tanq̃ mācipia trahuntur : quæ si libidini aliquando pepercunt , pudore , non voluntate prohibentur , in eumquē omnino finem viri illis ignominia metum tanq̃ pudicitia frenos iniecerunt , ut (velint , nolint) eam virtutem insecutentur , sine qua nullius pretij aut momenti essent. Nulli siquidem rei inferuiunt nisi liberis tantum procreandis : Non est eadem virorum ratio , qui ciuitates gubernant , capeſſunt Reſpub . exercitus ducūt , aliaquē permagni ponderis nonnulla : quæ quomodo mulieres faciant , non diſputabo , ſatis eſt nihil iſtorum facere. De virorum quoquē continentia ſi periculum faciendū erat , in ea non minūſ quā reliquis virtutibus ſatis oſtenderent , quanto mulieribus ſuperiores eſſent . Ego tibi nec tantas hitorias , nec tot fabulas (quot tu nobis) commemorabo : tantum tibi ſummorum imperatorum par proponam , qui in ipſa victoria (quæ nos plarumq̃ , ferociores reddit) ſeſe mirificè continuerunt . Nam & Alexander ſuperato Dario , formoſiſſimis illius mulierculis abſtinuit : Et Scipio vix dum expugnaffet , nobilis , eademq̃ , virgo longè

Alexander
dri conti-
nentia.
Scipionis.

venit-

Xenocratis.

venustissima, ad eundem est adducta: quam cum illius nationis Regulo desponsatam, intelligeret, non solum in eandem nihil libidinosè egit, sed magnis cumulatam donis, intactam, inuiolatamq; iuueni remisit. Illa quoque Xenocratis continentia penè incredibilis, cui cum pulcherrima mulier nudo lecto ad latus tota nocte accumberet, multisq; illecebris atque lenocinijs (quo in genere peritissima fuit) uteretur, eundem, tamen nunquam eo pellicere potuit, ut vel unicum turpitudinis atque petulantiae signum daret. Periculis vero ea fuit in continendo seueritas, ut cum pueri cuiusdam formam vehementius a quodam laudari audiuerat, eundem continuo acerrimè reprehenderet. Multos præterea alios licet recensere, qui sua sponte pudicissimi, nullo impulsu, nullo metu, nullo pudore, sunt adducti: cum istac interim, omnes plaurumq; mulieres in officio continere soleant: quod ego tamen illis laudi potius, quam vitio verterem: Immo eos grauissimis supplicijs afficiendos existimo, qui earum pudicitie notam turpitudinis aliquam temerè & iniuriosè incurrunt. Hic Caesar postquam diuturno silentio usus esset, videre (inquit) dili-

diligenter quo tādē orationis genere Gasparus noster utatur, quoties mulieres vituperet, cum nunc easdem laudasse videri velit. Verum si mihi per Iulianum licebit, falsissimis quibusdam illius calumnijs occurrere, utriusque fortasse nostrum non erit incommodum. Nam & ille cū se recollegerit, de *Aulica* fœmina melius & nervosius dicet, & ego *Athleta* incliti officio fungar, dum unā cum illo veritatis patrocinium suscepero. Ego vero (inquit Iulianus) magnopere te oro, id ut facias, mihi quidē satis iam dudum dixisse videor: & ille qui mihi nonisimè sermo propositus erat, vereror ne aliquantulum de re præsenti deflexerit. Tum *Cesar*, illud vobis etiam atque etiam non libet inculcare, præter liberosum suavisimorum procreationem quanta & quā immensa utilitates per omnes totius mundi partes, mulierum ope atque ministerio propagantur. Id unum satis est, non solum nos omnes ex illis habere quod sumus, sed quod bene sumus. Verum ad te *Gaspare*, venio: tu cum mulieres dicas appetitu & perturbationibus magis commoveri, quā viros, & ab eisde magis tamē abstinere (nam id quoque concesseras) maiori meher-

mehercule laide cummulanda mihi viden-
 tur, quò minus ad resistendam sexus im-
 becillitate valent. Quòd si verecundia du-
 ctas hoc dicas facere, vide ne dum unam
 virtutem imminuere velis, duas atteribas.
 Nam pudor in illis si appetitus preualeat,
 si à turpitudine reuocet, ego illum pudorem
 (qui nihil est aliud quam infamie metus)
 præstantissimam virtutem existimo, ean-
 demq; in hominibus ipsis rarissimè inueni-
 ri. Ego hic si absque summa virorum nota,
 ostendere possem, quot illorum foedissimo
 impudètia cuncta obuoluti, aut potius immer-
 si sunt (quod vitium huic verecundie plane
 est contrarium) castissimas istas aures di-
 cendi impunitate offenderem. Illud certe
 non tacebo eos homines qui istos errores præ
 ceteris infignes, qui Dei ac naturæ hostes
 sunt, atque plerumquè prouocatores esse, vel re-
 ligioni, vel philosophia, vel sacris literis le-
 gibusq; initiatos, eosdem Respub. plusq;
 Catoniana seueritate capeffere, tanta vul-
 tus constantia, tanta integritatis prætextu,
 ut feminarum semper libidines & inconti-
 nentiam aperte detestentur, tum ipsi inte-
 rim nihil magis dolent, quam suam ea in-
 irampotentiam, cuius desiderium in coris
 animis

animis tenaciùs retinent, cum ipsius corpo-
 nis vires iam pridem recesserint, ita & arte
 & veneficijs nonnunq̃ id suppleant, quod ^{Nonnulli}
 natura et ætas denegauit. Sed quicquid hîc. ^{Venerem Ge}
 tetigero vlcus erit. Satis est, id mihi iam. ^{neficijs au-}
 antea concessum esse fœminas ab impudi- ^{gent.}
 citia, q̃ viros a seniores esse. Nequè vero id
 dici potest, illis eas frânis cohiberi, quos
 sua voluntate ipsæ sibi nō iniecerunt. Nam
 quacunque earum curiosius observantur,
 vel coniugum verberibus, vel parentum
 minis coercita, illæ multò impuriore sunt,
 q̃ eæ, quæ in summa libertate pro arbitrio
 viuunt. Ipse siquidem virtutis amor, ipsa
 fama, mulierum fræna sunt, quæ vel ipsius
 vitæ suauitati, multas mea memoria post-
 posuisse cognoui, Et si vera mecum recog-
 noscere velitis, quot obsecro adolescentes
 meminimus, natu nobiles, prudentes inge-
 nio, armis valentes, corpore & vultu for-
 mosos, qui totam ferè ætatem miserè amā-
 do contererent, nullam sollicitudinem, nul-
 las preces, nulla præmia, nullas lachrimas,
 nihil deniquè omittentes, in quo aliquid
 præsidij putarent, cum omnia tamen inania
 & plusq̃ contemnenda erant. Mihi vero
 nisi iure possit obijci, nihil in me dignum
 esse

esse quod ametur, ego mei ipsius familiaris-
simo exemplo uti possem, qui incredibili
quadam mulieris constantia atque hone-
state eo adactus sum, nihil ut propius fa-
ctum sit, quam ut ipse mihi mortem con-
sciscerem. Noli illud tantopere admirari
(inquit Gasparus). Nam mulieres cum
valde orantur, cum serio oderunt, qui orat.
Illa verò qua a nemine exorantur, ipsa ali-
os exorare solent. Nunquid equidem eum
cognoui (inquit Caesar) qui a muliere ora-
tus esset: id verò aliquos vendidisse accepi,
cum se frustra contendisse animaduverteret.
Ea enim est impudentium vindicta, ut
eam se voluptatem percipisse gloriantur,
quam animo tantum conceperunt, nunquid ne
summis quidem labris degustarunt. Ru-
moribus deinde ignominiosis pugnant, noua
inuenta, nouas fabulas spargunt, ipsæ om-
nibus honestissima cuiuspiam femina dig-
nitati detrahunt, in eoque Curiales se egre-
gios existimant. Verum illi qui spectata
cuiusque mulieris fama siue verè, siue in-
iuste derogant, gravissimis certè pœnis af-
ficiendi videntur: ipsæ qui eos eisdem ex-
cruciant, immortalitate remunerandi sunt.
Nam illi, si mentiantur, quid est crude-
lius,

Mulierum
ingenium.

lius, quam illud misera adimere mulieri,
quod vita charius putauit? si verum sit,
qua tormenta, quod supplicium illi suffi-
ciet, qui cum assentationibus, lachrimis,
fraude, precibus, lamentis, periurijs, hone-
stam eo pellexerit, ut se suaquē omnia tam
malogenio committeret, tanta demum in-
gratitudine, tanta immanitate eandē pen-
sitet? Sed ad illam Alexandri & Scipio-
nis continentiam veniamus, quam etsi sin-
gulari laude dignam non negauerim, tamen
recentissima memoria tibi scēminam com-
memorabo (ne me peruetera atquē ficta
recensere dicas) cuius multo admirabilior
pudicitia videbatur. Memini equidem
non ita pridem mulierculam fuisse quan-
dam honesta forma, teneraq; atate (no-
men non libet apponere ne illi statim insul-
tent, qui scēminas honestē amare non posse
existimant,) qua cum ab adolescente
nobili, ingenuoq; plurimi fieret, in eum ipsa
quoquē nonnihil commota est. Cuius rei
non solum ipse auritus testis eram, cui illa
tāq; fratri, aut intima potius sororcule om-
nia sua consilia credidit, sed multi etiam,
alii, qui istam affectionem, tanq; apertissi-
ma luce positam conspexerunt. Nec ita

Dd. j.

tamen

tamen in amore oscitans, aut supina fuerat, ut cum toto biennio amasset, vllum vel minutissimum iuueni amoris signum daret: ea tantum exciderunt, quæ nullo modo cæleri poterant. Nunq̃ cum eo collocuta est, nullas literas, nullas benevolentie arras, nulla pignora (quæ indies oblata erant) acceperat: ea tamen quàm vehementer desiderauerit, ipse mihi sum conscius, qui eam sapius animaduerti, quoties occulte in rem illius aliquam inciderit (cuius nemo testis erat) adeo eandē religiosè obseruasse, quasi vitā in ea fortunasq̃ omnes positas haberet. Nihil tamen aperte, nihil sponte videbatur facere, quod ille cuperet: id tantum illius desiderio permisit, ut in publicis spectaculis, & congressibus, eundem aspiceret, & ab eodem vicissim conspici, nonnunq̃ etiam cum eo vnā sicut cum alijs, saltare non recusaret. Tandem cum tempus utriusque animum paulatim explicuisset, cum nullum ferè conditionis, aut ætatis discrimen viderent, fœlicem tantæ benevolentie successum, in matrimonio reponere atque terminare utrinque desiderabant. Urbani omnes viri fœminæq̃ idem optabant, durus tantummodo pater obstetit, qui dum opi-

bus

bus vehementius inhiaret, maritum ditio-
rem parabat, cuius illa insanis conatibus
sols lachrimis, & squallore resistebat. Cū
itaquē noua hæ nuptia, non sine magna po-
puli cōmiseratione, & summa amantium
desperatione fierent, recens istac fortuna
securis, antiquas beneuolentie radices ita
prorsus excidere non potuit, quin toto tri-
ennio tenaciùs inhaferint: etsi easdem illa,
& artificiosè recondiderit, & sapiùs am-
putare decreuerat, quas diutius sine pericu-
lo fouere non poterat. Quid dicam de sin-
gulari illius in continendo perseuerantia?
qua cum plane perspiceret, eo honestè se
fini non posse, quem summè reuerita est, re-
scindere potius illius consuetudinem, aspe-
ctum, literas, arras, monilia repudiare pu-
tanit, quam honestatis rationes periclitari.
In hac tam inaudita integritatis opinione, virginum
sensim contabuit, & post miseras totius castissimarū
triennij arumnas, moritur. Tanti apud il- exempla
lam honesti existimatio valuit, ut omnes duo,
potius voluptates, immo ipsam vitam dese-
rere, quàm illam exuere maluerit. Et quā-
uis nequē consilijs, nequē opē, nequē oppor-
tunitate caruerit, quibus omnia sine suspi-
cione, atquē periculo conficeret, illi tamen
rei per se restitit, quam ex animo tanto-

perè cupiebat, cum ille petitor esset, quem
 unum ex omnibus solum diligeret: eaque
 interim omnia ad virtutis amorem, non ad
 periculi cuiusq̃ metum referebat. Quid
 de altera quadam virgine dicendum puta-
 bis? qua cum totos sex menses in hortulo
 amœnissimo cū ad pernoctaret, quem unice
 diligeret, tamē nec proprijs desiderijs cessit,
 nec petitionibus, & lamētis illius, quem suo
 spiritu chariorē habuerat. Et quāvis illius
 lacertis tanq̃ suauissimis cathenis perpetuo
 teneretur, pudicitia tamē religiose intactā,
 inuiolatamq̃, seruauit. Num istam (Ga-
 spare) continentiam, cum illa Alexandri
 conferri non posse existimas? qui non tam
 Dary mulierculas, quam gloriolam quan-
 dam affectabat, qua ut immortalitatē con-
 sequeretur, cum omnes labores, omnia peri-
 cula, omnes vita incunditates aspernatus
 esset, quid est quod tanto opere admiremur,
 si ab eo abstinuerit, quod nunq̃ valde desi-
 derauit? Nam cum illas nunq̃ antea mu-
 lieres conspexerit, fieri non potest, ut illas
 tam subito amaret: quin potius Dary cau-
 sa credibile est, easdem occultē odisse. De-
 nique cum ista earum conditio fuerat, om-
 nis illius actio libidinosa, iniuria potius in-
 illis, quā amoris nomen obtinisset. Mi-

rum proinde non videtur, si Magnus illa, qui totum terrarum orbem fortitudine inuictosq; animo superauerit, in mulierum miseria inuirosus esse noluerit. Scipionis etiam continentia valde illa quidem laudanda, sed minime tamen cum istis feminis conferenda. Nam & ab illis abstinuit, quas vehementer non cupiebat, & in medijs hostibus fuerat, qui eum (tanq̃ in speculis) nouiter ingressum observabant: & magnam post se Roma expectationem reliquerat, & iudicibus domus seuorissimis obnoxius erat, qui ut minimas sapenumera errores grauissime puniebant, ita illius quaque victoria tenebras offudissent (praesertim cum nonnulli inimici essent) si virginem nobilem, eandemq; viro illustri desponsatam, inueniliter violasset. Ille in tantis difficultatibus & angustijs positus, leni & periculoso appetitus nihil concessit sed liberali quadam et sincera temperantia, omnium ad se animos (vbi memorie proditum est) allexit. Ad alterum quoq; exercitum ita virtus istac peruagata est, ut quorum fortasse ferocia, armis expugnari non potuit, eorum mentes beneuolentia delinita sint. Ita istud potius illius strata-

gema & continentia appelletur. Quāquā
 ne ipsa quidem fama satis in eo sibi constet.
 Multi siquidem non parvi momenti autho-
 res, istam sceminam Scipioni in delicijs diū
 fuisse scribunt: & ego sic se rem habuisse
 sine dubio vobis ausim confirmare. Tum
 Phrysius, tu ista fortassis in Euangelia re-
 peristi. Istis equidem oculis saepenumero
 legi (inquit Caesar) & propterea mihi de
 eo certius constat, & aut vobis aut alij cui-
 piam, Alcibiadem illum e Socratis lectulo
 alia mente nō surrexisse, & filij solent de pa-
 trum cubilibus. Nam in istuc altius in-
 ruenti, & lectus inoportunus, & nox ali-
 quantum intempestiva erat illius pulchri-
 tudinis contemplationi, quam adeo purē at-
 quē integre sine ullo inhonesti desiderio So-
 crates amasse dicitur. Et ut multa paucis
 contrahā, cum animi magis formā, & cor-
 poris amplexus fuerit Philosophus, senilis
 potius iste amor, quā puerilis extitisset.
 Verum ad virilis continentia confirmatio-
 nem, locupletiolem testem non desidero,
 quā tuum Xenocratem, qui studio impli-
 citus, labore defatigatus, religatus Philoso-
 phia, (quae in agendo non loquendo consi-
 stit) annis & senio confectus, vitali spiri-
 tu &

Alcibiades.

Socrates.

Xenocratis
Simolentia.

tu & calore spoliatus, nec animo ad eam rem propensus, nec corpore valens, denique totus languidus, & exhaustus, a meretrice abstinuit, a qua in eo ipso quod communis erat, tanquam a publica sentina abhorrere poterat. Ego illum tum continentem dicerem, si integris acerrimisquē sensibus continentia usus esset, aut si in vino (quo magis senes, quam venerijs certaminibus delectantur) Abstemijs esset. Sed cum illi multorum scriptis vinolentia attribuitur, quid potest a temperantia longius abesse? Et si rem ueneream in illa annorum pigritie & frigidityate cohibuisse, adeo laudabile visum fuerit, quanto id in illa tam tenera duarum virginum atate excellentius? quarum altera, eam uniuersis sensibus caliginem & stuporem offudit, ut nec oculis videre vellet quod maximē cupiebat, nec auribus audire, quod cordi atquē animo suauissimo pabulo fuisset: altera cum illius brachijs implicata esset, quem toto orbe charitorem habuerat, & contra se pugnavit acriter, & contra eum quem seipsa magis amabat, easq; affectiones tumultuantes euicit, a quibus sapiētissimi sepē viri sunt denicti. Tunc Gaspare, iustam esse causam non exi-

*stimas, cur Xenocratis scriptores pudeat ?
 presertim si temperatū dixerint ? Quod si
 tantis post sæculis veritas elici posset, ego il-
 lum vino somnoque adeo lethali ter immer-
 sum & sepultum credo, ut etiamsi pellicis
 illectamentis sollicitaretur, nihil horum per-
 senserit, nedum oculos in sequentis diei me-
 ridiem aperuerit. Ridebant hic promiscuè
 omnes, tandem Emilia, si alius tecum
 (inquit) egeris (Gaspare) non dubito quin
 alterum continentie exemplum huic quam
 simillimum memineris. Tum Casar, annò
 istac obsecro persimile est, quod de Pericle
 adduxerat? mirum herclè est, quod illud
 argutè et continenter dictum non memine-
 rit, scilicet, NON EMAM TANTI
 POENITERE. cum propter unius
 noctis insaniam, magna pecunie vis a
 quodam efflagitaretur. Arrisum est
 vehementius: deinde cum Casar paulum
 respirasset, Ignosces mihi (inquit) Ga-
 spare, si vera dicam, nam ista profectò
 temperata virorum actiones sunt, quas
 illi de seipsis predicant, dum mulierum im-
 potentias incusant, in quibus infinita quo-
 ridiè continentie indicia deprehenduntur.
 Nam si aqua lance veritatem librare ve-
 limus*

limus, facile quidem perspiciemus, nullam
 arcem adeo esse inexpugnabilem, qua illis
 machinis & insidijs oppugnata, quibus mu-
 lierum animi tentari solent, primo quoque
 tempore se non dedat. Cum vero se suaque
 omnia viris subiecerint, cum eosdem ad
 magnos honores euexerint, cum possessiones
 fortunamque omnes alterius voluntati tradi-
 derint, quot obsecro sunt qui proditoris no-
 men, nibili putantes eadem omnia alijs
 quibus non debent nefarie largiantur? Ho-
 rum utinam hodie tanta inopia foret, diffi-
 cilius ut esset eos inuenire, qui fecerint quod
 debebant, quam vos nominare, qui id omi-
 serint. Quot obsecro terra, homines latro-
 num incursum spoliantur? quot mari pirata-
 rum praeda exponuntur? quot sacerdotes
 sacrilegi sunt, dum res diuinas venales pro-
 stituunt? quot iurisperiti testamenta sub-
 uerunt? qua perinuria ab illis emanant?
 quot ficticias singraphas ad quatum exco-
 gitant? Quotumquisque modicorum agro-
 ris venenum lucri gratia non subministrat?
 denique mortis metusque impulsu, quam ne-
 fanda & incredibilia homines ubiuis gen-
 tium agunt? quibus omnibus inuenis sepe
 & imbecillis muliercula restitit, dum pe-

riculosè facere q̄ turpiter pati maluerit. Tū
 Gasparus: vix herclè crediderim istiusmodi
 in hoc saculo esse mulieres. Ego tibi (inquit
 Caesar) antiqua non cōmemorabo, hodie sã-
 nè reperiri possunt, quæ mortem nihili faci-
 ant. Nondum nobis e memoria excidit tẽ-
 pus illud quo Capua a Gallis est direpta. In
 ea cum nobilis, eademq̄, venustissima virgo
 a Vasconibus capta esset, verita ne illi pu-
 dicitia eriperetur, finxit aliquid sibi obti-
 gisse circa calceos negotij, cumq̄, laxam se,
 atquẽ liberam e manibus adducentis per-
 spiceret, in medium se amplexum qui Capuam
 alluit, iniecit. Quid da altera formina di-
 cam, cuius obscurior paulò conditio erat,
 qua cum nuper Gazuli in agro Mātuario
 frumentum unà cum sorore legeret, in do-
 mũ quandam dum se calor frangeret, se re-
 cepti: quam cum paterfamilias homo iuue-
 nis, honesta facie videret, eandem primò
 complexus verborum suauitate pellicere oc-
 cepit, cum verba nihil proficerent, minis e-
 git. Verum cum ne minis quidem conce-
 deret, verberibus & violentia, pro libidine
 res acta est. Illa deinde multis suspirijs &
 lamētis ad sororẽ in agrũ reuersa, nullã do-
 loris rationem indicare voluit, sed quasi e-
 gritudine

Virginum
 castissima-
 rum par.

gritudine aliqua correpta, domum prope-
rat: cumq; iam mitiori paulatim animo vi-
deretur, ne illius conatibus obsisteret) ne-
gotij aliquid sorori committit. Postea cum
ad Oleum flumen prope Gaznolum perue-
nisset, paulum secessit, sequè subito in am-
nem immisit. Soror qua longè nondum ab-
erat, mœrore & gemitu planè amentata, eò
velocissimè insequitur, quo eandem vehe-
bat flumen; & quoties per summam aquã
appareret, funem quo frumenta ligauerat,
eidem porrigit. Illa etiamsi apprehendere,
firmiterquè tenere poterat, sponte tamen re-
nuens, eandem manu abiicit: ita propositi
tenax, emori per virtutem maluit, quàm
per dedecus viuere. Cum interim nequè ge-
neris nobilitate, nequè mortis metu, nequè
infamia periculo, sed una pudicitia iactura
torqueretur. Ex istis facile licet colligere,
quot alie fuerint egregie mulieres, cum (ut
ita dicam) uno vix abhinc triduo, tante
virtutis femina extiterit, de qua & in-
gens silentium est, nec illius (quod sciam)
nomen, ad aures nostras percrebuit. Verùm
nisi episcopus Mantuanus Ducissa nostra
patruus, adeo citò vita functus esset, Olei
ripa, ubi illa se immerferat, magnifico se-
pulchro

Romana
Virguncula
continentia

pulchro exornata esset, in illius animula
memoriam, quæ tanto honorificentior esse
debuisset, quo corpori ignobiliori habitauerat.
Restitit hic paucum Caesar, deinde
mea quoque memoria (inquit) Rome illustris
quædam, eademque pulcherrima virguncula, cum a iuvene quodam vehementissimè
ad amorē alliceretur, nullo modo, ne aspectu quidē, aut oculorū obtutu esset aspersa.
Quod is cum plane animaduertiret, ancillam illius, pecunijs corruptis: quæ ut & illi
gratum fateret, & nummis sepius possetur, domina profecto die persuadet, ut sanū
Sebastiani adiret: adolescentem interim cum de tota re certiozem fecisset, quidquid
agendum putaret monstrasset, heram, in obscuras quasdam cauernas perducit,
quas illi solent ingredi, qui Sanctum Sebastianum inuisunt. In illis adolescens iste
furtim delituit, cumque se solum cum sola intelligeret, blande primum & comiter allocutus,
suadet ut illius tandem misereatur, & inexorabilem animi duritiem, in amorem conuerteret.
Sed cum istas nequicquæ voces excidisse videret, confestim minas, deinde vim addidit: adeo iam illi certum fixumque animo erat, nefario voto quoquo modo potiri

tiri . In quo etiam si flagitiosa pedissequa
ope atque ministerio uteretur, nunquam tamen
cum misera virgine (cuius exigua vires
erant) in tantum conualuit, ut vel verbo
vel gestu consentiret . Ille indignitate per-
cussus, cum nihil obtinere poterat, & me-
tuens etiam sibi, ne si illa viveret, amicis
tam nefandos conatus indicaret, auxilio
impurissima ancilla, eandem suffocavit :
ipse deinde sibi fuga prospexit . Ancilla
tanto scelere occaecata, fugere non potuit :
sed post aliquas suspiciones deprehensa, de
totâ re confitebatur, easque pœnas, quæ tan-
tis flagitijs debebantur, est perpessa . Cor-
pus nobilissima virginis magna celebritate
Romam deferebatur, caput laurea redi-
mitum est, magnosq; virorum & mulierum
comitatu circumstipatum : e quibus nemo
adeo cordis adamantini erat, quin multas
acerbissimasq; lachrimas profuderit, mul-
tum ut dubitaretur maiore ne mœore eam
omnes, an honore prosequerentur . Verum
ut ad propiora aliquantum, & tibi ipsi no-
tiora accedamus, nonne dominam Felicem
Rouerensem accepisti cum versus Saonam
navigaret, veritam ne Alexandri ponti-
ficis nauticulis caperetur, in medium se pe-
lagus

Dominâ
Felix Ro-
uerensis.

lagus potius præcipitare, quàm famam periclitari decreuisse? Hoc illius lenitati tribui non potest, cum nemo ignoret, quanta semper ingeny acie, singularis illius forma condita erat. De nostra equidem Ducissa silere diutius non possum, quæ etiamsi una cū viro per totos quindecim annos solitaria inſtar vidua alicuius vitam ageret, tamen nec illi unq̃ consuetudini reclamare voluit, nec tantum animi morbum cuiq̃ mortaliū indicare. Cum ab amicis perſuaſum eſſet, ut iſtam vitæ acerbicatem exueret, exilium, inopiam, & omnes potius ſimul miſerias amplexa eſt, quàm eam vitæ conſuetudinem iniret, in qua alij beatitudinē poſitam arbitrantur. In iſtis cum iam ultra progreſſurus videretur, quin aliud quaſo aliquid attexe (inquit Ducissa) ſatis tibi alijs in rebus quod dicas ſuperreſſe intelligo. Tū Caſar, vos mihi iſtuc (Phriſi & Gaſpare) ſat ſcio non negabitis. Sit ita, quoniam ita vis (inquit Phriſius) ſed illud meminiffe debes unitatem non facere numerum. Certū eſt (inquit Caſar) iſtas tam raras & incredibiles animi virtutes in paucis deprehendi: omnes tamen quæ vehementiſſimis amorum flammis nihil conce-

concedunt, admiranda mihi videntur: quæ
 verò aliquid eisdem largiuntur, sepe-
 merò miserranda. Tanta enim sunt aman-
 tium illecebra, tanta lenocinia, tot fraudes,
 tot insidia, nihil ut admirabilius sit, quàm
 a tenera muliercula, eadem omnia evitari
 posse. Quo obsecro die, qua hora, vel lite-
 ris vel numis, vel arrhis, vel alijs (quibus
 maxime delectari solent fœmina) non solli-
 citantur? Quando illa e fenestris prospi-
 cere possunt, ut amantes interim flebiliter
 obeuntes non videant, qui etsi verbis sile-
 ant, oculis tamen loquuntur. His accedunt
 vultus subtristis, color pallidus, gemebun-
 da vox, ignita suspiria, lachryma prope in-
 numerabiles. Quodsi mulieri foris prode-
 undum est, si templum, aut locus alius ade-
 undus, in omni fere diuorticulo, ista se sta-
 tim umbra offerunt, & coram facie consi-
 stunt, tanto squallore, tanta macie, ut illis
 iamiam moriendū putes. Hic ego prudens
 multa curiose inuenta prætereo, multa sym-
 bola, epulas, choreas laruatas, hastarum,
 gladiatorumq; concertationes, quæ mulier,
 omnia in suam gratiam excogitata esse cog-
 noscit. Noctū vero si forte e somno excite-
 tur, musicam audiet undiq; circumsonan-

*Amantium
 illecebra.*

lagus potius præcipitare , quàm famam periclitari decreuisse ? Hoc illius lenitati tribui non potest , cum nemo ignoret , quanta semper ingenij acie , singularis illius forma condita erat . De nostra equidem Ducissa filere diutius non possum , quæ etiamsi una cū viro per totos quindecim annos solitariā instar vidua alicuius vitam ageret , tamen nec illi unquā consuetudini reclamare voluit , ne tantum animi morbum cuiquē mortaliū indicare . Cum ab amicis persuasum esset , ut istam vitæ acerbicatem exueret , exilium , inopiam , & omnes potius simul misérias amplexa est , quàm eam vitæ consuetudinem iniret , in qua alij beatitudinē positam arbitrantur . In istis cum iam ultra progressurus videretur , quin aliud quaso aliquid attexere (inquit Ducissa) satis tibi alijs in rebus quod dicas superesse intelligo . Tū Caesar , vos mihi istuc (Phrissi & Gaspare) sat scio non negabitis . Sit ita , quoniam ita vis (inquit Phrisius) sed illud meminisse debes unitatem non facere numerum . Certū est (inquit Caesar) istas tam raras & incredibiles animi virtutes in paucis deprehendi : omnes tamen quæ vehementissimis amorum flammis nihil conce-

concedunt, admiranda mihi videntur: quæ
verò aliquid eisdem largiuntur, sepe-
merò miseranda. Tanta enim sunt aman-
tium illecebra, tanta lenocinia, tot fraudes,
tot insidia, nihil ut admirabilius sit, quàm
a tenera muliercula, eadem omnia evitari
posse. Quo obsecro die, qua hora, vel lite-
ris vel nūmis, vel arrhis, vel alijs (quibus
maxime delectari solent fœmina) non solli-
citantur? Quando illa e fenestris prospi-
cere possunt, ut amantes interim flebiliter
obeuntes non videant, qui etsi verbis sile-
ant, oculis tamen loquuntur. Hijs accedunt
vultus subtristis, color pallidus, gemen-
da vox, ignita suspiria, lachrymæ prope in-
numerabiles. Quodsi mulieri foris prode-
undum est, si templum, aut locus alius ade-
undus, in omni fere diuorticulo, ista se sta-
tim umbra offerunt, & coram facie consi-
stunt, tanto squallore, tanta macie, ut illis
iamiam moriendū putes. Hic ego prudens
multa curioso inuenta prætereo, multa sym-
bola, epulas, choreas larvatas, hastarum,
gladiatorumq; concertationes, quæ mulier,
omnia in suam gratiam excogitata esse cog-
noscit. Noctū vero si forte e somno excite-
tur, musicam audiet undiq; circumsonan-
tem-

*Amantium
illecebra.*

tem, aut si nihil musica fuerit, adeo omnia
singula & lamentis implebuntur, ut lemures
pra foribus obuolitare videantur. Si
cum ancillis de istis forte colloquatur, ha-
rum aliqua adulterinis numis corrupta, vel
nuntium aliquem habet, vel munus, vel
litteras, vel aliquod denique in promptu le-
nocinium: nec hic desistit, quin statim sig-
nificet, quomodo ille homo infelix amore
ardeat, quomodo suam vitam, fortunasq;
omnes pra illius benevolentia nihili faciat,
cum nihil interim praeter honestum molia-
tur, nihil desideret, nisi ut una paulum col-
loquantur. Hac si forte non illibenter au-
diat, nulla difficultas esse potest, cuius non
sit praesens remedium: sunt statim clanes
fictitia, scala ex funibus, medicamenta som-
nifera, omnia tanq; facilia ad oculum de-
pinguntur, exempla aliorum multo peiora
adducuntur, denique sic omnia affabrè cō-
ficiuntur, nihil ut reliquum sit, nisi ut illa
consentire se dicat. Quod si illa paululum
etiamnum se retrahat, suadent fortius, ani-
mos addunt argumentis, id denique instā-
do consternūt, quod resistendo diutius stare
non poterat. Audini equidem nonnullos
fuisse, qui cum victoriam desperarent, ver-
borum

horum suauitatem in terrorē conuerterent :
 nec minitari desisterent maritis indicare se
 velle, id eas esse, quod re ipsa non essent. Alij
 cum patribus, nonnunq̃ etiam cum viris
 audacter paciscuntur, filiasq; & uxores ^{Veneficia}
 pretia prostituere impellunt. Alij phyltris, ^{desestanda.}
 & mirificis carminum virtutibus, eam a-
 nimis libertatem eripiunt, quam deus libe-
 ralitē indidit. Nulle vix anni sufficient,
 ad omnes illas machinationes, doloq; com-
 memorandos, quos viri (vt mulieres cir-
 cumueniant) excogitare solent. Et ne pri-
 uata cuiusq; industria minus valere vide-
 atur, nam desuerunt, qui libris ingeniosè
 compositis, de fœminis decipiendis regulas
 & præcepta traderent. Vos interim vobis-
 cum perpendite, quomodo ista simplicis ve-
 ritatis cultrices, ex tantis & tam multis
 rebus explicare se possint. Quod cum ita
 sit, quid est quod tantopere admiremur, si
 tandem aliquando muliercula amoris cessa-
 rit, cum se ab adolescente fortasse nobili,
 eodemq; viro probo, tot annis coli, diligiq;
 videat, cum ille nullos labores, nulla disci-
 mina refugiat, dum ei placere possit? Hac-
 cine adeo sunt admirabilia, quā ipsa mar-
 mora (quibus nihil durius) perpetuis vn-

darum guttulis penetrari uideamus? Num
 si illa in istas illecebras, sexus (ut dicis)
 imbecillitate inciderint, eam veniam non
 promerentur, quam homicidis, latronibus,
 sicarijs, proditoribus concedemus? Num
 tanta istius erroris vis est, ut si in illum,
 una aliquando muliercula nescia prolaba-
 tur, totum proinde genus muliebre incon-
 tinentia labe aspergatur? nihil ne illarum
 constantia, nihil inuictus animus prode-
 rit, qua quasi cordo adamantino, sic om-
 nibus amantium ille stupentis solent occur-
 rere, quemadmodum scopuli undarū gur-
 gitibus perpetuo resistunt? Hic cum pau-
 lum Caesar taceret, coepit Gasparus illius
 orationi respondere: quod cum Octavianus
 animaduerneret, quin tu per deos (inquit)
 Casari victoriam concedito, ille usq; adeo
 triumphauit, tu ut parū profeceris, & (nisi
 me animus fallit) non mulieres solum ini-
 micissimas tibi facies, sed plerosq; etiam vi-
 ros. Subridens tum Gasparus, immo vero
 (inquit) est quod mihi valde gratias agāt
 omnes fœmina. Nam ego nisi Iuliano &
 Casari contradixissem, illæ tantas earum
 laudes nunq̃ intellexissent. Tum Caesar illæ
 (inquit) laudes, quas ego & Iulianus es-
 dem

dem attribuiamus, satis iam pridem cognita
atque peruagata erant, nunc tantum super-
nacanea videbantur. Quis illud ignorat,
nullam in ista vita & communitate solidam,
sinceramq; voluptatem sine illis esse, & quae
si non essent, & truces nostra cogitationes,
& pluraq; belluina omnes actiones essent.
Quis non fatetur earum conuictu & com-
mercio, omnem nobis ex animo metum,
omnes dolorum faces, omnes miseras exui?
Quid dicam de rerum sublimium, maxi-
marumq; intellectu, in quibus illa non he-
betem aut obtusam ingenij nostri aciem,
sed acutam & perspicacem reddunt? Quid
de rebus bellicis, in quibus illarum recor-
datio, omnem mortis terrorem e mentibus
eijcit? Neque sane fieri potest, ut in illo
pectore (in quo amor inest) ignavia aut
sordida sedes esset. Quisquis enim verè
amauerit, adeo se amabilem praestare desi-
derat, nihil ut loci turpitudini relinquat:
immo millies uno die mortis periculum in-
currit, ut illo amore cui tantopere deuotus
est, se non indignum ostendat. Hic ego re-
gum alicui persuaderem, ut ex solis amato-
ribus aciem instrueret, qui coram amatis
mulierculis depugnarèt: quod si fieri possit, esset.

Exercitus
amatorij
quanta vim

non dubito quin facile totius orbis victor
 existeret, nisi forte cum alio aliquo exerci-
 tu conflegendum esset, in quibus omnes pa-
 riter amantes essent. Quid? an unam
 Troiam uniuersa Græcia per totos decim
 annos resistere potuisse existimatis, nisi
 multi in ea heroes illustrium fœminarum
 amore exarsissent, quibus spectantibus nunc
 arma induera, nunc cum hostibus confli-
 gere consueuerunt? Idorum auribus quoties
 heroine aliquid insusurrarent, quoties de
 intinibus easdem conspexerunt, animos
 plusq̃ humanos addiderunt: & dum illi
 semper laudem tanq̃ uirtutis mercedem
 sperabant, omnia summa aggressi, nihil in-
 tentatum reliquerunt. Sunt mehercule non-
 nulli, qui Ferdinandum & Isabellam Hi-
 spaniarũ principes, de rege Granata nunq̃
 triumphasse putent, nisi mulierum subsidi-
 um accessisset. Nam exercitus Hispani-
 cus, quoties instructo ordine in hostem
 processerat, venit etiam cum muliebri tur-
 ma Regina Isabella, quarum pars magna,
 cum ab omnibus & questibus vehemen-
 ter deligerentur, cū illis una collocuti sunt,
 donec in conspectum hostiũ venissent, qui-
 bus presentibus cum bellicum canerent, &
 cum

Amor muli-
 ebris Gra-
 natam ex-
 pugnavit.

cum hostibus cōgrediendum viderent, vix
dici potest. quātam fortitudinem, quāam
inexpectatam audaciam, amaxillis submi-
nistrauerat. Unde saepenumero effectum
est, ut Hispani paucissimi, infinitas Mau-
rorum copias, vel aperte fuderint, vel facile
occiderint. Quocirca satis mirari non
possum (Gaspere) quā te praepostera, &
deprauata ratio cō impulerit, ut sexum
muliebrem tantoperē reprehendas. Annon
illud vides, omnes corporis exercitationes,
omnia oblectamenta, quibus omnes homi-
num ordines delectantur, solis mulieribus
referri? Quis saltationibus & choreis in-
fudaret, nisi fœminarum gratia? Quis
musica tam diligentē nauaret operam, nisi
quod eas illius suauitate demulcere speret?
Quis tot carminum genera, natina pra-
sertim lingua componeret, nisi ut affectus
animi inquietos mulieribus significaret?
Quā multa (quæso) eademq; poemata
egregia intercidissent, nisi poëtis mulieres,
ita magno honore fuissent? Nam ut reli-
quos omitamus, nonne grauissimo nobis
dispendio videretur, si Franciscus Petrar- Petrarchæ.
cha, qui ad eo diuinitus suos amores nostro
sermone scripserat, solis Latinis incubu-
isset?

Laura.

*Solomonis
in mulieres
affectio.*

iffer: quod esset ab eo factum nisi Laura aliquando obsterisset. Ego vobis praestantissima istius aetatis ingenia non commemorabo, quae quoscunque fructus ediderint, eorum stirpes, & radices a mulieribus mutantur. Ponite vobis ante oculos Solomonem illum Sapientissimum, qui rerum diuinarum mysteria scripturus, meliore vel eadem adumbrare non posse putauit, quam dialogo quopiam inter duos amantes suauiter confecto. Nihil ille quidem ad coelestia propius accedere putauit, quam sincerum illum amorem, qui a bonis omnibus mulieribus debetur: nihil in quo diuinam naturam (quam ille plus alijs mortalibus persenserat) reliquis hominibus facilius derivaret. Hac itaque (Gaspere) nec tanta disputatione, nec tanta verborum multitudine indigebant. Sed dum tu hijs aperte veritatem oppugnares, alijs rebus infinitis impedimento fuisti, Aulica nostra muliercula valde necessarius. Ego certe (inquit Gasparius) plura adhuc non posse existimo: quod si illam praclarissimis dotibus a Iuliano non dum satis illustratam credideris, nulla mehercule illius culpa est, sed eius potius, qui plures virtutes a primis rerum inijs

tijs non constituerit. Omnes enim quæ usq̃
gentium sunt, *Aulica* femina iam pridem
sunt attributa. Arridens tum leniter Du-
cissa, fieri (inquit) fortasse potest, ut etiam
adhuc alias aliquas *Iulianus* inuestigare
possit. Satis equidem (illustrissima) inquit
Iulianus iamdudum dixisse mihi videor.
Et (ut vera fatear) satis mea mihi placet
muliercula: quod si istis nobilibus eadem
pariter non arrideat, mihi illam (utcunquẽ
est) relinquunt. Hic cum undiq̃ silentium
esset, ego tibi (*Iuliane*) inquit *Frederi-
cus*, ut aliud aliquid etiamnum extorque-
am, unũ illud a te sciscitabor, quod & tibi,
& mihi in omni *Aulica* primas & ma-
ximẽ necessarias partes habere videtur:
idq̃ in uno peculiari humanitatis officio cõ-
sistit. Nam illa etiamsi virtutes egregia,
quas illi iam antea attribueris, iudiciũ,
modestiam, deniquẽ singularem quandam
in hominibus accipiendis, tractandisq̃ ra-
tionem contineant, id tamen (quod est in
primis necessarium) magnopere scire vellẽ,
nimirum quæ ratione, aut quæ potius orati-
one de amore illi differendũ sit. Nam uti
honestissimus quisque præclaris illis exercitijs
instituti quẽ se accomodat, quæ ante re-

*consuimus, facilius cum fœminis ut ineat
gratiam: ita sermonem sapenamero mentis
testem, atque indicem facit, nec in m solum,
cum affectione aliqua vehemētius incenda-
tur, sed etiam cum nulla propē amoris scin-
dilla sit: facilius ut illa intelligat quam i il-
lius formam venustatemque aestimet, &
quo honore dignam ducat, dum eandem
amare profiteatur. Istuc cum non sit parvi
momenti negotium, libentē intelligerem,
quomodo aqua lance in istis difficultatibus
suas actiones fœmina libraret: quomodo illi
respondeat qui verē amat, quomodo illius
versutia occurrat, qui amare se fingit: num
vel in tota causa dissimulare, vel eandem a-
liquo modo agnoscere, vel istos sermones
prorsus effugere debeat: deniquē quomodo
se in tam ancipiti re gerat. Tum Iulianus,
primum herclē instituenda est quomodo eos
cognoscat, qui amores fingunt: deinde illos,
qui sine fūco amant: amorī vero nec ne con-
sentiat, suo potius arbitrio, quā alieno
relinquendum puto. At saltem id doceas
(inquit Fredericus) ex certis quibsdam
aut probabilibus inditijs fictitiā beneuo-
lentiam a verā discernere. Arridens hijs
Iulianus, non possum equidem (inquit) cum
ea sit*

ea sit hodiè hominum astutia, ut lachrimas Hominum
 sæpenumerò doloresquè mentiantur, cum in Versusia.
 terim fiat ad risum ludibriumquè propensi-
 ores. In insulam igitur constantem aliquà
 relegentur, ut fideliter amantium fornicibi-
 bus aliquandiu insistant. Verum *Aulica*
istec (quoniam mihi instituenda in meo
 patrocinio acquiescet) in communem illum
 mulierum errorem non incidet, id est, faci-
 lius se quàm par est amari non credet, ne-
 dum illarum similis erit, quæ & omnium
 de amore sermones licet inuolucris obtegatur,
 quàm citissimè intelligere volunt, &
 omnes etiam profusissimas laudes, primo
 quoquè tempore agnoscunt, aut si illas fortè
 repudièt, id adeo mollitè faciunt & inuitè,
 ut amorem potius allicere, quàm renuere
 videantur. In omnibus itaque humanita-
 tis officiis, in omni amorum sermone & col-
 loquio, id semper *Aulica* foemina diligentèr
 animaduertat, ne quenquam proinde cre-
 dat amare, quoniam illius oratio sit in amo-
 re celeris atquè volubilis: & quo ille minus
 modestia habet, qui cum ea colloquitur,
 (quod mulieris vitium est) eò planius id a-
 get, ut minimè placere qua dicit videantur.
 Sin eo iudicio atq; humanitate fuerit qui-

Curialis noster imbutus esse debet: si oculis
 artificiosèq; de amore differat, simulabit no-
 stra *Aulica* se nihil horum intelligere, &
 cum in alium sensum illius verba retorserit
 ingenua quidam sagacitate de proposita
 causa deflectet. Verum si ita se res habeas,
 ut in re aperta dissimulare non possit, iocis
 quibusdam rem seriam eludet, & quasi
 plus illius honori, quàm meritis tributum
 sit, humaniter omnia interpretabitur: ite
 & illa sapientior habebitur, & facile falli
 non poteris. Ista serè sunt quæ *Aulicam* fe-
 minam, de amore cõmentantem docent.
 Tum *Fredericus*: de istis rebus *Juliane*,
 perinde dicere mihi videris, quasi necessum
 esset cum de amore loquimur, omnia dolis,
 mendacijsquè aspergere: hoc si ita esset, ego
 tuis preceptis, tanquàm longè præstantissi-
 mis acquiescerem. Verum si sincerè quispi-
 am amauerit, ijsquè affectionibus torque-
 atur, quæ hominum animos grauius exul-
 cerare solent, nihil ne illius miseria, nihil
 aegritudines proficiunt? nunquamne illi, ne
 excarnificato quidem mulieres confident?
 nihil lachryma, nihil iuramenta, nihil tot
 suspiria, tot pietatis argumenta commoue-
 bunt? Caue quæso *Juliane*, ne præter natu-
 ralem

ralem quādam feminarum inhumanitatem, tu etiam artificiosam crudelitatem adijcias. Minime ego quidem (inquit Iulianus) de eo qui amat verba feci, sed de eo qui in amore fabulatur, cuius illa præcipuè cura est, ne verba aliquando desint, cum ille interim qui vero amore uritur, pectus inflammatum, sed linguam frigidiorē, timidum, & præfractum sermonem habeat, verum ut istuc fortasse axioma videatur.

Tacet quā
amat.

Quisquis plurimum amat, idem parum loquitur: quāq̃ certas de istis rebus regulas tradere nō possumus, propter diversas indoles, multiplicesq; hominum naturas. Nescio enim hīc vel quid taceam, vel quid præcipiam, nisi ut semper caueat femina, semperq; meminerit, homines liberius q̃ mulieres amorem profiteri posse. Arridens hīc Gasparus: quid, tunc (inquit) Iuliane, istam tuam dominam tam excellentem, tuam benevolentiam præstare non vis, cum certò seipsam amari intelligat, quandoquidē Curialis (quæ est sapientia) cū id perspexerit, confestim receptui canet? ita illa & eo honore, & eo ministerio obsequioq; spoliabitur, quæ amata muliercula virtutibus homines deuovere solent. In eo equidem (inquit

(inquit Iulianus) consilium dare vix audeo: sed illum amorem, quem tu nunc intelligis, solis nondum nuptis convenire existimo. Nam quoties matrimonium finis illi propositus esse non potest, toties necesse est, mulieris animum, tanq̃ rerum, illicitarum stimulis exagitari, & famam quoque (non parvi momenti thesaurū) in discrimē vocari. Subridens tum Fredericus, austerā mæberculē Iuliane, atq̃ aspera (inquit) videtur ista sententia, & vereor ne illam, ab aliquo concionatore didiceris, qui mulierum amores Laicis solent interdicerē, ut illi facilius eisdem fruantur. Nuptis quoq̃ mulierculis, sēceras nimium leges indicis, quarum nonnulla viris exose & contempta sunt, dum illi vel alienos thoros infectentur, vel suos iniuriose detestentur. Alia eō a patribus impelluntur, ut morosis, aridis, & infirmis senibus nubant, totamq̃ in summis miserijs etatem transigant. His si istiusmodi viros repudiare liceret, ferendū fortasse non esset, ut alios diligerent. Verū si vel cœlis, siderumq̃ inclementia, vel humorum aversa adia, vel mala aliquo genio, vel alio quocunque fatali casu, in lecto (qui omnis benevolentie & pietatis nidus esse debet)

bet) inimicitia, suspiciones, fastidia, inciderint (qua miseris istas catenis per totam aetatem colligatas, crudelissimis furijs exagitant) nonne in tantis malis perfigium, in tantis incendijs refrigerium aliquod mulieri permittes? nonne id illi licebit alteri concedere, quod maritus non modo continet, sed a quo etiã abhorret? aquã certè est qua viros probos & conuenientes habent, a quibus plurimum diliguntur, nihil in eos iniquum ut moliantur. Verùm si illos amore prosequantur, qui eas nunq̃ redamant, sibi ipsis iniuriam faciunt. Immo vero (inquit Iulianus) in seipsas sunt iniuriose, cum alios præter maritum aliquos amant. Sed quoniam amor nostræ potestatis semper nō est, sicubi casus ferat, ut vel mariti odio, vel alterius benevolentia Aulicæ nostræ ad amorē propendeat, solum animum amatori respondebit, nec certum aliquod argumentum vel verbo, vel gestu, vel insinuatione aliqua significabit, qua ille se voti compitem sine dubio fore sperauerit. Subridens hīc Robertus Barrensis: ego (inquit) Iuliane, ab ista tua sententia tanq̃ iniqua appello: idem credo reliquos istos omnes facere. Sed quoniam nuptis mulieribus, istam

Amor non
est in pote-
state nostra

tam

tam duram addicis rusticitatem (ita enim nominanda mihi videtur) num illam quæ innuptis necessariam putas? num illa etiam adeo erunt inhumana, nulla in re amatoribus ut satisfaciant? *Aulica nostra* (inquit *Julianus*) si nondum nupta, amare aliquem in animum induxerit, eum saltem amet, cum quo matrimonium contrahere possit: illi si aliqua amoris argumenta ostenderit, nefas non putabimus. Id tamen religiosè obstruet (quod minime est difficile) ut omnia beneuolentia indicia demonstrat, dum emue, tamen illi spem inhonestâ preciderit. *Hæc uero in re cautio diligentissima adhibenda est, quoniam in eam partem peccant frequentissime mulieres, dum forma nimium curiose intumbunt. Et quoniam amantium multitudinem, pulchritudinis testimonium arbitrantur, id agunt, ut quæ plurimos amatores habeant. In quo dum leuius occæcatur, facillimè se discurrere patiuntur, & relictis modestia limitibus (quæ illas adeo decet) in vultu, gestu, verbis, lasciuia quadam impudentia utuntur: & ob eam causam a viris notari se, diligenti existimant, cum interim toto cælo errent. Nam si in eas procliuior cuiusq. voluntas fuerit*

*Amantium
multitudi-
nem pulchri-
tudinis te-
stimonium
putant fa-
mine.*

fuerit, ea non tam ab honesta aliqua opinione, quam potiundi spe atque facilitate proficiuntur. Nollem itaque feminā Aulicam ea morum leuitate esse, ut omnibus sui copiam facere videatur, omniumq; ad se oculos affectionesq; allicere: quin ea vita integritate sit, ea virtute, ea in omni altione suauitate, ut quisquis illam intueatur, in eam admirationem traducatur, quarebus vere laudabilibus tribuitur. Ita omnis inhonesti spes, omne turpitudinis desiderium funditus euanescet. Quisquis igitur a tali muliere amabitur, minimo quouis amoris signo contentus esse debet, plarisque vel unicū illius aspectum aestimare, quam ea uniuersa, qua ab alijs vel sperari, vel haberi possunt. Huic femina adeo undiquē absolute, nescio sane quid possit addi, nisi ut ab illo Curiali plurimum diligatur, qui ab istis hominibus egregiè est descriptus: quæ cum illam vicissim amauerit, summa utrinque perfectio erit. Hæc cum paulum taceret Iulianus, arrisit leuiter Gasparus, & nemo (inquit) opinor vestrum est, qui queri possit, dominā istam Aulicam a Luciano exquisitissime formatam non esse, & perpolitam: Ne ego illam (se talis aliqua est)

est) dignam confitebor, quæ aquis cerni-
 cibui cum nostro Curiali incedat. Tum
 Emilia, ego tibi meam astringo fidem, me
 illam vobis ante oculos positura, ubicunq;
 tu tuum Curialem inueneris. Negari certe
 non potest (inquit Barrensis) Iuliani no-
 stri Aulicam multo esse exactissimam, ta-
 men in hac ultima de amore scena, eandem
 paulo seuerius videtur instituisse. præs-
 erim cum voce, vultu, gestu, adeo proterua
 esse debeat, ut amanti non solum spem om-
 nem præcidere conetur, sed illius etiam mē-
 tem desperatione quadā occupare. Id enim
 satis ipsi cognoscimus, in hys rebus, quæ ob-
 tineri non possunt, desideria nostra non esse
 posita. Et quanq̃ aliqua fuerint aliquando
 mulieres, quæ venustate atq̃ formâ nimi-
 um elatæ, in primo amoris congressu, nimi-
 am verborum asperitatem adhibuerint, ta-
 men cum postea familiariorem vitæ consu-
 etudinem tempus paulatim fecisset, cum ad
 iucunditatem, & delicias peruentum esset,
 multo sunt facta mitiores, factorum huma-
 nitate verborum asperitatem temperantes.
 Verum si tuæ istius, ea frontis nubecula sit,
 ut voce gestuq; omnem suauitatis fiduciam
 eripiat, Curialis creda noster (sapiens cum
 sit)

fit, eandem nihili faciet. Nollem equidem
(inquit Iulianus) meam *Aulicam* re-
rum omnium, sed tantummodo inhonestarum
spem infringere, quam *Curialis* (cum
eo iudicio sit) non modo illi praeclusam pu-
tabit, sed in eandem nusquam incidet. Si enim
venustas, candor, probitas, ingenium mode-
stia, multaeque virtutes aliae *Curiale* vestrum
ad *Aulica* nostra amore impellant, necesse est
illius affectiones cum virtute esse coniunctas,
deinde si prosapia nobilitas, si rerum belli-
carum scientia, si literarum, & musica cog-
nitio, si humanitas, si in omni actione cum
gravitate dignitas, mulieris istius benivo-
lentiam acquirant, necessum est propo-
situm huic amori finem, eadem natura cum
medijs & destinatis esse. Sunt sane diversa
hominum studia, pro forma muliebris va-
rietate: & proinde nonnulli, cum foeminam
in sese, motu, incessu, iocisque, gravem quam-
dam venustatem tueri videant, tanta illo-
rum animos veneratio subit, ut amatori-
um obsequium offerre non audeant: ex quo
in illas leniores, & deliciosas mulierculas
conversi (in quarum vultu, verbis, gestuque
languide imbecillaeque passionis eminent) spem
facilem verborum lenocinio sustentant. Alij

*Quidam
faciles, alij
difficiles
affectant.*

ut a fraude & fallacia certissimè immunes sint, eas amore amplectuntur, quæ in ipso oculorū obtutu, in omni oratione, actioneq; adeo profusa & aperta sunt, ut cum id semper faciant, quod earum animis primum perculerit, nullas ne intimas quidem cogitationes occultas habeant. Alij augustiori quodam spiritu, dum omnia difficilia quæ pulchra existimant, dum in eo vincere sperant, quod reliquis videtur inexpugnabile, eas aggrediuntur, in quibus subtristior quadam austeritas residet. Id enim satis magnificum putant, duros, rebelles, ac obstinatos quosquæ animos, amoris dulcedine emollire. Ijdem dum sibi ipsis nimis confidunt, dum sese falli non posse credunt, illas sponte mulieres adamant, quæ ingenij sagacitate sub mediocri forma, mille simul astutias & insidias recondunt: nonnunq; etiam illas, quæ aspectū fastidiosum, pauca verba, exiguum risum, tanq; decus aliquod affectant, idquæ agunt, ut & intuentem neglegere, & obsequentem aspernari videantur. Deniquè nonnulli sunt homines curiosi, qui nullam facinorā suo amore dignantur, nisi & egregia oris figura, et exquisito sermone, & actione decenti, & inaudita sapientia fuerit,

fuerit, & (ut uno verbo dicam) nisi omnes simul virtutes, omnes in illa elegantia conspirauerint, tanquam in uno aliquo flore ex omnibus totius mundi suauissimis flosculis composito. *Aulica* proinde nostra si illorum penuria laborauerit, qui spe aliqua inhonestas adducuntur, nunquam tamen decerunt, qui illam ament, vel illius meritis, vel sua virtute permoti: *Heroicus* siquidem animus facile se dignum putabit, qui ab illa *Phanice* diligatur. Volebat istis libenter contradicere *Barrensis*, sed illius orationem interrupit *Ducissa*, cumque a deteriori parte stare dicebat, cum *Iuliani* sententia esset multo verissima: deinde nihil est hercle (inquit) cur *Iulianum* incusemus, nam *Aulicam* credo illius facinoram, cum viro *Curiali* conferri posse, fortasse etiam anteponi. Nam eandem in amore accurate instituit, quod ab istis dominis de suo *Curiali* factum non meminimus. Necesse sane est (inquit *Aretinus*) mulieres in amando erudire: nunquam enim aliquam in eo satis instructam vidi. Nam omnium plerumque illarum forma, cum tanta crudelitate coniungitur, ut & eos oderint, qui eas fidelissime colunt, quorumque virtus & integritas

tas meliorem mercedem promerentur : & eis turpissimè sese dedunt, qui stupidi insulsi, timidi, ad fastidium, quam amorem, sunt longè aptiores. Istum tam crassum errorem facilius ut declinarent, melius fortasse fuisset, aliquid illis de illius electione precipere, qui amore dignus videretur, deinde ut eundem sine fūco & fraude amarent. Hac in hominibus precepta minimè sunt necessaria, qui nimium ista ex seipsis sciunt. Testis hac in re nemo me locupletior, qui nunquā amare didicerim, nisi tum cum diuina quoddā domina cuiusdam forma eò redactus sum, ut illius amore nec ne flagrarem, non esset industria aut voluntas mea : ita mihi nec arte, nec preceptore opus erat. Idem credo vniuersis contingere, qui verè amant : adeo ut Curiali nostro magis necessarium sit ediscere, qua ratione amari possit, quam quomodo amet. Tum Emilia, tu igitur (Aretine) de ista re quaeso aliquantum differe. Ego mehercule (inquit Aretinus) rationi consentaneum existimo, mulierum beneuolentias inseruendo placendoq; acquiri. Verum qua illis ministeria & obsequia placeant, hoc ab ipsis mulieribus ediscendum opinor, quæ nonnunquā

nonnunq̃ res adeo raras & monstrosas ex-
petunt, ut eas homines cogitatione cōplecti
non possint: immo vero ut ipse aliquando
ignorent, quid ita diu desiderauerint. E-
quum itaque videtur, ut tute (lectissima)
cui mulierum voluntates satis sunt explo-
rata, istum laborem suscipias, tantoq̃ be-
neficio uniuersum genus humanū afficias.
Quin tibi potius (inquit Emilia) istuc
faciendum, qui cum omnibus plerumq̃ fœ-
minis gratus fueris, credibile est, omnes te
rationes cognoscere, quibus cum illis gratia
ineatur. Amanti profecto (inquit Areti-
nus) meliora consilia dare nō possum, quā
ut recte prouiderit, ne tu aliqua authoritate
apud eam sis, cuius ille beneuolentiam au-
cupatur. Ille siquidem omnes quacunque
in me vel fuerunt, vel fuisse existimantur
virtutes, summū praterea obsequium, sum-
ma industria, tantum mihi ad amorē pro-
ficere non potuerunt, quantum unius tue
suasio, ad odium & fastidium. Absit her-
cle (inquit Emilia) ut ego tam exōsum
in te aliquid machiner. Nam praterq̃
quod id facerem quod non deberem, exili
etiam ingenio viderer, dū id molirer, quod
efficere non possem. Sed quoniam me vultis

*Ut ameris
amabilis
esto, ait O-
vidius.*

de illis rebus dicere, quæ mulieribus pla-
cent, dicam certe: & si cui ea forte displic-
uerint, vobis ipsis crimini detur. Ego certe
ijs omnibus qui se amari volunt, præcipe-
rem, & ut ament sincerè, & se modis om-
nibus amabiles exhibeant. Duo ista ad
mulierum benevolentiam conciliandam ex
seipsis sufficiunt. Verum ut ad illud acce-
dam, quod tu mihi obijcis, fateor hercle &
mihi & istis vniuersis valde te videri a-
mabilem: sed ita ne fidelitè (ut dicis) in
amore nec ne verseris, in eo posita est om-
nino controuersia. Nam cum paulo fueris
iam antea amabilior, a multis quoquè mu-
lierculis amatus fuisti: verùm flumina quã-
rumcunq; ingentia, si multis partibus di-
uisa sint in tenues riuulos deriuantur, ita
quoquè amor multis locis sparsus ac dissi-
patus, multo fit tenuior ac imbecillior. Illa
vero queremonia de mulierum, quibus in-
feruieris duritie & ingratitude (nescio
quid) in se inuolutum & subtile habent,
verisimiles sane non sunt, si meritorum tuo-
rum multitudinem respiciamus: sed ista
facis, ut & conceptam in amore voluptatē
celes & dissimules, & ut fœminis (quæ ri-
bi prae se fuerunt) certissimè constet, clausa
se

se sua consilia, & occultissima habituras.
 Qua ut veros amores reconditos videant,
 non iniquè ferunt, ut fictam benevolentiam
 alijs ostentes. Quocirca si illa mulieres,
 quas nuper amare occurristi, ea credulitate
 non sint, qua tu eas esse desideras, id meo vi-
 tio factum non est, sed quia tuum in a-
 mando artificium iam tandem in vulgus
 emanavit. Non conabor (inquit Arre-
 tinus) istam orationem verbis confutare:
 nam id meo malo fato deberi video, ut nec
 mihi credatur, cum vera loquar, & tibi
 fides habeatur, cum falsa dicas. Quin bona
 fide (inquit Emilia) fatere Aretine, te
 adeo vehementer non amasse, uti credi de-
 siderabas. Nam tu si verè amares, nihil
 prius aut potius optares, quàm amata mu-
 lieri placere. Ea enim amoris lex est, idem
 velle, atquè idem nolle. Sed tu de illa cum
 toties quereris, vel aliquis in eo (uti dixi)
 dolus inest, aut tute id videris velle, quod
 illa non vult. Non est dubium (inquit A-
 retinus) quin ego cupiam quicquid illa de-
 siderat, quod satis argumenti est, quàm
 illam amem: sed illud me malè habet, quod
 quæ ego expetam, illa non curet, quod (te
 iudice) plane ostendit, quàm illa me parum

422. Liber tertius.

*Amans a-
mata man-
cipium.*

aut nihil diligit. *Quisquis amandi in se
onus suscipit (inquit Emilia) eundem
primum placere oportet, deinde alterius ita
se prorsus appetitui, & affectionibus com-
ponere & accommodare, ut & omnes sen-
sus mancipia, & ipsam animam amata pe-
dissequam faciat: nec unquam sibi adeo consistere
debet, quin ista omnia, cum illa quoties
opus est, quasi per metamorphosin comu-
tare videatur. Ista certe sunt verè aman-
tium officia. Hac ipsa (inquit Aretinus)
ego mihi summa felicitati putarem, si una
eademque voluntas utriusque animula impera-
ret. Id ut fiat (inquit Emilia) in te ipso
positum est. Sed hic illam interpellans Bi-
biena, certum est (inquit) homines verè
amantes, omnes suas curas, cogitationesque
ad amata mulieris arbitrium conferre. Sed
quoniam ista amoris obsequia, satis aliquan-
do cognita, atque perspecta non sunt, neces-
sarium est illa nonnunquam adeo manifeste in-
nuere, atque explicare, dissimulare foemina
ut non possit se non intelligere: ea tamen
modestia, nihil ut de illius veneratione,
atque reuerentia diminutum appareat. Tu
itaque (clarissima Heroïna) quae amatoris
mentem pedissequam amata fecisti, istuc
quoque*

quoque misterium non minus necessarium
enunciato. Arridens istis Casar, quod si
(inquit) adeo mollis & verecundus ama-
tor fuerit, ut ista pudeat dicere, scribere
saltem ne vereatur. Immo vero (inquit A-
milia) si eo iudicio fuerit, quo esse debet,
priusquam de istis cum muliere egerit, certissi-
mum esse oportet, nihil in illis offensionis
fore. Omnes pol. fœmina (inquit Gaspa-
rus) de amore aliquid orari petiq. deside-
rant, etiamsi id quod petitur, antea negare
constituerint. Falleris certe (inquit Iuli-
anus) Nam ego istac Curialē nunquam per-
tentare optarem, nisi certò cognosceret, nul-
lam se repulsam laturum. Quid igitur fa-
ciet inquit Gasparus? Quod si vel scrip-
tis vel sermone (inquit Iulianus) mulieris
animum pertentare libeat, id ita modeste
cauteq. faciendum est, ut ambiguitatem
illi aliquam relinquant, & quasi viam quā-
dam struas, qua illa si volet etiamnum dis-
simulet, se nihil de amore actum intelligere:
ita si aliquod subest periculum, facile te re-
cipere possis, quasi in alium omnino finem
id feceris: nimirum ut domestica illa con-
suetudine, & incunda cōmunitate fruire,
qua cuique cum amicis solet intercedere.

Nec ista tamen adeo religiosè affirmabis, quin postea vicissim neges, si tanq̃ certa amoris pignora atq̃e argumenta concipiantur. Quicunq̃ enim precipites pauloq̃ inuerecundiores sunt, omnia in primo impetu (nec iniuria) perdunt. Nam eximia cuiq̃e mulieri vehementer eorū inscitia atq̃e impudētia displicet, qui de amore prius audacter cōmentantur, quā eisdem humanitèr ac officiosè inferuierint. Curiali itaq̃ vestro id mihi congruum videtur, ut signis magis & argumentis, quā verbis amorem contestetur. Vnus siquidem aliquando singultus, quasi timore aliquo, aut alio respectu emissus, certius affectionis indicium est, quā mille voces, etiam curiosius excogitata. Oculi deinde tanq̃ nuntij fideles accedant, qui cordis legationē sincerissimè deferant. Illi siquidem intimas animi cogitationes plus literis omnibus, atq̃e internuntijs exprimunt: nec explorant solū tum cum nolles, sed eis etiam quas amas, facies amoris quasdam admouent. Spiritus siquidem ille, & radius visualis, quoniam in locis cordi circumuicinis generatur, cū oculos penetraverit, in quos immittitur, nunq̃ consistit, donec ipsū corculum tanquā metam

Oculi amoris causa

metam pertigerit, in quo quando cum optatis alterius spiritibus conquiescit, subtili quadam sanguinis vi, insensibilique natura (quam una secum aduexit) sanguinem mulieris cordi suffusum paulatim inficit, qui cum sensim incaluerit, & agenti assimuletur, illata imaginis impressionem recepit, cumque minutatim optata forma scintillas, cordi oculisque huc illuc ferat referatque, cupidinis & desiderij flamma gradatim incenduntur, quae nunquam vrere desistunt, cum spei semper fomenta una adducant, verè ut liceat dicere, oculos amoris duces & moderatores esse, praesertim si naturalem in se suauitatem, dignitatemque retineant, si vel claram quandam dulcemque nigredinem habeant, vel cum alacri quadam hilaritate glauci, & cerulei sint, denique si ita gratioso & penetranti obtutu fuerint, ut aspicienti non per ipsos solum oculos, sed per imum etiam pectus perspicere videantur. Oculi igitur tanquam milites periti, in insidijs excubant, & si reliqua membrorum compositio apta & decora sit, eos alliciunt qui procul intuentur, dum propius accedant, subito deinde sagittas emittunt, & quasi veneficijs effascinant

Oculi nigri,
& glauci.

cinant, tum vel maximè, cum se ultro citroquè directà acie amantes intuentur. In illo enim congressu incundissimo, alter alterius mores naturamquè participat: quemadmodum in lippis agrisque oculis perspicitur, qui dum sanos aspiciunt, eosdem aspiciendo contaminant. Et proinde ista ratione magnam amoris atquè desiderij partem Curialis noster indicare posse mulieri videtur. Et tamen nisi arte quadam oculi gubernentur, amatorias perturbationes ijs maximè explorant, quibus minimè vellemus. Nam per illos lucidissimè nisi caueamus, transparent, dumquè eas amata muliercule conamur patefacere, illis sæpenumero ostendimus, quibus valde optamus reclusas atquè obscuras esse. Proinde qui rationis frænos nimium non remiserit, tempus locumquè diligenter observat, & quoties opus est, intentiores aspectus cohibet, quantumvis suauissimum animi pabulum existant. Difficile siquidem est cognitum perspectumquè amorem celare & reprimere. Tum Ludovicus: omnia tamen aliquando planius & apertius agere, non videntur esse imprudentiæ. Sic enim spectatores iudicare solent, istas tam perspicuas actiones,

res, communem amorum finem non spectare, cum perspiciantur nec ne, omnino nihil curetur: proinde nihil negando, omnia publicè profitendo, libertatem eam sibi quis vendicat, ut stare, conuenire, colloqui sine suspitione possit. Quod in illis non cōtingit qui se quodammodo secretiores esse volunt. Nam & illi spe quadam sustentari, & imminens aliquod premium expectare videntur, dum id sollicitè agunt, quod omnes præterea latet. Id sane quandoquē animaduerti, ut cum ne minima quidem initio amoris scintilla esset, magni tamen ignes consecuti sint, vel ob hoc unum, quod ita vulgo dicebatur, mulierem illum amasse. Huius hāc ego causam suspicor. Cōmunis istac multorum censura, ita apud fœmina animum conualuit, ut testimonium satis certum putaret, quàm ille homo amore dignus esset. Ipsa fama cum orator esset, amatoris causā agere videbatur, maiori fide atquē veritate, quàm vel ipse per se, vel per literas agere potuisset: tantum itaquē abest ut isti rumores obsint, valde aliquādo ut prodesse credantur. Amores sanè (inquit Iulianus) rumoribus oblatis, periculosi proinde existunt, quia digitis nos demon-

Fama quā-
doq̃, amoris
causa.

strari

*strari faciunt. Quocirca qui illis vestigijs
 sapienter vult insistere, maiores interius
 flammæ continere debet, quàm foris osten-
 ret, minimis quibusquè rebus contentum
 esse oportet: desideria, suspiciones, miseria,
 voluptates, omnia dissimulanda sunt, ore te-
 nus ridendum est, cum corde & intestinis
 ingemiscat: liberaliter profundendum est,
 quod anidissimè retineret: quæ ita ancipitia
 atquè difficilia sunt, prope ut impossibilia
 videantur. Hæc illi edocenda sunt (inquit
 Bibiena) quoniam haud parui momenti
 sunt: nam præterquàm quod occultis qui-
 busdam indicijs, sine aliquo aperto gestu,
 in oculis & vultu sæpenumero legitur, quod
 in corac occultissime delitescit: audiui e-
 quidem quorundam eam fuisse artem, ut
 longam de amore orationem haberent, cum
 nemo astantium quicquam intelligeret, aut
 tale aliquid agi putaret. Nam illi cum sum-
 mo iudicio atquè diligenti animaduersione
 uterentur, nusquàm commiserunt, ut au-
 diri nolle viderentur, dumquè nonnulla pa-
 lam commentabantur, quoties ad seria per-
 uentum esset, in auribus susurrabant, reli-
 qua palam ea ambiguitate pronunciabant,
 ut ad sensus diuersissimos retorqueri posset.*

Tum

Tum Fredericus: adeo minutatim de istis rebus differere, nihil est aliud, quàm retro in infinitum recedere. Mallem itaque (id quod magis mihi necessarium videtur) precepta quedam dari, quibus potissimum modis, amatores dominarum benevolentia, semper quasi ad aliquã aternitatem conservare possint. Ea (inquit Iulianus) quæ illi ad conciliandam profuerunt, ad retinendã quoque sufficient: quarum utraque in obsequendo placendoque sunt posita, nulla oblata offensionis occasione. Arduum itaque opus videtur, aliquid precipere, cum illi qui perfecto iudicio non nitantur, in mille errores incurrant: qui etsi alijs leuiore appa-
 reant, mulieris tamen animum vehemè-
 riùs exulcerant. Iisdem illi precipuè sunt obnoxij, qui maioribus quàm alij passioni-
 bus distrahuntur, quæ quoties amanti oc-
 currerint, in illos luctus & dolores incidunt,
 resque adeo lubricas et difficiles efflagitant,
 ut ipsa tandem importunitate odiosi fiant.
 Alij dum iniusta quadam zelotopia labo-
 rant, adeo acerbè stomachantur, ita seuerè
 in eos inuehuntur, quos suspectos habent,
 (idquè sæpiùs iniuria) ut nec eundem allo-
 qui, nec aspicere dominas velint: qua illo-
 rum

rum infamia non modo mulierculas infensas reddunt, sed id quoque efficiunt, ut illa eos quos antea nibili pendeabant, amare occipiant. Insulsus enim ille timor qui quæquæ grauititer excruciat, ne illum fœmina deferat, alterique se tradat, id videtur innuere, maiora alterius merita atque virtutes esse, quàm sua: & quo magis alteri derogat (cum inuidia causa faciat) eo minus illi a muliere creditur, etiã si verum fuerit: immo maiorem

*Riuali non
destrahendū*

semper opinionem, maioresque de amore celebras mente & cogitatione complectitur.

Hic Casar, non sum equidem ea sapientia, facile ut me contineam, quin riuali meo, quodam possim detrahā, nisi tu meliores mihi rationes illius expediendi, discutiendi, possis prescribere. Subridens tum Iulianus tritum est (inquit) illud sermone prouerbum: Si ad medium tantummodo corpus inimicus tuus in aqua consistat, manum porrige, quasi illum tanto periculo liberaturus: sin ad mentum usque miser inhareat, pedem capiti imposito, eumque protinus immergito. Quorundam cum suis amulis iste mos est: dissimulant scilicet, sequi amicos præbent, dum certa ratio sit, qua illum anticipent. Postea cum aptè res ferat, ut illum

illum omnino deiciunt, & prosternunt, nullis maledictis, nullis conatibus (veris ne an falsis nihil interest) nullis artibus, nulla astutia parcunt. Sed quoniam fraudes & insidias Curiali nostro tanquam veteratori ac uastro non permittimus, nulla alia ratione rivalis conatus ac consilia praeipiet, quam amore, industria, obsequio, fortitudine, modestia, denique benemeritorum multitudine, & illarum ineptiarum despicientia, in quasignari & imprudentes, tanquam in mille Meandros prolabantur. Memini sane quosdam in sermone atque scriptis, Poliphili verbis apud mulieres usus esse: itaque curiose in rhetorices mysterijs versatos, ut ille cum diffidentia, ac pudore, quasi in summa rerum ignoratione discederent, honesteque se expedire desiderarent. Vt sine modo, sine sensu se venditant. Nonnulli id temere & inconsulto effutiant, quod sibi ipsis dispendio est: ut illi quas ego ridere soleo, qui cum amorem profiteantur, nunquam (inquiunt) facinoram reperire poteram quae me amaret: cum interrim omnes qui astant, nec amore eos, nec spiritu hoc quem ducunt, dignos existimet: sed cum stultos, hebetes, & insulsos iudicant.

Poliphilus.

cent, nec illos benevolentia complectuntur
nec id facere audēt, ne in eo minoris, quā
reliqua omnes existimentur. Multi ut
suos amulos in inuidiam vocent, in istum
sermonem futilissimè erumpunt. Ille homo
omnium longe felicissimus. Nam cum
nec facie liberali, nec prudentia aliqua, nec
fortitudine sit, nec vlla denique in re reli-
quis hominibus prastantior, omnes tamen
illū mulieres amant, & certatim insectan-
tur. Ita dū acerbitatis suae virus euomunt,
eiusq; fortune invident, etsi re ipsa nec vul-
tu, nec factis amabilis sit, suscipiuntur ta-
men muliercula occultam quandam in illo
virtutem inesse, cumq; a tam multis eum
diligere audiuerint, aliarum quoque exemplo
eundem vidētur diligere. Ridens hic Lu-
dovicus, meo periculo (inquit) Curialis
nostr ex ista tam crassa & hebeti facundia
non utetur, quando gratiam cum mulieri-
bus inierit. Ne illa quidem leuidentis filo
(inquit Caesar) quo intra paucos hos dies
generosus quidam usus est, cuius nomen
non libet recitare ne virili dignitati iniu-
riam faciam. Dicitō saltem (inquit Du-
cissa) quid illud sit, quod adeo ridiculè ege-
rit. Ille (inquit Caesar) cum a domina
quadam

quadam nobili plurimi fieret, ab eadē clanculum ad villam ubi sum erat, est accersitus, quam cum vidisset, sermonemque cum ea quoad tempus pateretur extraxisset, multis demum lacrimis, & suspirijs discedens vehementer rogat, ne illius unquam obliuisci vellet, quibus statim addidit, ut omnes sumptus quos ille in diuersorio fecerat, illa quā primū lueret: aquū enim nō esse, ut ille aliquas pecunias profunderet, cum illius rogatu illuc aduolauerit. Arrisum est vehementer, & in eo omnino consensus, generosi nomine hunc multo esse indignissimum: multi vero ea verecundia sunt affecti, quae illi iure contigisset, nisi adeo iners & insensatus esset, ut quantum peccarit, penitus ignoraret. Tum Gasparus in Caesarem conuersus: melius tu quidem muliebri honori consulisses, si totam hanc rem celasses, quā virili dignitati, cum illius nomen taceres. Illud enim facile ex ea colligitur, quā praepostero & inepto iudicio ista domina fuerit, cum insulsum istuc, & obtusum animal diligeret. Fortasse etiam multis qui illius beneuolentiam aucupati sunt, hunc unum tanquā reliquorum facile principem elegit, ceteros cum indignitate reiecit, quibus

Stultus amator.

Gg. y. iste

iste vix dignus erat qui in seruiret. *Quis*
nonit (inquit *Ludovicus*) an reliquis in
 rebus sapiens fuerit, & in solis diuersorijs
 delirauerit? Ita sanè plarumquè fit, ut
 nimio amore peccemus, (& si tute id inge-
 niuè confiteri velles) non dubito, quin etiam
 atquè etiam pari in causa lapsus fueris. Sub
 ridens tum *Casár*: ne obsecro (inquit) de
 nobis ipsis dicamus, nostros errores non li-
 bet recognoscere. Fateamur certè (inquit
Gasparus) ut eosdem faciliùs corrigere li-
 ceat. Verum cum noster iam Curialis do-
 mina beneuolentiam conciliare, eandem di-
 ligenter obseruare, amulos etiam quoad po-
 terit ab ea depellere dediderit, tu id nobis
 (*Iuliane*) debes, ut sceminam quoquè tuam
 instituas, quomodo amoris misteria quo-
 dammodo religiosè occultet. Satis mihi vi-
 deor (inquit *Iulianus*) iam pridè dixisse:
 alium orate aliquem, qui de secretis istis
 discerat. Instabat *Bibiena*, ne iam de-
 sisteret: idè reliqui omnes factitarunt. Tum
 ille: valdè me herculè omnes in eo cōten-
 ditis in quo nimis iam dudū artifices peri-
 ti videmini: quod si plura velitis cognosce-
 re, *Onidium* amabo legite. Et quomodo
 ego (inquit *Bibiena*) illius præcepta quicquid
 putem

putem proficere, cum ille amanti suadeat, ut presente domina, temulentum se aliquando fingat? Hæcine iusta est inennda beneuolentia ratio? quid, quod amatores iubet quoties epulis cum fœminis intersunt, ut digitis vino tinctis, amatorium aliquid in mensa scribant, eoquẽ modo tacitas animi affectiones insinuent? Hæc ut illa ferebant tempora (inquit Iulianus) in vitio non erant. Et proinde (inquit Bibiena) cum in illa atate obscœnitas ista minimẽ displiceret, verisimile est, nostrã illam curialem, inprimisq; decoram concinnitatem eos in muliebribus officijs non habuisse. Verum id quod modo de amore occultando propositũ est, non omitamus. Tum Iulianus: istius equidẽ sum sententia. *Nimis amoris misteria taceri vult, omnes occasiones fugiat, rem calare qua eadem enoluerẽ, atquẽ explicare solent. obest.* Quarũ prima est, cum nimis secreti, omnia sic comprimere, & celare putemus, nemini ut quicq; credamus. Nam cum vnicuiq; amantiũ illud præcipuẽ in votis sit, omnes ut animi cogitationes amata mulieri sint explorata, necessitate quadam impellitur, plura atquẽ apertiora signa monstrare, quàm si amico fideli illud negotium daret.

*Et siquidem indicia, qua ab ipso amatore
 proficiuntur, maiores habent suspensiones,
 quam illa, qua ab internuntijs deferuntur.
 Et quoniam hoc nobis natura est insitum,
 ut in res alienas curiosè inquiramus, ubi
 primum suspicari aliquid quis coeperit, nul-
 lam veri inuestigandi oportunitatē prater-
 mittit: quod cum semel diligentia excusse-
 rit, mirum est, quam idem in publicū effu-
 tire delectet. In amico idem non contingit,
 qui & consilium nobis, & opem præstat, &
 eos sæpenumero errores anteuertit, in quos
 cæcus amator præceps irrueret, et inuolucris
 omnia tegit, & futura prospicit qua alter
 præuidere non potest, & summo solatio est,
 quoties cum eo vel dolores, vel voluptates
 communicat. Tum Gasparus, alia causâ
 subest, qua multo frequentius amores ex-
 plorat & effundit. Quæ tandē causa (in-
 quit Iulianus)? Ambitio illa muliebris
 (inquit Gasparus) cum inscitia & crude-
 litate coniuncta. Fœmina siquidem (quod
 vos iam dudū confirmastis) omnes si fieri
 posset amatores haberent, qui cum usquē ad
 cineres amore flagrarent, eosdem reuinsce-
 re optarent, ut denno præ amore mortē op-
 peterent: & ipsæ quantumuis ament, amā-
 tium*

*Ambitio
 muliebris
 amorem
 prodit.*

tiam tamen arumnis gaudent, istasq; tam
 diras calamitates, tam infestos dolores, tã-
 tum mortis desiderium, testimonium satis
 perspicuum existimant, quantum diligan-
 tur, quàmq; forma pulchritudine homines,
 vel beare, vel excruciare, iisdemquè vitam
 vel dare, vel adimere possint. Hac una re
 tanq; pabula suauissimo delectantur, cuius
 usque adeo sunt appetentes, ut ne illis idem
 aliquando desit, nec amatoribus satisfaci-
 unt, nec spem omnem eripiunt: sed ut eos
 passionibus & desiderijs semper suspensos
 teneant, minas primum fastidiosas, deinde
 sperandi argumèta subministrat, idq; sem-
 per volunt ut unica illarum vox, nutus, aut
 aspectus, pro summa beatitudine habeant-
 tur. Quibus ut aliqua honestatis & pud-
 citie opinio accedat, istam tam seueram
 asperitatem & duritiem publice demon-
 strant, facile quis ut coniciat, quanta cū
 indignitate homines indignos tractarent,
 cum erga amantes & benemeritos, tantam
 vultus vocisque austeritatem adhibeant.
 In ista arte vel potius astutia nimium secu-
 ra, cum despiciatissimis interim caloniis
 noctu concumbunt, usque quos antea vix
 viderint, aut cognorint. Atque ut gene-

Et siquidem indicia, qua ab ipso amatore proficiuntur, maiores habent suspitiones, quam illa, qua ab internuntiis deferuntur. Et quoniam hoc nobis natura est insitum, ut in res alienas curiosè inquiramus, ubi primum suspicari aliquid quis coeperit, nullam veri inuestigandi oportunitatē prae-mittit: quod cum semel diligentia excusserit, mirum est, quam idem in publicū effu-tire delectet. In amico idem non contingit, qui & consilium nobis, & opem praestat, & eos saepenumero errores anteuertit, in quos cæcus amator praeceptis irrueret, et inuolucris omnia tegit, & futura prospicit qua alter prauidere non potest, & summo solatio est, quoties cum eo vel dolores, vel voluptates communicat. Tum Gasparus, alia causa subest, qua multo frequentius amores ex-plorat & effundit, Quae tandē causa (in-quit Iulianus) ? Ambitio illa muliebris (inquit Gasparus) cum inscitia & crude-litate coniuncta. Fœmina siquidem (quod vos iam dudū confirmastis) omnes si fieri posset amatores haberent, qui cum usquē ad cineres amore flagrarent, eosdem reuinisce-re optarent, ut denno pra amore mortē op-tererent: & ipsa quantumuis ament, amā-tium

Ambitio
muliebris
amorem
prodit.

tiam tamen arumnis gaudent, istasq; tam
diras calamitates, tam infestos dolores, tā-
tum mortis desiderium, testimonium satis
perspicuum existimant, quantum diligan-
tur, quāmq; forma pulchritudine homines.
vel beare, vel excruciare, iisdemquē vitam
vel dare, vel adimere possint. Hac una re
tanq; pabula suauissimo delectantur, cuius
usque adeo sunt appetentes, ut ne illis idem
aliquando desit, nec amatoribus satisfaci-
unt, nec spem omnem eripiunt: sed ut eos
passionibus & desiderijs semper suspensos
teneant, minas primum fastidiosas, deinde
sperandi argumēta subministrāt, idq; sem-
per volunt ut unica illarum vox, nutus, aut
aspectus, pro summa beatitudine habeant-
tur. Quibus ut aliqua honestatis & pud-
icitiae opinio accedat, istam tam seueram
asperitatem & duritiem publice demon-
strant, facile quinis ut conijciat, quanta cū
indignitate homines indignos tractarent,
cum erga amantes & benemeritos, tantam
vultus vocisque austeritatem adhibeant.
In ista arte vel potius astutia nimium secu-
re, cum despiciatissimis interim calonijs
noctu concumbunt, usque quos antea vix
viderint, aut cognorint. Atque ut gene-

438. *Libertertius.*

rosi alicuius miseriae & queremonias deri-
deant, ipsi se voluptatibus priuant, quas cum
excusatione fortasse aliqua percipere potuis-
sent; idque efficiunt, ut homo miserrimus,
dum omnes secum rationes euoluit, dum
intra se fremit ac tumultuatur, eo necessita-
ris impellitur, ut circumeundo, inueniendo,
pertentando, id tandem inuitus prodat, quod
alioqui longè foret occultissimū. Aliae non-
nulla sunt, quae si multos illecebris, & infi-
dijs eo deducere possunt, ut amari se putent,
emulationes quasdam inter illos fouent, dum
alterum presente altero, charitate quadam
complectuntur. Cum aliquem viderint cer-
tis quibusdam argumētis eo adductum, ut
se maxime amari putet, verborū e vestigio
ambiguitate fictaque indignitate utuntur;
& ut citius de tanta spe decidat, statim illi
modis omnibus mentem, sensusque vulnerāt,
dum alijs se totas tradere simulant. Hinc
adium, inimicitia, infinita contentiones,
homicidium manifestum. Ille enim virilis
animus est, ut cum istam acerbitatem sen-
tiant, sine vindicta consistere non possit, eti-
am si ad mulieris ignominiam redundau-
rit. Aliae adhuc restant, quibus satis non
est, magnas inter riuales tragœdias exci-
tasse,

tasse, sed postq̃ miser amator omnibus amoris argumentis, omni fide, omni obsequio usus est, cum etiam mutuis quibusdam beneuolentia indicijs sustentatus sit, sine causa, sine ratione (cū id minimè expectetur) illū incusant, quasi amoris officijs frigescentem, nouas suspitiones excogitant, deniquè nihil propius est, quam ut illū foras detrudant. Tum ille miser eo redactus, omnia de integro nouis signis agit, & quasi iā primum seruire inciperet, tota die per plateam obambulat, si in publicum prodeat mulier, quoquò eat, ille continuo insequitur, nec oculos alio contorquere audet. Hic nouas lachrimas, novos vultus, nouam religionē, noua periuria addit, omnes deniquè furias, quibus ista (quæ humanum sanguinē plusq̃ tigrides sitiunt) homines exagitare solent. Lugubres ista affectiones luce clariiores sunt, faciliusq̃ ab alijs quàm ab authoribus ipsis perspiciuntur: cumquè semel notari cœperint, unumquodquè vestigium atquè signum mille oculis obseruatur, & priusq̃ aliquis amoris fructus metitur, omnibus apertus atquè exploratus est. Cum enim amatorem erumnosum, immanitate & ferocia consternatū, prope iam morti succum-

440. Liber tertius.

bere, & proinde necessitate quadā receptui
 canere videant, illa rursus blanditijs eun-
 dem aggrediuntur, & seriò se amare simu-
 lant, ne si ille omne desiderium exueret, &
 illa amatorijs obsequijs carerent, & illi mi-
 nus grata esset noua istac benenolentia,
 cum sera esset, & sempiternis rixis, atque
 inimicitijs coniuncta. Iste interim amor
 nouitius in vulgus serpit, & illius ex eo e-
 uentus diutius latere non possunt, ipse quo-
 que amator praterisse iam tempus, vitam
 breuiorem, seipsum calamitosum fieri per-
 spicit, voluptates aut languidas esse, aut
 omnino nullas: quoniam non cum vellet,
 sed cum minimè curaret, eisdem potiretur.
 Nihil enī iam sensus, nihil spiritus, ni-
 hil delectationis superesse potest, cum ipsum
 cor, atque intestina, ingemiscendo, suspi-
 randoq; exaruerint. Subridens hic Octa-
 uianus, iam diu (inquit) tacuisti, nec mu-
 lieribus maledicere conatus es. Nunc ve-
 ro illas ita tetigisti, ut eos imitatus videar-
 is, qui retro solent commeare ut maiori
 cum impetu congregiantur. Male meher-
 enlè factum: nunc enim est, cum pacatus,
 & quietus esse debeas. Arrisit Emilia,
 & in Ducissam conuersa, vide (inquit)
 obsecro

obsecro quid faciant inimici nostri: summa salutis spes est, istorum inter ipsos dissentio: Noli (inquit Octavianus) illo me nomine appellare: non sum certe inimicus, sed ista mihi contentio aliquantulum displicuit, non quod mulieribus victoriam inuiderem, sed quod eas Gasparus maioribus conuitijs, Iulianus verò atque Cæsar maiore laude quàm par est affecerint: tum vero adeo ista longa oratio visa est, ut multa de Curiali viro præclara omiserimus. Animaduertere quæso (inquit Emilia) num non aduersarius fueris, qui & antegressa oratione commoneris, & Aulicam hanc tam excellentem fabricari nolles. Nequè vero quicquid de viro Curiali dicendū restat, quum illis, quæ ab istis hominibus dicta sunt, nihil addi possit: sed ista tua inuidia omnium mulierum honorem, atque statum libentissimè conuelleret. Ego sane (inquit Octavianus) præter ea quæ iamdudum dicta sunt, multa alia Curiali inesse optarem. Sed quoniam omnibus id placet, quod in eo est (quicquid est) mihi certè non displicet, nec illi quicquid adijciam, nisi ut mulieribus amicior sit, quàm Gasparus, nec ita tamen amicus, uti sunt ex istis quæ plurimi. Certū est herclè
expe-

experiri (inquit Ducissa) num tantū inge-
 nio valeas, ut exactiūs etiam adhuc Curi-
 alem nostrum instituere possis. Quicquid
 igitur mente conceperis, quāprimum ex-
 primito: Sin minus, non modo nihil addi
 posse putabimus, sed de *Aulica* fœmine
 dignitate aliquid te detrabere voluisse: nūc
 enim Curiali vestro equalem dicis, sed eum
 multis gradibus præstantiorē fieri potuisse.
 Arrisit hic Octavianus, & illa (inquit)
 conuitia, illa etiam laudes, quæ præter mo-
 dum *Aulica* fœmina sunt attributa, isto-
 rum omnium aures atquē animos sic occu-
 pauerunt, nihil ut loci pluribus relinqua-
 tur, sermonem etiam in multā noctem ex-
 traximus. Quod si in crastinum ista diffe-
 ramus (inquit Ducissa) plus erit otij: tum
 illa immoderata mulierum laudes atquē
 vituperia istorū animis penitus excedent,
 omnesquē ad veri perceptionem aptiores
 erunt. Hac cum primum dixisset, at-
 tollit se Ducissa, & unicuiquē
 summa humanitate (Vale)
 dicens in conclave seces-
 sit, reliqui confestim
 omnes cubitum
 discesserunt.

De Curiali siue Aulico

443

Liber quartus.

*N*stituenti mihi superiorum librorum sermoni, quarta etiam noctis disputationes adiungere, gravis quaedam & acerba recordatio occurrit, quae mihi, & humanae vitae miseriae ante oculos proponit, & fallacem spem nostram, fragilemque fortunam: quae inanes nostras contentiones in medio saepe cursu frangit, aliquando in ipso portu, atque termino obruit, nonnunquam in ipsis initus priusquam portum conspiceret potuerunt, anteuertit. In istas animi curas molestiasque incido, quoties luctuosam Ciceronis illam domus nostra orbitatem, statim post imitatio. istas disceptationes, trium illustrissimorum hominum morte comminiscor. Horum primus Gasparus Pallauicinus erat, qui morba grauissimo affectus, & in extremum, vitae discrimen saepenumero adductus, etsi inuita & repugnante morte, summo animi vigore, corpus spiritumque, unà aliquandiu contineret, tandem tamen nondum exacto naturali aetatis curriculo, immaturius vita excess-

excessit. Rem me herculè tristem & funestam, non domesticis solum, parentibus, atque amicis, sed patria etiam, & toti Longobardia. Huius funeri Caesaris Gonzaga supremus dies accessit, qui omnibus illi necessitudine aliqua coniunctis, summum morem atque mestitiam attulit. Natura enim cum tales viros rarò atque agrè procreauerit, adeo citò illorum nos communitate priuare nō debuit. Illū certè iam tū ex hac luce ereptum licet dicere, cum & de se plusquàm honorificam spem dedisset, & virtutum splendore inter ceteros eluceret. Nam eximia nobiliq; familie, literarum ornamenta, rerumq; gestarum gloriam ita adiunxit, ut illius ingenium consuetudines, scientiam, cum omnes admirari cœpissent, nihil non sperari de illo, atque expectari potuit. Non ita multo post Roberti Barrensis interitus, totam domum luctu atque lamentis compleuit. Unusquisque enim quasi ratione eo impellente, egregij iuuenis mortem deplorandam putauit, cum in eo tanta humanitas, tam suauis actio, tanta vultus dignitas, tam apta membrorū omnium compositio extiterit, vix ut aliquid perfectius excogitari posset. Istis hominibus

Liber quartus. 445.

miribus si facia longiorē atatem concessisset
 satis hercle ostendissent vniversis, quantis
 laudibus Urbinum meritō efferendum vi-
 debatur, quāq; illustres in eo equites iū-
 tum fuerant. Nam ex equo illo Troiano
 tot egregios viros, ducesq;, virtutibus, bel-
 loque insignes, vix credo aliquando exce-
 sisse. Fredericus siquidem Fregosus (ut sci-
 tis) archiepiscopus Salernitanus inaugu-
 ratus est, Comes Ludonicus, Baiosensis:
 Octavianus vero dux Genuēsīs creatus, Bi-
 biena Cardinalis sancta Maria in portico,
 Petrus Bēbus, Leonis Papa Symmisia, Lu-
 lianus & dux Nemorosensis factus est, &
 alijs illis honoribus affectus, quibus hodiē
 est insignis: Francescomaria Rouerensis
 Roma praefectus cōstitutus est, deinde Ur-
 bini dux: quāq; non tam id ei, quā illi
 familiae honorificum puto, in qua ille altus
 atque educatus, tantis virtutibus cumu-
 latus est, quas quidem omnes ab illo tam
 nobili fodalitio, atque communione profe-
 ctas existimo. Ea itaque siue fors, siue vis
 aliqua celestis, qua Urbino principes tam
 eximios hactenus relargita est, eandem (v-
 ti mihi videtur) etiam adhuc virtutem
 retinet. Neque desperandum puto, quin
 fortuna

444. Liber quartus.

excessit. Rem me herculè tristem & funestam, non domesticis solum, parentibus, atque amicis, sed patria etiam, & toti Longobardia. Huius funeri Caesaris Gonzaga supremus dies accessit, qui omnibus illi necessitudine aliqua coniunctis, summum morem atque mestitiam attulit. Natura enim cum tales viros rarò atque agrè procreauerit, adeo citò illorum nos communitate priuare nō debuit. Illū certè iam tū ex hac luce ereptum licet dicere, cum & de se plusquàm honorificam spem dedisset, & virtutum splendore inter ceteros eluceret. Nam eximia nobiliq; familia, literarum ornamenta, rerumq; gestarum gloriam ita adiunxit, ut illius ingenium consuetudines, scientiam, cum omnes admirari cœpissent, nihil non sperari de illo, atque expectari potuit. Non ita multo post Roberti Barrensis interitus, totam domum luctu atque lamentis compleuit. Unusquisque enim quasi ratione eo impellente, egregij iuuenis mortem deplorandam putauit, cum in eo tanta humanitas, tam suauis actio, tanta vultus dignitas, tam apta membrorū omnium compositio extiterit, vix ut aliquid perfectius excogitari posset. Istis hominibus

miribus si sua longiorē atatem concessisset
 satis hercle ostendissent vniuersis, quantis
 laudibus Urbinum meritō efferendum vi-
 debatur, quāq; illustres in eo equites iā
 tum fuerant. Nam ex equo illo Troiano
 tot egregios viros, ducesq; virtutibus, bel-
 loque insignes, vix credo aliquando exces-
 sisse. Fredericus siquidem Fregosus (ut sci-
 tis) archiepiscopus Salernitanus inaugu-
 ratus est, Comes Ludouicus, Baiosensis:
 Octavianus vero dux Gennēs creatus, Bi-
 biena Cardinalis sancta Maria in portico,
 Petrus Bēbus, Leonis Papa Symmista, Lu-
 lianus & dux Nemorosensis factus est, &
 alijs illis honoribus affectus, quibus hodiē
 est insignis: Francescomaria Rouerensis
 Roma praefectus cōstitutus est, deinde Ur-
 bini dux: quāq; non tam id ei, quā illi
 familia honorificum puto, in qua ille altus
 atque educatus, tantis virtutibus cumu-
 latus est, quas quidem omnes ab illo tam
 nobili fodalirio, atque communione profe-
 ctus existimo. Ea itaque siue fors, siue vis
 aliqua coelestis, quae Urbino principes tam
 eximios hactenus elargita est, eandem (v-
 ti mihi videtur) etiam adhuc virtutem
 retinet. Neque desperandum puto, quin
 fortuna

444. Liber quartus.

excessit. Rem me herculè tristem & funestam, non domesticis solum, parentibus, atquè amicis, sed patria etiam, & toti Longobardia. Huius funeri Caesaris Gonzaga supremus dies accessit, qui omnibus illi necessitudine aliqua coniunctis, summum moerorem atquè mestitiam attulit. Natura enim cum tales viros rarò atquè agre procreauerit, adeo citò illorum nos communitate priuare nō debuit. Illū certè iam tū ex hac luce ereptum licet dicere, cum & de se plusquàm honorificam spem dedisset, & virtutum splendore inter ceteros eluceret. Nam eximia nobiliq; familia, literarum ornamenta, rerumq; gestarum gloriam ita adiunxit, ut illius ingenium consuetudines, scientiam, cum omnes admirari cœpissent, nihil non sperari de illo, atquè expectari potuit. Non ita multo post Roberti Barrensis interitus, totam domum luctu atquè lamentis compleuit. Unusquisque enim quasi ratione eo impellente, egregij iuuenis mortem deplorandam putauit, cum in eo tanta humanitas, tam suavis actio, tanta vultus dignitas, tam apta membrorū omnium compositio extiterit, vix ut aliquid perfectius excogitari posset. Istis hominibus

minibus si fata longiorē atatem concessisset
 satis hercle ostendissent vniversis, quantis
 laudibus Urbinum meritō efferendum vi-
 debatur, quāq; illustres in eo equites iā
 cum fuerant. Nam ex equo illo Troiano
 tot egregios viros, ducesq;, virtutibus, bel-
 loque insignes, vix credo aliquando exces-
 sisse. Fredericus siquidem Fregosus (ut sci-
 tis) archiepiscopus Salernitanus inaugu-
 ratus est, Comes Ludouicus, Baiosensis:
 Octavianus vero dux Genuēs creatus, Bi-
 biena Cardinalis sanctae Mariae in portico,
 Petrus Bēbus, Leonis Papa Symmista, Iu-
 lianus & dux Nemorosensis factus est, &
 alijs illis honoribus affectus, quibus hodiē
 est insignis: Francescomaria Rouerensis
 Roma praefectus cōstitutus est, deinde Ur-
 bini dux: quāq; non tam id ei, quā illi
 familia honorificum puto, in qua ille altus
 atque educatus, tantis virtutibus cumu-
 latus est, quas quidem omnes ab illo tam
 nobili fidalitio, atque communione profe-
 ctas existimo. Ea itaque siue fors, siue vis
 aliqua celestis, qua Urbino principes tam
 eximios hactenus largita est, eandem (v-
 ti mihi videtur) etiam adhuc virtutem
 retinet. Neque desperandum puto, quin
 fortuna

fortunam adeo semper propitiam urbs illa habitura sit, ut utrique & domo & Reipub. felicitatis in posterum magna sit accessio atque incrementum. Huius rei preclarum sanè vel illud testimonium est, quod Alconora Gonzaga noua ducissa diuinitus quasi cœlo elapsa videtur. Nam si in aliqua unquam muliere sapientia, venustas, pulcritudo, ingenij acumen, humanitas, ceteraq; simul virtutes connexa fuerint: in ea certè adeo conspirare videntur, & tãquàm catena aliqua colligata, ut unumquemque illius gestum actionemq; ista simul omnes effingere, atque exornare videantur. Pergamus itaque de Curiali nostra dicere, nec illud dubitemus, quin alij posthac hodiernis Vrbinatis Aula exemplis ita utentur, quemadmodum nos in isto tempore anterioribus illius testimonijs utimur.

Communis iam ista omnium opinio fuit (uti faceret Gasparus solitus est dicere) post superioris diei sermonem, Octavianum haud ferè usquam apparuisse, sed omne illud tempus in acerrima atque attentissima cogitatione posuisse. Cum itaque omnes hora confecta ad Ducissam aduenissent, Octavianum omnes sedulo exquirunt, quem cum aliquan-

aliquid inuenire non possent, nobiles vi-
tiis femineque salutatione, reliquisque iocis
fise componunt, nobile eo, vespere de Curiali
sacrum fore existimantes. Cum igitur co-
numquemq; sunt iam studium sollicitum
tenere, inexpectato Octavianus ingredia-
tur, et postquam Casarem & Gasparum
salutantes animaduertisset, officiose Ducif-
ferum salutauit, & hic subridens, credide-
ram (inquit) fore, ut Gasparum iam denuo
mulieris conuitiis locessentem audirem:
Sed iam illum video cum una tripudi-
antem, inducias spero cum omnibus fecis-
se. Contra controuersas nostras, aut potius de
dura Curiali disceptationes intercidisse gan-
dem. Nihil est cur intercidisse putes (in-
quiducissa.) nam tu etsi mulieribus sus-
ceperis, ego tamen viri inimica non sum,
neque proinde pati possum. Curiale tu
strenuum illo honore, atque apparatu spoliari,
quem tu illa hosterna nocte pollicebaris.
Hec cum primum dixisset, desitum est di-
nitus saltare, omnibus deinde imperatur,
ut solito more locum capebant, cumq; iam
omnes in summa expectatione essent, in hac
verba prafatur Octavianus: Cum alia
nonnulla prater ea que iam dicta sunt. Cil-

448. Liber quartus.

Illustrissima princeps, per nostro Curiali do-
 fidemurima, promissis quodam obligari vi-
 deor, aliquid ut ultra iudicium. Id ego
 quoad potero prestabo, non quod omnia
 qua dicenda sunt, recensere me possis existi-
 mere, sed ut hesternam illam suspicionem
 facilius diluam, atque anteveriam: me enim
 Curiali viro aliquid posse iudici dixis-
 se, non quod ita esset, sed ut maiorem de re
 omnibus opinionem afferrem. Aliaque vero
 faciemus laudes quoquo modo inordinatam.
 Ego itaque et mo huius hora (que senior
 paulo est) accommodo, differam breviter
 & ut illa, que ab istis nobilibus iam dudum
 dicta sunt (que vultis mihi arrident) in-
 dem vestigia insequar, sic equidem Irenio,
 eorumque bona dicimus, quedam simpli-
 citer & sanctorum salutasse, ut temperan-
 tia, fortitudo, sanctitas, et postremo omnia,
 que mentes nostras paucis & tranquillius
 reddunt. Alio vero respectu quodam &
 relatione ad aliud quippiam adhibita, &
 finis gratia cui destinantur, ut leges, bene-
 ficia, diuitie, & eius generis infinita. Cu-
 riale itaque (si ita undique absolutus fu-
 erit, uti a Comite et Frederico describitur)
 virum bonum & laude dignum arbitror.

Liber quartus. 449.

non simpliciter tamen & per se, sed propter
finem ad quem actiones uniuersas dirigit.
Nam si prosapia celebritatem, dignitatem
urbanitatem, reliquaquæ tam liberalia ex
ercitia sui solius causa expetat, nec eorum
fructus ad alia propageatur: nulla ratio est,
cur tantum studij atquæ industria in perfe-
ctæ curialitatis consecutione impendamus:
immo nonnulla eidem iudicijs nostris at-
tributa, scilicet saltatio, festiuitates, can-
tus, ioci, futilia omnino essent atquæ inania,
& in tanto viro, vituperio fortasse quàm Omni Curialitas alio
referenda.
laude digniora. Quorsum enim isti tam
curiosi ornatus? quo tripudia, quo tendunt
choreæ? nisi ut cum mulieribus (et si alijs
fortasse aliter sentiant) liberiùs versemur:
quæ & animos effæminatos, & iuuentutẽ
luxu & lasciuia defluentem reddunt.
Unde Italia in tantam ignominie turpitu-
dinem nuper sublapsa est, nemo ut iam pro
patria sanguinem effundere, nedum semet
periculis obicere audeat. Alia ceriẽ in-
numerabilia sunt, quæ pace belloquæ multò
sunt utiliora, quàm ista tam mollis Curia-
litas ratio. Verum si omnia illius officia
atquæ actiones bonum finem spectauerint,
non est dubium, non modo animis nusquam
Hh. y. officere

officere, sed summa cum omnium commendatione prodesse. Hæc itaque perfecti Curialis metæ, hic terminus est: (de quibus nulla adhuc mentio incidit) ita in principis animū virtutibus ac benemeritis influere, libere ut ei liceat, ubi volet cum ea convenire atque colloqui: quod dum facit, veritatem illi in omni re necessaria intimide significabit, nec periculum aliquod veritus, nec illius iracundiam, cumque illum indecorè aliquid molientem viderit, libere contradicat: tanta tamen humanitate, tantoque officij cultu, ut vel ipsa gratia (qua cum eo est) ab omni conatu nefario eundem deflectat, & ad virtutis tramitem facillimè deducat. Ita ille si eo ingenij acumine, suavitate, prudentia, cognitione sit (qua est ab istis hominibus nobis expositus) nullo negotio principi persuadebit, iustitia, liberalitas, magnanimitas, reliqueque virtutes bono principi quàm benè conveniant: vitia vero ijs contraria, quàm turpia & ignominiosa sint, quantumque ab homine liberali abhorreant. Quocirca musica, ioci, oblectamenta Curialitatis tantummodo flores sunt: principem vero ad virtutem incitare, eundem ab erroribus teterrimis revocare, illi de-

demum verissimi illius fructus videri solent. Et quoniam bene agendi laus, duabus potissimum rebus continetur, quarum altera in finis electione consistit, altera in illis, quæ ad finem sunt destinata: quisquis operam dederit, ut princeps nec assentatoribus, nec maledicis, nec vanis hominibus auscultet, ysdemne circumueniatur, sed probos semper a malis & impuris discernat ac discriminet: ille mehercule finem longè præstantissimum propositum habet. Illa verò virtutes, quæ Curiali nostro a nobis sunt attributa, optima istius rei subsidia atque adiumenta esse possunt. Omnium enim vitiorum (quæ hodiè sunt principibus *Vanitatibus* *incommoda*, *usitata*) terribissima sunt, ignorantia, & philautia, quorum fons & origo mendacium est, id est vanitas dijs hominibusq; exosa: qua magnis viris nulla capitalior pestis esse potest. Quoniam eorum summa plarumq; penuria laborant, quorum maximam copiam haberent, id est hominum integrorum, qui veritatem semper illis probitatemque inculcantes, vero amicorum officio fungantur. Inimici enim amore atque benivolentia (quæ nulla in eis est) impelli non possunt, ut ista faciant, cum omnia illorum fa-

452. Liber quartus.

cinora, summa illis voluptati sint, quæ si
 non essent, supplicij metu reprehendere non
 auderent. Quod si qui illis amiciores sint,
 liberum ad eos aditum atque ingressum nō
 habent, & de eorum perinde ac priuato-
 rum erroribus dicere extimescunt: nonnun-
 quam vero, ut chari atque intimi puten-
 tur, spreta amicitia lege, illis rebus libere
 assentiuntur, quibus illi delectantur, etiā-
 si fuerint turpissima. Ita ex amicis paula-
 tim assentatores fiunt, & ut lucrum ali-
 quod ex ista familiaritate ferant, id unū
 desiderant, semper ut placeant: cui auxili-
 aria quadam mendacia adiungunt, quæ re-
 rum omnium sui præsertim ipsius inscitiam
 atque ignorantiam ingenerant. Summa i-
 stac maximèq; omnium infesta vanitas
 est, quæ illas meti stultissima tenebras offū-
 dit, ut ipsa de se intrinsecus crassissimè mē-
 tiatur! Hinc illud est, quòd nihil magnates
 viri intelligāt, quia in summa rerū licētia
 (quā secū una potestas affert) temulenti, in
 voluptatibus & delicijs immergi, in omni
 deniq; causa deniq; supini, hallucinantes vi-
 deantur. Quorū iudiciū cum perpetuis ob-
 sequijs & veneratione præstringatur, cum
 nemo reprehēdat, nemo cōtradicat: in eam
 rerum

verum omnium oblivione atque ignorantia
 prolabantur, ut nihil officij, nihil operis, nihil
 consilij admittant. Id cum facillimam reg-
 nandi, imperandiq; rationem existiment, nec
 in eo vel artis, vel literarum subsidia requi-
 rant, solam vim amplectuntur, eamq; quam
 nacti sunt potestiam, confidentius retinent:
 eam demum felicitatem existimantes, Quic-
 quid libet, licet. Iustitiam itaq; & ra- ^{Epicurea} felicitas
 tionem aperte nonnulli detestantur, quoniam ^{vivere &}
 libertati sue frones ex illis iniektos putant, & lib.
 nec satis sinceram voluptatem, nec satis soli-
 dum imperium arbitrantur, quod rationis &
 honesti limitibus coercetur. Illa enim apud
 eos opinio inveterata confirmatur, vexere do-
 minum non esse, qui alterius cuiuscumq; pre-
 scriptis obtemperat. Istis principiis devoti
 atque consecrati, & sui amore iam penis
 desflagrantes, animi statim superbiam, vul-
 tusque nubeculam induunt, vestes addunt
 lautissimas, aurum, gemmas, monilia, deinde
 raro in publicum prodeuntes, autoritate,
 estimationeque apud vulgum ex eo maiore
 se fore sperant: immo tanquam mortales dii ado-
 nari volunt: cum interim Colossis illas per- ^{Colossi in-}
 similes mihi videre solent, qui superiari anno ^{gentes Ita-}
 in Agonis profecto die Roma sursum de- ^{17a.}

orsum forebatur. Qui cū hominibus equis-
 quē in genibus exarēt, similes essent, intus
 stupidi, serui, & taciturni et urgescebant. Co-
 lossi tamen in eo deteriores sunt, quod illi
 suā pondere aliquid vi erecti consistant: hi
 adeo iniquis ponderibus examinantur, ut
 nec recte rationis lineas, nec fundamentis
 aequalibus consistentes suā se gravitate obru-
 ant, & ex alio in aliū in dies errorē ineur-
 rant. Nam in scitis falsaq; opinione inopli-
 citi, dum se falli non posse suspicantur, dum
 potentiam suā sapientia quasitam credunt,
 eā demum in sania redeunt, ut in aliorum
 possessiones precipitantē rruant, vimquē
 pro voluntate, voluntatē pro ratione habe-
 ant. Istis si bene consultum esset, (quod illi
 ferre non possunt) si omnia diligentē cum
 prudentia perpēderent, regnandi potius cu-
 piditatē abicerent, quā regnum appete-
 rent. Satis enim perspicerent, quā pleniū
 periculi & dedecoris esset, cum imperare,
 cum populus suo principē multo esset sapien-
 tior. In musicis, in saltatione, in equitando,
 parum scire nemini nocet: qui tamen impe-
 riosior est, verecundia impeditur, ne istorū
 aliquid faciat. Verū in Repub.: admini-
 stranda si quis imprudentior fuerit, omnia
 rerum

rerum discrimina, mors, ruina, incendia, vastitates, omnes denique pestes, & rerum pub: ulcera erumpunt: & multi tamē principes, in summa rerum ignorantia, ad regnorum gubernacula audacissime accedunt, aliumq; non coram paucis tenent, sed aspiciente toto terrarū orbe: adeo enim alti & conspicui sedent, ut eorum non modo scelera, & flagitia, sed minimi etiam errores obseruentur. Cimonem siquidem memoria proditū est malē audisse quod vinum dileret, Scipionem quia somnum, Lucillum quia epulas: sed utinam per deos nostrorū temporum principes, cum quid peccatū est, illud ipsum tot tantisque virtutibus expiarent, ut illi olim antiquissimi, qui sicubi errassent, dignis quibusdam viris nunc morientibus, nunc hortantibus nusq; defuerūt: immo verò summa cum industria ad aliorum arbitrium, suam vitā atque mores effinxerunt: ut Epaminondas, Lisia Pythagorei, Agesilaus, Xenophontis, Scipio denique, Panatij, atque alij innumerabiles. Verum si ad nostros forte principes, seuerus aliquis philosophus, aut alia quisquam accederet, qui apertē sine aliquo artificio tremendam veræ virtutis maiestatem illis o-

456. Liber quartus.

stenderet, bonique principis officium atque mores describeret, non dubio quin ab eo, primo aspectu abhorreret, quin cane peius, & angue oderint, quin omnibus deridendū proponerent. Cum igitur istius seculi principes, malis consuetudinibus, ignorantia, philantia sic delirauerint, veritatem virtutemq; ut amplecti facile non possint, cum homines vanissimi atque assentatores, iniquissimis rationibus eorum benevolentiam, familiaritatemq; aucupentur: Praclarè Curialis noster fecerit, si ea, quae est prudentia, regis ad se animum sic alliceat, liberè ut illi sine molestia, sine fastidio de rebus quibuscunque cum eo convenire & colloqui liceat.

Quod quidem facillimè efficiet, si talis re ipsa fuerit, qualis est a Comite & Frederico descriptus, minimoque negotio in veri investigatione semper cum eo versabitur: in cuius animi bonitatis naturam paulatim infundet, continentiam edocebit, magnanimitatem, iustitiam, temperantiam, virtutemq; omnium dulcem incunditatem instituet. Qui cum semel degustaverit, quantum suavitatis sub parva illa vitiorum profligandorum amaritudine lateat, (qua nunquam dispendio, dolore, ignominia vacant): tum

illius

Liber quartus. 457.

illum summorum imperatorum exemplis confirmabit, quibus statuae nunc aenea, nunc marmoria, nunc aurea, in locis publicis sunt posita, ut & illis ad aeternitatem valeant, & alijs ad virtutis calcar atque incitationem, qui honesta quadam emulatione permoti, eadem laudis & gloria trophaea inscendantur. Ita aspera virtutis via, & frondium integumentis, & florum suauitate emollienda est: praesertim si summa sit imbecillitas eodem contendenti. Istis accedant aliquando musica, nonnunquam arma, & equi, quandoque carmina, & inuenta amatoria, nihil denique omittatur, ex quo honestam voluptatem percipere possit: semper cum istis ludicris boni aliquid, & salutaris fallacia immiscens: ut medici acuti, qui cum teneris infantibus amarum aliquid ministrant, vasis semper orificium, dulcedine quadam perfundunt. Curialis itaque si in omni loco, tempore, atque exercitio voluptatis inuolucra in istum finem accommodet, *Virtus suauiter doceanda.* facile quidem proposito tam honeste optato potietur, maioremque ex eo quam ex alia re quavis laudem atque remunerationem promeretur: quoniam in tota hac rerum universitate bono principe nihil melius, flagitiosum

458. Liber quartus.

oso verò nihil inutitius. Nulla itaque pœ-
 na, nullus cruciatus, Aulicis illis satis mag-
 nus est, qui honestis, iucundisque consuetu-
 dinibus tanq̃ velo aliquo vitetur, quo prin-
 cipem occulte corruptum, ad vitia & im-
 probitatem seducant, cum se illi istis modis
 semel insinnaverint. Illi enim non unicum
 vasculum ex quo tantum unus, sed ipsum
 fontem ex quo omnes bibunt, veneno infici-
 unt. Hic quasi nihil præterea dicendum
 esset, tacuit paulū Octavianus. Verum Ga-
 sparius, non video (inquit) quomodo istam
 animi bonitatem, continentiam, reliquasq̃
 virtutes, quas Curiali docendas præscribis,
 ediscere aliquando possimus: ego illas diui-
 nitus vel a natura, vel a deo aliquo conces-
 sus arbitror. Nemo enim adeo intempera-
 tus & iniustus, adeo improbus, & flagitio-
 sus est, quin si ab eo queratur, talem se esse
 denegabit: omnes contra insti, cōtinentes,
 probi haberi volunt: quod ita non esset, si
 virtus disci posset. Nihil enim est cur pu-
 deat id nescire, quod nunq̃ ediscere studu-
 isti: sed turpe fœdumq̃ ducitur eo carere,
 quod natura plerumq̃ largitur. Vnusquis-
 què proinde naturalia tā animi quā cor-
 poris vitia, summo studio ab oculis remo-
 uet:

net : ut in cæcis, claudis, incuruis, reliquis-
 quæ natura male insignitis, licet cernere.
 Nam ea etsi natura errori ascribi possint,
 unusquisquæ tamen eadem videri nō vult :
 quoniam quasi signum aliquod, & occultū
 ipsius testimonium videtur, aut imperfecti
 animi, aut deprauata voluntatis. Istam
 certè sententiam, Epimethei fabula confir-
 mat, qui cū natura dores distribueret, ho-
 mines earundem cæteris omnibus animan-
 tibus indigētiores reliquit : unde artificio-
 sam illam sapientiam, qua victū homines,
 cultumq; acquirunt, a Minerva & Vul-
 cano furtim Prometheus abstulisse dicitur.
 Nequæ tamen politicam illam prudentiam
 habebant, qua se in unum locum congrega-
 tos mœnibus atquæ ciuitatibus cōtinerent :
 quoniam eandem Iupiter alta turre reposi-
 tam, firmissimis excubijs custodiuit, quæ
 Prometheo tantum terroris iniecerunt, ut
 propius accedere non auderet. Iupiter tan-
 dem hominum misertus, qui moralis virtu-
 tis defectu conuenire nō possent, sed per a-
 gros dispersi, ferarum immanitati expositi
 erant, Mercurium in terras cum iusticia
 atquæ verecundia legauit, ut istis duabus,
 & ciuitates exornaret, & omes in unum
 cogeret.

Epimethei
 fabula.

460. Liber quartus.

agere. Neque vero istas ille tanq̃ artes, mortalibus concessit, in quibus unius scientia (utpote medicina) multorum inscitia medetur, sed unicuique seorsim sine discrimine infudit: lege etiam canit, ut qui nihil iustitia, nihil pudoris haberent, tanq̃ capitales Reipub: pestes, morte praecliderentur. Ista igitur virtutes naturaliter hominibus sunt inditae & infusae, nullis praeceptis, nullis institutis, nulla scientia perdiscenda. Arridens hic leuiter Octavianus, tunc (inquit) Gaspare homines tam infelice & peruerso iudicio natos, putas, ut cum arte atque industria, vrsorum, Leonum, Luporum feritatem mansuefecerint, cum volucres natura vagas, atque celeres, huc illuc quoquo velint circumuolare faciant, cum eas e siluis atque libertate, in laqueos & seruitutē cum velint alliceant, eodē artificio sibi ipsis prodesse, animosq̃ perfectiores facere non posse existimas? Hoc perinde esset, ac si medici leuissimos vnguium, ac gingiuarum dolores summa solertia curarent, febres interim, pleuritis, aliasq̃ agri tudines truculentissimas contemnerent. Quod quantum cum ratione dissideat, quis aperte viderit. Ego sane morales virtutes omnino a natura da-

Liber quartus. 461.

tas non opinor: nihil enim subito in contrariam naturam degenerat. Nam lapidem etsi milites sursum summa vi proieceris, nunquā efficiis, ut sursum ex se tendat: ita virtutes istae, si nobis sic essent naturales, uti lapidi sua gravitas, nunquā hercle vitis assuescere possemus. Ne vitia quidem ipsa sunt isto modo naturalia, quae si essent, virtutibus nunquā laceret imbus: tum in eo permagni errores essent, si propter ea mala pleteremur, quae natura nobis sine nostra culpa cumulat: peccaret etiam leges, quae praeterita corrigere non debent (cum facta, infecta esse non possint) sed futura potius prospicere, ut nec in posterum delinquatur, nec malo delinquentis exemplo, alij inquinentur. Sed ita virtutes atque vitia quodammodo discuntur, quoniam ad utraque aptos natura nos procreavit, utriusque deinde consuetudine habitus in nobis acquiritur, secundum quem quoties operamur, vel studiosi sumus, vel vitiosi. In iis, quae nobis Aristotelis sunt naturalia non est ita. Primum enim Ethicis. in nobis est facere, deinde ea facimus, ut in sensibus: audire enim videre, sentire prius possumus, quam audiamus, videamus, aut sentiamus. Itaque fortasse postea disciplina cultiora

cultiora in nobis atque ornatiores redduntur. Unde pedagogi quicunque approbati & periti sunt, non literis solum pueros sed decenti quadam actione loqui, edere, bibere, monere instituunt. Quocirca in virtutibus quemadmodum etiam in artibus magistro aliquo opus est, qui erudiendo, hortandoque ad morales virtutes nos excitet (quarum semina in animis nostris inclusa & sepulta habemus) deinde quasi frugi agricola, eadem excolat, vias quasdam eisdem patefaciat, spinas loliumque libidinum nostrarum radicibus enellas, quae animos nostros ita saepe obscurant, atque suffocant, ut nec flores illos nec fructus felices producere possint, qui soli in mentibus nostris pullulare debent. Atque ista quidem ratione iustitia nobis atque verecundia naturaliter insunt, quas tu Ionē ais ex aquo in terras omnibus immisisse. Verū quemadmodum corpus quantumvis robustissimum, si absque oculis huc illuc moneatur labi necesse est, atque decideret ita virtutes istae, quarum facultates atque igniculos in animis nostris habemus, nisi disciplina adiuvetur, in nihilum plerumque recidunt. Nam si earum actionibus uti velimus, si perfectum habi-

habitu consequi, sola natura non sufficeret, sed rationis & iudicii subsidia adiungenda sunt, e quibus & lumen aliquod in animo appareat, & ignorantia vela (qua errorum mater est) penitus detrahantur. Nam si boni & mali natura penitus nobis perspecta esset, bonum semper eligendum, malum repudiandum putaremus. Virtutē itaque prudentiam quandam & quasi boni electionem, vitium verò imprudentiam, ignorantiam, depravatū iudicium licet appellare. Homines enim malum non eligunt, quod malū esse opinentur, sed falsa bonitatis specie atque effigie decepti. Multi tamen sunt (inquit Gasparus) qui cum satis sciant, malum nihilominus agunt, presentem voluptatem, futuris supplicijs præponderantes: ut latrones, homicida, sicarii, & id genus nepotes alij. Vera quidē voluptas (inquit Octavianus) semper bona est, & verus contra dolor perpetuò malus: sed illi valde cæcutiunt atque delirant, dū inanes voluptates, pro sinceris insectantur, & verissimos dolores pro fictitijs refugiunt. Vnde ex adulterina quadam iucunditate, in infestissimas acerbitates prolabuntur. Ars itaque illa qua verum a falso discernere fa-

464. Liber quartus.

*Vitium oc-
cultum non
est occulta
impotentia
Arist.*

cit, edisci poterit. Ea vero virtus, quæ illud quod re vera bonum est, ab eo discriminat, quod specie tantummodo tale est, verissima scientia appellari poterit: cum ignorantiam propellat, quæ (ut modo dictum est) errorum omnium origo est. Hic Petrus Bem- bus, nescio (inquit) Octauiane, quomodo tibi Gasparus concedat flagitia ab ignora- tione profluere, scientesq; nos & prudentes non peccare, in vera fictaque voluptate & dolore decipi. Incontinentes siquidem recta ratione iudicant, nusquam ignorant aliud libidi- nem aliud officium impellere, sed summo im- petu reluctantes, appetitum rationi opponunt. Unde acerrima illa voluptatum, dolorumq; cum iudicio contentiones exoriuntur, deni- que ratio audivissimis desiderijs quasi vento & marinis tempestatibus concussa, relicto clauo atque anchora, fortune se & pericu- lorum incertitudini comitit. Incontinentes igitur suspensio & hesitanti animo labuntur & (ut dici solet) via trahit inuitos. Quod ita non esset, nisi certo cognoscerent, malum id esse quod agunt: spreta enim & cõtemp- ta ratione, præcipientes appetitui se traderent, iamq; non incontinentes, sed (quod multo est deterius) intemperantes essent. Incon-
tinentia

tinentia enim quasi mancū est, & diminutum quoddā vitium, quoniā rationis aliquid admistum habet: Continentia vero virtus imperfecta, quoniam perturbatione aliqua tanq̃ procellis agitur. Quocirca incontinentia errores (uti mihi videtur) ab ignorantia proficisci dici non possunt, aut eos falli, & proinde minus peccare: cum nihil certiūs sciant, quā seipsos gravit̃r delinquere. Tum Octavianus satis meherculē artificiosum (Bembe) argumentum, sed vide ne specie, quā re ipsa melius. Nam, incontinentes etsi in summa ambiguitate & sollicitudine peccent, ratioq̃ in ijs impotentius contra libidines digladietur, denique vitia omnia mala esse cognoscant: scientia tamen illorum inuolucris quibusdam obtegitur, nec ita (ut est necesse) exactē intelligunt, in ijsquē lenis potius opinio, q̃ certa cognitio videtur, quoties in illis ratio affectionibus turpit̃r concedit. Hic si vera scientia inesset, nihil sceleris, nihil peccati foret. Nam quoties appetitus iudiciū vincit, inscitia semper ministerio adiuuatur. Nequē sane cognitio perfectā, ab affectione (qua corporis magis q̃ animi est) superari potest: qua si rationem audiret, virtus

Ii. ij. esset,

466. Liber quartus.

esset, sin repudiauerit, in vitium degenerat. Sed ea rationis semper vis est, ut sensus nostros mirifice penetrans, ferè obtemperantes faciat, ne ignorantia aliquando in suas possessiones irrepat: ut etiamsi spiritus, ossa, nervi rationem in se non habeant, in omni tamen animi permotione, in qua imaginatio seipsam erigit, & spiritibus quasi frenos quosdam remittit, omnia confestim membra in pròptu sunt, pedes ut eant, manus ut apprehendant, reliqua vniuersa ut faciant, quicquid mens praeceperit. Hac in illis manifestè perspicuntur, qui nauseantem aliquem cibum & fastidiosum comedunt ita delicatè conditum, ut gustui iucundissimus videatur: eundem cum qualis sit postea intelligant, non solum cum dolore & fastidio ab eo abhorrent, sed animo cum corpore euestigio conspirante, illum continuo enomunt & eiciunt. Hic cum plura dicturus Octavianus videretur, interrupit illius orationem Iulianus, & ego te (inquit) Octaviane (nisi malè intellexerim) continentiam virtutem quandam imperfectiorem dixisse memini, quoniam perturbationibus vndique septa, atque obfessa est. Quod si ita sit, si acerrima in animis nostris iudicij cū

appe-

Liber quartus. 467.

appetitū concertatio sit, virtus illa, quæ post
tot pugnas, tantasq; tempeſtates rationi vi-
etoriam reportat iure optimo perfectior vi-
detur, quàm illa, cui nulla vis appetitus,
nulla deſiderij auaritia, nulla libidinis flā-
ma reſiſtit: Animus etiam ille in quo in-
hæret, non tam virtutis amore a vitijs ab-
ſtinet, quàm quia nullis voluntatis illece-
bris impellitur. Utrum obſecro (inquit O-
ctavianus) imperatorem magis ſtrenuum
diceret, illumne qui ſe ſuaq; omnia aperta
pugna periclitatur, & hoſtem tamen ſupe-
rat, an eum, qui virtute atque ſcientia ita
paulatim omnes illius neruos præcidit, ut
cum eo periculose conſligere nō poſſit? Lau-
dabilior certè eſt (inquit Iulianus) quiſ-
quis maiore ſecuritate vicerit, dum iſta vi-
etoria, ex aduerſariorum tarditate atque paratio.
inertia non profluxerit. Placet hercle iu-
diciū (inquit Octavianus): nam ea con-
tinentiæ ratio eſt, ut illi imperatori perſi-
milis ſit, qui cum inimicis viriliter dimi-
cat, eoſdem quantumcunq; validos & in-
ſtructos proſligat, tamen non ſine aliqua
nota atque periculo. Temperantia verò ab
omni moleſtia immunis atque libera, cum
eo conferenda eſt, qui ſine ſudore atque ſan-

guine triumphat. Omnes enim libidinis igniculos in suo regno nō solum mitigauit, sed penitus etiam extinxit: ut princeps vsu rerum sapiens, cum bellum ciuile increbuerit, omne malum intestinū dissipat, atque dissoluit, sceptrumq; rationis imperio committit. Ita virtus ista ac mentem subito non distrahit, sed tempestinē placabili quadam suasionē ad honestatem allicit, quietam & securam reddit, ex omni parte, equabilem & temperatam: nullum in ea dissidium, nulla contentio, nihil impatiens, omnia libera, pacata, trāquilla, omnia rationis monitui obsequentia, ut agni tenerrimi, qui matrem ad latus quoque eat insequuntur. Hæc itaque virtus omnium longē perfectissima, plus q̄ cœtera omnes principem exornat, cū ex alijs pluribus enascatur. Nescio profecto (inquit Cæsar) num principibus conueniant virtutes illa, quæ ab ista temperantia profluunt, cum affectionibus animū liberent, sed Monacho aut Heremita quopiam non indignas putarem. Gubernatores enim cum animosi, liberales, magnifici fuerint, si iram, odium, beneuolentiam, indignitatem non ostendant, non video qua auctoritate apud plebem, militesq; existāt.

Non

Liber quartus. 469.

Non dico temperantiam (inquit Octavianus) omnes funditus ex animo affectiones, radicatusq; euellere (nequè enim hoc utile esset, cum aliquid in eis boni insit) sed tumultuantes tantummodo turpesq; perturbationes rationi subicere. Quod si ut omnem animo molestiam exueremus, omnes etiã affectiones abiceremus, perinde esset, ac si publico edicto vinum interdiceretur, ne forte in vinolentiam & ebrietatem incidamus, neue aliquãdo curramus, quoniam aliquando currentes corrimus. Equorum domitores intuemini, num illi equũ a cursu atquè saltu deterreant, an id potius tempestiue ad Equisonis arbitrium fieri velint. Affectiones itaque temperantia limatæ virtuti suffragantur. Nam & ira fortitudinis corticula est, & odium improborum, iustitiæ desiderium est: idemq; in reliquis contingit: ita si omnes e medio tollerentur, imbecilem & vacillantem rationem relinquere: tanq̃ nautam qui ventis destitutus, summa tranquillitate nauigare non potest. Noli itaque mirari (Caesar) si e temperantia nonnullas virtutes enatas dixerim. Nam cum istum undiquè concentum plusq; musicum animus habeat, veram

470. Liber quartus.

facile fortitudinē induit, quæ illum & omnibus periculis liberat, & supra istam mortalitatem intrepidum, & animi passionibus inconcussū facit. Accedit eodem iusticia tanq̃ virgo incorrupta, eademq̃ modestia amica, bonitatis mater, virtutum regina, quæ omnia agenda præcipit, fugienda declinat, omnium reliquarum actiones, quasi sua fabrica perficit. Eam quicumq̃ habet, non sibi solum, sed etiam uniuersis prodest, verum ut videatur antiquum illud, ipsum Iouem sine illa regnare non potuisse. Accedit etiam magnimitas, quæ omnia reliquis in rebus mediocria, maiora efficit: verum ipsa per se nusq̃ solet consistere, cum qui alias virtutes nō habeat, verè magnanimus esse non possit. Huius moderatrix prudentia est, quæ in boni electione consistit. In ista tam fælici atq̃ aurea cathena, liberalitas magnificencia, veri honoris cupiditas, mansuetudo, comitas, affabilitas, multæq̃ alia (quarum nunc non est narrandi locus) suauissimè coniunguntur. Verum si illis vestigijs Curialis noster insisteret, quæ nos illi iā antea proposuimus, istas facile omnes in principis sui animo defixas atq̃ inherentes reperiet, quæ illos flores, fructus-

fructusq; proferet, ut nullis hortis, nullis viridarijs similes inueniantur: ipse vero sibi ipsi magnoperè in hoc uno satisfaciet, cum se meminerit, non huiusmodi fortune ludibria dedisse, qualia alij homines leuissimi dare solent, non aurea atque argentea vasa, non vestes, non monilia, non eius generis alia (quibus & ille indiget, qui dedit, & ille abundat qui accepit) sed illam virtutem, qua nihil hominū generi diuinius contigit: nimirum rectam gubernandi, imperandiq; rationem, qua & sola homines beare potest, & aureum illud denuo seculum reducere, quod olim (ferunt) regnante Saturno in terris fuisse.

Hic cum paulum Octavianus quasi respiraturus consisteret, quam obsecro (inquit Gasparus) felicissimam gubernandi rationē existimas? quenam illa est qua ad auream illam (quam dicis) etatem facillimè conduceret? regnum ne, an vero forma Reipub: aliqua? Ego sane (inquit Octavianus) boni semper principis imperium reliquis omnibus antepone, quoniam natura videtur conuenientius, & (si parua magnis licet cōferre) ipsi deo similis, qui unus solusque gubernat omnia. Sed ut illud tam

Vnius imperium praestantissimū.

472. Liber quartus.

altum omittamus, in ijs omnibus, quæ humana prudentia atquæ industria conficiuntur (ut exercitus, naues, ædificia) unius arbitrio, omnia commissa videmus. In corporibus verò nostris omnia membra sic reguntur, quemadmodum uni cordi videtur. Deinde per aquæ mihi consentaneum videri solet, homines unius imperio perinde teneri, atquæ cætera animalia: quorum pleræquæ, natura instinctu, uni alicui obsequuntur. Cervos intuemini, grues, aliæquæ volatilia infinita, si principem semper aliquem non proponant, quem solertissimè insequuntur. Apes vero quasi rationum momentis adductæ, tanta reverentia, atquæ sedulitate regem observant, ut cum obsequentissimis totius mundi nationibus, conferenda videantur. Quæ quidem uniuersa istuc innuunt, principis unius imperium magis esse secundum naturam quàm Rempub. Hic Bembus: at contra (inquit) mihi videri solet. Nam cum omnes homines natura liberos procreauerit, æquum non est tantum illius beneficium nobis iniuriosius extorqueri, & uni alicui plusquàm cæteris omnibus conferri: quod in monarchia contingit, quum in ea populus servituti fere sit obnoxius,

Liber quartus. 473.

noxius, & contrà in omni Repub. bene constituta, præcipua libertatis cura habeatur. In iudicijs vero, atquè deliberationibus, faciliùs unius quàm multorum opinio fallitur, vel amore, vel odio, vel ira, vel libidine, qua in vno aliquo facile incenduntur, in multos verò dispersa citiùs languescunt. Illa vero volucrum, & ferarum exempla, nullo pondere nituntur. Nam nec Cerui nec Grues, unum eundemq; sibi semper præficiunt, sed alterna quadam vicissitudine, iam hunc, iam illum insequuntur: quod non tam regni, quàm Reipub. speciem in se habet. Nam illa demum vera libertas est, cum certis vicibus parent homines, atquè imperant. Illud etiam quod de apum rege dixeras parui momenti videtur: quoniam non sui, sed alterius cuiusdã generis illorum rex est. Itaque qui dignum aliquem reliquis præficere velint, ex altero genere & nobiliore natura aliquè delibare oportet. Pecudes enim atquè armenta, pecudi aut bruto non obtemperant, sed pastori aut bubulco, qui præstantiori indole atquè ingenio est. Istis ego rationibus adductus, Rempublicam regno magis expectandam dyudicare soleo. Ego huic opinioni

sua

*Rerumpub.
species.*

tue (inquit Octavianus) unico tantum argumento occurrat. Tres tantummodo sunt hominum regendorum rationes, prima monarchia siue regium imperium est, secunda aristocratia, id est, optimatum potestas, tertia, democratia, seu popularis administratio. Ea verò Rerumpub. labes, illa vitia, ea corruptela, illa pestes, quibus ista sunt obnoxia (cum sint omnino contraria) istis nominibus designantur: Monarchia degenerat in tyrannidem, Aristocratia, in oligarchiam, id est, paucorum diuinitumquè potentiam, democratia, in confusam quandam & tumultuantem totius plebis sine ordine administrationem. Harum trium tyrannis est omnium infestissima, atque deterrima, quod infinitis rationibus licet ostendere: & proinde consentaneum est Monarchiam esse optimam, quoniam pessima est opposita. Nam contrariorum (ut scitis) contrarij sunt effectus. Illi vero quod de libertate obieceris id respondeo, eam non esse veram libertatem, viuere ut velis: sed pro legum sincerissimarum prescripto, atque norma spiritum ducere. Nequè vero obtemperare minus natura congruū, utile, aut necessarium est, quàm imperare:

Immo

immo ab ipsa natura quibusdam ista conditio imposta est, ut pareant, alijs vero ut imperent. Certū herclè est, duo esse gubernandi genera, alterum herile est, & violentum, ut domini in seruos, animi in corpus: alterum mite & placidum, ut boni principis in cives legum ministerio, rationis etiam in appetitum. Vtrumq; certè utile, quoniam & corpus animo, & appetitus rationi ut obtemperent, ab ipsa natura informata videntur. Per multi sane homines sunt, quorum omnes actiones, operationesq; ad corpus tantum spectant, hy a bonis studiosisq; hominibus tantū differunt, quantum corpus ab animo, & quanquā rationis capaces sint, eam tamen facie tantummodo, atquē effigie cognoscunt, cum illā nec possideant nec fruuntur. Isti naturalitè serui, atquē mancipia sunt, quos si penitus inspexeris, seruitutem illis, quā imperium utiliore iudicaueris. Quomodo igitur illis imperandum est (inquit Gasparus) quos natura seruili ingenio non instituit, sed liberali, & ad virtutem propenso? Ciuili nimirum illo, placabili, atquē regio imperio respondit Octavianus: quibus non iniquum fueris illos magistratus delegare, ad

476. Liber quartus.

ad quos natura eosdem aptos effinxerit, ut hominibus aliquando minoris prudentie imperent: ita tamē ut merum precipuumque imperium, soli principi inuiolatum reseruetur. Tu vero cum unius mentem sensumq; facilius, quā multorum iudicium corrumpi dices, illud etiā meminisse debueras, unum facilius probum sapientemque virum reperiri, quā multos. Nequē sane desperādū est, principē illū unum, bonū virū & prudentē fore: nā cum nobili familia sit, quid ni sua natura ad virtutē proclivis sit, et eximia maiorum memoria allectus, & honestis studijs a teneris annis educatus? & quanquā hominis naturam non enincat (quod tu apum exemplo vis fieri) tamen si liberalitē instructus, si optimis praeceptis imbutus, si illo artificio suffultus fuerit, quo isti nobiles Curialem exornarunt, scilicet prudentia, fortitudine temperantia, iustitia, liberalitate, deniquē si maiestate, pietate, misericordia, non minus hominibus charus fuerit q̄ ipsi Deo, (cuius beneficio istas tam heroicās virtutes cumulatē consecutus est) non est dubium, quin & naturae communis limites superare & istam mortalitatem excedere, & inter

inter mortales, semideus esse videatur. Deus sanè illis principibus minimè delectatur, qui eum magnitudine & potentia imitari student, quiq; ab hominibus adorari volunt (sunt illi quidem superis ridiculi) sed ijs potius, qui in summa rerum omnium potestate & licentia, pietati ac sapientia student: quarum ope, cum & satis benè sciant, & satis benè velint, tanquàm ministri fidelissimi, ad reliquorum usum atquè commodum, suas dotes atquè beneficia elargiuntur, quæ paulò antea ab illo solo acceperunt. Quemadmodum itaque in illo cœlesti globo, sol, luna, reliquaq; sydera, tanq̃ in speculo aliquo Dei similitudinem mundo commonstrant: ita in terris multo magis expressam illius effigiem, principes illi habent, quicunque illum sincerè venerantur atquè amant, quiq; clarissimum illud illius figies. *Princeps be-*
nus Dei ef-
 iustitia lumen populo exhibent, non sine umbra quadam suprema illius rationis & cœlestis intellectus. Cum istis Deus diuinum aliquid communicare non dedignatur, iustitiam infundit, integritatem, equitatem, aliq; ita sublimia, ut a me nominari non possint: cum illius mirificam deitatem illustrius nobis representant, quàm
 vel

478. Liber quartus.

illud admirabile solis lumen, vel illa perpetua cœli circumgyratio, vel multiplex ille stellarum cursus, & incredibilis operatio. Illius itaque solius nutu, populus principis custodia committitur, quo maior illius cura atque animaduersio esse debet, cum vicariam Deo operam impendat, eique ratio exquisita reddenda fuerit: imo vero in omnem rem, atque actionem ita diligenter excubare debet, ita plebem sollicitè diligere, ut illius emolumenta atque incommoda sua existimet, illius incolumitatem, vitæq; conditionem proprijs semper commodis anteponat. Principem itaque non solum ipsum probum esse oportet, sed reliquos etiam probos efficere, ut Architecti norma, quæ non tantum ipsa recta est & aqua, sed cetera etiam omnia rectiora, atque planiora facit. Illud enim vel maximum boni principis argumentum est, cum plebs virtuti, atque bonitati incumbit. Illius enim vitæ civium regula atque lex est, ad cuius semores & ingenium componunt uniuersi. Illud interim malè coheret, ut vel is qui in summa inscitia & ignorantia est, alios doceat, vel qui nullo modo aut ordine contineatur, alios in officio contineat, aut qui ipse in præcep-

Libertus quartus. 479.

ceps sapiens ruat, alios teneat, & sustinet.
 Quisquis itaque ista munera sincere ex-
 qui desiderat, sapientie omni industria tu-
 uigiles, deinde omni in re rationis, leges di-
 ligentissime teneat, easque non chartis in-
 scriptas, nō are insculptas, sed animo defix-
 as habeat, tanq̃ familiares quasdam atque
 intimas sui ipsius partes, ut illam diēs no-
 tēat, omni tempore, omni etiam loco illarū
 perturbationum turbulentissimarū admo-
 neant, quibus mentes intemperata exagi-
 tantur: quæ nunc quasi alto ignorantis
 somno confopita, nunc cæcis libidinibus di-
 stractæ, eas turbas patiuntur, quas nonnulli
 solent extimescere, dum per insomnium,
 prodigiosa quædam, & horrenda terricula-
 menta persentiunt: quorū quo maiores de-
 sideriorum faces sunt, eo semper truculenti-
 ores molestiarum flammæ apparent. Nam
 principi cum quicquid libuerit liceat, peri-
 culum est, ne id semper velit, quod non de-
 beat. Præclarum itaque Bianis illud est,
 Magistratus virū indicat. Nam ut in
 vasculis si rima aliqua sit, dum vacua sunt, Malus ani-
 mus facile deprehenditur, cum plena sunt mus felici-
 tatem ferro
 statum effluunt, vitiumque indicant: ita non potest.
 malus animus egritudinem vix usq̃ explo-
 rat,

480. Liber quartus.

rat, nisi cum in summa dignitate constitu-
 tus fuerit. Onerosam enim imperij vim su-
 stinere non poterit, cum se ipsum, id est ra-
 tionem deserat, cum undique superbia, ira,
 fastidio, tyrannide, ambitione surgeat, cū
 probos, sapientesq; deiciat, & iniquissimum
 quemq; offerat, cum nullas amicitias, nullos
 congressus, nullum consiliū ferre possit, cum
 neminem aestimet nisi exploratores, homi-
 cidas, delatores, ut hominibus & metum,
 terroremq; incutiant, et debiliores faciant,
 dum inter eos factiones contentionesq; enu-
 triant. Unde incommoda incredibilia, va-
 stitates, ruina, interitus consequuntur, non-
 nunq; etiam tyrannis ipsis timor quidam
 perpetuus. Nihil enim principes boni sibi
 ipsis solent metuere: sed ne quid mali ciui-
 bus contingat, Tyranni etiam eos precipue
 verentur, quibus imperant. Et proinde
 quanto maior ciuium numerus est, quoque
 illi potentiores sunt, eo timent vehemētius,
 eo plures habent inimicos. Quanta quaso
 animi anxietate, quanto timore Clearchus
 ille tyrannus Ponticus in foro, theatro, in-
 conuiuijs, locisq; publicis interfuit, cum in
 cista obseratus (uti memoria proditū est)
 semper ferē dormiuert? Quid de Aristodemone

Clearchus
 tyrannus.

Aristodemus.

demone

demo Argina dicam, qui lectulo tamquam
carcere & vinculis usus erat? Nam intra
palatium, minutissimum quoddam latitu-
dinem construxit, ab omni domus parte dis-
iunctum, & in aëre adeo altè suspensum, ut
eo sine scala ascendere non posset: ibi cum
meretricula pernoctabat, cuius mater uno-
quaquē vespere scalam auferebat, eandem-
quē summo mane reduxit. Huic omnino
contraria boni principis vita debet esse, li-
bera, secunda, non minus ciuibus: quam sibi
ipsi obara, & politicis actionibus, & con-
templatiuis studiis tantum dedita, quantū
multitudinis utilitati videbitur conducere.
Tū Gasparus: quam obsecro vitam (Octa-
uiam) principi conuenientiorē existimas,
moralem ne & practicam, an speculatiuam
& intelligentem? Subridens hic Octauia-
nus, tu fortasse adeo me mihi placere existi-
mas, ut me Curialem nostrum putem, qui
adeo multis scientijs ornatus, harum una-
quaquē exactissime uti cognouerim. Re-
miniscere quaso multas illi virtutes ab istis
dominis attributas esse, quas ego in me nū-
quam agnouī. Primum itaque in eo inue-
stigando demus operam: nam & in ista
questione, & in reliquis omnibus princi-

pem bonum spectantibus, ego illi libētissime
 concesserim. Credo equidem (inquit Gaspa-
 rus) aut parum tibi deesse eorum, quæ Cu-
 riali nostro sunt attributa: aut si quid ab-
 sit, musicam id potius esse & saltationem,
 reliquaquē nullius ponderis ludicra, quàm
 vel principis instituendi rationē, vel vera
 curialitatis formam. Nō sunt hercle parui
 momenti (inquit Octavianus) quacunque
 ad principis beneuolentiam atque gratiam
 conciliandam valent: eadem (viti iam an-
 tea diximus) cognita atque perspecta esse
 debent, priusquā illius animo virtutem inse-
 rere conemur, quæ gradibus quibusdam e-
 discenda est, tantūquā semper prodest, quan-
 tum obest ignorantia, quæ & vitiorū ma-
 ter est, & sui ipsius amorem ingenerat. Sa-
 tis itaque iam pridem dixisse mihi videor,
 & plus etiam fortasse, quàm vobis promise-
 ram. Tanto tibi nos deuinctiores efficies
 (inquit Ducissa) quanto tu plus quàm pol-
 licitus es, præstiteris. Quocirca ne pigeat
 Gasparo hac in re satisfacere: & principem
 tuum amabò ulterius instituas, si alijs præ-
 ceptis indigere putes, sige te illi iam nunc
 esse charissimum, libereque, licere, quicquid
 libuerit, persuadere. Arrisit hīc Octavia-
 nus,

Liber quartus. 483.

vni, & si ego (inquit) principis cuiusdam
 mihi satis iam cogniti fauorem cōciliaſſem,
 non dubito, quin eundem, liberè loquendo
 quàm citiſſimè amiſſerem, & priuſq̃ ille
 docendus erat, neceſſe eſſet me aliquid edi-
 ſcere. Sed quoniam veſtra amplitudini ita
 placet, vt in iſta quoquē re Gaſpar reſpon-
 deam, id dico, principibus vtramq; vitam
 eſſe neceſſariam: magis tamen contempla-
 tiuā, quoniam illa in duas partes diſtribui-
 tur quarum altera rectè cognoscit & dy-
 dicat, altera benè & cum ratione illi impe-
 rat, qui loco & tempore officiōſè obtempe-
 rare debet. Atquē id quidem eſt quod dux
 Fredericus ſolitus eſt dicere, Illi ſemper
 morem geri, qui nouit imperare.
 Illud vero imperare præcipuum ſemper re-
 giuū eſt, & nonnunq̃ tamen dum res
 agantur, neceſſe eſt eos ipſos intereſſe, & o-
 culis (vt aiunt) præſentibus negotia per-
 luſtrare, eadē per ſe ipſos nonnunq̃ exequi, Oculus Re-
gis iuſticia
 quæ reſponſus & actionis pars eſt. Verum cuſtos.
 actiua vita ſinis atquē terminus ſpeculati-
 ua eſſe debet, vt belli, pax, laborum, quies
 atquē tranquillitas. Probi itaquē guber-
 natoris officiū eſt, illis legibus atquē de-
 cretis cines inſtituere, vt in otio ſine peri-
culo,

culo, & in pace cum dignitate possint vivere. Multi enim principes, multa Respublice fuerunt, quae bello, & contentione cum essent florentissima, sublaris belli incendijs, omne subito potentiam, splendoremque amiserunt: non secus ac ferrum, quod sine usu & exercitio rubigine plerumque consumitur: cuius nulla alia ratio est, nisi quod re-
cta pacis instituta non habeant, utique beneficium finiri non possunt. Neque sane natura videtur permissum, semper ut bella geramus, nisi pace (tanquam sine) proposita. Esi quorundam principum idcirco animus est, ut nullos se fore arbitrentur, nisi finitimos quosque subditos sibi habeant, populūque bellica quadam feritate enerviant, ut alios spoliarent, alios depoulerent, nonnullos interimant, istique inhumanitati tanquam virtuti cuiuspiam mercedem constituunt. Vnde apud Scythas consuetudo inualuit, ut qui hostem aliquem non occidisset, solennibus epulis cratera quadam una cum socijs bibere prohiberetur. Alijs vero regionibus mortuorum sepulchris tot lapides quadratos pyramidis in morem (quos Obeliscos vocant) solebant erigere, quot ibi qui sepulti erant, aduersarios occidissent. Et haec omnia in-

Liber quartus. 485.

cum finem, ut homines strenui & bellicosi cum fierent, alij alijs imperarent : quod infinitum in se aliquid habet, cum semper aliquid desit, nisi totus terrarum orbis (quod fieri non potest) sub iugum mittatur. Neque verò natura legibus valde consentaneum videtur, quæ id nobis in alijs placere non vult, quod in nobis ipsis minime approbamus. Populum itaque princeps bellicis rebus instituet, non propter dominandi libidinem, sed ut se melius defendat ab ijs, qui vel servitutem vel iniuriam minitantur, vel ut tyrannos exterminet, vel ut eos liberos reddat, qui sunt iniuriosius tractati, vel ut eos in servitutem redigat, qui sunt natura servi, quos summa humanitate, pace, atque otio gubernabit. Huc totius imperij iura, huc iustitia spectare debet, ut viri flagitiosi pœna plectantur, non odio aliquo, sed ne mali amplius existant, neque bonis hominibus sua turpitudine infestiores fiant. Inique enim comparatum esset, ut in bello (quod ipsum per se malum est) magnifici & sapientes habeamur : in pace vero (qua nihil melius) crassi, suppini, oscitantes, adeoque insulsi simus, ut tanto bono frui non possemus. Quemadmodum igitur

486. Liber quartus.

*Pacis quam
belli non
minor cura.*

in bello utilibus, ac necessarijs incumbendum est, ut sine, id est pace potiamur: ita in pace (cuius finis est securitas) honestati studendum, qua utilitatis finis videtur. Ita & cives boni erunt, & princeps plures habebit, quos premijs atque laude, quam quos paenis afficiat, & regnum utraque ex parte felix erit, dum non imperiosa gubernatio sit, ut domini in servos, sed lenis & pacata, ut patris in liberos. Hic Gasparus, intelligerem (inquit) idque perlibenter, quam illa virtutes sunt, quae fors utiles & necessariae, domo vero honesta videantur. Omnes mehercule (inquit Octavianus) bona sunt, omnes percommode, quoniam bonum finem spectant. Verum in rebus bellicis primas partes fortitudo habet, quae passionum imbecillitate, animum sic exonerat, ut periculum non modo non eximescere, sed contemnere etiam patetur. Eam patientia committatur constanti quadam adversus fortunae procellas, casusque humanos tolerantia circumsepta. Ille etiam virtutes, quaecunque honestatem propositam habent, ut iustitia, continentia, temperantia, bellicis temporibus valde conveniunt: sed paci tamen & otio magis necessaria. Nam sic sunt hominum

Liber quartus. 487.

minum mores, ut cum fortuna felicius afflanerit, cum in summa rerum securitate versentur, facile iniusti, & intemperati fiant, facileq; se voluptatibus diffuere patiantur. Quorumcunque igitur ea conditio est, isdem istarum virtutum maximus usus est. Humanus siquidem animus otio languescens, facillime corrumpitur: unde antiquum est illud sermone prouerbium, Otium seruis non conceditur: adeo ut Pyramides ille Ægyptiæ, in nullum alium finem constructa putentur, nisi ut plebi negotium facesserent. Unicuique enim nostrum nihil utilius, quam tolerandis laboribus se assuefacere. Restant nonnullæ virtutes aliæ cum primis utiles: sed istæ hoc tempore sufficere mihi videntur. Nam ego si ista ratione meum principem educare atque instituere possem, probi Curialis officium atque finem abunde mihi viderer expressisse. Tum Gæsparius, quoniam recta (inquit) educatio a te tantopere laudatur Octauiane, quoniam tam credis viros probos & felices efficere, illud valde cognoscerem, num Curialis noster usu, & quotidianis actionibus, principem sic institues, ut nihil cogitanti consuetudo vitæ optima nascatur: an potius col-

Kk, v. loquie

488. Liber quartus.

loquio & rationibus boni maliquè naturas patefaciet, priusq̃ quid expetendum, quid fugiendum ostendat: deniquè num in illius animo virtutes persuadendo, precipiendoquè an assuefaciendo disseminande sint? Tu me (inquit Octavianus) in infinitum discurrere vis: tamen ne lentius & inuisius satisfacere tibi videar, illud non gravabor adycere. Nos quidem uti ex duabus partibus consistimus, anima scilicet & corpore: ita ipsa quoquè anima distributa est in rationem, & appetitum. Et quemadmodum in uniuscuiusquè nostrum generati-

Corpus ani- onè, corpus anima prius est, ita quoquè ir-
ma in gene- rationalis anima facultas, rationali est an-
ratione terior: quod licet in infantibus cernere, qui
prius. statim ut nati sunt, iram quandam, vehe-
mentemquè appetitum ostendunt, progre-
diente deinde tempora ratio eluceffit. Cor-
poris itaque prius cura, quàm anima ha-
bèda est, appetitus antea quàm rationis, &
corporis tamen propter animum, & appeti-
tus propter intellectum. Nam ut virtus
contemplatiua eruditione, & doctrina:
ita moralis usu & consuetudine perficitur.
Cuius fundamenta exercitatione primùm
iacenda sunt, quæ paulum desiderijs obsi-
stat,

Liber quartus. 489.

Stat, non dum ad rationem accomodatis:
 eadem postea lenitèr ad bonitatem addu-
 cat; in qua cum aliquantulum acquieue-
 rint, intelligentia confirmanda sunt, qua
 etiam si lumen suum nouissimè ostendat,
 perfectissimum tamen virtutis moralis u-
 sum (quod omnium primum est) prescri-
 bere videtur. Priusquàm ulterius progre-
 diare (inquit Gasparus) narra obsecro,
 quo pacto corpus nostrum curandum est,
 quoniam illius ante animum, curam ha-
 bendam esse affirmasti. Subridens. Octavi-
 anus, ab istis (inquit) sciscitare, qui bene
 alii & nutriti, cuticulam sic curant, ut o-
 bes & rotundi appareant: ego vero vix be-
 ne curatus, gracilis & macilentus sum.
 Quamquàm de ea etiam permulta dici pos-
 sunt: nā de tēpore nuptijs opportuno, de ex-
 ercitijs, de educatione, simulatquè in lucē
 fuerint editi, de totius etatis cursu diligen-
 ter considerandū est, si liberos bene dispo-
 sitos, uiuidos, atq; animosos esse velimus.
 Nichil herclè (inquit Gasparus) mulieri-
 bus magis placeret in liberis informandis,
 ornandisq; quàm illam communitatem in-
 ducere, quàm Plato in sua Republica desi-
 derat. De eo nondum est conuentū (inquit

Platonica
 Reipub.

Emilia) cō. unitas.

Emilia) ut tu de integro mulieribus maledicas. Ego me illas (inquit *Gasparus*) vultū laudasse credideram, dum eas dicere illius consuetudinis desiderio teneri, quæ a philosopho tam diuino approbatur. Arridens hic *Caesar*, videamus (inquit) nunc in omnibus præceptis ab *Octauiano* traditis (si saltem omnia tradiderit) hoc munus reponi possit, deinde num istam legem principi promulgandam, nec ne decernat : Pauca equidem commemoravi (inquit *Octavianus*) sed (ut nunc sunt gubernatores) satis multa quæ probum principem efficiant : quanquàm arctius & subtilius in ista inquirenti, permulta dicenda restant. Tum *Ducissa* : quoniam verborū tantummodo dispendium erit, dicito sodes quæcunque tibi præcipienda plerius occurrunt. *Alata me hercule* (inquit *Octavianus*) præterea instituerem, si eadem ipse cognoscerem, primumq; admonerem ut statum nobilium numerum selegeret, qui esset omnium sapientissimus : omnia rerum gratissimarum momenta cum illis communicaret, liberè cum eo colloquendi persuadendiquè veniam concederet, facile ut intelligerem, & quàm grata illi veritas, & quàm exosa

Principis
Consiliarij
quales.

exosa vanitas esset. Deinde plebeios aliquot
in consilium etiam ascisceret, qui de ciuita-
tis statu cum nobilibus, & de communibus
& de priuatis rebus conferrent. Ita ex prin-
cipe tanquam omnium capite, & nobilibus
plebeysq; tanquam membris, unum cor-
pus constitueretur: cuius precipua guber-
natio ad principem spectaret, nec omnis ta-
men auctoritas reliquis adempta esset: de-
nique ex tribus illis optimis imperandi for-
mulis, id est, Monarchia, optimatum po-
testate, atque populari, ista Respublica
composita videretur. Istis bene positis ini-
tijs, suaderem illi inter omnia principum
negotia, precipuam iustitia curam habenden-
dam, quam ut vndique inuiolatam conser-
uaret, viris prudentibus, & omnium longe
spectatissimis magistratus mandandos esse,
quorum sapientia cum probitate semper cō-
iuncta esset, ne non tam sapientia, q̃ verfu-
dia videretur. Quotiescunque enim ista
abest integritas, nihil aliud leguleij et cau-
sidici moliantur, nisi (ut veteratores) sub-
titi quadam astutia, legum & iudiciorum
vim infringant: quorum omnium errores,
atque crimina illius cervicibus imminet,
a quo primū sunt delegati. In ista siquidē
iusti-

492. Liber quartus.

iustitia omnis in Deum pietas est implici-
ta: que cum vniuersis hominibus vehemen-
ter excolenda sit, principi cum primis vi-
detur necessaria, qui eam, plusquam om-
nia amplecti debet, & omnes suas actio-
nes ad eandem dirigere. Deus siquidem (ut
est apud Xenophontem) cum semper dili-
gendus sit, tum vel maximè cum prospero
fortune flatu utimur: quia cum reflauerit,
multò ex eo confidentius illius opem implo-
rare posse videmur. Fieri enim non potest,
ut vel se, vel alios sine Dei auxilio quisquā
contineat ac gubernet, qui res aliquando
secundas, tanquā sua voluntatis ministras
dat, ut nos calamitatibus liberent, nonnun-
quam verò aduersas, ne prosperitatis qui-
eti alitè indormientes, vel illum ipsum obli-
uiscamur, vel humanam prudentiam di-
uinitus ab eo concessam negligamus: qua
res nostras (si quid erratum sit) sic corri-
git, ut illi solent qui peritè tesseri ludunt, si
malè iacta sit alea. Hic illud obliuisci non
possum, ne princeps religionis integumentis
vel supersticiosus, vel prestigiosus, vel va-
ticianus (omnium rerum vanissimis) inten-
tus sit. Nam si veram pietatem cum hu-
mana sapientia coniunxerit, non solum pro-
pitiam

Vaticinia
rerum om-
nium va-
nissima.

pitiam semper præter spem fortunam habebit, sed Deum etiam pace belloq; propugnatorem. Dicerem etiam de illius in patriam atque populum amore: ut nec eos nimia servitute opprimeret, ne in odium, coniurationes, factionesq; inciderent: nec nimia licentia indulgeret, ne vita libidinosa, rapina, furti, homicidia, legum contemptus, civitatis ruina, Reipublica eversio consequerentur. Deinde qua charitate propinquos gradatim complecteretur, quomodo inter eos nunc æquabilitate uteretur, ut iustitia, magnificentia, nunc inæqualitate quadam prudenti, ut in premiis & remunerationibus, cum unicuique pro dignitate atque meritis tribuendum esset. Quasi si diligenter observaret, non solum amore illum omnes, sed veneratione quadam afficerent: nec corporis sui custodiam extraneis opus esset committere, cum illum omnes in rem suam propriis corporibus defenderent. Omnes enim legum authoritati religiosissime obtemperarent, cum eum ipsum legum maiestatem venerari, earundemq; custodem & defensorem intuerentur, omnes tantum in eo fiducia reponerent, ut si aliqua forte in re eorum expectationem non

exple

expleret, bono tamē concilio factum putarent, non minus illius voluntatem, quā leges reueriti. Unde ita temperati ciuium animi essent, ut nec boni plus appeterent, q̄ est necesse: nec mali in summa rerum penuria funditus deperirent. Magna siquidē rerum externarum affluentia, magnarum saepenumero calamitatum mater est: ut in Italia nostra qua & hodiē est, et longo iam tempore fuit exterorum dentibus praeda atque pabulo, dum eadem & malis institutis & rerum omnium abundantia, in luxuriam atque mollitiem degenerauerit. Maior itaque ciuium multitudo, nec in summa copia uiuat, ne superbi & temerarij: nec in summa inopia, ne furaces & fraudulentij fiant. Quicunque vitam in mediocritate quadam transigunt, nec alijs insidiantur, nec aliorum insidias reformidant: quoque numero maiores sunt, eò potentiores semper existunt. Unde nec viri inopes, miseriq̄, nec diuites & superbi (etiāsi maxime velint) in regem aliosue coniurare, aut seditiosos concitare possunt: cum istuc malum, fortunarum semper mediocritate temperetur. Illud itaque diligentissime princeps viderit, ne quid sit in quo

cinet nonis rebus studere, aut Reipub. sta-
tum lubefactare & commutare desiderant,
quod illi plerumquē vel lucro, vel ambitio-
ne, vel spō, vel dispendio, vel repulsa, vel
timore commoti faciunt: nonnunq̄ vero o-
dio impelluntur, superiorum iniurijs, cupi-
ditate, fastidio, crudelitate laceffiti: sapenu-
mero contemptu, & despicientia incitan-
tur, quæ rectorum incuria & imprudentia
sunt attribuenda: Istis erroribus, & amo-
re quodam populari, & authoritatis maie-
state occurrendum est, quod facile fiet, si
& bonos premijs, ne remissiores, & malos
pœnis afficiat, ne insolentiores fiant: cum id
minoris negotij sit prohibere ne eueniat, q̄ *Prohibere*
eum euenerit, radicitus euellere. *malum fa-*
Hac dum *cilins quā*
euellere.
obnixè moliatur, sedulo præuidendum, ne
populus in mores & consuetudines vitiosas
prolabatur, eas præsertim, quæ occultè &
pedetentim in hominum mentes solent ir-
repere. Illa enim peste teterrima ciuitates
prius inficiunt, quàm vel sanari, vel depre-
hendi possint. His ego rationibus principi
persuaderem, ut populi quieti & tranqui-
litati prospiceret, cui primum animi bo-
na, deinde corporis, postremo fortuna (quo-
ad posset) conferret: corporis tamen & for-

in istis conditionibus, ut melius animi
 bonis uterentur, qua quò sunt maiora, eò
 semper utiliora putantur, quod in reliquis
 non contingit. Populus itaque si bene insti-
 tutus. & ad veram beatitudinem probè di-
 spositus fuerit, eò princeps beator & augu-
 stior erit. Nam illud tandem verū mag-
 numq; imperium est, in quo bonis homini-
 bus bene iusteque imperatur. Hic Gaspa-
 rus: credo equidem (inquit.) perpusillum
 regulum fore, cuius plebs bona est: per pau-
 ci enim ubiuis gentium boni reperiuntur.
 Quod si Circes aliqua (respondit Octavia-
 nus) Gallos omnes in feras commutaret,
 nonne Gallorum regem, principem despi-
 catissimum diceret, etiamsi imperium in
 tot belluas haberet? deinde si omnia hec ar-
 menta, qua nostris montibus circumuagā-
 tur, in sapientes & equites strenuos per
 metamorphosin transferrentur, nonne pa-
 stores & bubulcos tanquam dominos po-
 tentissimos suspiceret? ita non multitudo,
 sed ciuium virtus atque dignitas, principes
 magnos & felices efficit. Hic Ducissa, &
 Emilia, ceterique vniuersi, attentissime
 subauscultare videbantur. Tandem quasi
 exansato labore, cum paulum respiraret,
 dici

Dictum non potest (inquit Casar) quin recta atque utilia precepta Octavianus tradideris: tamen si illis principem erudires, ego te probum potius pedagogum, quam curialem dicerem, eumque honestum potius gubernatorem, quam regem magnificum appellarem. Quod tamen ita intelligi nollem, quasi nulla iustitia beneque viuendi cura esset, sed ad istas res factus est magistratus inferioris, substituere, cum illius munus & officium (meo iudicio) sit multo superius & prestantius. Proinde si me illum Curialem egregium putarem, si tanta apud principem gratia, atque dignitate esset, ego sane illius animum ad vitia propensorem non redderem: sed ut propositum Curiali eximio finem facilius pertingerem, ego omnes confestim rationes inuestigare, qua illius mentem ad magnitudinis cuiusdam & potentie desiderium impellerem. De splendore regali, de inuito animo, de armorum gloria dicerem, nihil denique eorum pratermitterem, qua illum reliquis omnibus vel amabilem, vel reuerendum facerent, quaeque illius nominis celebritatem, per totum terrarum orbem propagare possent. Illud etiam admonerem, huic tanto splendori,

dori, humanitatem adiungendam esse, suauitatem in sermone, affabilitatem in omnes tum suos, tum etiam extraneos, prout quisque optimè meritis esset: maiestatem interrim sic retineret, ut dum omnibus copiam sui faceret, nec quicquam de illius auctoritate diminutum appareret, nec nimia seueritate in odium suorum venisse videretur. Istis admiscenda nonnunquam liberalitas, sepe numero magnificencia, nullus elargiendi finis esse debet. Deus siquidem principibus magnificis thesaurum infinitum suppeditat. Epulæ igitur magnificas faciant, ludos, spectacula, triumphos: equos alant ad bellum cataphractos, canes, accipitres, belluas ad voluptatem: ut nostra memoria Franciscus Gonzaga, Marchio Mantuanus, qui istis in rebus totius potius Italia Monarcha, quam vnius ciuitatis dominus videbatur. Ego illi præterea animos adderem, ut adificia ingentia strueret, monumenta sempiterna erigeret, quæ & viuenti honorem, & posteris æternitatem tribueret: ut nuper in ista regia Dux Fredericus, hodiè pontifex Iulius in templo Sancti Petri, et in vico qui inter palatium, & domum Beluederensem interiacet, multisq;

tisq; alijs adificijs. Quibus adiungi pos-
 sunt antiquissima. Romanorum reliquia.
 Roma, Neapoli, Pozzoli, in Baijs etiam
 Civitas vecchia, atque Porto, & extra Ita-
 liam, nonnullis præterea locis diuinissima
 tantorum animorum trophæa. Magnus ^{Alexandri}
 siquidem Alexander, cum totum ferè orbem ^{magnificenti}
 sub iugum misisset, satis se diu gloria vixisse sua.
 non putabat, nisi Alexandria in Ægypto,
 Bucephaliæ in India, aliasq; urbes alijs
 regionibus edificasset: quibus vix dum per-
 actis, montem Athum in viri formam re-
 ducere putavit, in cuius sinistra ciuitas am-
 plissima sita esset, dextra vero caverna in-
 gens, circularis, in modum culigna effode-
 retur, in quam omnes riuuli illæ præterla-
 bentes, se reciperent, deinde in mare decur-
 rerent. Opus mehercule egregiū, & Mag-
 no Alexandro non indignum. Hac ego
 Octauiane studia, vero, nobiliq; principi
 conuenientia putarem, hæc illum pace, bel-
 loq; gloriosissimū redderent. Neq; vero
 ibi aliquādo res illas frivolas, minutissimas-
 quæ inculcarem: illos nimirum armis subi-
 goro, qui seruitute digni sunt, plebis utili-
 tati consulere, malè imperantibus imperiū
 adimere. Quod si Romani, si Alexander,

Ll. iij.

si Han-

si exanimibus, si atque induerabiles, illis se
 limitibus continuissent, nunquam certe ad illud
 gloriae, atque dignitatis fastigium ascen-
 dissem. Redens hic Octavianus quicunque
 (inquirit) iussit se limitibus circumscribi no-
 luorandis, melius molea atque praeclarus fe-
 cissent, si essent circumscripti: quamquam si
 illis ista regum aedificia, permultos istis
 rebus curam adhibuisse plane perspicies
 antiquissimos praefatos de Thebanis, et
 Herculem. Quid cupio dicimus fuisse Prae-
 cistentem Scyriorem, Caelum, Diomedem,
 Anthorem, Gerionem, nisi tyrannos cru-
 delissimos, quibus cum heroës isti perpetuo
 bella gesserunt? cum quo importunissimis
 istis monstris (sic enim tyranni appella-
 di videntur) humanum genus liberassent,
 multa Herentia templis, multa sacrificia, dex-
 creta atque consecrata sunt, quoniam tyrannos
 interficere, adeo omnibus utile putabatur,
 ut premio maiore eximere andu videretur,
 quam humano naturae anous tie pateretur.
 Et quoniam in illius mentionem incidisti,
 nonne Alexandri victorias, victis saluti
 atque commodo fuisse existimas, cum nati-
 ones inhumanitate barbaras, moribus adeo
 civilibus delinuerit, ut e feris in homines
 subinde

subinde commutauerit? Multas ille quidem urbes multis prouincijs fundauit, moralem uitam instituit, Asiam atque Europam quadam quasi amicitia, sanctissimisq; legibus coniunxit. Ita maiora uictis, quam inuictis emolumenta propagata sunt, cum alijs matrimonium praescripserit, alijs agriculturam, alijs religionem in deum, nonnullis pietatem in parentes, qui eosdem antea solebant occidere, quibusdam pudicitiam, qui incestuosae cum matribus concubuerant, cum alia denique infinita edocnerit, e quibus liceat perspicere, illius uictorias ad communitatem totius orbis utilitatem redundasse. Sed ut ista peruenire omitteremus, quid obsecro magis egregium excogitari posset? quid glorioius? quid Reipub: Christianae utilius? quam si omnes ueruos, omnem uim atque industriam in Ethnicis & infidelibus superandis, homines Christiani conferrent? Nonne istud bellum pie susceptum, feliciterque confectum, tam uictis, quam uictoribus commodissimum putares, cum tot hominum Muriades a tenebricosissima Mahometae superstitione, in uerum euangelij nostri lumen atque spiritum vindicaret? *Themistocles*
Themistocles olim cum e patria exul mag- *exilium sa-*
Ll. iij. *no luti fuit.*

no honore, magnisq; muneribus a Persarum rege acciperetur, exiliy focys ita locutus dicitur: O comites vere hertle cecidissemus, nisi nobis videremur cecidisse. Idem quoque Turca omnes; Mauriq; iustissimis de causis possent dicere, cum istuc eorum naufragium, maioris incolumitatis, & letitia origo esset. Ista tandem aliquando fruemur (uti spero) beatitudine, si dei beneficio vixerimus, dum Engolismiregulus (quem superiori nocte Iulianus tantopere laudavit) diademate Gallico potiatur, dumq; Henricus Wallia princeps, rex Anglus fiat, qui nunc in omni virtutis genere sub illustrissimo patre, non secus quam summa spei surculus, sub arboris eximia umbraculo crescit, quasi eandem uberiore fecunditate (cum tempus erit) renouaturus. Nam sic ex Anglia Castilio noster scribit, (nosque cum redierit certiores facturus est) naturam in isto principe vim suam, ac peritiā mirifice ostendisse, cum in unū tot tantasq; virtutes contulerit, quot infinitis prope hominibus sufficerent. Carolus etiam Hispaniarū princeps (inquit Bibiena) magna omnes spe tenet, qui decim vix dum annos natus, illud ingenij, modestia, atque animi lumen ostendit.

Henrici o-
laus laus.

Carolus G.
Imperator.

ostendit, ut si illi Christianitatis imperium
(ut speratur) contigerit, credibile est, anti-
quissimorum imperatorum gloria tenebras
offusurum, praestantissimorum vero famam
facile aequaturum. Pergit deinde Octavia-
nus, & credo (inquit) principes istos tam
diuinos a deo in terras immisos, similesq;
animis, indole, armis, membrorum compo-
sitione, atque forma ab eo constitutos, ut hac
tanta & tam excellenti in causa uno animo
sint, eademque voluntate. Quodsi aliqua
forte inuidia, aut amulatio obrepserit, non
dubito quin huc spectet, certatim ut contē-
dant, quis in re tam pia, & incepto tā ho-
norifico, primas & potiores partes habeat.
Sed istis intermissis, ad institutum sermo-
nē redeamus. Tibi itaque (Caesar optime)
id respondeo, res illas quas tu in principe
tuo desideras, magnas quidem illas esse &
dignitatis plenas: Verum nisi illam pruden-
tiam admisceat, qua a me modo descripta
est, nisi sic animum ad virtutis viam de-
flexerit, vix sane, aut ne vix quidem mag-
nanimus, liberalis, iustus, animosus sapiens
euadet. Nec istam illi in alium finem at-
tribuo, nisi ut vera virtutis usum intelli-
gat. Nam ut omnes qui aedificant, archi-

acti periti non sunt: ita qui largiantur nō sunt omnes liberales. Nūq̃ virtus obesse potest: cum interim multi ut alijs denebunt, alijs eripiunt iniuriosius; aliorumq̃ fortunis imminant, ut suas angeant. Alij in eos propensiores sunt, quibus nō oportuit, eosque miseros & calamitosos relinquunt, quibus multum debuerunt. Alij adeo lente & inuite tribuunt, ut necessitas conctos videre liceat. Alij beneficia non modo nō occultant, sed vel testes aduocant, vel apertis quasi praconijs agunt. Alij ipsos liberalitatis fontes, adeo subito exhauriunt, ut quae deinceps fici perpetuo appareant. Hec itaque largiendi ratio (ut ceteris in rebus sit) prudentia quadam gubernanda est, tanq̃ omnium virtutum comite necessaria: quae quoniam uniuersa in medio consistit, duobus extremis (quae in vitiis sunt) valde sunt vicina & obnoxia, in qua facile quisque labitur, si nescius, & imprudens fuerit. Nā ut in circulis ipsum centri punctum difficile est inuenire, cum in medio sit: ita minutissimum illud virtutis punctū, arduum est reperire inter dua vicia repositum: quorum alterum deficit, alterum redundat. Horum nunc uni, nunc alteri procliuiores

Mediocritas
s. anquā
punctum.

eliniores sumus, quod nostri in nobis dolo-
 res & voluptates facile declarant. Nam &
 vnius appetentia id facimus, quod non de-
 bemus, & alterius defectu id infectum re-
 linquimus, quod facere debueramus. Peri-
 culosior tamen semper voluptas, quia iudici-
 um ab ea nostrum facilius occaecatur. Sed
 quoniam difficile est intelligere, quantum
 absumus a mediocritatis centro, ab illa ex-
 tremo gradu nos recipere oportet, ad
 quod nos natura propensiores effinxit, ut illi
 solem facere qui digna distorta, recta effi-
 ciunt. Itaque una siquidem industria proxi-
 me ad virtutem accedimus, qua in ipsa (uti
 iam diximus) mediocritatis puncto collo-
 catur. Unde illud evenit, ut ab eo desciscere
 & declinare multis modis liceat, una tan-
 tem ratione officia satisfacere: ut sagittarij
 qui in fidei erant, uno tantum loco me-
 tam percutimus. Nonnulli enim principes,
 ob humanitatem affabiles videantur, multa
 praeter decorum agunt, adeoque se demit-
 tunt, ut contemptiores fiant. Alij ut maie-
 statem quandam pra se ferant, crudeles &
 importunissimi existunt. Quidam ut elo-
 quenter loquantur, tantis ambagibus, tam-
 que inaudita sermone utantur, ut dum se
 nimium

nimum audire delectent, reliquos audien-
di defessos, & fatigatos relinquunt. Noli
itaque Caesar aliquid minutum aut exile
appellare, quod principē quoquo modo me-
liorem possit efficere. Neque vero quicq̃
meis praeceptis detractum existimari ve-
lini, cum probum me potius gubernatorem,
q̃ regem dicas instituerē. Nihil enim prin-
cipi laudabilius potest contingere, q̃ illud
probi gubernatoris nomē. Quocirca si mi-
hi edocendus esset, nō solum illi de istis pra-
cipere (que a me iam antea recitata sunt)
sed de rebus etiam multo inferioribus. Ni-
hil enim corū ignoraret (si fieri posset) que
vel particulari aliqua ratione, ad vulgi cō-
modum, atque incommodum spectarent,
nihil usq̃ adeo cuiquam crederet, ut cum
laxas instittie habenas intelligeret, liberius
arbitrio prinato uti, aut abutis posset. Om-
nes siquidem homines ad omnia non sunt
apti, & proclives: Et principes credendo,
sapientius quam diffidendo peccant. Timere si-
quidem & diffidere non modo non obest,
sed valde etiam saepenumero prodest: sed in
eo iudicium praesse oportet. Absolum enim
a principis prudentia esset, recte non discer-
nere, cui vel satis confidere, vel tutius dis-
fidere

fidere possit. Magistratum proinde actio-
nibus, & interesse sepius, & aliquando
præesse optarem, plebis controuersias diri-
mere, lites arbitrio finire, affinitatibus eam
cōgluſinare, cōmuni ciuitatis amicitie pro-
uidere, eandē tāq. priuatā domū disponere,
populi numerum colonijs ordinare, inopie,
quieti, artificibus, mercatoribus, vectigali-
bus consulere, omnibus liberalē esse, extra-
neis & religiosis hospitalem, deniquē luxū,
& superuacaneā summa industria praecludere.
Quæ etiam si parua videantur, maximas
tamen urbes demolita sunt. Rationi pro-
inde consentaneum videtur, priuatis homi-
nibus in edificando, in epulis, in dotibus in
mulierum monilibus, deniquē in victu cul-
tūq. modum imponere, quem si forte præte-
reant, atquē exceſſerint, summa stultitiæ,
& pene amentia argumentum est. Nam
præter ambitionem, inuidiamquē qua ex-
istis enascuntur, ita etiam patrimonii for-
tunasq. profundunt, ita sepe fœmina viros
circumueniunt, ut nō solum res suas omnes,
sed honestatem etiam venalem prostituant,
si emptorem reperiant, gemmis & monili-
bus licitāntem. Subridens hic Bibiena, tu
mehercle (inquit) Octauiane, paulatim in
Gaspā-

*Periculosa
luxurias.*

*Caspari, & Phrisij sententiam sublapsus
 videre. Arrisit quoque leniter Octavianus,
 & tota illa iam pridem (inquit) sublata
 est controuersia : ego eandem non conabor
 reficere, nec quicquam de mulieribus ad-
 ijsiam, sed ad principem meum reuertar.
 Immo illum quoque missum facito (inquit
 Phrisius) satis magna sunt, quæ illi iam
 antea ascripseras : facilius certe Iuliani
 mulierem reperies, quam tuum principem:
 uxor ne Platonis. Reipub : persimilis sit,
 neue illum, usquam (nisi forsan in cælo)
 videamus. Quæcunq; possibilia sunt (in-
 quit Octavianus) etsi difficillima sint, con-
 tingere tamen possunt : & proinde desperân-
 di non est, quin nostris quoque tēporibus,
 eundē in terris conspiciamus. Nā cæli, etsi
 adeo ieiuni, parciq; fuerint in bonis prin-
 cipibus efformandis, procreandisq; vix ut
 multis seculis unū concedant : ista tamen
 ætatis nostra potest esse fœlicitas. Ego quî-
 dem (inquit Ludouicus Comes) in magna
 spe sum, istuc aliquando fore. Nam præ-
 ter tres illos magnos a nobis modo comme-
 moratos (de quibus summa omnia sperâ-
 ri poterunt) sunt etiam nonnulli Italicorum
 principum filij, qui etsi potentia atq;*

opibus

opibus aliquantulum absint, virtute tamē,
 animiq; magnitudine quidvis prestabunt:
 quorum facile primus Fredericus Gonzaga
 est Marchianus Mantuani heres, idemque
 Ducissa nostra nepos. Nam & in ista te-
 nera aetate singulari indole, moribusque hu-
 manissimis videtur, & admirabilia etiam
 de eo illius institutores predicant: de inge-
 nij acumine, de honoris cupiditate, de mag-
 nanimitate, liberalitate, clementia, de in-
 stitia amore, propē incredibilia pollicentur:
 adeo ut de principijs tam faustus, nihil nisi
 finis faelicissimus expectandus videatur.
 Hic Phrisius: de istis (inquit) hactenus
 satis: Deus faxit, ut spei tua, & fiducia,
 omnia prosperē succedant. Tum Octavia-
 nus in Ducissam ita conuersus, quasi nihil
 dicendum superesset: audisti (inquit) spe-
 ctatissima Domina, illa qua de proposito
 Curialis sine dicenda habui: & quanquam
 omni ex parte vestra expectationi non sa-
 tisfecerim, sufficit tamen aliquid me attex-
 uisse, quod ab istis nobilibus esset prater-
 missum. Nequē tamen eos vel istuc, vel
 alia quacunque credo omisisse, quia melius
 de hijs differere non possent, sed quia tantū
 laboris versutius subterfugerent. Illis itaq;
 per

per me procedere licebit, si quicquam ultra
adijciendum habuerint. Tum Ducissa:
quoniam sero iam est, nihil est cur alium
sermonem orationi tua commiscere deside-
remus, in qua res tantas, tam diversas, tam
praclaras cumulasti, ut de vero Curialita-
tis sine, non solum perfectum illum te Curia-
lem (quem expetimus) nominare liceat,
sed adiuvante etiam fortuna, probum illum
principem, de quo dixeris: quod patrie pro-
fecto tua magno emolumento erit. Arri-
dens istis Octavianus: quod si ego (inquit)
ad illos dignitatis gradus ascenderem, ita
fortasse mecum ageretur, quemadmodum
etiam cum alijs, qui melius loqui, quam fa-
cere solent. Hic cum inter omnes aliqua
de re proposita altercatio esset, deinde laus
aliqua orationi eius attributa, consensum
est omni ex parte, nondum somni tempus
instare. Tandem Iulianus: fraudi (inquit)
atque doli adeo sum ex professo hostis, ut
non possum non aliquid in Octavianum di-
cere, qui quoniã nunc (quod ego semper du-
bitavi) tacite cum Gasparo sentit, in gemi-
num errorem incidit. Nam propter odium
in mulieres inueteratum, dum suum Curia-
lem Antica femina multis gradibus an-
teferret,

deferret, ipsi etiam principi (quod est valde
absonum) longè anteposuit. Deinde cum
finem, illas metas illi præscripserit, quæ semper
difficiles, nonnunquam impossibiles viden-
tur: easq; si aliquando pertigerit, Curialis
virinomen penitus amittit. Ego equidem
non video (inquit *Emilia*) vel quorsum
ad istum finem perveniri non possit, vel quo
modo eundem *Octavianus* principi pratu-
lerit: Nihil est cur id concedas (inquit
Octavianus) cum a me commissum non sit:
de fine vero perfectissimo nihil me cœcutire
aut delirare ausim dicere. Istuc negare non
potes (inquit *Julianus*) propter quod unū-
quodque tale est, illud ipsum magis tale
esse. Curialis itaque cum suis præceptis prin-
cipem adeo præstare & absolutum faci-
at, necesse est eum ipsum multò esse præstā-
riorem: quod cum ita sit, regula *Lesbia* præ-
cipi videtur. Quod vero de fine attulisti,
tum locum habet, cum uterque pari etate
fuerit, quo nihil difficilius. Nam in ista an-
norum equalitate, nulla plerumque cogni-
tionis differētia est. Quod si princeps etate
maturior fuerit, necesse est senem principem
Curiali iuvene peritorem esse, etsi non sem-
per, ac certe sæpè: & quotiescunq; ita fu-
erit,

*Regula Les-
bia præpos-
ta ratio.*

Mm.j.

erit,

erit, actum est de fine. Sin verò princeps iuuenilis fuerit, Curialis aetate prouectior, haud facile illis virtutibus quas tu illi attribuisti, regis beneuolentiam conciliabit. Arma enim, ceteraq; iuuentutis exercitia, quae illam aetatem cum primis decent, in senili aetate valde sunt indecora. Musica verò, saltatio, epulae, ludicra, amor, omnia sunt in senibus ridicula, usque vniuersis qui principum animos moresq; effingunt, quos annis atque auctoritate (uti mihi videri solet) graues esse oportet, usu atque experientia confirmatos, philosophos etiã (si fieri posset) ducesq; belli egregios, rerum deniq; propè omnium scientia valentes. Curialis itaque appellandus non est quisquis principem instituet, sed nomine magis honorifico insigniendus. Dabis itaque mihi veniam Octauiane, si istam calliditatem tuam denudauero, quod ego mihi necessarium duco, si Aulica mea dignitatem tueri velim, quam cum tu minoris momenti esse optes, quam tuum Curialem, ego mehercule id pati non possum. Arrisit hic Octavianus: et multo (inquit) Iuliane, Aulica tua honorificentius erit, ita seipsam erigere, ut aequis passibus cum Curiali incedat, quam

eum-

eundem sic deprimere, ut cum *Aulica* tua
aqualis habeatur. Nequè vero *fœmina* tua
indignum erit, dominam suam sic institu-
ere, ut ad illum *curialitatis* finem tendant
omnia, qui est a me utcunque descriptus.
Verum plus tu moliris *Curialem* ut vitu-
peres, quàm ut *Aulicam* laudes: itaque
me est æquum a viro *Curiali* aliquantulū
stare. Sed ut tuis calumnijs respondeam,
illud meminisse debes, me sola *Curialis* pra-
cepta sufficere non dixisse ad regis animum
quoquo velit impellendum. Nam nisi na-
tura ad virtutem propendeat, irrita omnis
illius cohortatio, atque inanis est futura.
Frustra me hercule agricola insudaueris
quisquis in litoris arenis grana frumenta-
ria disseminauerit, cum naturalis eo loci
sterilitas insit. Verum quoties semini, solo
fertili immisso, aëris primum, & cœli tem-
peries, deinde humana industria accesserit,
magna hic segetis ubertas est: nec solum
tamen agricolam in causa esse dicendum
est, etiamsi sine illo reliqua parum profice-
rent, Multi itaque principes sunt, qui scā-
tis probi essent, si eorum animi sedulo exco-
lerentur: de illis instituta est oratio nostra,
non de ijs, qui adeo iuui sunt, & a boni-

Alm. ij. iatis

tatis natura adeo diffiti & disiuncti, ut nul-
 lis monitis, nullis praeceptis eos in rectam
 honesti viam deducere possimus. Et quoni-
 am agendo consuetudines, moresq; probos
 acquiri diximus, virtusq; ipsa in actione
 consistit, minimè mirum est, si Curialis
 principem virtute potius instituere, quàm
 ipse secundum virtutem operari possit. In-
 stituiam enim, liberalitatem, magnificenti-
 am, rex (cui satis suppetit) quoties velit o-
 stentare possit, cum alter interim istarum
 rerum nervis careat: ita princeps Curialis
 ministerio virtutibus assuetus, multo eodè
 praestantior q̃ citissimè efficietur. Coricula
 enim etsi ferrum acutum reddat, eodem ta-
 men acutior non est dicenda: ita Curialis
 etiamsi principem, nunc cohortetur, nunc
 instituerit, excellentior tamen putandus
 non est. Quod vero istum curialitatis fi-
 nem semper difficilem, saepè impossibilem
 dixeris, quod Curialem suo nomine quoties
 illum assequitur, spoliaueris: ego quidem
 de difficultate tibi assentior (cum non mi-
 nus arduum sit istum Curialem, quàm illi
 finem reperire) nec tamen in eo quod est
 a te allatum, rei impossibilitas consistit.
 Nam si atutula tam inuenili Curialis fue-
 rit, ut

Diuitia &
 potentia
 virtutum
 organa.

rit, ut earum rerum peritiam non habeat, quam habere debuerat, quid est quod de illo verba faciamus, cum idem non sit, quē nos iam inuestigamus? Nequē enim fieri potest, ut paulo iuuenilior sit, quem tantarum rerum scientia valere oportet. Quod si feliciter contigerit, ut ea prudentia, atque probitate princeps sit, ut aliorum neque consilijs, neque cohortationibus indigeat, (quod quā sit in se difficile omnes intelligunt) satis est, eam esse Curialis indolem, ac praestantiam, ut regi (si opus esset) ad virtutem suffragari possit. Tum enim alteri illi officij sui pars incumbere poterit, dum principem falli non patiatur, dum veritatem omni in re significet, dum assentatores, maledicos, & honesti animi corruptelas ab eo recludat. Ita quod est in illius proposito sine praecipuum pertinget, cum totum assequi non poterit, quod illi vitio non erit, cum id iustissimis rationibus faciat. Medicus si forte intersit, ubi omnes sani ac viribus valentes sunt, nihil profecisse dicendus non est, cum nihil sit in quo proficeret. Eadem omnino ratio est viri Curialis, in principum vitijs corrigendis, quae medicorum est in morbis curandis, quia virisq;

516. Liber quartus.

*latis est, insita hac & infixæ retinere, cum
 subiectæ materia absentia, nihil sit in quo
 operentur. Verum si ita ætate Curialis pro-
 uectus esset, ut musicis, epulis, iocis, armis,
 alijsq; corporis exercitijs uti non posset, eo-
 rum tamen ope, atq; oportunitate non posse
 illum cum rege gratiam inire, concedendū
 non est. Nam ætas etsi eorum usum sustu-
 lerit, non tamen intellectum eripuit. Et si
 iuuenis illis in rebus exercitior fuit, iudi-
 cium illius diuturna experientia confirma-
 tum, id efficiet, ut multo facilius principem
 in ijs erudire possit, quantumvis nihil ho-
 rum ipse per se exerceat. Illum si iam tum
 Curialem non appellaueris, mihi nulla ex eo
 fiet iniuria. Natura enim hominum dig-
 nitati tam angustas metas non præfixit,
 quin gradibus quibusdam ex alia in aliam
 ascendere liceat. Vnde gregalis miles post
 aliquot annos imperator: priuati, reges: sa-
 cerdotes, pontifices: discipuli postremo ma-
 gistri fieri possunt, unaq; cum dignitatibus
 nomina quoque commutant. Minime
 itaque absurde quicumque dixit principem
 institnere Curialis finem atque officium
 esse: neque video quid sit cur istam perfecti
 Curialis appellationem quisquam recuset,
 qua*

qua meo iudicio nonnihil laudis, atque honoris promeretur. *Homerus cum duos viros egregios tanquam humana vita exemplaria depinxisset, alterumque agentem, id est, Achilles, alterum patientem, id est, Ulixem, Ulixes, efformasset: ita quoque Curialem exactissimum (nimirum Phanicem) describere Phenix volebat: qui cum suos amores infinitos, aliaque iuvenilia demonstrasset, ad Achillem a Peleo patre missus dicitur, ut eundem in dicendo, faciendoque institueret, quae utraque nihil sunt aliud quam praescriptus Curiali nostro finis. Neque verò adducor, ut existimem Platonem, atque Aristotilem Curialitatis nomen cum indignitate repudiasse, cum alter apud Alexandrum magnum, alter apud reges Syculos, verum illius officium praestiterit. Quod quoniam in eo potissimum consistit, ut cognita principis natura, gratiam cum eo facilius ineat, ne ullus illi aditus in persuadendo interclusus esset, Aristoteles adeo perillustratum Alexandri ingenium semper habuit, eiusque voluntati ita se effinxit, ut eum plusquam patrio amore, atque honore prosecutus sit. Quod ut planius elucesceret, Stagiram civitatem (ubi ille natus erat) paulo ante di-*

reptam & excisam restaurauerat. Aristoteles vero præterquam quod eundem ad finem omnium longè gloriosissimum subornaret, scilicet ut totum terrarum orbem unam quandam uniuersalem omnium patriam efficeret, in qua omnes concordia, atque amicitia coniuncti, sub uno gubernatore, unaque lege, tanquam uno communi sole uiuerent, scientiis etiam naturalibus, animique, virtutibus instruxit, quæ illum sapientissimum, magnanimum, continentissimum, & philosophum vere moralem non uerbis tantum, sed re ipsa effecerunt. Nulla enim nobilior philosophia est, quam feruillum, & immanem Bactria, Caucasus, India, Scythiaque, populum ad vitam politicam & civilem traducere, matrimonium, agriculturam, parentum reuerentiam, a rapinis & cæde abstinentiam edocere, tot urbes præclarissimas regionibus longinquis extruere, denique tot homines a feritate ad humanitatem reuocare. Harum rerum in Alexandro tam excellentium author & quasi fundator Aristoteles erat, dum uerè Curialis officio fungeretur: quod Calisthenes facere non poterat, etsi methodum illi Aristoteles præscribere. Adco enim seuerus philosophus

Aristoteles
uere curialis.

Calisthenes
reprehensor
intempesti-

uus.

scribere.

erat

erat, adeo reprehensor intempestivus, adeo inconditam suavi curialitate veritatem insulcavit, ut nihil profecerit, sed vita demum cum summo Alexandri dedecore priuatus sit. Hac ipsa Curiali Philosophia, Plato Dionem Siracusanum informavit: cum vero postea idem in Dionisium tyrannum, tanquam librum lituris, & maculis ita plenum incidere, ut omnino delendus potius quam corrigendus videretur: quoniam illam tyrannidis labem penitus inhaerentem euellere non poterat, omnem curialitatis rationem inanem putavit. Quod nostro quoque Aulico faciendum existimo, sicubi forte principi tam depravata natura inservierit: in eoque id observet, quod medici solent in morbo inueterato, servitutem nimirum excutiat, atque deferat, ne vel regia turpitudinis ignominiam ferat, vel illos dolores sentiat, quibus omnes boni conficiuntur, dum malorum libidinibus parere cogantur. Hic cum paulum respiraret Octavianus, non credideram (inquit Gasparus) talem virum fuisse Curialem nostrum: nunc vero cum Aristotelem, & Platonem comites Aristoteles, & Plato. musici ac saltatores. habuerit, non est quod quendam illius nominis pudeat: valde tamen dubitare mihi videor.

deor, num Plato, atquè Aristoteles saltato-
res satis periti, aut musici unq̄ fuerint. Vix
hercle fas est credere (inquit Octavianus)
diuinissima istorum hominū ingenia, vllius
unq̄ rei fuisse expertia: & propterea veri-
simile est, ijs vniuersis fuisse deditos, quæ
veram curialitatem illustrare putantur.
Quoties enim ita res ferebat, vt de illis re-
bus scribendum esset, ita easdem ad viuum
resecarunt, vt ipsi artifices, ex eorum scrip-
tis facile intelligerent, ipsas rerum illarum
medullas, atquè radices eosdem tenuisse.
Curialis itaque seu principis institutor (li-
cebit enim quo libet nomine appellare) qui
bonum illum finem, quem modo descripsi-
mus propositū habet, illa etiam omnia quæ
Aulico nostro ab istis nobilibus attributa
sunt habere potest, et si fuerit grauitate phi-
losophus, sanctitate Theologus. Nulla enim
aetate, nullo loco, honestatem, prudentiam,
scientias excludunt. Memini tamen pace
tua (inquit Gasparus) istos homines cum
hesterno vespere de Aulici viri officijs dis-
fererent, amorē illi permisisse: quod si cum
istis, quæ a te hactenus dicta sunt coniunx-
eris, concludere licebit, Curialem qui & li-
terarum scientia, & longo rerū vsu (quod
soli

Libert quartus. 521.

foli ſeneſtuti conceditur) principi grauiffimè conſulere debet , amatoriã etiam artem proſiteri oportere : quod quidem qua ratione cohæreat non video , cum amor (uti illi poſtridiè lepidè) cum ſenibus non conueniat . Illa enim iuuenilis agilitas , illa delicia , illa humanitas tam curioſa , tam grata mulierculis , omnia ſunt in ſene inconſonna , cumq; proponūt ſcæminis miſerandum , alijs omnibus deridendum . Tuus itaq; Ariſtoteles ſenex Curialis , idemq; amator iuuenilis , ſi ſic amaret , quomodo nos pleroſq; meminimus : vereor ne principis erudiendi penitus obliuiſceretur , pueri fortasſe abſentem eluderent , ſcæmina præſentem conuiſijs inſectarentur . Tum Octauianus , cum reliqua omnia Curialis officia , eidem etiam ſeneſcenti conueniant , iniquum mihi videtur , iſtam illi in amando ſcælicitatem adimere . Immo æquum eſt (inquit Gaſparus) & nescio an diuinum beneficium dicam . Quicunq; enim ab amore immunis eſt , idem multis ærumnis liberatus , ſcælicior eſt . Hic Bembus , an non meministi (inquit) Gaſpare , Octauianum cum ſuperiori nocte ſuum iocandi genus excogitaret (eſi ipſe ea in re artiſex non ſit) quosdam amatores

tores dixisse, fastidia, iracundiam, inimicitias, cruciatus in amore suauissima putare? Deinde istius suauitatis causam a nobis ediscere voluisse? Curialis itaque noster si illos amores degustauerit, qui nullam acerbitatem admistam habent, nihil mali, nihil infelicitatis persentiet: idemque si sapiens fuerit (quod illum esse volumus) nihil sibi dissentaneum putabit, quod iuuenibus consentaneum videtur: & quoties illi cum amore res erit, adeo omnia prudenter, & consultò aget, non modo ut nihil turpitudinis, sed multum ex eo honoris illi contingat: nulla hic indignitas, nullum fastidium occurret, quod in iuuenili amore per raro euitatur, nusquam a principis institutione excludetur, nusquam puerorum conuiuijs eludetur. Tū Ducissa: gaudeo equidem Bembe non mediocriter nihil tibi laboris, aut molestia, istius noctis disputationem attulisse: possumus sanè eo confidentius differendi tibi iam onus imponere. Magnopere profectò de isto tam felici amandi genere audire desideramus, quod cum nullam secum ignominiam, nullam notam, nullum malum adferat, unum fortasse est ex omnibus Curiali nostro maxime necessarium. Tu itaque amabo

mabo id quod scis hac in re, ne nos celaueris. Arrisit hic Bembus, & nollem (inquit) dum ego amare senibus licere dicerem, ista proinde me domina senem putarent: Quod ne eueniat, istuc obsecro munus alteri cui-piam delegato. Non est quod te doctrina senem dissiteare (inquit Ducissa) licet annis aliquanto fueris iuuenilior. Perge itaque obsecro, nihil est quod nobis te excuses. Quodsi mihi necessitas aliqua dicendi incubuerit (inquit Bembus) Lavinellus heremita prius mihi consulendus est. Hic Emilia quasi subirata, nemo (inquit) omnium est Bembe quin te multo sit in istis obsequentior: benè hercule Ducissa fecerit si pœna aliqua plectare. Noli mihi (optima) succensere (inquit Bembus) ego quiduis potius dicam. Perge itaque (inquit Emilia.)

De vero ac
senili amore

Hic Bembus cum aliquandiu siluisset, & quasi de re grauissima dicturus, seipsum composuisset, ego (inquit) viri optimi de senili amore facilius ut dicam, eumquē non turpitudine solum & crimine vindicem, sed iuuenili persape feliciorē esse ostendā, longius fortasse oratione discurrere cogar, & ambagibus quibusdam explicare, quid sit

*sit amor : deinde qua in re omnis omnium
 amantium beatitudo consistit. Oro itaque
 ut me attentè audiat. Minimè enim dubi
 tare mihi videor, quin facile probari possit,
 nemini nostrum dissonum esse amorem, &
 minus convenientem, etiamsi Morello no-
 stro quindecim aut viginti annis prouecti-
 or esset. Hic cum aliquandiu arrisum esset,
 procedit Bemus. Amor itaque (uti sapi-
 entibus antiquissimis videbatur) nihil est
 aliud, quàm formæ ac pulchritudinis poti-
 unda desiderium. Et quoniâ appetitus nisi
 rem cognitam non desiderat, necesse est cog-
 nitionem semper præcedere desiderium: quod
 etsi natura fortasse rectum expetat, ex se ta-
 men occæcatum idem non cognoscit. Et
 proinde instinctu quodam comparatū est,
 ut omni virtuti cognoscibili, virtus quadā
 appetitiua coniungatur. Et quoniam in a-
 nimis nostris triplex cognoscendi modus
 inest, nimirum per sensum, per rationem, per
 intellectum: ex sensu nascitur appetitus,
 qui nobis cum brutis animalibus est com-
 munis, a ratione proficiscitur electio, qua est
 hominis propria, ab intellectu (quem homi-
 nes cum angelis cōmunicant) voluntas ex-
 oritur. Quemadmodum igitur sensus tan-
 tum*

*Triplex cog-
 noscendi
 modus*

eum sensibilia cognoscit, ita appetitus eadē
 sola desiderat: & ut intellectus nihil nisi
 intelligibilia contemplatur, ita voluntas illa
 solis spiritualibus fouetur, ac sustentatur.
 Homo itaque natura instinctu ratione im-
 butus, tanq̃ horum medio inter duo illa ex-
 trema positus, electionis ope, vel ad sensum
 propendere, vel ad intellectū se erigere pote-
 rit. Hys itaque modis desiderari pulchri-
 tudo potest, cuius nomen uniuersale rebus
 omnibus siue naturalibus, siue artificiali-
 bus porrigitur, iusta quadam proportionē,
 & debito temperamēto consistentibus. Ve-
 rum cum de ea forma loquamur, quam nos
 nunc intelligimus (qua in corporibus no-
 stris, & facie precipuē humana consistit,
 quaq; ardentissimum sui desiderium nobis
 ingenerat) nihil aliud esse dicimus, nisi cœ-
 lestem diuinā bonitatis influentiam. Quae
 etiamsi per reliqua omnia tanq̃ solis lumen
 propagetur, tamen cum in vultum incide-
 rit, apta compositione, iucunda colorū con-
 cordia, luminibus quibusdam, et quasi um-
 braculis, spatys, terminis, lineis affabrē
 constitutum: in eum confestim seipsam in-
 fundit, pulchritudinē admirabilē ostendit,
 subiectum exornat, gratia, suauitate, splen-
 dore

dore illustrat, non secus quam radius solaris, cum vas aureum, gemmis undique distinctum feriat. Unde summa cum voluptate oculos ad se omnium allicit, quos cum subtiliter penetraverit, in animam se imprimi, eamque incredibili incunditate commouens perfundit, cumque paulatim accenderit, summum sui desiderium in ea relinquit. Anima proinde cum forma tanquam boni alicuius cupiditate deflagrauerit, si sensus iudicio nitatur, in errores grauissimos descendit. Nam cum corpus aliquod tante pulchritudinis causam existimet: ut tanto bono fruatur, necessarium arbitratur, cum illo se corpore quam fieri potest intimè unire, quo nihil est a veritate distinctius. Fallitur enim quisquis se formam frui existimat, cum solo corpore potiatur: nec vera cognitione aut rationis electione mouetur, sed fallsa opinione, & sensus appetitum decipitur, ipsaque adeo voluptas qua subsequitur, fallax omnino est, & errorum plenissima. In aliorum itaque duorum vitiorum incurrunt vniuersi, qui amatis mulierculis utuntur, ut suam libidinem expleant. Quoties enim optatam desiderij finem pertingunt, non solum satietatem, & fastidium sentiunt, sed

amatas

Non frui-
tur forma,
quis solo cor-
pore fruatur

amatas etiam oderunt, quasi appetitum erroris sui paeniteret, planeq; ipsi recognoscerent, quantum falso sensus iudicio decepti essent, cum illi credendo, malum pro bono amplecterentur. Aut si hoc tum primum non agnoscunt, eadem cupidine, atque aviditate, precipites in maiora mala feruntur, quasi metam propositam non dum contigissent. Et quanq; opinionis cœcitate, tanq; ebriosi hoc ipso temporis articulo voluptatē percipere videantur (ut homines egroti qui claro se fonte bibere aliquando somniant) tamē nec illic consistunt, nec in eo sibi satisfaciunt : cū interim verē bonum a nobis diu multumq; desideratum, si aliquando possideamus, summa in eo tranquillitas inest, summēq; nobis satisfacimus. Quod illis itidem eveniret, nisi boni specie decepti, ad effrenem libidinem perpetuo redirent, isdemq; molestiis, quas primum sunt perpeSSI, in ignitam illam furiosamq; sitim illius reprolaberentur, cuius perfectam possessionem frustra delirantes aucupantur. Isto amantium genere nihil est infœlicius, qui vel nunq; potiuntur, vel si quando potiantur aliud ex alio malum incurrunt, parvasquē misérias, magnis sepe accumulanti.

*Amantium
mores.*

Nam istius amoris, nequè principia, nequè media, quicquid habent aliud, quàm molestias, dolores, cruciatus, defatigationes, adeo ut miserum, & squallidum esse, merore, gemitu, tristitia, sollicitudine perpetua torqueri, semper tacere, semper lamentari, semper mortem optare, deniquè in summa infelicitate semper debacchari, certa amantium signa, certaq; actiones existant. Tantarum in hominum animis arumnarum precipua causa sensus est, qui etate iuuenili facillimè propterea dominatur, quia iam tum carnis & sanguinis tanta vis est, omnino mentem ut a ratione detorqueat, facileq; ad appetitum adducat. Nam cum se reperiat terreno huic carceri relegatam, & quasi sepultam, idquè muneris ei a natura delegatum sit, ut corpus gubernet, cœlesti iam contemplatione priuata, veritatem ex se perspicuè intueri non potest. Quocirca cum aliquid cognoscere desideret, a sensibus primum opem implorare cogitur, quibus cum se crediderit, ab his circumueniri se patitur, praesertim cum tanta illorum vis sit, ut iam non tam volentem ducant, quàm nolentem in errores, falsissimasq; opiniones trahant. Unde plarumq; fit ut iuuenes sensuali isto amore

amore implicetur, infestissima rationis inimico, sequē ex illo indignos faciant ea gratia, ijsque beneficijs, quae amor solet in veras clientes suos conferre: nec ullas alias voluptates percipiunt, quàm bruta solent rationis expertia, sed maiores multo dolores, atque molestias. Hac cum ita sint (ut cerēt sunt) necesse est omnia istis contraria maturiori aetati contingere. Nam senes si pulchritudinis, & venustatis studio incenduntur (cum anima iam corporea mole oppressa non delumbetur, & calor ille naturalis deferuescere occæperit) omnis eorū cupiditas cum ratione coniūgitur, nusq̃ hallucinantur, nusquàm offendunt, sed perfectissimam formae possessionem obtinent, e qua omnis bonitatis vis enascitur: quoniam forma ex se ipsa bona est, ipsius quoque forma amor purus, atque sincerus, nihil nisi castum, integrumq; eorum animis ingenerat, qui sensus nequitiam, rationis frœnis cohibent: quod senibus in promptu est, iuuenibus raro conceditur. Absurdum itaque non est amorem illis permittere, qui multo amant felicius, quàm iuvenes: non loquor de illis qui iā decrepiti, organa corporis adeo habent debilia, ut suas virtutes

anima exercere non possit : sed de hijs , qui integris sensibus ingenio , atque sapientia valent . Nec illud tamen tacere decreui , quod etiamsi in omni etate sensualis ille amor reprehensione dignus putetur , in iuuenibus tamen quodammodo excusandus , fortasse etiam tolerandus aliquando videtur . Nam illis etiamsi dolores pericula ; molestias , misérias adferat , multi tamen ut nobilis scēmina cuiuspiam amore non indigni existimentur , multis virtutum actionibus incumbunt , quæ etiamsi ad finem bonū non tendant , ex se ipsis tamen bonæ sunt . Ita ex multa acerbitate dulcedinem aliquam eliciunt , & post multas res aduersus errorem agnoscunt . Uti igitur illos adolescentes qui appetitum in amādo rationi subyciunt pios dicerem , ita eos quoquē excusarem , qui sensibus nimium amādo indulgerent , cum eodē illos humana imbecillitas alliciat : dum tamen humanitatem , modestiam , magnanimitatem ostenderent , dumq; inclinante iam adolescentia appetentem istam affectionem , tanq̃ infimum veri amoris gradum desererent . Verū si ingrauescente iam etate appetitus flammæ frigidissimis cordibus etiamnum retineant , dominamq; rationem seruilis

seruili sensui subyciant, vix dici potest, quæ Ratio domi-
 grauitè sunt reprehendendi. Nam tan-^{na, Sensus}
 quàm insensati, inter animalia rationis ex-^{seruus.}
 pertia enumerandi sunt, cum amor ille qui
 ab appetitu defluerit, prouectæ ætati valde
 dissensans videatur. Hic cum paulum
 Bembo respiraret, summumq; undiquè si-
 lentium esset, quod si senū aliquis (inquit
 Morellus) multis iuuenibus viridior et va-
 lentior fuerit, cur illi iuuenilem amorem nō
 concedes? Iuuenilis amor (inquit Ducissa)
 si adeo infortunatus sit, quid est Morelle
 quod istam senibus in amando infelicitatē
 exoptes? Quod si tu re ipsa senex fuisses
 (quod isti te esse affirmant) nunquàm istuc
 mali senio infligeres. Si quid mali sit (in-
 quit Morellus) id non a me, sed a Bembo
 profisciscitur, qui eis illum in amando modū
 prescribit, quem ego planè non intelligo.
 Nam ista sine corpore formæ possessio tanto-
 pere ab eo laudata, quid aliud est, quàm
 delirium & insomnium? Tum Ludouicus
 Comes, Tunc (inquit) Morelle formam
 tam ingens bonū existimas, uti est a Bem-
 bo descriptum? Minime sane (inquit Mo-
 rellus). Multas equidem mulieres for-
 mosas deprauati ingenij fuisse memini, cru-

deles, insidiosas: immo prope fatale hoc malum est ut cum forma, superbia concurrat, ex superbia, crudelitas enascatur. Tibi fortasse (inquit Ludonicus) crudeliores proinde videntur, quia votis tuis, & desiderijs non satisfaciunt: sed effice obsecro ut id tibi Bemus explicet, qua ratione forma muliebris a senibus desideranda, quid ab amiculis expectare, quousque contenti esse debeant: quibus nisi egressus fueris limitibus, facile senties, nec fastidiosas esse, nec inhumanas, sed tuis semper desiderijs obsequentes. Hic paulum commotus (uti videbatur) Morellus: ego (inquit) id scire non desidero, quod me nulla ratione tangit: sed tu effice ut nobis comonstret, quomodo iuvenes, minus saepenumero viribus valentes, minusque ad amorem dispositi quam senes, istam quam dicis formam expetere debeant. Tum Fredericus, ut Morellum iam iucalescentem mitigaret, istumque sermonem alio contorqueret, Ludonico responsum preripuit: & minime mehercle (inquit) errasse mihi Morellus noster visus est, cum formam semper bonam non esse affirmauerit. Pulchritudo siquidem muliebris, multarum saepe calamitatum, odiorum incendiorum, vastitatum,

ium, bellorum causa fuit, cuius flebile illud
urbis Troiana excidium, testimonium esse
potest longe amplissimum. Ipsa vero mul-
eres formosa vel plerumq³ superba, vel cru-
deles, vel impudica sunt. Sed extremū hoc
fortasse vitium Morello non videtur. Mul-
ti praeerea homines cōscelerati honesta fa-
cie sunt, itaque a natura fabricati viden-
tur, ut ista aspectus incunditate, tanquam
hamo sub esca recondito facilius decipiant.
Tum Bembus, nolite (inquit) aliquando
existimare, quin forma semper bona sit.
Ludouicus ut ad superiorem quamprimum
orationem rediret, eundem statim interpel-
lauit, & quoniam (inquit) id Morellus
intelligere non vult, quod illi adeo est neces-
sarium: me obsecro in hoc fac erudias, quo-
modo istam in amando fœlicitatem, senes
assequi poterunt. Nam id dum mihi pro-
fit, ego nihil moror si omnes me senem ex-
istiment. Arrisit leuiter Bembus & ego
(inquit) istum prius errorem nobilibus istis
ex animo eyciam, tibi deinde satisficiam.

Tum quasi de integro exorsus, nollem
equidem (inquit) amplissimi viri, cum for-
ma res adeo sancta & cœlestis fuerit quenq̃
nostrum, profano, impioq³ de ea sermone

*Stesichorus
poeta.*

diuinam maiestatem inconsultius ledere. Morellum itaque & Fredericum admonitos velim, ne (ut Stesichorus olim) oculis priuentur. Dignum sane illis supplicium qui in formam temere inuehuntur, quæ ab ipso deo proficiscitur, similisq; habetur circumferentia, cuius medium ipsa bonitas videtur. Proinde uti nullus circulus sine centro consistit, ita nec forma, sine aliqua bonitate potest esse. Unde in corpore bene constituto malus animus perraro habitat. Exterior itaque forma, interioris boni indicium est. In corporibus vero ista venustatis effigies magis minusve imprimitur, ut ex ista effigie atque caractere, extrinsecus anima cognoscatur: ut in arboribus, quarum flores atque gemula quo pulchriores sunt, eo fructus meliores semper sperantur. Idem in nobis plarumq; contingit, ut in Physiognomis licet animaduvertere, qui ex vultu sapenumero mores nostros, cogitationesq; intelligunt: & quod multo magis est, in ipsis beluis animos quosdam & spiritus inesse ex aspectu iudicamus, qui sese semper in corpore quantum possunt explicant, atque ostendunt. Ponite vobis ante oculos Leones, Equos, Aquilas, videte si in ipso eorum aspectu

ira, ferocia, superbia; nō emineat: in Agnis
 vero & Columbis simplex & aperta inno-
 centia: in vulpibus atquē lupis, subtilis
 quedam & versipellis fallacia: quod ferē
 in reliquis animalibus licet observare. In-
 formes itaquē ut plurimū mali sunt, formosi ^{Forma &}
 vero boni, ipsaquē adeo forma nihil aliud ^{deformita-}
 est, quā facies quedam iucunda, hilaris, ^{tis descrip-}
 decora, tāquā bonum aliquid appetenda:
 deformitas vero obscura, molesta, in sua-
 uis, tanq̃ malum fugienda. Quod si omnia
 quacunque a primis rerum initijs constitu-
 ta sunt, animo evoluerē placeat, planē per-
 spicietis, in ijs omnibus quae bona atquē v-
 tilia sunt, formā quandā, pulchritudinem-
 quē inesse. Intuemini obsecro ingentem il-
 lam totius uniuersitatis machinam, ad sa-
 lutem & incolumitatem rerum omnium a
 deo fabricatam. Intuemini cœlum rotun-
 dum tot diuinis luminibus undiquē distin-
 ctum. Intuemini in horum medio terram,
 elementis omni ex parte circumscriptam,
 propriaquē grauitate mirificē sustenta-
 tam. Intuemini solem, qui circumgyr-
 ando istac illustrans uniuersa, in hieme
 per signa inferiora fertur, deinde gradatim
 ad summum contendit. Intuemini Lunam

N n. v.

que

536. Liber quartus.

quæ suam ab illo lucem mutuatur, clariorq;
 apparet quoties ad illum propè accedit, ob-
 scurior vero quoties longius desciverit, de-
 niquè reliquas illas quinque stellas intue-
 emini, quæ vario & diverso motu eundem
 omnino cursû cōficiunt. Hac omnia tã pul-
 chro ordine, tanta vi, tantaquè necessitate
 sunt connexa, ut vel minutissima parte cō-
 mutata, consistere non possint sine totius in-
 territu: tanta præterea pulchritudine, tan-
 taquè venustate sunt, ut pulchrius aliquid
 mortale ingenium ne excogitare quidẽm
 possit. Veniamus tandem ad humanam for-
 mam, quæ parvus mundus (nec iniuria) ap-
 pellatur. Videte num non omnes partes ea
 necessitate cohereant, ut arte potiùs, quàm
 casu constitutæ videantur: tota deinde cō-
 positio tam concinnam in se harmoniam
 habet, difficile ut sit discernere, num oculi,
 nasus, os, aures, brachia, pectus, reliquaquè
 membra, maiorem vultui corporiquè utili-
 tatem an dignitatem adferant. Idem in re-
 liquis perinde animalibus dici potest. Vo-
 lucrum deinde pennas animadvertite, folia
 etiam, atquè ramos arborum, quæ quantū-
 nis ad earum conservationem, necessitatem
 què a natura sunt data, aspectum tamen
 habent

habent longè iucundissimum. Sed naturam paululum omittamus, veniamus ad artem. Quid quæso potest in nauibus tam esse necessarium, quàm prora, ratis, antennæ, malus, vela, clauus, remi, anchora, amplustra? istæ tamen vniuersa ita oculis nostris arident, quasi ad voluptatem peræquè atquè utilitatem essent fabricata. Columnæ etiam & traves ingentissimæ quæ tecta nostra atquè palatia sustinent, non minùs aspicienti iucunda, quàm adificijs necessaria videntur. Cum initio templa ac domos adificare homines cœperunt, culmina in horum medio sic erexerunt, non tam ad ornatum quàm ut aqua utrinque velociùs discurreret: & tamen (nescio quomodo) utilitati statim ea venustas accessit, ut si fanum ali quod sub ea cœli parte extrueretur, unde nec grando, nec pluuia decidit, si erectum in eum modum culmen non haberet, nihil nequè pulchritudinis, nequè dignitatis habere videretur. Inter omnes itaque omnium rerum laudes, nihil nobis familiarius aut vsitatius est, quàm pulchram rerum vniuersitatem dicere, pulchrum cœlum, pulchram terram, pulchrum mare, pulchros riuulos, pulchras deniquè siluas, arbores, hortos,

*Vitio mate-
rie forma
sepe latet.*

hortos, vrbes, templa, domos, exercitus: nihil postremò est, cui sacra istac & gratiosa pulchritudo incredibile quoddam ornatum non attribuat. Nequè sanè valdè absolum est, si formam, bonitatemquè vno communi nomine appellemus, in corporibus præsertim humanis, in quibus si insit venustus, proximam illius causam, anima venustatem ego quidem existimo, quæ diuina forma particeps, illud omne informat atquè illustrat quod contigerit, corpus præsertim in quo habitat, nisi adeo turpis atque obscene materia fuerit, ut vram sui ipsius effigiem imprimere non possit. Formam proinde anima, tanquam verissimum victoriae suæ trophæum relinquit, quando illa materialem naturam deuicerit, & tenebras corporeas diuinissima sua luce dispulerit. Nequè però dicendum est (etiã si Morello ita videatur) formam mulieres superbas, aut crudeles efficere. Nequè illarum calamitatum, bellorum, incendiorum, mulieres formosæ causa sunt, sed effrænes virorum cupiditates. Nunquàm sane negauerim, venustissimas quasdam impudicas esse, nò tamen ratione venustatis (quæ illas semper dehortatur & ad virtutem sui similem impel-

*impellit) sed vitiosa plerumque educatio-
ne, amantium illecebris, inopia, spe, timore,
fallacia, mille præterea artibus, quæ etiam
sincerissimarum fœminarum constantiâ la-
befactarent, immo optimorum hominum
sensum iudiciūq; præstingeret. Hic Ca-
sar: quod si (inquit) id verum sit, quod he-
ri a Gasparo commemoratum est, dubium
non est quin formosæ magis pudicæ sint, q̃
informes. Et quid obsecro (inquit Gaspa-
rus) a me est dictum? Tu (si rectè comme-
minerim inquit Caesar) mulieres dixisti
orantibus nunquam satisfacere: illas vero
quæ a nemine rogantur, alios semper exo-
rare. Hoc si ita sit, dubium non est, quin
formosæ sæpius orentur, & tum si semper
negent, quis dubitaverit, quin longè sint ca-
stiores quàm deformes illæ, quæ alios roga-
re coguntur? Arrisit vehementer Bembus
& huic (inquit) argumento responderi nō
potest, deinde sic pergit. Illud sæpenumero
fieri videmus, ut quemadmodum reliqui
sensus, ita etiam visus decipiatur, vultum-
que minimè venustum, formosum iudi-
cet: & cum in ipsis oculis, totoque aspectu
lasciviam quandam & inhonestas blandi-
tias depictas viderint, multi quibus ille ob-*

tutus placet, quique potiundi spe trahuntur, venustatem appellant, cum re ipsa nihil sit aliud, quàm fucata quedam inuerecundia tam sacro & honorifico nomine multò indignissima. Tacuit hìc Bembus, verum instabant vniuersi, ut de isto amore plura adiceret, deinde quomodo ista forma verè frui liceret. Tandem ille, satis (inquit) herclè probasse mihi videor, senes multo facilius quàm iuuenes amare posse: quod cū mihi in istius sermonis initio propositum erat, non est quod ulterius progredi velim. Tum Ludouicus: multò certè lucidiùs adolescentum infelicitatem, quàm senum beatitudinem aliquam expressisti, cum eos minimè institueris quibus gradibus ad istum illorum amorem contendant. Solam illis magistram rationem concessisti, cum communi omnium opinione, summa sit rationis cum amore contentio. Voluit hìc Bembus nihilominus desistere, sed Ducissa cum illum ad dicendum reuocasset, ille quasi denuò exorsus: nimis (inquit) infelix natura humana esset, si anima nostra, in qua vehementes isti appetitus facillimè oriuntur, eosdem hac una parte foueret, quæ illi cum brutis est communis, nec ullum in eo sub-

eo subsidium haberet, qua nobiliori vi consistens, propria est & sua. Quocirca cum ita vobis visum fuerit, de re tam excellenti dicere, non recusabo. Et quoniam indignum me scio, qui de sanctissimis amoris mysteriis dicam, illum oro qui cogitationem, lingua- que mouet, easdem ut ita dirigat, ut ego praestantissimo huic nostro Curiali amorem suum cerum, non communem illum aut vulgarem ostendam. Et ut ego ab ineunte aetate totum vitae antea curriculum illi dicauerim, ita faxit ut et meo desiderio, et illius gloria, oratio mea respondeat. Cum itaque natura nostra florente adhuc adolescentia, adeo violentè a sensibus distrahatur, dabimus Curiali nostro, ut in illa aetate aliquid sensui concedat. Verum cum illi annorum maturitas accesserit, si illius amoris cupiditate incendatur, omni cura atque diligentia caueat, ne in illas spontè miseras prolabatur, qua in illo iuuenili impetu miseranda, potius quàm reprehendenda videtur: in senili vero impotentia, deridenda potius, quàm quouo modo tolleranda. Quoties itaque in mulierem inciderit, qua cum forma singulari, morum suauitatem coniunctam habet, cum ille in amore expertus, su-

Obstandum
principijs.

am cum illius natura Simpathiam animad-
uertat, cum oculos persenserit, formæ ad se
imaginem cum auiditate quadam rapere,
cum eandem ad cordis penetralia deferri,
ab anima magna voluptate perlustrari in-
tellexerit, cum vim illam atquæ influenti-
am se interius commouentem paulatim in-
calescere viderit, cum subtiles illos spiritus
in oculis scintillantes, noua semper fomenta
incendio subministrare perceperit: initijs
prudenter obstare debet, rationem sopitam
excitare, illius præsidij cordis propugnacu-
la munire, omnes illius aditus appetitui sic
recludere, ut ad eandem nequæ vi aperta
irruere, nequæ fraude, & insidijs subintrare
possit. Ita restinctis iudicio incendijs, omne
quoquæ periculum rescindetur. Quod si
flamma aliqua etiamnum restiterit, si casu
aut incuria excreuerit, tum Curialis, cum
se deprehensum animaduertat, omnem vul-
garis amoris turpitudinem abiciet: & sic
ratione duce, sanctam quandam in amando
pietatem ingreditur, ut corpus existimet,
in quo pulchritudo apparet, venustatis fon-
tem non esse, sed formam (cum res incorporea
& cœlestis radius fuerit) multum de sua
dignitate detrabere, cum vili huic & mor-
tali

tali subiecto se coniunxerit: cum quo quanto se minus communicauerit, tanto est splendidior: cum vero penitus disiuncta fuerit, tum quidem multo est omnium perfectissima. Et quemadmodum nec palato audire, nec auribus olfacere conceditur: ita nec pulchritudine tangendo frui, nec illis animi voluptatibus satisfacere possumus, nisi solo viuendi sensu, cuius proprium obiectum forma est. Alios itaque sensus in ea re cœcutescentes declinet, eumque tam admirabilem splendorem, gratiam, scintillas amabiles, risus, gestus suauissimos, cœtera denique forma ornamenta, solis oculis percipiat: vocis suauitatem, verborum consonantiam, musicam etiam (si musica incubuerit) audiat, ut isto duorum simul sensuum tam dulci pabulo animum reficiat, qui cum parum in se corporeæ molis habeant, rationi facilius inferniunt, nec desiderio aliquo, nisi tantum honesto, per corpus ad appetitum transeunt. Deinde amatam mulierem colat, reuereatur, veneretur, eidemque omnibus officiis placeat, omnia illius commoda, suis præferat, vita denique propria chariorem habeat: ita tamen ut animi pulchritudinem, corporis anteponat. In qua exco-

lenda ita euigilet, ut in errorem aliquem labi non sinat: sed inseruiendo, hortandoq³ ad temperantiam, modestiam, honestatem impellat, omnem cogitationum impuritatem, omnem vitiorum turpitudinem stirpitus euellat. Ita dum virtutes in animi hortulo disseminauerit, & fructus pulcherrimos percipiet, & dulcissimos degustabit, et veram tandem formam, vera forma imprimet, atque ingenerabit, qui verissimus amoris finis a quibusdam existimatur. Istis vestigijs si Curialis noster insistat, & domina sua gratissimus semper erit, et illa vicissim in illius desiderijs officiosa dulcis, affabilis, nec minus illi placere, quam ab eodem diligere optabit: in utroque una eademq³ voluntas erit, utrique summa felicitas continget. Hic Morellus: vera (inquit) forma, tum demum forma optime imprimitur, cum in muliere formosa, pulchra proles ingeneratur: hoc ego manifestius amoris argumentum putarem, quam si me milles, ista (quam dicis) verborum suauitate deliniret. Arrisit hic Bembus: & minimè (inquit) oportuit Morelle limites quosdam, isto modo transire. Non est (mihi crede) exiguum amoris signum,

cum formam muliercula (rem tanti momenti) amatori concedat, cum per illas animæ meatus, id est videndi, audiendique organa, oculorum obtutam, vultus imaginem, vocem, verba (quæ omnia illius cordi infunduntur) tanquam benevolentia testimonia libere illi permittat. Falsi mehercule testes (inquit Morellus) aspectus, atque verba, & sæpe sunt, & sæpius esse possunt. Quisquis igitur certiora amoris pignora non habet, is mihi stultè securus videtur. Expectabam sane multo hanc tuam in Curialem nostrum humaniorem, fore, quàm Iuliani fæminam: sed illis iudicibus persimiles utriquè videmini, qui ut sapientes habeantur, contra suos sententiam ferunt. Ego sane (inquit Bembus) meam Aulicam, Curiali meo minimè iuuenili affabiliorem esse volo, quàm suam Iulianus etiam iuueni vult esse: quod eò cum ratione melius conuenit, quia meus ille, nihil nisi honesta efflagitabit, quæ sine reprehensione concedi poterunt. Verum Iuliani muliercula, cui de iuuenili modestia vix constat, honesta sola concedet, reliqua repudiabit. Multo itaque meus iste fœlicior, cui nihil denegatur, quam ille, cui aliquid

546. Liber quartus.

conceditur, aliquid non permittitur. Et ut
 planius perspiciatis, quantum ille amor qui
 ratione nititur, eo præstantior est, qui a
 sensibus oritur, illud audeo confirmare, illi
 permulta concedenda esse, cum eadem ipsa
 huic posteriori deneganda sint: quoniam
 in altero turpia, in altero honesta existunt.
 Et proinde scæmina, ut sincerè amanti satisfaciat, nō solum incundissimè cum eo ridere
 poterit, familiaritèr & priuatè colloqui, iocari,
 ludere, manu suaüter apprehendere,
 sed impunè etiam osculari: quod in illo sensu-
 ali amore non licet, si Iuliani regulis credamus.
 Osculum enim cum & corporis, & anima
 coniunctio sit, metuendum vehementèr ne ille amator sensualis, corpori
 quàm anima sit procliuior. Amator vero
 rationalis, etiamsi os corporis partē esse non
 ignoret, tamē cum verba (quæ animi sunt
 interpretes) ex eo tanquàm illius vestibulo
 exeant, cum spiritus etiam noster (qui
 anima a multis appellatur) illac effluat,
 suum cum amata mulieris ore coniungit,
 non ut illam inhonesto aliquo desiderio incendat,
 sed ut ex eo vinculo, animarū aditus
 utrinquè patefaciat: quarum cum altera
 alterius studio efferatur, alternatim
 sese

Osculum
 quanta
 virtutis.

Liber quartus. 547.

sefe in utriusquè corpus infundunt, atquè commiscunt: ut e duabus una fiat, quæ duo corpora mirificè gubernet: ita osculum animæ potius, quàm corporis est connexio. Nā & istam ad sefe subtilitèr attrahit, & ab omni sece corporea quodammodo disiungit. Unde omnes pudicè amantes, osculum tanquàm animarum catenam aliquam expectunt. Plato igitur diuino quodam amore incensus, quoties oscularetur, animam summis se labris, tanquàm e corpore euolaturam tenuisse affirmat. Et quoniam animam a rebus sensibilibus segregare, nihil est aliud, quàm eandem cum intelligentibus unire, (quoniam ista tam mirifica combinatio, nulla re aptius quam osculo exprimitur) diuinissimo illo Solomonis Canticorū libro sic scribitur, O utinam ore me exoscularetur. Quod est ab eo dictum, facilius ut ostenderet, quanto cælestis formæ desiderio, anima illius quasi in extasim raperetur, quando (ut cum illa intimè coniūgeretur) terrenum corpus exuere desideraret. Stabant, arrectis iam, omnes auribus, & Bembum diuinitus differentem attentissimè audiebant: & quamuis paulum iam statim respiraret, omnes tamen quasi illum

548. Liber quartus.

admirati, siluerunt. Tum ille quoniam vobis hortantibus (inquit) sermonem istum de felici amore Curialis minime iuuenilissum ingressus, eundem longius aliquanto insequar, quoniam hic consistere periculosum esset, cum animus noster ad sensus fere sit procliuior. Et quamuis ratio bene cum deliberatione eligat, formamq; cognoscat a corpore nunq̄ oriri, & proinde libidinibus frænum imponit, tamen cum semper illam in corpore defixam intueatur, cum solam cõttemplari per se vix possit, sensim labascit iudicium, & longiore spatio sæpenumero corrumpitur. Et si nullum aliud incommodum persentisceret, sola tamen amata absentia cruciatur, quoniam formæ vis illa cū præsens fuerit mirificè delectat, humores cordi suffusos calefacit, sopitas et quasi congelatas in anima facultates resoluunt, atque excitat: quæ cum interiùs ebullientes, cordi se profuderint, tū spiritus illos subtilissimosq; vapores, id est purissimas sanguinis partes per oculos emittunt, quæ cum obuiam formæ atque pulchritudinis imaginem exceperint, eandem secū mille modis exornant, & effingunt. Quod dum obnixè & sollicitè faciunt, anima nunc incredibili delectatione,

etatione, nunc admiratione inaudita com-
 mouetur, dumq; sola apud se latatur, stupo-
 rem simul cum voluptate cōmunicat, cumq;
 illum timorem & reuerentiam persenserit,
 quæ rebus sacris & cœlestibus attribuitur,
 tum se tanq̃ in campis Elisij positam, mul-
 to beatissimā existimat. Quisquis itaq̃
 amantium, corporis tantummodo pulchri-
 tudini inhiat, illud citò tam fragile bonum,
 lubricamq; fœlicitatē amittit. Nam simul-
 atq̃ mulieris splendor ab oculis remoue-
 tur, animus tāta voluptate orbus languet:
 quoniam vis illa amoris, absentes mi-
 nus, quàm præsentes urit. Vnde omnes illi
 meatus appetitui deseruientes, paulatim
 exarescunt: restat tamen aliqua venusta-
 tis memoria, quæ virtutes animæ nonnunq̃
 sic mouet, ut spiritus exercere sapenumero
 contendat, qui cum omnes poros obstipatos
 reperiant, exitum undiq̃ aliquem exqui-
 runt, dumq; sese huc illuc frustra concitant,
 quasi stimulis quibusdam animam exagi-
 tant, illamq; doloris acerbitatē admouent,
 quem infantes sentiunt, cum per gingiuas
 tenerrimas dentes enascuntur. Hinc lachri-
 ma, marores, suspiria, hinc omnia aman-
 tium tormenta. Anima enim malè ac mo-

550. Liber quartus.

lestè se habet, vixq; apud se consistere potest, donec optatam effigiem denuo presentem videat: quod si casu aliquo fiat, statim acquiescit, in eamq; unam intenta, illius aspectu, tanq; pastu suauissimo nutritur, nec eo unq; (si fieri posset) carere deinceps vellet. Ab istis molestijs ut liberior Curialis noster existat, ut veram formam sine perturbationibus contempletur, rationis subsidia adiungenda sunt, ipsaq; adeo forma ab omni corporis desiderio seiuncta, simpliciter & per se consideranda est: cumque illam imaginatio ab omni materia abstaxerit, anima familiarem charamque faciat, secum noctes, diesque habeat, omni loco, omni tempore unà gaudeat, nunq; amitti posse existimet, semper denique meminerit corpus a forma alienissimum quiddam esse, cuius perfectioni non modo nihil prodest, sed valde etiam obest. Hac una ratione Curialis iste minimè inuenilis ab illis malis immunis erit, quibus omnes plerumq; iuuenes sunt obnoxij: quos suspensiones, indignitates, ira, desperationes, furores eo insania redigunt, non solum ut amatis mulierculis vim inferant, sed vitam etiam sibi ipsis aliquando auferant. Ab istis tam crassis erroribus,

Forma non
est corpora

bus, ille noſter tantum aberit, ut nec ama-
 re mulieris marito, nec patri, nec fratribus,
 nec conſanguineis ullam iniuriã faciat, ni-
 hil committer, quod ad illius quam revere-
 tur, ignominiam redundare poterit: lin-
 guam atquẽ oculos ita ubiuis continebit,
 nunq̃ ut animi miſteria explorent: nunq̃
 diſcedens in maſtitiam, atquẽ luctus inci-
 det, quoniam illum tam diuinum theſaurũ
 intimo corde repositum unã ſecum ferat. Et
 quod multo magis eſt, conceptam iam an-
 tea formam, imaginationis virtute multo
 illuſtriorẽ reddet. Verum, præter iſtas
 tantas, & tam expectatas commoditates, u-
 nam multo omnibus excellentiorẽ amantes
 percipient, ſi iſtum amorem, tanq̃ gradum
 aliquem ad diuiniorẽ, ſuperiorẽq̃ accõ-
 modent: Quod facile quidem efficiẽt, ſi
 altius ſecum agant, quãta illis vincula ſunt
 iniecta, dum unius tantummodo forma con-
 templationi ſunt addiãti. Ex iſtis ſe angu-
 ſtijs tandem aliquando ut euoluant, infinita
 rerum diuerſarum ornamenta, cogitatione
 paulatim cõplectentur: cumq̃ omnes ſimul
 formas generali quodam, mentis conceptu
 comprehenderint, multitudinemq̃ immen-
 ſam ad illam unitatem reduxerint, quæ per

Abſtractio.

uniuersum genus humanum diffusa est,
 tum non indiuiduam vnius mulieris pul-
 chritudinem, sed uniuersalem illam, que
 omnia simul corpora exornat, insuebuntur:
 istosq; tam claro lumine stupefacti, in obscu-
 rius aliquod aciem non intendunt: sed flä-
 mis quibusdam sublimioribus incensi, infe-
 riores illas nihili pendent, quibus antea de-
 flagrabant. Iste amoris gradus etsi plane
 heroicus sit, eiusque dignitatis, ut eo pauci
 perueniant, perfectus tamen dici non potest.
 Nam phantasia, cum potentia organica
 sit, ex ijsque solis principijs cognitionem ha-
 beat, qua a sensibus deferantur, a tenebris
 tamen materialibus omnino pergurgata nō
 est. Proinde etiamsi formā uniuersalem per
 se abstractam intelligat, satis tamē perspi-
 cue sine aliqua ambiguitate non discernit,
 propter eam quam habent phantasmata, cū
 corpore conuenientiam. Vnde amantes isti-
 usmodi, auiculis illis per similes mihi videri
 solent, qua plumis vix dum satis vestite, etsi
 paulum se ad volatū attollant, a nido tamē
 discedere non audent, nec vento se, cœloque
 aperto committere. Curialis itaque noster,
 cum huc tandem aspirauerit, etsi fœlix ap-
 pellari poterit, si cum illis conferatur, qui
 sensu-

Libert quartus. 553.

*ſenſuali amore ſunt immerſi, hic tamē illum
nolumus conſiſtere, ſed ſemper progredi, illā
viam, illum ducem inſequi, qui eum ad ve-
ram demum beatitudinem adducet. Ita
non modo in amentiam aliquam non inci-
det (quod illi ſerè faciunt qui corpoream
tantummodo pulchritudinem adamant)
ſed in ſe ſapienter recedens, illam formam
aſpiciet, qua ſolis animi oculis conſpici po-
terit : qui tum demum acuti atquē perſpi-
caces eſſe incipiunt, cum corporis oculi he-
betudinem quandam, atquē caliginē con-
traxerint. Anima itaq; a vitiorū impuri-
tate aliena, philoſophia ſtudijs exculta, re-
bus ſpiritualibus inſiſtens, intelligendo ex-
ercitata, in ſui ipſius contemplationem con-
uerſa, tanq̃ ſomno altiffimo excita, illos oculoſ
aperit, quos omnes habent, pauci exer-
cent. Cumq; in ſe illius luminis radium vi-
derit, quem cum cœlitibus communem ha-
bet, cuius vel minimam umbrā cum cor-
pore cōmunicat: tum in rebus terrenis, cœ-
ca ſit, in cœleſtibus multò oculatiſſima.
Cum verò virtutes corporis motiue, vel ſe-
ria contemplatione abſtracta, vel ſomno ſic
ligatæ fuerint, nihil ut obſtare, aut impe-
dire poſſit: occultum quendā angelicæ pul-
chritu-*

554. Liber quartus.

chritudinis odorem sentit, illius lucis splendore rapitur, deinde paulatim inflammatur, eumquē adeo avidē insequitur, ut eodem nunc inebriata, nunc extasi correpta videatur: dumquē cum eo se unire desiderat, ipsius Dei vestigia reperisse existimat, in cuius contemplatione, tanquā sine ultimo, atquē beatissimo acquiescere desiderat. Ista tam felici flamma, cum undiquē incendatur, ad nobilissimam sui partem, id est intellectum se erigit, & terrenis umbraculis nusquam amplius occaecata, cœlestem pulchritudinem apertissimē intuetur: eādem tamen perfectē non fruitur, quoniam particulari tantum intellectu contemplatur, qui uniuersalem complecti non potest. Amor itaque cum isto beneficio sibi non satisfaciat, maiorem animæ felicitatem attribuit. Nam uti e singulari aliqua forma, ad generalem illam omnium corporum perduxerat: ita ex infimo gradu intellectus particularis, ad uniuersalis illius fastigium euehit. Ita anima veri, diuiniquē amoris sanctissimis ignibus accensa, ad cœlestem naturam aduolat, nec sensus tantummodo commercium repudiat, sed rationis etiam momentis amplius

plus non indiget, cum in angelum transfor-
mata, omnia intelligat, cum omni velo, om-
ni què nube discussa, amplissimum illud pe-
lagus diuina pulchritudinis videat : eamq;
in se recipiens, ea fœlicitate gaudet, quam
sensus percipere non possunt. Quod si igitur
illius forma (quam oculis cœcutientibus
indies tanquam insomnium aut umbram
conspicimus) tanta vis sit, ut magnas sui fa-
ces in nobis commoueat, ut nullam cum ea
voluptatem conferendam arbitremur, quã
ex unico mulieris aspectu percipimus: quan-
ta quæso & quàm fœlix admiratio, quàm
beatus stupor, illas animas occupat, quæ ad
diuinæ formæ conspectum accedunt ? quæ
tam dulcis flamma, quod suauius incendi-
um putandum est, quàm illud quod ex ipso
fonte veræ & cœlestis pulchritudinis exo-
ritur ? cum omnis venustatis principium
sit, quod nequè augeri, nequè diminui pote-
rit, cū semper pulchra, semper eadē, semper
sui similis appareat, nihil alterius partici-
pans, nulla ex parte inæqualis, postremo, cū
vndiquè suauis & formosa sit, cum cœtera
omnia, quod formam habeant, ab ista for-
ma acceptam referant. Hæc illa pulchritu-
do est, quæ a summa bonitate seperari, at-
què diuelli non potest, quæ sua luce omnia
ad se

556. Liber quartus.

ad se attrahit, quæ & intellectum intelligentibus, & rationē rationalibus, & sensum sentientibus, & appetitum animantibus, & vitam, motum, instinctum (tanquam sui vestigium) plantis, lapidibusq; infundit. Tanto itaque amor iste reliquis præstantior est, quanto illius causa cæteris est excellentior. Et quemadmodum ignis omnes aurifeces exurit, mirificèq; diuidit: ita sanctissimus iste animarum nostrarum ignis, illud omne quod in ijs impurum atq; mortale est rescindit, cælestem illius partē exornat atq; excitat, quæ in illa iam antea sensus iniquitate obruta, atq; sepulta erat. Hic est ille ignis, quo Hercules in Oeta montis vertice flagrasse a poetis fingitur, cuius incendio diuinus & immortalis est effectus. Hic Moyses Rubus igneus, hic dissecta lingua ardentes, hic currus Elie inflammatus, qui gratiam, beatitudinemq; illorum animis ingeminat, qui illius aspectu dignantur, cum terreno carcere, & pedore soluti, ad antiquum domicilium, id est cælum, reuertuntur. Huic itaque diuinissima luci omnes curas, cogitationesq; conferamus, quæ cælestem viam commonstrat, eiq; omnes affectus postponentes, quibus depressi fuimus, per illam scalam,

quæ

que infimo gradu amoris sensualis umbrā
habet, supremam illam stationem ascen-
damus, ubi cœlestis illa, amabilis, et veris-
sima omnium forma habitat, qua in inti-
mis Dei penetralibus ita reconditur, ut eā
mortales oculi intueri non possint. Ibi ve-
rissimum desideriorum nostrorum termi-
num, laborum requiem, miseriarum perfu-
gium, egritudinum medicinam, deniquē
tempestatum ac procellarum huius vite
omnium, portum tutissimum inueniemus.

Qua itaque vox (ō amor sanctissime) qua
tandem mortalis lingua tuas laudes satis
dignē iustēque cōmemorare possit? Tu om-
nis pulchritudinis, bonitatis, sapientie the-
saurus, a diuina pulchritudine, bonitate, sa-
pientia deriuatus, in eadē persistis, & ab
ea per eandem in circulū reuolueris. Tu
dulcissima mundi cathena, tu medio inter
cœlestia ac terrena repositus, suauissimo
quodā temperamento superiorum virtutes,
rebus inferioribus immittis, & animos mor-
tales ad suum principiū reducens, cum eodē
mirificē coniungis. Tu concordia quadam
elementa commiscēs, tu naturā ad produ-
cendum excitas, rerumq; species successio-
ne sustentas. Tu res dissitas, ac sepe ratas
adunis, imperfectis perfectionem attribuis,
dissimi-

*disimillimis similitudinem, inimicissimis
 amicitiam, terris fructum, mari tranquil-
 litatem, cælo lumen vitale. Tu vera vo-
 luptatis, gratia, pacis, mansuetudinis pa-
 rens es, eadem rusticitatis, feritatis, igna-
 via hostis, omnis denique boni, & initium
 primum, & finis ultimus. Et quoniam te
 in ipso flore pulchrarum mentium atque
 corporum habitare delectat, non dubito, quin
 hic apud nos versere, eorumque oculis atque
 animis aliquando te commonstres, qui tuo
 aspectu non indigni putantur. Tu itaque
 (ô summe Deus) votis nostris attendere
 digneris, cordibus te nostris infunde, tuo
 splendore, tuo sanctissimo igne caliginem
 nostram dispelle, tanquam dux fidus in isto
 Laberintho tenebricoso, veram viam ostē-
 de, falsos ac hallucinantes sensus corrige, &
 post istam tam inauem & deniam peregrina-
 tionem, sinceram, rectamque letitiam cō-
 cede. Odores illos spirituales, qui intellec-
 tus virtutes vinificant, sentiamus: harmo-
 niam illam cœlestem, concentumque sic au-
 diamus, nihil ut loci in nobis perturbatio-
 num discordia relinquatur. Inexhausto illo
 quietis & tranquillitatis fonte, nos inebria-
 to, qui semper delectat, nunquam satiat, qui om-
 nibus ex ea tam limpida aqua potantibus,
 vera*

vera beatitudinis gustū ministrat. Lucis
 tue radijs adumbratam oculorū nostrorum
 ignorantia ita discutias, ut mortalem post-
 hac pulchritudinē contemnant, deinde in-
 telligant res illas (quas primò vidisse se cre-
 dunt) omnino nullas esse: eas vero quas nō-
 dum viderunt, esse verissimas. Accipe ani-
 mas nostras sese tibi tanq̃ sacrificiū humil-
 limè offerentes: illis eas flammis adure, qua
 amnē scoriā, & spurcitiem expurgant, ut
 a corpore disiuncta, perpetua dulcissimog,
 vinculo cum cœlesti forma coniungantur.
 Nos vero a nobis ipsis seperati, tanq̃ veri
 amatores in amata commutemur, deinde a
 terra sublatis, ad conuiuium illud angelicū
 admissi, ambrosia & nectare saturati, fœli-
 cissimā illam, & semper viuētē mortem
 obeamus. Vi antiquissimi olim patres quo-
 rū animas Zelo ardentissimo cōtemplantes,
 tu ē carcere corporeo eripuisti, & cum ipso
 deo collocasti. Cum hactenus Bembo tan-
 to vehementia perorasset, quasi æstro aliquo
 diuino percitus fuisset, stabat tandem taci-
 tus, & immobilis, et oculis in cœlū eleuatis,
 in extasim sublapsus videbatur: cū tandem
 Emilia quæ una cū reliquis attentissimè
 auscultabat, illū toga vellicans, quid est (in-
 quir) Bembo? caue ne tute etiam ista tam

560. Liber quartus.

defixa cogitatione animā quoque a corpore
 disiungas. Id si fieret (inquit Bombus) ne
 hoc quidē primū in me amoris miraculum
 esset. Instabat iā valde Ducissa, ceterique
 promiscue omnes, ut in isto sermone longius
 progredetur, nemoq, omniū erat, quin di-
 vini illius amoris scintillam se aliquā iam,
 nunc persensiscere putaret, pluribusq, vehe-
 mēter inhiarent. At Bombus. Ego (inquit)
 hactenus viri optimi id vobis differui quod
 mihi sanctissimus amoris furor, nec prae-
 ditanti, nec opinanti dictauit. Nunc vero
 cum nihil amplius ille suggerat, nescio, quid
 ego adijciam. Neq, vero ipse fortasse amor,
 sua ulterius mysteria proferri vult, nec Cu-
 rialē illos limites praterire, quos ego illi de-
 monstravi: & proinde plura attexere fas
 fortasse non erit. Sanē vero (inquit Ducissa)
 si Curialis noster minimē inuenilis, illis ve-
 stigijs insistere possit, quae tu illi expresseris,
 nihil est quod tanta faelicitate satissactum
 sibi non putet, nihil quod iuuenibus inuide-
 at. Tum Caesar: illa (inquit) via quae ad
 istam beatitudinē adducit, adeo erecta, &
 difficilis est, ut verear ne eō perueniri non
 possit. Credo equidem (inquit Gasparus) id
 viris difficile, mulieribus impossibile esse.
 Subridēs hic Emilia, si adeo saepe (inquit)

in nos deliqueris, nos tibi amplius, non ignoscemus. Nihil hercule deliqui (respondit Gasparus) si dixerim fœminarũ animas, a passionibus adeo liberar non esse, uti hominum mentes sunt, nec adeo contemplationi deditas, quemadmodũ illis necesse est (ut Bemus confirmavit) qui cœlestem illum, amorẽ degustare desiderant. Nequẽ vero hoc unq̃ mulieribus contigisse legitur, sed viris nonnullis, ut Platoni, Socrati, Plotino, multisq; alijs: sanctissimis item patribus, ut Dino Francisco, cui ardentissimus amoris spiritus, sacratissimũ illud quinquẽ vulnerum sigillum impressit. Nequẽ sane alia virtus aliqua nisi amatoria sanctum, Paulũ ad illa mysteria rapere potuit, quæ reuelanda non sunt: nec sancto Stephano claustra cœlorũ aperientia monstrare. Hic Iulianus: ne ista quidem in re viri fœminis præstantiores sunt. Nã ipse Socrates omnia amorum arcana illi a muliere nimiarũ Diotima, explicata fuisse ostendit. Idem quoquẽ Angelus, qui sacrã illam effigiem dino Frãcisco impressit, multas nostra atate fœminas, eodẽ caractere dignas effecit. Illud etiam meminisse debes Maria Magdalena multa peccata remissa esse, quoniam multũ amanit. Eadem fortasse non minus,

Pp. ij. quam

quàm ipse Paulus angelico amore in terriũ
 cœlũ est euectũ. Alia præterea innumerabi-
 les (ut heri cõmemineram) quæ Christi no-
 minis amore, vitã despicientes, pœnarũ a-
 rrocitatẽ, mortemq; omnibus terribilẽ niki-
 li pendebant. Nequẽ illa sane vetula erant
 (quod in nostro Curiali Bembo requirit)
 sed molles teneraq; virguncula, in qua etate
 (si illi credamus) amor ille sensualis tolerã-
 dus videtur. Idic Gasparus plura dicturus
 erat, sed illi Ducissa orationẽ præripuit: &
 istius (inquit) rei Bembo index esto, num
 cœlesti illi amorì mulieres æquẽ atquẽ viri
 non sunt aptæ, & idoneæ. Sed quoniã illa
 longior fortasse finis est, præstat in crasti-
 nũ differre. Immo hac nocte terminetur (in-
 quit Caesar). At hoc quomodo fiat, nõ video
 (inquit Ducissa). Rectè sanè (inquit Ce-
 sar) nã iam dudũ dies est, lucemq; ostende-
 bat, quæ iã iam per fenestrarũ rimas pene-
 trare cœperat. Attollunt sese confestim om-
 nes, non sine summa admiratione quòd istas
 disputationes longiores non putassent: quod
 necesse fuisset, nisi & serius paulò, quàm so-
 lebant exoriri essent, et mira quadã suavita-
 te, ita omnium animos ista disceptatio de-
 mulcisset, ut horas sensim labentes, animad-
 uertere non possent. Nemo sanè somni gra-
 uedinem

uēdinem aut stuporem aliquem persensit, quod illis solet enenire qui horā dormiendi consuetā praterierunt. Cum igitur fenestrae omnes apertae essent, quae in illa palatii parte sunt, quae ad montem Carrium vergit, rosea iam se aurora per orientē ostendit, omnesq; iā stella abierant, una excepta Venere dulcissima cœli gubernatrice, quae diei noctisq; crepuscula custodiuit, a quibus aura suauissima perflare videbatur, quae aērē tenui quadam frigiditate perfundens, aues ad cantillandum prouocabat, inter siluas murmurantes, collesq; vicinos. Unde omnes Ducissa serenissima summa reuerentia valedicentes, cubitum sine tadarum luce discedunt, cū diei lumen sufficeret. Cumq; camera ingenti excederent, Praefectus in Ducissā conuersus, ut Gaspari (inquit) & Iuliani librē componamus, citius hac nocte q̄ fieri solet coram Iudice conueniemus. Hac conditione id fiet (inquit Emilia) ut si Gasparus mulieres (ut solet) falso calumniatur, pignora aut fideiussorē det, rationis se iudicio sisti. Nam ego illum inconstantem fore & fugitiuum suspicor.

¶ In Balthasaris Castilionis

AVLICVM à Bartholomæo Clerco
Latinum ex Italico factum.

Valem Plato REMPVBLICAM,
Diuinus olim finxit, et
Qualem BEATVM prodidit
Regis magister maximi,
Et ille qualem RHETOREM
Descripsit omnium optimus
Rhetor Latinus Tullius:
Talem AVLICVM Castilio
Coloribus verissimis
Depinxit Hetruscis suis.
At illud ô factum malè,
Quòd non erat fas gentibus
Et cæteris cognoscere
Tam in signiter pictum AVLICVM.
Donec Quirinalem togam,
Hetrusco ablato pallio,
Insigni huic dat AVLICO
Clercus Britannus aulicus:
Clercus, Minerva cui fauet,
Cui lingua, cui pectus sapit,
Vulgare qui profert nihil.
Ergo illud ô factum bene,

Quòd

*Quod ceteris et gentibus
Nunc Clerce per te fas fiet
Illum AVLICVM cognoscere
Tam insigniter pictum AVLICVM.*

Th. Bingus.

Iulij Borgarucii Doctoris
medici. Carmen Hendecasyll:

Istos Docte tuos labore summo
Præter Clerke animum omnium Virorum
Factos, et salibus libros refertos
Non mirabitur omnis hæc pigra Ætas?
Factos dixerit ipse noster author
Qui si vinceret osculis Latinos
Ornatos melius, iocis repletos
Fixis, in medio sinu locaret.
Oh nunc Ausonia ipsa quid fatetur
Priscè cum videat tuos loquentes
Aulæos? Decus omne conferendo
Priscas Clerke tibi portat coronas.

I Stos cum videā libros (Doctissime Clerke)
 Sordeſcat vereor ne Ciceronis opus:
 Nam licet eloquium didiciſſe puteris ab illo.
 Non magis illius lingua Latina tua eſt,
 Aulicus ille tuus tanti eſt atqꝫ Aulica tanti,
 Huius ut Orator conticuiſſe queat,
 Iſtos Phænices phænici perge dicare
 Phænix Phænices diliget illa tuos.

Guliel. Montanus.

il. a. ab. abb. gnr. gnrō. gebale.
 wryet & parietō nanie & teis te xist. 14
 pnt it out ayayne. on a t wensset or
 bono.

Apologation.

noone: the. vii. windie, and clowdie in the forenoone, after tem-
perate and milde ayze: the. viii. sayze and warme at the day,
but at night rayne, and winde: the. ix. a sayze and hote day,
vnto night.

Fewe Moone the. x. day, at. xx. min. after hegh noone,
hote, after clowdie, with big wind, & sodaine showers.
The. xi. clowdie, with some rayne, and bigge winde: the. xii.
clowdie and enclined to rayne, with some small winde in the
after noone: the. xiii. sayze and hote, all the day: the. xiiii. like
sayze and hote, vnto night: the. xv. a sayze and very hote day,
withous winde in effect: the. xvi. clowdie, and temperate in
the forenoone, after hote vnto night: the. xvii. a hote and
ayze day, with some winde about noone.

First quarter the. xviii. day, at two of the clock, and. xx.
min. in the after noone, enclined to thunder, bigge wind
and showers, with thicke clowdes, and sulthie hote or vn-
reasonable ayze. The. xix. windie, and temperate in the af-
ter noone: the. xx. temperate, with some winde, and blacke
clowdes about noone: the. xxi. clowdie, and sulthie hote, and
ether thunder, or hayle: the. xxii. temperate, and enclined to
ayze weather, in the after noone: the. xxiii. sayze and hote,
all the day: the. xxiiii. sayze and temperate, in the after noone.

Full Moone eclipsed on the. xxv. day, at. viij. of the
clock and. lvi. mi. in the night, sulthie hote, and clowdie,
with some small winde. The. xxvi. clowdie, temperate, and
enclined to rayne at night: the. xxvii. sayze and warme, with
the clowdes gathering towards rayne, in the after noone:
the. xxviii. sayze and hote all the day, but at night rayne with
some winde: the. xxix. clowdie, and temperate, with some
ayze, and winde towards night: the. xxx. sayze, and hote
with some winde.